
II. ULUSLARARASI DEVELİ - ÂŞIK SEYRÂNÎ VE TÜRK KÜLTÜRÜ KONGRESİ

Develi Bildirileri

II. INTERNATIONAL
DEVELİ - ÂŞIK SEYRÂNÎ AND TURKISH
CULTURE CONGRESS

Develi Announcements

*Editör
Recep Özkan*

Cilt 1

II. ULUSLARARASI DEVELİ - ÂŞIK SEYRÂNÎ VE TÜRK KÜLTÜRÜ KONGRESİ

Develi Bildirileri

II. INTERNATIONAL
DEVELİ - ÂŞIK SEYRÂNÎ AND TURKISH
CULTURE CONGRESS

Develi Announcements

Cilt 1/ Volume 1

Kayseri Büyükşehir Belediyesi
Kültür Yayınları

174

Kitap Adı	II. Uluslararası Develi - Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresi / 1. Cilt "Develi Bildirileri"
Editör	Recep Özkan
Birinci Baskı	Ağustos 2021
ISBN	978-605-9117-59-3
ISBN Takım No	978-605-9117-58-6
Yayın Koordinatörü	Salih ÖZGÖNCÜ
Yayın Yürütme Kurulu	Erkan KÜP Mustafa ERDOĞDU Maide GÜZELOĞLU
Tasarım	Ahmet Deniz DOĞAN
Kapak	Ali SARAÇOĞLU
Yapım	BİLGE TASARIM ATÖLYESİ Barbaros Mahallesi Oymak Caddesi Sümer Hukuk Plaza A Blok (8) Kat: 10/55 Kocasinan KAYSERİ T.: +90 352 221 16 16 www.bilgegrafik.com
Baskı ve Cilt	ÖNDER OFSET Organize Sanayi Bölgesi 22. Cadde No 27 Melikgazi/Kayseri // T.: +90 352 331 44 00
Adres	Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı T. +90 352 220 70 90

Gözden Geçirenler

Muhammed KARADURMUŞ

Gülsema YURTTAŞ

Rumeysa ERSÖZLÜ

Mustafa ERGÜL

Tuğba KAYGISIZ

Sena BABÜR

Bu kitap KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ®'nin bir kültür hizmetidir.
Eserin tüm hakları saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler izin alınmadan kullanılamaz.

**II. ULUSLARARASI
DEVELİ - ÂŞIK SEYRÂNÎ VE
TÜRK KÜLTÜRÜ KONGRESİ**

1. CİLT
“DEVELİ BİLDİRİLERİ”

II. INTERNATIONAL
DEVELİ - ÂŞIK SEYRÂNÎ AND
TURKISH CULTURE CONGRESS

VOLUME 1
“DEVELİ ANNOUNCEMENTS”

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	vii	DEVELİ'DEN YUNANİSTAN'A GÖÇEN LOZAN MUADİLLERİNDE KÜLTÜREL BENZERLİKLER.....	81
TAKDİM.....	ix	Doç. Dr. Recep ÖZKAN	
ÖNSÖZ-2.....	xi	ARŞİV BELGELERİ İŞİĞİNDA 20. YÜZYIL BAŞINDA DEVELİ (1900- 1905).....	93
KURULLAR.....	xiii	Dr. Nesrin KANBEROĞLU	
GİRİŞ.....	21	DİVALİ/DEVALİ'DEN KIRKLAR BAYRAMINA ALEMLERARASI İLİŞKİLER.....	105
TÜRK-İSLAM MEDENİYETİ PERSPEKTİFİNDEN MUSTAFA ASIM KÖKSAL: HAYATI, ESERLERİ, ŞAHSİYETİ VE DÜNYA GÖRÜŞÜ.....	21	Dr. Yaşar KALAFAT Taha Duhan TURAN	
Prof. Dr. Asım YAPICI		DEVELİ'DE BİR EĞLENCE KÜLTÜRÜ OLARAK SİNEMA.....	113
KIPIZ KANYONU'NUN TABİAT PARKINA DÖNÜŞTÜRÜLMESİ VE DEVELİ EKONOMİSİNE ETKİLERİ.....	29	Doç. Dr. Ali KORKMAZ Mustafa ÖCAL	
Prof. Dr. Recep BOZDOĞAN		ALTERNATİF TURİZM KAPSAMINDA SULTAN SAZLIĞI ZİYARETÇİLERİNİN MEMNUNİYET DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ.....	125
“SEYYİDLİK” KAVRAMI VE 1834 NÜFUS SAYIMINA GÖRE DEVELİ'DEKİ SEYYİDLER.....	37	Burak ATASOY	
Hacı Osman YILDIRIM		KAYSERİ'DE TİCARET KÜLTÜRÜ VE KAYSERİ TİCARET MÜZESİ.....	133
DEVELİLİ ALİ CELÂLEDDİN EFENDİ VE DÎVÂNÇESİ (D. 1831/Ö. 1907).....	45	Nursel İŞİK	
Yrd. Doç. Dr. Kadir ÖZDAMARLAR Kasım KOCABAŞ		“DEVELİLİ CELAL BABA” ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	145
DEVELİ'DE KURULDUĞU İDDİA EDİLEN İTİDAL ADLI GİZLİ CEMİYETLE İLGİLİ ARŞİV BELGELERİ.....	55	Emel ŞİMŞEK	
Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK		KAYSERİ İLİ BAĞLAMA YAPIMCILARI.....	155
MİLLÎ MÜCADELEDE ŞEHİT OLAN DEVELİLİLER (EVEREKLİLER).....	61	Feride KESKİNKILIÇ Doç. Dr. Serenat İSTANBULLU	
Prof. Dr. Naci ŞAHİN Öğr. Gör. Meral ŞAHİN		DEVELİ'DEKİ ARTVIN MUHACİRLERİNİN MUTFAK KÜLTÜRÜ.....	161
DEVELİ ARAŞTIRMALARININ YAPISI: SOSYAL AĞ BAKIŞ AÇISINDAN BİR İNCELEME.....	67	Ülkü ÖNAL	
Prof. Dr. Ramazan ACUN Yağız Fatih NAZLIER		DEVELİ NÜFUS DEFTERLERİ VE 1834 TARİHLİ DEVELİ NÜFUS DEFTERİ.....	167
DEVELİ İLÇESİNİN İDARİ YAPISINDA YAPILAN DÜZENLEMELER (1960- 2000).....	75	Nazım YILMAZ Hacı Osman YILDIRIM	
Doç. Dr. Bilal TUNÇ		DESTEKLEYEN KURUMLAR.....	183

ÖNSÖZ

Sevgili Kitapseverler!

Hayal etmenin ve özgürlüğün kaynağı, başarının sırrı, geçmiş deneyimlerin bilgisi ve hakikat arayışı okumaktan geçmektedir. Okumak ve kitap gönülünden gönüle yoldur.

Okumakla aralanır perdeler, açılır ufuklar, aydınlanır karanlıklar, çözülür sırlar, anlaşılır insanlar. Okumak, bizi cehaletin karanlığından bilgeliğin felahına çıkarır. Yepyeni ufukları bize açan kitaplarla kültürel mirasımızı ve başka dünyaları okuruz. Her bir kitap yolculuğu ile zamanımızı ve dilimizi en doğru şekilde kullanıp hayattan ve zamandan kazanmış oluruz.

Kitap, tarihi bağlamda bir hafıza, kültürel anlamda bir geleneğin tevarüsü, sanatsal bakımdan insanlığa bırakılan mirasın geleceğe taşınması, medeniyet açısından ise zamanı ve mekânı belirleme unsurudur. Kitabı ve eseri olanlar insanlık tarihini yazarlar.

İlk çağlarda dahi taşlara, mağaralara yazan insanın amacı kendini ifade etmek ve iz bırakmaktır. Gerek tahtalara, ağaçlara, derilere yazılı olsun gerekse iki kapak arasında sahifelere yazılsın kitap, kültürel bir mirastır, toplumun hafızasıdır.

İlk emre muhatap olan insan, okur Yaratan Rabbi'nin adı ile kâinatı, kendini, Rabbini ve kitabı. Bu yönüyle kitap vahiydir, hakikattir, dünya ve ahiret mutluluğunun rehberidir.

“Eğitimi önemsiyoruz çünkü cehaletin düşmanıyız.” sloganıyla hareket ettiğimiz güzel şehrimizde ulaşım, yol, su gibi ihtiyaçları şehircilik anlayışıyla görüp giderdiğimiz gibi, sosyal ve kültürel ihtiyaçları da dikkate almaktayız. Kitapları ve kitap yuvaları olan kütüphanelerimizi hemşehrilerimize sunma gayreti göstermekteyiz. Kayseri Büyükşehir Belediyesi olarak, siz kitapseverleri kitaplarla buluşturmak için elimizden geleni yapıyoruz. Gerek basılı, gerek e-kitaplar ile hayal etmeniz ve hayallerinizi gerçekleştirmeniz için kütüphanelerimize bekliyoruz.

Tarihsel ve coğrafi anlamda medeniyetlerin beşiği olan Kayseri’de tarihimizi, geleneğimizi, kültürümüzü ve sanatımızı yansıtan eserleri yayımlayarak halkımıza ulaştırma kaygısı taşıyoruz. Biliyoruz ki yayımladığımız eserler geleceğe bıraktığımız mirasımız, hoş bir sedamızdır. Açtığımız her bir kütüphane ve kültür merkezi, yayımladığımız her dergi ve kitap, memleketimize olan saygı ve sevgimizin somut bir göstergesidir. Akif’in dediği gibi: “Okuyorsa ahali, yapılamayacak ne var”...

Hayal eden, merak eden, araştıran ve okuyan neslimiz gelecek adına ümit vaat etmektedir. Kütüphanelerimizin raflarında okurlarıyla buluşmayı bekleyen her bir kitap bu anlayışla hareket eden hemşehrilerimizi beklemektedir. Unutmayalım ki bir insanın hayatta kendisine yapabileceği en büyük iyilik; iyi bir okur olmaktır.

Bir kütüphanenin rafında, bir kitabın sayfalarında, bir yazının satırlarında gönüllerimizin buluşması dileğiyle...

Dr. Memduh BÜYÜKKILIÇ
KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANI

TAKDİM

Milletleri birbirinden ayıran temel unsur kültürdür. Kültür ise insan yaşamını anlamının, anlamlandırmanın ve düzenlemenin yegâne yoludur. Maddi ve manevi öğeleriyle birlikte bireyleri toplum olarak bir arada tutan kültür; toplumsal kimliğinin oluşmasını sağlamada temel yapı harcıdır. Kültür dünyayı anlamlandırmak için gereken kaynakları, değerleri ve idealleri de sağlayarak adeta bir pusula gibi, özelde birey, genelde ise toplum yaşamına yön verir.

Toplumu gruplar, grupları ise bireyler oluşturur. Her milleti diğerlerinden ayıran temel kriterler vardır, bunların içinde en önemlisi kültürdür. Ziya Gökalp’inde dediği gibi milletin temel taşı olan kültür milli olmak zorundadır. Kültür, daha çok dil aracılığıyla öğrenilir. Dolayısıyla bu öğrenmede sözlü kültürün önemi oldukça fazladır. Sözlü kültürde ise aşıklık geleneğinin yeri inkâr edilemez. Kültür kuşaktan kuşağa aktarılan toplumsal bir mirastır. Bu mirasın çok iyi korunarak gelecek nesillere sağlam bir şekilde aktarılması, devamlılık açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle önce yerel anlamda temel kültürel

unsurlarımızdan başlayarak genel anlamdaki bütün kültürel unsurları gençliğe çok iyi aktarmak ve içselleştirmelerini sağlamak gerekmektedir.

Develi ve Seyrânî, Türk dünyasında/kültüründe belki bir katredir. Ama Türk dünyası da Develi ve Seyrânî ile bir bütündür. Kültürün, vücudun organları gibi farklı farklı işlevleri yerine getiren ama hepsinin de birbirleriyle ilişkili olmak zorunda olduğu organlardan oluşan bir vücut gibi bütünlük içinde ele alınması gerekir. Bu nedenle Develi ve Seyrânî’yi Türk kültüründen bağımsız, Türk kültürünü de Develi ve Seyrânî’den ayrı düşünmek olmaz.

Her toplumun değerleri vardır. Bu değerler toplumların genleri gibidir ve onları diğer toplumlardan ayırır. Değerlere yüklenen değer yargılarını ise kültür şekillendirir. Kültür ise milletlerin özüdür. Bir şeyin özü aslıdır. Asıl ise ilk haliyle saf ve temizdir. Aslını korumak süreklilik sağlamaktır. Bir şeyin aslı bozuldukça başkalaşım ortaya çıkar. Başkalaştıkça da kendi özüne yabancılaşma gerçekleşir. Dolayısıyla özünü bilmeyenin sözü de boş olur. Bir milleti özellikle de gençliği geçmişinden-kültüründen koparmak onu ruhsuzlaştırmaktır. Ruhsuzlaştırmak ise mankurtlaştırmakla aynıdır. Geçmişinden haberdar olmayan bir gençlik kişilikten yoksun bir gençliktir. Kişiliksiz bir gençliğin istikamet belirlemesi, gelecek hesapları yapması beklenemez.

Rahmetli Prof. Dr. Ahmet Haluk Dursun’un dediği gibi “Dicle’nin kuzularını çakallara kaptırmamak için gençliğe daha küçük yaşlardan başlayarak, atasını-dedesini, geçmişini velhasıl tarihini ve kültürünü çok iyi öğretmek gerekmektedir”. Aksi takdirde çakallara kaptırmayı bir tarafa bırakın, çakalların kucağına kendi ellerimizle atmış oluruz. Çünkü çakallar tarih boyunca pusuda yatmaktan hiç eksik olmamışlardır. Bir başka ifadeyle geçmişinden bihaber gençlik serseri mayın gibidir. Gençliğini geçmişinden habersiz yetiştiren bir toplum, kendi eliyle kendi geleceğini katletmekten başka bir işe yaramaz.

Atatürk “Hayat hakkınız mücadele gücünüz kadardır.” demektedir. Bu mücadelenin başında da, eğitim yoluyla gençliğin kendine olan özgüvenini geliştirmek gelmektedir. Kendine güvenen, kişilik ve kimlik sahibi gençlik, uzun vadeli hedeflerini belirleyen, kültürüne sahip çıkan, geçmişinden ders alarak geleceğini belirleyen, sorgulayan, araştıran, beynini biri ya da birilerine emanet etmemiş, hedefini gerçekleştirmek için ödenmesi gereken bedellerin farkında olan, vatanına ve milletine bağlı bir gençliktir. Vatana ve millete bağlılık ise temelde, milletin geçirdiği evreleri iyi bilmek ve tahlil etmekten, vatanın vatan haline gelmesi için ödenen bedellerin neler olduğunu anlamak ve onları çok

iyi içselleştirmekten geçmektedir. Kendine özgüne, yapısına uygun uygulamalarıyla ayakta duran toplumlar bağımsız, hürriyetlerini elinde bulunduran toplumlardır.

Sait Halim Paşa, “Bir milletin sahip olduğu hürriyetin derecesi, manevi ve fikri ilerleme yolunda göstereceği gayretlerle ölçülür.” demektedir. Tersten bakılacak olursa, bir milletin başkalarına bağımlılığı, kendini tanımayan, kendi içinden çıkaramadığı kişilerin yapacağı, kendine ve kültürüne yabancı, geçmişinden kopuk uygulamalarla yakından ilgilidir. İşte Develi-Aşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresi’nin temel amacı bu belirttiğimiz noktalara bir nebze olsun katkıda bulunmaktır.

Doç. Dr. Recep ÖZKAN
KONGRE DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

ÖNSÖZ-2

1871 yılından itibaren Belediye hüviyetinde bulunan ve Hititler, Frigler, Selçuklular Döneminde stratejik öneme sahip ve birçok farklı etnik unsuru (Ermeni ve Rum) bünyesinde barındırmış Develimizin birçok yanı farklı çalışma alanlarına konu olmuştur.

Develi Belediyesi olarak ilçemizin tanınması için yapılan her türlü gayreti çok önemsiyor, bireysel ya da kurumsal yapılan bütün çalışmaların desteklenmesini üzerimize bir borç olarak görüyoruz. Develi Belediyesi olarak 2019 yılının 10-11-12 Ekim tarihleri arasında ikincisini düzenlediğimiz ve gelenekselleşmesi için önemli bir adım attığımız Uluslararası Develi-Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresinin Develimizin tanınmasına önemli katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Ülke içinden ve ülke dışından Yüz 'ün üzerinde akademisyenin Türk Kültürü ve Seyrânî ile alakalı tebliğlerin sunulduğu kongrede Develimiz hakkında da önemli bilgiler elde ettik. Kongrede yapılan birbirinden kıymetli bu bilimsel tebliğleri hemşehrilerimizin ve Develimizi merak eden herkesin istifade edebilmesi için bu eseri yayın hayatına kazandırmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Develi ile ilgili merak edilen birçok şeyi kapsayan

bu eser ilgilileri için kaynak bir eser niteliği taşımakta. Bu kaynak eserin oluşmasında emeği geçen herkese, özellikle sunumlarıyla eşsiz katkı sağlayan değerli hocalarıma ve Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Dr. Memduh Büyükkılıç'a teşekkür ederim.

Mehmet CABBAR
DEVELİ BELEDİYE BAŞKANI

KURULLAR

DÜZENLEME KURULU

Doç. Dr.	Recep ÖZKAN (Kongre Başkanı)	Niğde Ömer Halisdemir Ün.
Prof. Dr.	Kemal ATİK	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr.	Kenan GÜLLÜ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Lütfullah CEBECİ	Kayseri Üniversitesi
Prof. Dr.	Muhtar KAZIMOĞLU (İMANOV)	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Prof. Dr.	Mustafa TALAS	Niğde Ömer Halisdemir Ün.
Doç. Dr.	Mehmet Akif SÖZER	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Mehmet SÜME	Bolu Abant İzzet Baysal Ün.
Dr. Öğr. Üyesi	Kadir ÖZDAMARLAR	Emekli Öğretim Üyesi
Kül. ve Sos. İşl. Md.	Ali ORHAN	Develi Belediyesi
Şair, Ressam	Alaattin OBEN	

ONUR KURULU

Şehmus GÜNAYDIN	Kayseri Valisi
Memduh BÜYÜKKILIÇ	Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı
Prof. Dr. Mustafa ÇALIŞ	Erciyes Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA	Kayseri Üniversitesi Rektörü
Murat DURU	Develi Kaymakamı
Mehmet CABBAR	Develi Belediye Başkanı

BİLİM KURULU

Unvanı	ADI SOYADI	GÖREV YERİ
Prof. Dr	Ahmet GÜNŞEN	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr	Alemdar M. YALÇIN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr	Ali YAKICI	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Amina SİLJAK JESENKOVIC	Saraybosna Üniversitesi
Prof. Dr.	Asım YAPICI	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Atabey KILIÇ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Ayşe İLKER	Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr.	Ekrem CAUSEVİC	Hırvatistan Zagreb Üniversitesi
Prof. Dr.	Erdoğan ALTINKAYNAK	Ardahan Üniversitesi
Prof. Dr.	Fadıl HOCA	Makedonya Vizyon Üniversitesi
Prof. Dr.	Fatih YÜCEL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr.	Fatma ACUN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Ferhat KOCA	Hitit Üniversitesi
Prof. Dr.	Feyzan VURAL	NiğdeÖmer Halisdemir Üniversitesi

Unvanı	ADI SOYADI	GÖREV YERİ
Prof. Dr.	Gadir GOLKARIAN	Yakın Doğu Üniversitesi KKTC
Prof. Dr.	Galina MIŞKINIENE	Vilnius University - LİTVANYA
Prof. Dr.	Gıyasettin AYTAŞ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Gülnaz Kacımuratkızı TÖLEKOVA	Sivil Havacılık Akademisi Almatı/Kazakistan
Prof. Dr.	İlyas GÖKHAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr.	İrfan MORİNA	Kosova Üniversitesi
Prof. Dr.	İsa ÖZKAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Kemal ATİK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Kemal GÖRMEZ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Kerim TÜRKMEN	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Lütfullah CEBECİ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Mahmut ÇELİK	Makedonya İştip Gotse Delçev Üniv
Prof. Dr.	Mehmet ERDOĞAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet GÖRMEZ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet İNBAŞI	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet Sıdkı İLKAY	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Muhtar KAZIMOĞLU (İMANOV)	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Prof. Dr.	Mustafa ALKAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Mustafa TALAS	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr.	Nazım İBRAHİM	Üsküp Kril Metodi Üniversitesi
Prof. Dr.	Necati DEMİR	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Nedim BAKIRCI	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr.	Nevin GÜNGÖR ERGAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Nilay ÇORAĞAN	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Özkul ÇOBANOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Ramazan ACUN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Ramazan SEVER	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr.	Remzi KILIÇ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Seyfeddin RZASOY	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Prof. Dr.	Tayyip DUMAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Yusuf BENLİ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Zekeriya KARADAVUT	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali KORKMAZ	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali SELÇUK	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali ŞAMİLH	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Doç. Dr.	Alptekin YAVAŞ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr.	Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	Attila DÖL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Unvanı	ADI SOYADI	GÖREV YERİ
Doç. Dr.	Aynur QƏZƏNFƏRQIZI	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Doç. Dr.	Aynur SƏFƏROVA	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Doç. Dr.	Ayten BEYLEROVA	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Dillilik Enstitüsü
Doç. Dr.	Baki KÜÇÜKER	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr.	Celil ARSLAN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	Durmuş DAĞHAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr.	Edina SOLAK	Zenica Üniversitesi
Doç. Dr.	Elvan YALÇINKAYA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr.	Fidan QASIMOVA	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Doç. Dr.	Galip GÜNER	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	Hacer NURGÜL BEGİÇ	Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr.	Halil TOKCAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr.	İlhame GESEBOVA	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Doç. Dr.	İlhan GÜLLÜ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ün.
Doç. Dr.	İlhan UÇAR	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr.	İlkay ŞAHİN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	İsmail ACUN	Osman Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Kasım KARAMAN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	Kasım KARAMAN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	Kemalettin DENİZ	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Kenan GÜLLÜ	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	Kudret ALTUN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	Kürşat ÖNCÜL	Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Leman SÜLEYMANOVA	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Doç. Dr.	Mahmut SARIKAYA	Ahievran Üniversitesi
Doç. Dr.	Mehmet Akif SÖZER	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Mehmet EKİZ	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr.	Nazir AHMED	Azərbaycan Atatürk Merkezi
Doç. Dr.	Nedim BAKIRCI	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr.	Onur KÖKSAL	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr.	Onur KÖKSAL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr.	Ömer Faruk TUTKUN	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr.	Qaliba HACİYEVA	Nahcivan Devlet Ün. Azərbaycan
Doç. Dr.	Recep ÖZKAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr.	Rıdvan CANIM	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr.	Sebine İSAYEVA	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Doç. Dr.	Səkina QAYBALIYEVA	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Doç. Dr.	Selahattin AVŞAROĞLU	Necmettin Erbakan Üniversitesi

Unvanı	ADI SOYADI	GÖREV YERİ
Doç. Dr.	Suat ÜNLÜ	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr.	Sultan Murat TOPCU	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	Timur VURAL	NiğdeÖmer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr.	Tudora ARNAUT	Taras Şevçenko Kiev Milli Ün. Ed. Ens.
Doç. Dr.	Ulugbek SATTOROV	Uzbekistan, Navai
Dr. Öğr. Üyesi	Alparslan GÖZLER	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Asım ÇELİK	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Atila KARTAL	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Bayram POLAT	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Cengiz KAYACILAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Eda TOK	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Elmira TÖLÖKOVA	Manas Ün., Bişkek, Kırgızistan
Dr. Öğr. Üyesi	Ergun ACAR	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Feride MİRİŞOVA	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Dr. Öğr. Üyesi	Galip GÜNER	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Gül Banu ÜSTÜN DUMAN	Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Gülten KÜÇÜKBASMACI	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Hale KOZLU	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Hüseyin KÜRŞAT TÜRKAN	Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	İbrahim BOZBIYIK	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	İbrahim ÖZTÜR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	İzzettin YILMAZER	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Kadir ÖZDAMARLAR	Emekli Öğretim Üyesi
Dr. Öğr. Üyesi	Kemale EKBEROVA	Azerbaycan Bakanlar Kurulu Tercüme Merkezi
Dr. Öğr. Üyesi	Levent DOĞAN	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Mehmet SÜME	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Metin BAĞRIAÇIK	Belçika Gent Üniversitesi Dil Bilimi
Dr. Öğr. Üyesi	Metin PARILTI	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Muhammed BENLİ	Bilecik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Murat TASTANBEKOV	Hoca Ahmet Yesevi Ün. Kazakistan
Dr. Öğr. Üyesi	Mustafa ÖZKAT	İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Mustafa TATÇI	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Neşe BAKIR	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Nezih NAL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Oğuz ÇETİN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Özkan AYDOĞDU	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Ramazan KURTOĞLU	Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Remzi AYDIN	Erciyes Üniversitesi

Unvanı	ADI SOYADI	GÖREV YERİ
Dr. Öğr. Üyesi	Remzi KILIÇ	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Sadi NAKİBOĞLU	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Salih ÖZKAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Serenat İSTANBULLU	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Sibel YILDIZKISACIK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Ülker ŞEN	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Ümit EKER	Çanakkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Yasemin ÇELİK	Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Yaşar BARUT	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Yüksel ÇELİK	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Zehra KIMIŞOĞLU	Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Zeynel Abidin KILINÇ	Sakarya Üniversitesi
Uzman	Hacı Osman YILDIRIM	Başbakanlık Osmanlı Arşivi Uzmanı

HAKEM KURULU

Unvanı	ADI SOYADI	GÖREV YERİ
Prof. Dr.	Atabey KILIÇ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Fatih YÜCEL	Niğde Ömer Halisdemir Ün.
Prof. Dr.	Fatma ACUN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Feyzan VURAL	NiğdeÖmer Halisdemir Ün.
Prof. Dr.	Kerim TÜKMEN	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet ARSLAN	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet İNBAŞI	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Muhtar KAZIMOĞLU (İMANOV)	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Prof. Dr.	Mustafa TALAS	Niğde Ömer Halisdemir Ün.
Prof. Dr.	Nedim BAKIRCI	Niğde Ömer Halisdemir Ün.
Prof. Dr.	Nilay ÇORAĞAN	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Osman ÖZSOY	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Ramazan ACUN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Ramazan ŞENER	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr.	Remzi KILIÇ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	SeyfeddinRZASOY	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Prof. Dr.	Tayyip DUMAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Yusuf BENLİ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Zekeriya KARADAVUT	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali SELÇUK	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali ŞAMİLH	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü

Unvanı	ADI SOYADI	GÖREV YERİ
Doç. Dr.	Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	Aynur QƏZƏNFƏRQIZI	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Doç. Dr.	Aynur SƏFƏROVA	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Doç. Dr.	Ayten BEYLEROVA	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Doç. Dr.	Birol AKGÜL	Çanakkale Onsekiz Mart Ün.
Doç. Dr.	Celil ASLAN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	Elvan YALÇINKAYA	Niğde Ömer Halisdemir Ün.
Doç. Dr.	Fidan QASIMOVA	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Doç. Dr.	Galip GÜNER	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	İlhame GESEBOVA	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Doç. Dr.	İlhan GÜLLÜ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ün.
Doç. Dr.	İlkay ŞAHİN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	İsmail ACUN	Osman Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Kasım KARAMAN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	Kasım KARAMAN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	Kenan GÜLLÜ	Erciyes Ün. Turizm Fakültesi
Doç. Dr.	Kudret ALTUN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	Kürşat ÖNCÜL	Osman Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Leman SÜLEYMANOVA	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Doç. Dr.	Mahmut SARIKAYA	Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr.	Mehmet Akif SÖZER	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Mehmet EKİZ	Niğde Ömer Halisdemir Ün.
Doç. Dr.	Mehmet SÜME	Bolu Abant İzzet Baysal Ün.
Doç. Dr.	Mustafa AKSOY	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr.	Onur KÖKSAL	Niğde Ömer Halisdemir Ün.
Doç. Dr.	Onur KÖKSAL	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr.	Ömer Faruk TUTKUN	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr.	Qaliba HACİYEVA	Nahcivan Devlet Ün. Azərbaycan
Doç. Dr.	Recep ÖZKAN	Niğde Ömer Halisdemir Ün.
Doç. Dr.	Rıdvan CANIM	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr.	Sebine İSAYEVA	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Doç. Dr.	Səkina QAYBALIYEVA	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Doç. Dr.	Selahattin AVŞAROĞLU	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr.	Suat ÜNLÜ	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr.	Sultan Murat TOPCU	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr.	Timur VURAL	Niğde Ömer Halisdemir Ün.
Doç. Dr.	Tudora ARNAUT	Taras Şevçenko Kiev Milli Ün. Ed. Ens.
Doç. Dr.	Ziya BAHADIR	Erciyes Üniversitesi

Unvanı	ADI SOYADI	GÖREV YERİ
Dr. Öğr. Üyesi	Alparslan GÖZLER	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Atila KARTAL	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Bayram POLAT	Niğde Ömer Halisdemir Ün.
Dr. Öğr. Üyesi	Cengiz KAYACILAR	Niğde Ömer Halisdemir Ün.
Dr. Öğr. Üyesi	Feride MİRİŞOVA	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Dr. Öğr. Üyesi	Habib HAMURCU	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	İzzettin YILMAZER	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Kemale EKBEROVA	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü
Dr. Öğr. Üyesi	Metin BAĞRIAÇIK	Belçika Gent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Ramazan KURTOĞLU	Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL	Akdeniz Üniversitesi
Koordinator	Mikail ÇOLAK	Türkiye Diyanet Vakfı Dış Hizmetler Koordinatörü

SEKRETERYA

İletişim:	Develi Belediyesi	info@develikongre. org
Arş. Gör. Dr.	Fadime ÖZLER	fadimeozler@gmail. com
Arş. Gör.	Mehmet Halit AKIN	38halitakin@gmail. com

GİRİŞ

TÜRK-İSLAM MEDENİYETİ PERSPEKTİFİNDEN MUSTAFA ASIM KÖKSAL: HAYATI, ESERLERİ, ŞAHSİYETİ VE DÜNYA GÖRÜŞÜ

Prof. Dr. Asım YAPICI

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi asim.yapici@asbu.edu.tr

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu Mustafa Asım Köksal'ın eserleri, şahsiyeti ve dünya görüşünü Türk-İslam medeniyeti perspektifinden incelemektir. Amacı ise Osmanlı geleneğinin son âlimlerinden olan Mustafa Asım Köksal'ın iç dünyasını ve dini yaşantısını çözümleyerek günümüz için ne söylediğini anlamaya çalışmaktır. Nitel bir desene sahip olan bu çalışmada veriler araştırmacının bizzat katılımlı gözlemlerine ve torunu Cüneyd Asım Köksal tarafından yayınlanan *"İlim Semasında Bir Yıldız: Mustafa Asım Köksal: Hayatı, Hatıraları ve Eserlerinden Seçmeler"* (2017) isimli esere dayanarak toplamıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz ve içerik analizi teknikleriyle çözümlenmiştir.

HAYATINDAN KESİTLER

1913 Kayseri-Develi doğumlu olan Mustafa Asım Köksal, Pir Veli Oğulları olarak tanınan bir aileye mensuptur. Annesi Döne Hanım, Babası ise Hafız Mehmet Edip Efendi'dir. Osmanlı Devleti'nin siyasal, askeri ve ekonomik bakımdan fevkalade zorluklar ve çöküntüler yaşadığı bir dönemde babası Hafız Mehmet Edip Efendi oğlu henüz birkaç aylıkken para kazanmak ve ailesinin geçimini sağlamak için Arjantin'e gitmiştir. Bu noktada Mustafa Asım Köksal'ın yaklaşık 22 yıl babadan yoksun olarak büyüdüğünü söylemek gerekir. Tasavvuf ehli bir şahsiyet olan dedesi Yakup Efendi'nin yanında zikir meclislerine katılır,

böylece hem deruni dindarlıkla hem de irfanî bilgiyle karşılaşır. (Cüneyd Köksal, 2017.)

İlköğrenimini Develi Numune Mektebinde tamamlayan Mustafa Asım Köksal, yurt içinde ve yurt dışında (örn. Kayseri Lisesi, Erzurum Askeri Lisesi, Kahire/Ezher'de) sağlam bir eğitim almak istese de maddî sıkıntılar, imkânsızlıklar ve ailevî nedenlerden dolayı bu arzusunu gerçekleştiremez. Dinî anlamda ilk eğitimini Kayseri Ulemasından Develi Müftüsü İzzet Efendi'den alır. Bu süreçte o, medrese usulüne göre *"Mukaddimât-ı Ulûm"* derslerini talim eder. Bizzat kendi ifadesiyle bilgiye ve okumaya aç ve susuz olan Mustafa Asım Köksal'ın okudukça açlığı ve susuzluğu daha da artar. Bu arayış onu Ankara'ya doğru götürür. 1933 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın açtığı kitabet sınavına girer ve 35 kişi arasında birincilikle sınavı kazanarak göreve başlar. Ankara'ya yerleştiği zaman Kerkük ulemasından Muhammet Efendi'nin öğrencisi olur, İskilipli İbrahim Ethem'den de hem tasavvufî terbiye hem de icazet alır. (Cüneyd Köksal, 2017.)

Diyanet İşleri Başkanlığı'nda göreve başladığı 1933 yılından emekli olduğu 1964 yılına kadar 31 yıl boyunca Rıfat Börekçi, Şerafettin Yaltkaya, Ahmet Hamdi Akseki, Eyüp Sabri Hayırlıoğlu, Ömer Nasuhi Bilmen ve Hasan Hüsnü Erdem ile birlikte çalışır. Bu zaman zarfında Diyanette Sicil Şefliği, Yazı İşleri Müdürlüğü, Yayın Müdürlüğü, Müşavere ve Dini Eserleri İnceleme Kurulu Başkan Yardımcılığı görevlerinde bulunur. (Cüneyd Köksal, 2017.)

ESERLERİ

Armağan (1939): Dinî manzumelerinin topladığı ilk eseridir.

Peygamberler (1941): Peygamberlerin hayatlarını manzum olarak yazmış ve yayınlamıştır.

Peygamberimiz (1944): Manzum olarak kaleme alınan bu eserde Mehmet Akif'in manzum olarak yazmaya niyetlendiği ancak ömrü vefa etmediği için yazamadığı Rasullullah'ın hayatı ele alınmaktadır.

Gençlere Din Kılavuzu (1946): İlmihal niteliğinde olan bu eser yer yer şiirlerle süslenmiştir. Söz konusu eser daha sonra genişletilerek 1954'te İlmihal, 1977'de ise "İslam İlmihali" adıyla yayınlamıştır.

Ezanlar (1846): Dinî manzumelerini topladığı bir eserdir.

"Bir Amerikalının 23 Sorusuna Cevaplar" (1956) isimli eser İslam dini hakkında bir Amerikalının Diyanet İşleri Başkanlığı'na cevaplanması için gönderdiği 23 soru üstüne yazılmıştır. Bu eser daha sonra 1981 yılında İngilizceye çevrilmiştir.

Reddiye (1961): İtalyan tarihçi Leone Caetani'nin İslam Tarihi (çev. Hüseyin Cahit Yalçın) adlı eserine yönelik "İsnad ve İftiralar Reddiye"yi yazar, söz konusu eser daha sonra "Reddiye" ve "Caetani'ye Reddiye" ismiyle tekrar tekrar yayımlanır.

İslam Tarihi: 1966'da "Hz. Muhammed Aleyhisselam ve İslamiyet" adıyla cilt cilt yayınlamaya başladığı eserini -Mekke Devrini 7 cilt olarak genişleterek 1987 tarihinde İslam Tarihi 18 Cilt olarak tamamlar ve yayınlar. Daha sonra bu eser "İslam Tarihi Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed Aleyhisselam ve İslamiyet" adıyla özetleyerek 8 cilt olarak 1999'da yayınlanır.

Peygamberler Tarihi (1990): Hz. Adem'den Hz. İsa'ya kadar peygamberlerin hayatlarını konu edinen iki ciltlik bir eserdir.

İslam'da İki Kaynak: Kitap ve Sünnet (1994): İslam'da Kur'an ve sünnetin önemini vurgulayan bir eserdir.

Çeşitli makalelerinin toplanıp kitaplaştırıldığı "Efendimiz ve Yolu" (2003) ile "İmandan İhsana" (2004) isimli eserleri vefatından sonra yayınlanmıştır.

"Türkçe Ezan Meselesi", "Şeyh Bedreddin" ve "Bazı Sure ve Ayetlerin Nazmen Tercümesi" isimli çalışmalar müellif hayattayken yayınlanmamış olup bu eserlerin müsveddelerine de ulaşılammıştır. (Cüneyd Köksal, 2017.)

REDDİYE'DEN İSLAM TARİHİ'NE

Kuşkusuz Mustafa Asım Köksal'ın en önemli eseri İslam Tarihi'dir. Ancak İslam Tarihi'ni yazmasına neden olan asıl eser Caetani'ye yazmış olduğu Reddiye'dir. Eserin nasıl meydana geldiğini bizzat kendisi şöyle anlatmaktadır: "Reddiyyeyi yazmama, İtalyan müsteşriklerinden Caetani'nin İslam Tarihi; İslam Tarihi'ni yazmama da Reddiye sebep oldu. Leone Caetani'nin bu eserini; 1924 yılında İslam Tarihi adıyla Hüseyin Cahit (Yalçın) dilimize çevirmiştir... Caetani'nin dinimiz, Peygamberimiz, Kitabımız hakkındaki telakkilerinde de maalesef tarafsızlıkla bağdaşacak bir cihet bulunmamaktadır. Caetani'ye göre Peygamberimiz; hâşâ dünyayı ele geçirmek hırsıyla ortaya atılmış bir maceraperest. İslamiyet; bu iş için siyasî bir alet. Kur'an-ı Kerim de; Onun (Peygamberimizin) Allah'a isnat etmek istediği kendi sözlerinden ibarettir. Olanca gücümü zorlayarak ve kaynak bulmadaki güçlükleri de yenmeye çalışarak Reddiye'yi yazmaya altı ay kadar devam ettim. Ne iştahım kaldı, ne uykum. Bunun üzerine; çalışmayı bırakmak zorunda kaldığımı Hocam İskilipli İbrahim Ethem Gerçekoglu'na bildirdim. O da: 'Sen bu işe manen memursun evladım. Sakın bırakayım deme.' diyerek beni çalışmaya teşvik etti. Çaresiz kaldıkça manen desteklendiğim ve şükür secdesine kapandığım oldu. Beş yıl gibi bir süre içinde, geceyi gündüze katarak bu görevi yerine getirdim. Caetani'nin yazmış olduğu İslam Tarihi'ni yıllarca inceleyip yalan ve yanlışlarını ortaya koydum. Peygamberimiz'in (AS) hayatına ve dinimize ait bilgileri Kur'an-ı Kerim ve Hadis gibi doğrudan doğruya ana kaynaklardan derleyip yazmaya çalıştım... Sadece kaynakları konuşturmak istedim. Şahsî görüş ve düşüncelerimle araya girmekten, olayların arı-duru havasını bulandırmaktan son derece kaçındım."

Mustafa Asım Köksal Reddiye'yi yazarken birinci el İslam Tarihi, bilhassa Siyer kaynaklarına aşina olmaya başlar. Bu aşinalık zamanla vukufiyete dönüşür.

İslam Tarihi'ni yazmak için 1964 yılında emekli olur ve hummalı bir şekilde çalışmaya başlar. Kendisinin düşüncesi Hz. Peygamber'in hayatını bir cilt Mekke bir cilt Medine olmak üzere 2 ciltte tamamlamaktır. Buna göre Mekke Devri'ni bir cilt olarak yazar. Ancak Medine Devri'ne gelince her yıl için bir cilde ihtiyaç vardır. Bu da Medine Devri'nde Hz. Hüseyin'in doğumu münasebetiyle yazdığı "Hz. Hüseyin ve Kerbela Faciası" isimli eserle birlikte 11 cilt eder. Daha sonra Mekke Devri'ni 7 cilt olarak genişleterek yayınlar. Böylece İslam Tarihi adlı eser 18 cilde ulaşır. Hayatının sonralarına doğru söz konusu 18 cildi, 8 ciltte özetler ve bunu "ustalık eseri" diye tarif eder.

BİLGİYİ SEÇMEDEKİ YÖNTEMİ

Mustafa Asım Köksal "İslam Tarihi" ve "Peygamberler Tarihi" başta olmak üzere hemen hemen bütün eserlerinde ana kaynaklara ve birinci el telif eserlere ulaşmaya çalışır. Konuyla ilgili hemen her rivayeti tespit etmeye ve bunları arı duru Türkçesiyle nakletmeye gayret eder. Bununla birlikte rivayetleri alırken kendi geliştirdiği İslamî bir usul uygular. Bunu iki örnekle açıklayacak olursak şunları söyleyebiliriz.

"Peygamberler Tarihi" adlı eserinde önce ele aldığı peygamber hakkında birinci el tarihi kaynaklardaki bilgileri verir, daha sonra Kur'an-ı Kerim'de o peygamber hakkında var olan ayetleri bir bütünlük içererek şekilde alt alta yazar. Bu tavrıyla o, kaynaklarda yer alan bilgi ve malumatla Kur'an-ı Kerim'in ilgili peygamber hakkındaki yaklaşımını birbirine karıştırmamaya özen gösterir. Okuyucuya tarihi kaynaklarda geçen bilgilerle Kur'an'daki bilgileri ayırt etme imkânı verir. Bir başka açıdan değerlendirilecek olursa vahye dayalı açıklamalarla beşeri rivayetleri tefrik eder.

Gerek Peygamberler Tarihi'nde gerekse İslam Tarihi'nde birinci el tarihî kaynaklarda geçen bilgileri sorgusuz sualsiz almaz. Yüzeysel bakıldığı zaman Mustafa Asım Köksal'ın kaynaklardaki her rivayeti değerlendirmeden aldığı düşünülebilir. Ancak bu düşünce isabetli değildir. Çünkü o, yine kendi geliştirdiği İslamî bilgi, bilinç ve dinî hassasiyet üstüne kurulu özgün bir yaklaşım sergiler.

Rivayetleri tevhidin temel ilkeleri ve peygamberlik sıfatları bakımından değerlendirir. Örneğin Hz. Eyüp'ün vücuduna kurt düştüğü rivayeti Peygamberler Tarihi isimli eserde mevcut değildir. Bunu kendisine şahsen sorduğumuz zaman cevaben şöyle demiştir: "Peygamberlerin sıdk, emânet, tebliğ, fetânet, ismet ve zükuret gibi çeşitli sıfatları vardır. Bir peygamberin vücuduna kurt düşmesi onu iğrenç gösterir. Bu da tebliğ vasfına engeldir. Zira iğrenç görüntü ile tebliğ vafizesi yapılamaz. İnsanlar o iğrenç görüntüye yaklaşamaz. Öyleyse Eyüp Aleyhisselamın vücuduna kurt düşmesi kabul edilemez. Tebliğ sıfatına aykırıdır. Ancak onun hastalıkla imtihan edildiği, eriyip aktığı, iç organların sağlıklı çalışmadığı düşünülebilir." Anlaşılabileceği üzere Hz. Eyüp'ün ağır bir hastalık geçirdiğini reddetmemekte ancak bu hastalığın görüntüsel bakımdan iğrençlik noktasında olmadığını söylemektedir. Kendi ifadesiyle o, peygamberlerin sıfatlarına uymayan bilgiyi kabul etmemektedir. Bir başka örnek şudur: Mustafa Asım Köksal, Garanik Vak'ası¹ olarak tanımlanan hadiseyi İslam Tarihi adlı eserinde görmezden gelmiştir. Söz konusu görmezden gelme kasıtlı ve bilinçli bir tavidir. Zira bu konuda kendisiyle yaptığımız konuşmada "Tevhit inancını zedeleyen rivayetleri almadığını" belirtmiştir. Müellifin gerek Hz. Eyüp gerek Garanik Vak'ası konusundaki tavrı bilgi inşa etmede dinî hassasiyetinin ve Müslümanlık bilincinin yüksek olduğunu göstermektedir. Dahası dini hassasiyetinin davranışlarına ve eserlerine yansıdığı rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca anlayıcı bilim geleneğinde bilginin inşa edilen bir özellik taşıdığı düşünülecek olursa Mustafa Asım Köksal'ın metodolojik tavrı daha iyi anlaşılabilir.

KİŞİLİĞİNİ OLUŞTURAN FAKTÖRLER

Modern psikolojide kişiliğin karşılıklı etkileşim içinde genetik ve çevresel faktörlerin etkisi altında oluştuğu genellikle kabul edilen bir görüştür. (Burger, 2017; Cervone, & Pervin, 2016.) Buna kısaca kişiliğin inşasında mizaç ve karakterin etkili olduğu söylenebilir. Daha detaylı bir şekilde ifade edilecek olursa kişiliğin oluşmasında fitrat,

1 Garanik vakası konusunda detaylı bilgi için Cerrahoğlu (1981; 1996), Hizmetli (1989) ve Şimşek'e (1993) bakılabilir.

ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi, anne-baba tutumları, bilhassa bebeklik ve çocukluk döneminde aile ve sosyal çevre içinde gerçekleşen ilişki ve etkileşimler, ergenlik dönemi arayışları ve bunalımlar, ders ve ilham alınan hocalar, model ve ilham alınan şairler ve yazarlar, dinî ve manevî önderler, eğitim-öğretim süreci ve devrin ruhu etkilidir. (Burger, 2017; Cervone, & Pervin, 2016)

Mustafa Asım Köksal'ın kişiliğinin oluşmasında bahsedilen faktörlerin biçimlendirici etkisini görmek mümkündür. Öncelikle onun Anadolu'nun mazbut bir kasabasında sıcak insanî ilişkiler içerisinde büyüdüğünü görmekteyiz. Bununla birlikte maddi ve manevi bakımdan ciddi problemlerle baş etmek durumunda kaldığını söyleyebiliriz. Kendisi birkaç aylıkken babasının ailesinin geçimini temin etmek için Buenos Aires /Arjantin'e gitmesi babadan yoksun büyümesine neden olmuştur. Bu açıdan Hz. Peygamber'in babasız büyümesine benzemektedir. Muhtemelen bu durum onun, hem Hz. Peygamber'e olan ilgi ve iştiafında hem de İslam tarihine odaklanmasında etkili olmuş olabilir. Ehl-i tarik bir kişi olan dedesi Yakup Efendi torununu yanında irfan ve zikir meclislerine götürmektedir. (Cüneyd Köksal, 2017) Mustafa Asım Köksal'ın dini-tasavvufi hayatının temelleri ve dinîmanevî kişiliğinin ilk nüveleri de bu tür ortamlarda atılmıştır. Bununla birlikte baba başta olmak üzere ailede var olan hafızlık geleneği, dinî duyarlılığı yüksek bir ortamda büyüdüğü anlamına gelmektedir. İlkokul eğitiminden sonra orta ve yüksek tahsil yapabilmek için çeşitli arayışlara girişmesi, merak arzusu ve içten gelen bir güdülenmeyle ilim peşinde olduğunu gösterir mahiyettedir. Maddî yetersizliklerle sınırlı bir aile ortamında büyüyen Mustafa Asım Köksal doğum yeri olan Develi dışında *leyli meccani* yani parasız yatılı okumanın yollarını aramıştır. Girdiği sınavlarda başarılı olmasına rağmen o günün şartlarında aynı gün içinde Develi'ye gidip gelmenin imkânsızlığından dolayı fakirlik belgesini yetiştirememiştir. Başka çabaları da vardır. Nihayet Ezher'de İslami ilimleri tahsil etme arzusu da belirgindir. Ancak ekonomik nedenlerle bu arzu da gerçekleşememiştir. Resmi eğitim-öğretim imkânının

olmaması onu yıldırılmamış, içindeki okuma ve ilim tahsil etme arzusu, öğrenmeye ve kendisini geliştirmeye yönelik aç ve susuzluğu yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Develi Müftüsü İzzet Efendi'den medrese usulüne uygun olarak dinî ilimlere giriş mahiyetinde Mukaddimat-ı Ulum dersleri almıştır. Bu süreçte Develi'de var olan kitap kırtasiyeye sıklıkla uğrayıp dergileri ve gazeteleri bazen saatlerce orada okuması ve tekrar ilgili yere koyması öğrenme ve kendini geliştirme azmini, hatta kendisini gerçekleştirme kararlılığını ortaya koymaktadır Seçtiği konularda bulduğu hemen her şeyi okumaya çalışan Mustafa Asım Köksal dinî konularda çeşitli şüpheler yaşar. Şüphe yaşadığını bizzat kendisi ifade etmiş, ancak hangi konularda şüphe yaşadığını tespit edebildiğimiz kadarıyla izhar etmemiştir. Kendisini ruhen ve bedenlen rahatsız eden şüphelerden kurtulmak için Ankara'ya gelerek çeşitli âlimlerle görüşür. Ancak aldığı cevaplar onun şüphelerini gidermez, hatta daha da artırır. İskilipli İbrahim Efendi ile tanışınca kadar da bu şüpheler içini kemirmeye devam edecektir. (Cüneyd Köksal, 2017) Bu noktada Mustafa Asım Köksal'ın yaşadığı şüphelerin psikolojik bakımdan inkâra yönelik şüphe değil arayış, hakikat ve sadakat şüphesi (Hökelekli, 2005) olduğunu söylemek gerekir.

Mustafa Asım Köksal'ın 1933'de Diyanet İşleri Başkanlığı'nda kâtip olarak göreve başlaması hayatının dönüm noktalarından birisidir. Bu süreçte Kerkük ulemasından Muhammet Efendi'den aldığı dersler İslamî ilimlerde vukufiyetini artırır, ancak kendisini asıl etkileyen İskilipli İbrahim Ethem Gerçekkoğlu'dur. Kendi ifadesiyle zihnindeki şüphelerde İskilipli İbrahim Ethem ile tanıştıktan sonra yok olmuştur. Hem dinî ilim tahsil ettiği hem de tasavvufi terbiye aldığı İskilipli İbrahim Ethem kendisini ziyadesiyle etkileyen, kişiliğinin gelişmesinde merkezî önemi haiz şahsiyetlerden birisidir. Ayrıca çocukluk ve gençlik dönemlerinden itibaren ilham aldığı en önemli kişilerin başında Mehmet Akif Ersoy gelmektedir. Safahatı adeta ezbere okuyan Mustafa Asım Köksal, Mehmet Akif Ersoy'un hem şiir tarzına, hem dinî ve millî hassasiyetine hayrandır. Hatta Akif'in yazmayı tasarladığı ancak ömrü

vefa etmediği için yazamadığı Peygamberimizin hayatını manzum bir şekilde kaleme almış, böylece manevî vasiyet addettiği sorumluluğu yerine getirmiştir.

Mustafa Asım Köksal'ın çocukluk, gençlik ve orta yetişkinlik yıllarının ilk yarısı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de Batılılaşma ve sekülerleşmenin etkisinin kuvvetlice hissedildiği zamanlardır. Batılılığı ve modernliği aynen Mehmet Akif Ersoy gibi değerlendiren Mustafa Asım Köksal modern hayatın imkânlarından yararlanmak, ancak Avrupalıların inanç, örf, adet ve geleneklerinden uzak olmak gerektiğini düşünmektedir. Türkiye'de uygulanan laik ve seküler politikaların gençler başta olmak üzere Türk milletini çok fazla etkilediği düşünen Mustafa Asım Köksal manzumeleri, makaleleri ve radyo konuşmalarında insanları bireysel, haz endeksli, din dışı bir hayata karşı imana ve Müslüman şahsiyetine davet eden bir söyleme sahiptir.

Geleceğe yönelik hedefler ve olmak istenen insan modeli bakımından değerlendirilecek olursa Mustafa Asım Köksal'ın ilimde ilerlemek, halisane bir şekilde İslamı yaşamak, İslama yönelik olumsuz eleştiriler karşısında tavrını ve safını belli ederek sağlam bir duruş sergilemek, başta Türk milleti olmak üzere bütün Müslümanlara İslamî bir bilinç ve tutum kazandırmak arzusunda olduğunu söyleyebiliriz. Kaleme aldığı eserleri, sohbetleri, yaşantısı ve mücadelesi "Olmak istediği insanı" yansıtır mahiyettedir.

MUSTAFA ASIM KÖKSAL'IN MEDENİYET TASAVVURU

"Medeniyet" Fransızca da "civilisation" kelimesinin Osmanlı Türkçesinde karşılığıdır. Kelime anlamı itibarıyla şehirleşmek, şehre uymak, şehirli gibi ince zarif olmak demektir. Fransa'da teknik anlamda ilk defa 1835'te kullanılan medeniyet (civilisation) kavramı Avrupalı milletlerin XIX. yüzyılda ulaştığı teknolojik gelişme ve yetkinliği ifade etmektedir. Kısaca *medenî olmak* Avrupalı olmak demektir. Bu da aslında Avrupa'nın kendi kendine verdiği bir berattır. (Guenon, 1991; Graudy, 2019)

Mustafa Asım Köksal hocayla bir sohbetimizde şöyle sormuştum: "Bazı çevreler Mehmet Akif'in İslamcı oldu-

ğunu, İslamcılarının da medeniyete düşman olduğunu söylüyorlar. "Medeniyet denilen maskara mahlûku görün / Tükürün maskeli vicdanına asrın tükürün.", "Medeniyet denilen kahpe hakikat yüzüstü", "Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar" dizelerinde Mehmet Akif'in medeniyeti kötüleyen ifadelerini nasıl anlamalıyız?" Kendisi bu soruya şöyle cevap verdi: "Mehmet Akif, medeniyet düşmanı değildir. Avrupalı milletler sadece kendilerinin *medenî olduğunu* söyler. Akif de onlara kendi dilleri ile cevap verir." Anlaşıldığı kadarıyla Mustafa Asım Köksal "hadarî olmak" anlamında medenî olmakla, Avrupalı olmayı birbirinden ayırmaktadır. Topçu (2012), kültürle medeniyet birbirine karıştırıldığı için Batı taklitçiliğine başlandığı kanaatindedir. Ona göre medeniyet, insanlığın çalışarak ortaya koyduğu teknik eserlerin bütününden ibarettir. Kültür ise, bir toplumu kendi tarihi içinde meydana getirdiği ilim, sanat, ahlâk ve dine ait değer hükümlerinin bütünüdür. Tıpkı Mehmet Akif ve Nurettin Topçu gibi Mustafa Asım Köksal da körü körüne Batı taklitçiliğine karşıydı.

Medeniyet tarihi kitapları incelendiği zaman görülecektir ki ilimsiz ve dinsiz bir medeniyet yoktur. İstisnasız her medeniyet bir dine dayanır. Örneğin Uzak Doğu (Çin) medeniyeti Konfüçyanizm ve Budizm'e; Hint Medeniyeti Brahmanizm ve Hinduizm'e; Yunan-Roma medeniyeti politeizme; Avrupa medeniyeti Hristiyanlığa; İslam medeniyeti İslamlağa bütün varlık ve eserini borçludurlar." (Safa, 1963; Göze, 1987) Mustafa Asım Köksal da dine ve ilme dayanmayan bir medeniyetin olmayacağı kanaatindedir. Esasen hayatı ve eserleri bu konuda yeterli bir kanıt olarak karşımıza durmaktadır.

Durant (2007) bir medeniyeti oluşturan unsurları sayarken "ekonomik yapı", "siyasal düzen" (devlet, kanun, aile), "dinî ve ahlakî temeller" (din, sosyal ahlak, cinsel ahlak) ve "zihnî inkişaf" (ilim, edebiyat, sanat) tan bahseder. Bu tespitler önemlidir. Zira tek başına dinî ilimlerle ya da tek başına teknolojik ilerlemeyle medeniyet kurulamazdır. Bütün bunlarla birlikte medeniyet için aile, ahlak, ilim ve sanat zorunlu şart olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk-İslam medeniyetinin anlam kodları bağlamında

Mustafa Asım Köksal'ı değerlendirecek olursak şunları söyleyebiliriz:

1. Kapitalizm ve tüketim kültürüne karşıydı, israftan sakınırdı, lüks ve şatafatı sevmezdi. Mütevazıydı, kibir ve gururun bir Müslümana yakışmayacağını söylerdi.

2. Cömertlik ve yardımlaşmayı hem tavsiye eder, hem de uygulardı. Bubağlamda ikram etmeyi severdi. Fakirlere, ihtiyaç sahiplerine, kendisine soru soranlara duyarsız kalmazdı. “İslamiyet bunu emreder, Hz. Peygamber böyle yapar.” derdi. Tam da bu noktada kapitalist sistemin İslama uymadığı kanaatindeydi. Çünkü rekabetçilik üzerine kurulu kapitalist sistem başarısızlığı yani rekabet edememeyi bir hastalık olarak tanımlar. Günümüzde mutluluk endüstrisi güçlüye zayıfın haklarını hatırlatmak yerine, zayıfa güçlü olmayı dayatır. Hâlbuki İslam dini güçlü ve zengin olunca zayıf ve fakiri korumayı emreder.

3. Türk-İslam kültür ve medeniyetinin insan modeli insan-ı kâmilidir. Bu aşamaya ulaşmak kolay değildir. Sabır, metanet, merhamet, dürüstlük ve adalet olmadan insan-ı kâmile ulaşılamaz. Dahası insanın kendisine sınır koymayı beceremediği, arzuların hemen tatmin bulduğu bir kültürde büyümek, gelişmek ve kemale ermek imkân dâhilinde değildir. Sorumluluk almak, fedakârlık yapmak, çabalamak, insanlara bir şeyler vermeye çalışmak, yerine göre nefsinden fedakârlık etmeyi bilmek gerekir. Mustafa Asım Köksal bu noktada mümtaz bir şahsiyet olarak karşımıza çıkıyor.

4. İncelik, zarafet ve estetik İslam medeniyetinin olmazsa olmazıdır. Tasavvuf ile fıkıh iç içe girince İslamın insan modeli ortaya çıkar. İslam inanan insanlardan şekil ve öz, madde ve mana, din ve ahlak, akıl ve kalp birlikteliği (vahdet) ister. Mustafa Asım Köksal hayatı boyunca bu vahdetin peşinde olmuştur.

5. İrfan geleneği ile yoğrulan Türk-İslam kültür ve medeniyetinde başkaları hakkında hüsn-i zanda bulunmak, yaratılanı Yaratandan ötürü hoş görmek prensibi merkezi öneme sahiptir. Bu nedenle tekfirci, dışlayıcı ve itici söylemler İslam kültürü ile bağdaşmaz. Mustafa Asım Köksal'ın “Arkadaşlarınızın anlam veremeyeceğiniz

davranışlarını görürseniz gerçek anlaşılınca kadar iyiye yorunuz.” sözü bu anlamda dikkat çekicidir. Keza Hak Aşığı Ahmet Kuddusi Divanı üzerinde yanlış okuma ve vezin bozukluklarını düzeltmek için yazdığı eseri tarafımıza tevdi ederken okuduğu “Erenler Her Kılıkta Gezerler” isimli şiir kendisinin bu konudaki duygu ve düşüncelerini yansıttı mahiyettedir. Şiir şöyle bitmektedir: “Eyle Kuddûsî Hüdâ'nın kullarına hüsnü zan / Kimi görse de, velidir, bu kişi pinhan gezer”. (Ahmet Kuddûsî) Bunun anlamı şudur: Başkaları hakkında olumsuz konuşmamak, kötü bir dil kullanmamak gerekir. Zira o kişi evliya olabilir. İnsanların gönlünü hoş tutmak lazımdır.

6. İman-amel bütünlüğüne önem verirdi. Zira iman ve ibadet kişinin hayatına yansıdığı zaman İslamın insan modeli ve inşa etmek istediği medeniyet telakkisi hayata geçebilir. Başka bir deyişle medeniyet inşası *amel-i salih* ile mümkündür. Mustafa Asım Köksal'a göre *amel-i salih* müminin hem kendine hem de topluma karşı hassasiyet göstermesidir. Mümin duyarsız, hissiz, umursamaz olmamalıdır. *Sadaka-ı cariye* de *amel-i salih* kapsamındadır. Bu bağlamda şu hususu da vurgulamak gerekir: İman-amel bütünlüğü gündelik hayatta söz ile fiil vahdetini gerekli kılar. Mustafa Asım Köksal hem günlük yaşantısında hem de nasihatlerinde bu bütünlüğü yakalamaya gayret ederdi. Dahası insanlara sadece sözlü nasihatle bulunmaz, tutum ve davranışlarıyla da örnek olmaya çalışırdı.

7. Türk-İslam kültür ve medeniyetinin özünü samimi bir kulluk ve bunun beraberinde getirdiği ahlaki yaşantı oluşturur. Mustafa Asım Köksal'ın sohbetlerinde en sık geçen tema da *kulluk bilinci ve ihlastır*. Bunun da ötesinde o; dinî, millî, ilmî ve edebî değerlere ve İslam ahlakına sahip bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem yaşayışı, hem de eserleri bu hususu destekleyici mahiyettedir.

8. İslam kültürünün ve tevhit bilincinin tarihsel sürekliliğini yakalamak, buradan hareketle geçmiş geleceğe bağlamak Türk-İslam medeniyetinin temel dinamiklerindendir. Mustafa Asım Köksal'ın Peygamberler tarihinden Hz. Peygamber'in vefatına kadar tevhidin tarihini yazmış olması söz konusu sürekliliği yakalamada önemlidir. Mül-

lif, Dört Halife Dönemi'ni de yazmayı arzuluyordu. Ancak buna fırsat bulamamış, ömrü de vefa etmemiştir.

9. Sürekliliği yakalamak değişimi görmezden gelmek demek değildir. Türk-İslam kültür ve medeniyetinde geleceğin bilinmesi, tarihsel bilginin bu güne taşınması hayattır. Zira geleneği bilmeyenin geleceği olmaz. Geleneği de yeni durum ve şartlarla yorumlayabilme kapasitesi önemlidir. Mustafa Asım Köksal, 1970 ve 1980'li yıllarda çokça tartışılan *"Kolonya abdesti bozar mı, bozmaz mı?"* tartışmasına *"Kolonya kirletici değil, temizleyicidir, bu nedenle abdesti bozmaz"*. diyerek tevhide sıkıca tutunarak içtihat kapısını açık tutmuştur. Ayrıca bir ziyaretimde Hans von Aiberg'in *"Arz'dan Arş'a: Sonsuzluk Kulesi I-II"* kitaplarını okuyordu. Bu durum onun yeni gelişmelere, çağdaş eserlere kapalı olmadığını gösterir mahiyettedir.

10. İslamın dünya görüşünde Kur'an ve Sünnet bütünlüğü temel ilkeler arasındadır. *"İslam'da İki Temel Kaynak: Kur'an ve Sünnet"* isimli eseri yazdığı zaman: *"Neden böyle bir eser yazmaya ihtiyaç duydunuz?"* diye kendisine sorduşumda şu cevabı aldım: *"İslam'da Kur'an ve Sünnet birbirinden ayrılmaz. Hadis ve Sünnet değersizleştirilirse sırada Kur'an-ı Kerim var. Önce sünnet itibarsızlaştırılacak, hadislerin itibarı azaltılacak, sonra da Kur'an-ı Kerim için aynı ameliye yapılacak. Bu eserin amacı bu ikisinin birbirinden ayrılmaz olduğunu, biri olmadan diğerinin eksik kalacağını Müslümanlara göstermektir."*

11. İslamı ve Müslümanları oryantalist bir düşünceyle değerlendirmemek, Batılı bilgi ve anlayışlara teslim olmak gerekir. Bunun için öncelikle dinin sağlam ve sahih inanç ilkelerini bilmek zaruridir. Dinin sağlam ve sahih ilkelerini Kelam ve Akaid ilmi verir. Fıkıh, ibadet ve muamelatın gündelik hayata yansıtmasını sağlar. Mustafa Asım Köksal'ın *"İslam İlmihali"* adlı eseri ve makaleleri Müslümanca bakış ile sağlam ve sahih dindarlığı önlelediğini göstermektedir.

12. Gönül Müslümanlığı ya da irfanî gelenek Türk-İslam geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Hâlâ bir gölümüzün, bir kalbimizin var olduğunu hissetmek ve ona göre yaşamak gönül Müslümanlığının en önemli göstergelerindendir.

Özellikle tasavvuf dinin özünü yakalayarak ihlaslı yaşayabilmeyi mümkün kılar. Ayrıca şiir, edebiyat ve sanat, ruhen incelme, kalben yumuşama ve estetik Müslümanlığı beraberinde getirir. Mustafa Asım Köksal'ın gerek şairliği gerekse tasavvufi yönü gönül ehli olduğunu teyit etmektedir. Ayrıca hesabî değil hasbî olmayı ön plana çıkarttığını görülmektedir. Bu ise Allah rızasını aramak demektir.

13. Lisana (dile) önem vermek kültür ve medeniyet iddiasında yaşamsal önemi haizdir. Zira dil; kültür ve medeniyetin hem inşasında hem sonraki nesillere intikalinde hem de kimliğin korunmasında baş faktördür. Şiirlerini, makalelerini ve kitaplarını herkesin anlayabileceği arı duru Türkçe ile yazmaya gayret etmesi dil konusundaki hassasiyetini göstermektedir. Birkaç şiirinde istediği zaman ağdalı ve sanatlı Osmanlı Türkçesi ile yazabileceğini ilan eden Mustafa Asım Köksal eserlerinin yaklaşık % 90'ında Yunus dili olarak kavramlaştırılabileceğimiz sade bir Türkçe kullanmaya özen göstermiştir.

14. Vahdet bilinci ayrılıkçı değil birleştirici bir tutumu beraberinde getirir. Mustafa Asım Köksal dinî ve millî konularda hassastı. Din ü devlet telakkisi belirgindi. Kendisini sevenleri, takip edenleri, ders alanları örgütleyerek ayrılıkçı ya da rant merkezli bir cemaat yapılanması içine girmedir. Geleceğe yönelik siyasi oluşumlar içinde olmadır.

15. İslam dini temellük ve tahakküm değil temaşa kültürüdür. Bu durum, çok şeye sahip olmayı, insanları ve doğayı istediğimiz gibi kullanmayı değil, her yerde ve her şeyde *"ahsenül-hâlikîn"*i görmeyi iktiza eder. Naat'ının son dizesi bu bağlamda ilgi çekicidir.

"Değil Âsım kulun, Hassan da olsam, vasfa sığmazsın Seni, kalben temaşa oldu evla Ya Rasulallah!"

2. SONUÇ

Osmanlı geleneği İslam âlimi tipinin son temsilcilerinden olan Mustafa Asım Köksal; tarih, fıkıh, tasavvuf ve edebiyatla iştigal eden bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam bilim geleneğinde âlimin bir alanda uzmanlaşmasıyla birlikte daha farklı alanlarda da kendini geliştirmesi önemlidir. Mustafa Asım Köksal sadece İslam

tarihi (siyer) alanında değil, fıkıh alanında yetkin bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Keza tarihsel geleneğin izini sürecektir olursak İslam âlimlerinin sanat ve edebiyatla da yakından ilişkili olduğu görülecektir. Mustafa Asım Köksal'ın yoğun bir şekilde iştigal ettiği şiir, onu klasik İslam ulemasıyla birleştiren bir noktadır. Tasavvufu önemseyen, aynı zamanda bir Kadiri Şeyhi olan Mustafa Asım Köksal irfanî temelli gönül dindarlığını yaşamak ve yaşatmak istemektedir. Bu noktada onun tasavvuf ile sağlam ve sahih dinî bilgiyi iç içe geçirmeye özen gösterdiğini söyleyebiliriz.

Dinî hassasiyeti yüksek olan Mustafa Asım Köksal'ın eserleri, sohbetleri ve hayatı, Müslümanca düşünme ve yaşama konusunda örneklik teşkil edecek mahiyettedir. Din

ile ahlakı, dünya ile ahireti, şekil ile özü, madde ile manayı ayırmaması İslam kültür ve medeniyetinin temel dinamiklerini şahsında gösterdiğinin en önemli kanıtıdır. Seküler ve kapitalist bir özellik arz eden çağın ruhuna meydan okuyan eserleri ve yaşam mücadelesi, onun Türk-İslam kültürünün yaşanması ve yaşatılması konusunda hassasiyetini ortaya koymaktadır.

Mustafa Asım Köksal tevhit prensibini merkeze alıp geleneği bugüne taşıyarak geleceğe inşa etmek istemektedir. İctihat kapısının açık olduğu kanaatindedir. İslamın özüne odaklanmak kaydıyla yeni şart ve durumlara uygun fetvalar verilebileceği kanaatindedir.

KAYNAKÇA

- Burger, J. M. (2017). *Kişilik: Psikoloji Biliminin İnsan Doğasına Dair Söyledikleri* (çev: İ. D. Erguvan Sarıoğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (1981). *Garânîk Meselesinin İstismarcıları*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XXIV, 71-80.
- Cerrahoğlu, İ. (1996). *Garanik*. TDV İslam Ansiklopedisi S13, s. 266-361.
- Cervone, D. & Pervin, L. A. (2016). *Kişilik Psikolojisi: Kuram ve Araştırma* (Çev. Ed. M. Baloglu). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Durant, W. (2007). *Medeniyetin Temelleri* (çev. N. Muallimoğlu). İstanbul: Erguvan Yayınevi.
- Göze, E. (1987). *Peyami Safa*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Graudy, R. (2019) *İnsanlığın Medeniyet Destanı* (çev. C. Aydın). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Guénon, R. (1991). *Doğu ve Batı* (çev. F. Arslan). İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Hizmetli, S. (1989). *Garânîk Meselesi Üzerine*. İslamî Araştırmalar S 3 (2), s. 48-58.
- Hökelekli, H. (2005). *Din Psikolojisi*. Ankara DİB yayınları.
- Köksal, A. C. (2017). *İlim Semasından Bir Yıldız: Mustafa Asım Köksal Hayatı, Hatıraları ve Eserlerinden Seçmeler*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Safa, P. (1963). *Doğu-Batı Sentezi*. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Şimşek, M. S. (1993). *Şeytan Ayetleri'ne Dayanak Teşkil Eden Garanik Rivayetinin Tarihî Değeri*.
- Bilgi ve Hikmet S 2, s. 147-162.
- Topçu, N. (2012). *Kültür ve Medeniyet* (haz. E. Elverdi). İstanbul: Dergâh yayınları.

KIPIZ KANYONU'NUN TABİAT PARKINA DÖNÜŞTÜRÜLMESİ VE DEVELİ EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Prof. Dr. Recep BOZDOĞAN

Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.

Özet

Bu bildiride Kayseri'nin Develi ilçesine bağlı Küçükkünye köyü sınırları içinde bulunan Kıpız Vadisi'nin, tabiat parkına dönüştürülmesine dair bir öneride bulunulmuştur. Önerinin resmî makamlarca kabul görmesi halinde, Kayseri, Develi ve Küçükkünye köyü ekonomisinin geliştirilmesi, kültür ve tabiat varlıklarının korunarak gelecek kuşaklara aktarılması yönünde önemli bir aşama kaydedileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kayseri, Develi, Küçükkünye Köyü, Avlağa Mahallesi, Kıpız Kanyonu, Tabiat Parkı.

Abstract

This paper aims to introduce a proposal for the transformation of Kıpız Valley, which is located in the subprovince of Develi in Kayseri Province, into a natural park. As the proposal put into practice by the official authorities, an important step will be taken for the development of the economy of Kayseri, Develi and Küçükkünye village, and for transferring cultural and natural assets by conserving for the future generations.

Keywords: Kayseri, Develi, Küçükkünye Village, Avlağa Neighborhood, The canyon of Kıpız, Natural Park.

GİRİŞ

Bu çalışmada Kayseri ilinin Develi ilçesi sınırları içinde bulunan ve halk arasında "Kıpız" olarak adlandırılan kanyonun 2873 sayılı Millî Parklar Kanunu ve Millî Parklar Yönetmeliği kapsamına alınarak "tabiat parkı" haline getirilmesi önerisinde bulunulmuştur.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tabiat parkının tanımı, özellikleri ve tabiat parkları ile ilgili mevzuat, ikinci bölümde Türkiye'de ve Kayseri'de tabiat parkları, üçüncü bölümde Kıpız Kanyonu'nun konumu ve

özellikleri, dördüncü bölümde Kıpız Kanyonu'nun tabiat parkı haline getirilmesi, sonuç bölümde ise Kıpız Kanyonu'nun tabiat parkı haline getirilmesinin Develi'ye sağlayacağı muhtemel faydalar üzerinde durulmuştur.

1. TABİAT PARKININ TANIMI, ÖZELLİKLERİ VE TABİAT PARKLARI İLE İLGİLİ MEVZUAT

Millî Parklar Kanunu'na göre tabiat parkları; bitki örtüsü ve yaban hayatı özelliğine sahip, manzara bütünlüğü içinde halkın dinlenme ve eğlenmesine uygun tabiat parçalarını

ifade etmektedir.¹

Millî Parklar Yönetmeliği'ne göre bir yerde tabiat parkı kurulabilmesi için gerekli olan kriterler şunlardır:²

Millî veya bölge seviyesinde üstün tabii fizyocoğrafik yapıya, bitki örtüsü ve yaban hayatı özelliklerine ve manzara güzellikleri ile rekreasyon potansiyeline sahip olmalıdır.

Kaynak ve manzara bütünlüğünü sağlayacak yeterli büyüklükte olmalıdır.

Bilhassa açık hava rekreasyonu yönünden farklı ve zengin bir potansiyelesahip olmalıdır.

Mahallî örf ve âdetlerin, geleneksel arazi kullanma düzeninin ve kültürel manzaraların ilgi çeken örneklerini de ihtiva edebilmelidir.

Devletin mülkiyetinde olmalıdır.

Tabiat parkları Millî Parklar Kanunu ve Millî Parklar Yönetmeliği'nde düzenlenmiştir.

2. TÜRKİYE'DE VE KAYSERİ'DE TABİAT PARKLARI

Türkiye'de, 2019 yılı itibarıyla toplam 247 tabiat parkı bulunmaktadır. Türkiye'de ilk kurulan tabiat parkı Muğla'daki Ölüdeniz Kıdrak Tabiat Parkı olup, 1 Aralık 1983 tarihinde kurulmuştur. Son kurulan tabiat parkı ise 2 Nisan 2019 tarihinde Giresun'da kurulan Şaban Kalesi Tabiat Parkı'dır.³

En fazla tabiat parkına sahip ilimiz 26 tabiat parkı ile İstanbul olup, onu 10 tabiat parkı ile Ankara takip etmektedir. Yahyalı'nın Derebağ Mahallesi'nde bulunan Derebağ Şelalesi Tabiat Parkı Kayseri'deki tek tabiat parkıdır. Söz konusu park 11 Temmuz 2011'de kurulmuş olup, yüz ölçümü 17, 37 hektardır. Yüz ölçümü açısından bakıldığında en büyük tabiat parkı 19.624 hektarlık Ayvalık Adaları Tabiat Parkı'dır. En küçük tabiat parkı yine Balıkesir'deki 1.59

hektarlık Sarımsaklı Tabiat Parkı'dır.⁴

Aladağlar Millî Parkı'nın sınırları içinde bulunan Kapuzbaşı Şelaleleri ise, 25 Haziran 2019 tarihinde "Kesin Korunacak Hassas Alan" ilan edilmiştir.⁵

3. KIPIZ KANYONU'NUN KONUMU VE ÖZELLİKLERİ

Kıpız Kanyonu Kayseri il merkezine 89 kilometre, Develi ilçe merkezine 49 kilometre uzaklıkta yer almaktadır. Develi ilçesinin Küçükükünye, Sarıkaya ve Çataloluk mahallelerinin sınırları içinde bulunmaktadır. Küçükükünye Mahallesi'ne bağlı Avlağa Mezrası, Kanyon'un batısında yer almaktadır. Adana'nın Feke ilçesi Kanyon'un güney sınırını oluşturmaktadır.

Harita 1: Önerilen Kıpız Kanyonu Tabiat Parkı'nın

Kayseri ili ve Develi ilçesi sınırları içindeki konumu (Çizim: Recep Bozdoğan, 2019)

Tahtalı Dağları üzerinde bulunan Kıpız Kanyonu'nun uzunluğu yaklaşık 16 kilometre, en geniş yeri yaklaşık 2.600 metre olup yüz ölçümü 2.223 hektardır. Kanyonun %48'i (1.073 hektar) orman arazilerinden oluşmaktadır.

1 "Millî Parklar Kanunu", Kanun No. 2873, Resmî Gazete, Tarih: 11.08.1983, Sayı: 18.132, md. 2.

2 "Millî Parklar Yönetmeliği", Resmî Gazete, Tarih: 12.12.1986, Sayı: 19.309, md. 6.

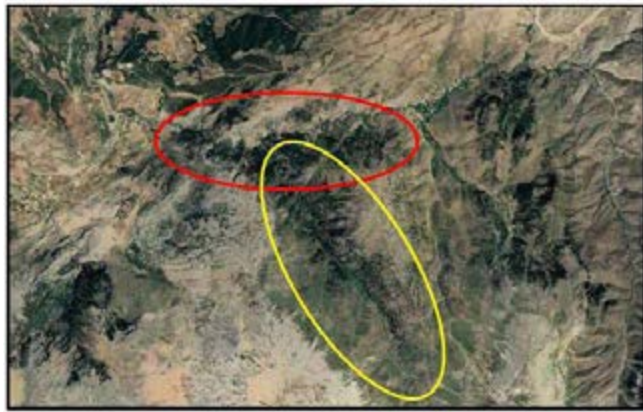
3 <http://www.milliparklar.gov.tr/korunan-alanlar/tp3>, erişim: 28.09.2019

4 <http://www.milliparklar.gov.tr/korunan-alanlar/tp3>, erişim: 28.09.2019

5 "1159 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı", Resmî Gazete, Tarih: 25.06.2019, Sayı: 30.812.

Kanyonun en yüksek yeri 2.409 metre, en alçak yeri ise 1.410 metredir.

Fotoğraf 1: Kız Kanyonu'nu oluşturan İkiz Deresi Vadisi (kırmızı) ve Erikli Deresi Vadisi (sarı) (Çizim: Recep Bozdoğan, 2019)

Fotoğraf 2: İkiz Deresi Vadisi (Ramazan Bozlağan arşivi, 2019)

Fotoğraf 3: Erikli Deresi Vadisi (Ramazan Bozlağan arşivi, 2019)

Fotoğraf 4: Kanyon'un tabanında akan İkizin Deresi (Ramazan Bozlağan arşivi, 2019)

Fotoğraf 5: İkizin Deresi, Kanyon'un batı ucunda yer alan derin kaya oluşumları içinde akar. (Ramazan Bozlağan arşivi, 2019)

Harita 2: Önerilen Kızıl Kanyon Tabiat Parkının sınırları ve kapladığı alan. (Çizim: Halil Yörükoğlu, 2019)

Kanyon iki ana vadiden oluşmaktadır. Bunlar İkizin Deresi Vadisi ve Erikli Deresi Vadisi'dir. İkizin Deresi Vadisi yaklaşık 7 kilometre, Erikli Deresi Vadisi ise yaklaşık 9 kilometredir.

Vadinin tabanında yer alan İkizin Deresi yaz kış akmakta, özellikle bahar aylarında oldukça yüksek debiye ulaşmaktadır. Erikli Deresi ise yaz aylarında çoğu zaman kurumaktadır.

Kanyon'un aşağı kesiminde yer alan Kızıl Kaya, Kuş Kayası ve diğer kayalar çok etkileyici jeolojik oluşumlardır.

Kanyon'un tabanından çıkan Koca Pınar, Balıklı Pınar ve irili ufaklı birçok pınar lezzetli memba suyu niteliğindedir. Kanyon'un yine aşağı kesimindeki derin kaya oluşumları-

Fotoğraf 6: Kanyon'un tabanından Kızıl Kaya'nın görünümü (Ramazan Bozlağan arşivi, 2019)

Fotoğraf 7: İkizin Deresi üzerindeki derin kaya oluşumlarının içinde bulunan Kara Göl (Ramazan Bozlağan arşivi, 2019)

Fotoğraf 8: Kanyon'un bitki örtüsünün genel görünümü. (Ramazan Bozlağan arşivi, 2019)

nın arasında yer alan Kara Göl ilgi çekici bir yerdir.

Kanyon'un bitki örtüsü sedir, karaçam, göknar, ardıç, meşe, kızılçık, gürmut, kuş üzümü, şimşir, dardağan, salep, kekik, geven, geyik elması, böğürtlen, kaya çayı, sumak ve eğrelti otu gibi bitkilerden oluşmaktadır.

Kanyon'da ayı, kurt, tilki, porsuk, sansar, tavşan, gelincik, yaban domuzu, doğan, atmaca, baykuş, keklik ve güvercin gibi hayvanlar yaşamaktadır.

Kanyon'un sınırları içinde Berçim, Çataloluk ve Pungu yaylaları bulunmaktadır.

4. KIPIZ KANYONU'NUN TABİAT PARKI HALİNE GETİRİLMESİ

Millî Parklar Kanunu'na göre bir yerde tabiat parkı kurulabilmesi için Millî Parklar Yönetmeliği'nde şart koşulan kriterler (md. 6) dikkate alındığında Kıpız Kanyonu için şöyle bir değerlendirme yapılabilir:

Fotoğraf 9: Berçim Yaylası. (Ramazan Bozlağan arşivi, 2019)

Kıpız Kanyonu, doğal yapısı ve bünyesinde barındırdığı fizyocoğrafik oluşumlar dolayısıyla dikkat çekici bir doğal güzelliğe sahiptir. Bu durum Kanyon'a hayranlık uyandırıcı bir manzara güzelliği ve rekreasyon potansiyeli kazandırmaktadır.

Kanyon'un toplam yüz ölçümü 2.223 hektar olup, bu özelliği ile kanyon Türkiye'deki 247 tabiat parkının 239 tanesinden daha büyüktür.

Kıpız Kanyonu, açık hava rekreasyonu yönünden bakıldığında Akdeniz-İç Anadolu geçiş ikliminde yer alması

dolayısıyla olağanüstü bir bitki zenginliğine, görkemli fizyocoğrafik oluşumlara, çeşitlilik arz eden su kaynaklarına sahip olması nedeniyle farklı ve zengin bir potansiyele sahiptir.

Kıpız Kanyonu'na komşu olan Küçükkünne, Çataloluk ve Sarıkaya Köyleri ile Avlağa Mezrası mahallî örf ve âdetlerin, geleneksel arazi kullanma düzeninin ve kültürel manzaraların ilgi çeken örneklerini bünyesinde barındıran farklı ve canlı bir köy hayatı sunmaktadır.

Kanyon'un kapladığı alanın tamamı devletin mülkiyetindedir.

SONUÇ: KIPIZ KANYONU'NUN TABİAT PARKI HALİNE GETİRİLMESİNİN DEVELİ'YE SAĞLAYACAĞI MUHTEMEL FAYDALAR

Kıpız Kanyonu'nun tabiat parkı haline getirilmesinin Develi'ye sağlayacağı muhtemel faydalar şöyle sıralanabilir:

Kıpız Kanyonu, Develi'nin sahip olduğu en büyük ve en zengin orman varlığını bünyesinde barındırmaktadır. Kanyon'un Tabiat Parkı haline getirilmesi, ekstra güvenlik, gözetim ve denetim önlemlerinin alınmasını sağlayacağından, vadinin korunması ve gelecek kuşaklara daha iyi bir şekilde aktarılması mümkün hale gelecektir.

Kanyon sahip olduğu olağanüstü doğal güzellikler dolayısıyla turizm açısından büyük değer ifade etmektedir. Doğa yürüyüşü, dağcılık, yamaç paraşütü, bangi jumping, kaya tırmanışı, izcilik, kamp, tabiat fotoğrafçılığı, dağ bisikleti, piknik, bahar aylarında rafting, ekoturizm ve benzeri birçok aktivitenin keyifli bir şekilde yapılabileceği ortamlar sunmaktadır.

Kanyon'da yer alan mağaraların bilimsel açıdan incelenmesi halinde, antropolojik, arkeolojik ve etnografik bulgulara ulaşılabilecektir.

Kıpız Kanyonu Kayseri'nin ikinci Tabiat Parkı olacağından, hem Kayseri'nin hem de Develi'nin tanıtımına katkı sağlayacaktır.

Kanyon'un turizm değerinin artması hem Develi'de hem de Kanyon'a komşu olan köylerde organik tarıma dayalı turizmin, doğa ve kültür turizminin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

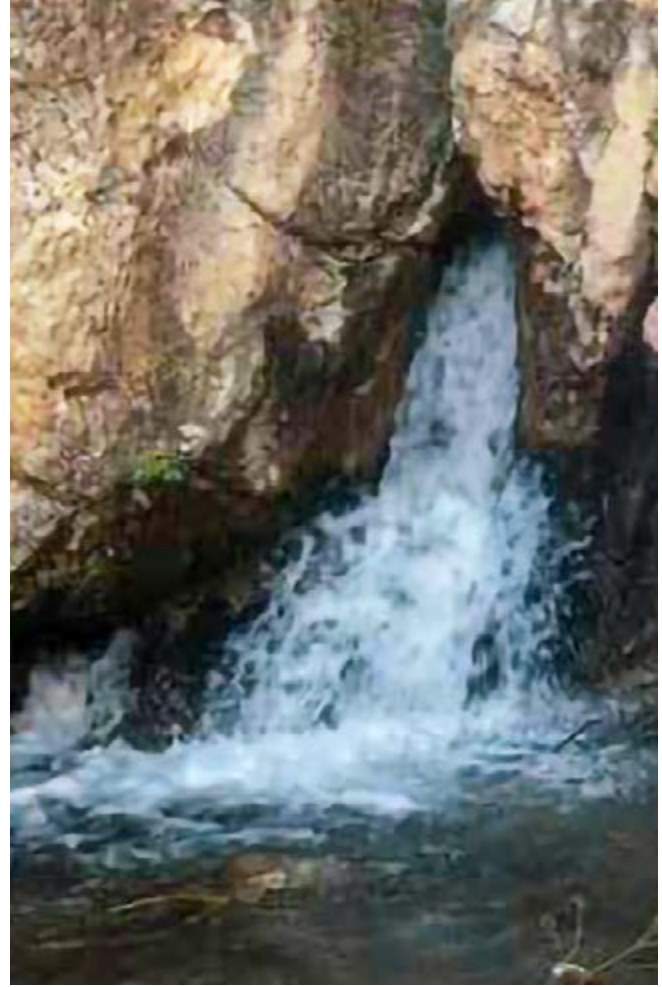
Kanyon'un, yakın mesafede bulunan Homurlu ve Şarlak şelaleleri ile birlikte değerlendirilmesi halinde, turizm açısından cezbedici bir destinasyon ortaya çıkacaktır.

Fotoğraf 10: Kızıl Kaya üzerinde bulunan mağaralar. (Ramazan Bozlağan arşivi, 2019)

Fotoğraf 11: Kızıl Kanyonu'nun yakınında bulunan Homurlu Şelalesi.

Fotoğraf 12: Kızıl Kanyonu'nun yakınında bulunan Şarлак Şelalesi.

KAYNAKÇA

- “*Milli Parklar Kanunu*”, Kanun No. 2873, Resmî Gazete, Tarih: 11.08.1983, S. 18.132, md. 2.
- “*Millî Parklar Yönetmeliği*”, Resmî Gazete, Tarih: 12.12.1986, S. 19.309, md. 6.
- *Korunan Alanlar*, <http://www.milliparklar.gov.tr/korunan-alar/tp3>, erişim: 28.09.2019.
- “*1159 sayılı Cumhurbaşkanî Kararı*”, Resmî Gazete, Tarih: 25.06.2019, S. 30.812.
- Yörükoğlu, Halil (2019) *Kızıl Kanyonu Memleket Haritası*.
- *Homurlu Şelalesi*, <https://www.haberler.com/develi-de-doga-harikasi-homurlu-piknik-alani-yaz-9586762-haberi/>, erişim: 27.09.2019
- Ramazan Bozlağan fotoğraf arşivi, “*Kızıl Vadisi Fotoğrafları*”, 2019.

“SEYYİDLİK” KAVRAMI VE 1834 NÜFUS SAYIMINA GÖRE DEVELİ’DEKİ SEYYİDLER

Hacı Osman YILDIRIM
hoysildirim@gmail.com

Özet

Osmanlı Devleti 1831 yılından itibaren pek çok defa nüfus sayımı yapmıştır. Develi’nin de pek çok defa sayımı gerçekleştirilmiş olup bunlardan 1834 yılında yapılan sayımın defterinde diğerlerinden farklı olarak daha fazla ve ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Develi halkı, bölgelerinde Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V.)’in pak soyundan gelen “Seyyidler”in yaşadığının bilincinde değildir. Bu bilgi eksikliğini gidermek için “Seyyid”lik kavramı hakkında genel bir bilgiden sonra, tarafımızdan yayına hazırlanan 1834 nüfus sayımı defterindeki “Seyyid”lerin mahalle ve köylerdeki lakap ve kimliklerini içeren bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Develi, Seyyid, Şerif

CULTURE OF TRADE IN KAYSERİ AND KAYSERİ TRADE MUSEUM

Abstract

Since 1831, several censuses have been conducted by the Ottoman Empire. Develi’s census was also conducted many times, and the census book of 1834 gave more and detailed information than the previous others. The people of Develi are not aware of the fact that “Sayyids” (Pure descendants of the Prophet Hz. Muhammad (s. a. v.) have lived in their region. In order to overcome this lack of information, general information about the concept of “Sayyid” and the information of the nicknames and the identities of “Sayyid” in the census book of 1834 is prepared and given by us.

Keywords: Develi, Sayyid, Sharif

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, yeni fethettiği yerler ile kendi arazisini, toprağın mülkiyet ve tasarruf biçimi ile vergi miktarını tayin ve tespit etmek gayesiyle belirli zamanlarda sayım yaptırırdı ki buna “tahrir” denirdi. Osmanlı Devleti’nden önceki Selçuklular, İlhanlılar, Memlükler de bu tür sayımlar yapmışlardı. Osmanlılarda tahrir sisteminin Birinci Murad (1362-1389) devrine kadar indiği bilinmektedir. Fakat elimizdeki en erken tarihli defter, İkinci Murad (1421-1451) devrine ait 1431 tarihli Arvanid, yani Arnavutluk defteridir.

Osmanlı Devleti’nde modern anlamda ülke genelindeki ilk nüfus sayımı II. Mahmud döneminde, Yeniçeri Ocağı’nın

1826’da kaldırılması sonrasında, askere alınacak nüfusu ve vergi mükelleflerini tespit için 1831’de ülkedeki Müslim ve gayrimüslim reayanın erkek nüfusu sayılarak yapıldı.

Kadın nüfus ilk defa II. Abdülhamid Han döneminde 1882’da yapılan nüfus yoklamasında sayılmış ve sayıma katılan herkese nüfus tezkeresi verilmiştir.

Osmanlı arşivinde çeşitli fonlarda 8.000’e yakın nüfus defteri ve 43.000 civarındaki nüfus yoklama (vukuat) defteri bulunmakta olup, bunlardan 22 adedi Develi kazası nüfus defteridir. Bunların 8 adedi icmal, 14 adedi ise mufassal defterlerdir. Bu defterlerden mufassal olanlarının 6 tanesi Müslüman halkın, 8 tanesi ise gayrimüslim reayanın nüfus sayımlarını ihtiva etmektedir.

1834 YILI DEVELİ NÜFUS SAYIM DEFTERİNİN GENEL TANIMI

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşivinde “NFS. d. 1965” numarasıyla kayıtlı olan 1834 tarihli Develi nüfus defteri, 18x49, 5 cm. ebadındadır. Defter forma dikişli olup, ciltsiz ve kapaksızdır. Toplam 78 varaktan ibaret olup tarafımdan neşre hazırlanmıştır.

Defter, o günkü Develi kazasının merkezi olan Câmîi Kebîr Mahallesi, Câmîi Kebîr’e tâbi Yedek Mahallesi, Güney ve Kopçullu mahallelerinden oluşan ve bugün Yukarı Develi diye bilinen yer ile bugünkü Develi’nin Müslim Everek, Fenese ve Ayküsten köyleri (o tarihte köy) ile Müslim Everek köyünün Yenice Mahallesi ile; Tonbak, Faraşa (Çamlıca), Ebce, Fırakdın (Gümüşören), Madazı (Yazıbaşı), Ayvazhacı, Çomaklı, İncesu, Soysallı, Senderemeke (Çayırözü), Yuvalı, İlipınar, Sarıca, Gaziköyü ve Öksüd köyleri olmak üzere toplam 5 mahalle ve 18 köyün Müslümanları’nın nüfus kayıtlarını ihtiva etmektedir.

Fenese ile Ayküsten köylerinin arasındaki merkezi oluşturan Müslim Everek köyünün Develi-Kayseri yolunun İlibe tarafındaki kısmını (Meteris-Camii Kebîr tarafı), ona bağlı olan Yenice Mahallesi’nin ise yolun hastane, hükümet konağı kısmını (Abdülbaki ve Tirem Mahalleleri tarafı) oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Develi’nin nüfus sayımı *Müftîzâde Osman es-Seyyid el-Hâc İbrahim Râif* tarafından yapılmış ve 19 Cemâziye’l-evvel 250 (23 Ekim 1834) tarihinde tamamlanmıştır. Yukarı Develi Cami-i Kebîr Mahallesi’nden *Kirbit Mehmed Efendi’nin oğlu olan es-Seyyid Mehmed Efendi* nüfus sayımında yazıcı olarak görev almıştır.

Sayımı takip eden 1251 ve 1252 yılında yapılan yoklamaların kayıtları (doğum ve ölümler, çalışmak veya başka sebeple Develi dışına gidip-gelenler vs.) deftere işlenmiştir. Bu bildirimleri büyük ihtimalle Develi’de mukayyidlik görevini yürüten Güney Mahallesi’nden 45 yaşındaki *Mehmed Efendi ibni Çekemzâde Ahmed* bildirmiştir.

“SEYYİD” VE “ŞERİF” KAVRAMLARI

“Seyyid” kelimesi (çoğulu sâdât) sözlükte: “Efendi, bey, önder, sahip, faziletli, kerim” anlamlarında kullanılmakta olup Kur’an-ı Kerim’de; “toplumda seçkin bir yere sahip olan kimse” (Âl-i İmrân 3/39) ve “kadının kocası” (Yûsuf 12/25) manasında yer almaktadır. “Şerif” ise (çoğulu eşraf, şürefâ) sözlükte: “Şerefli, asil soylu, onurlu, kutsal, mübarek” anlamlarında kullanılmaktadır.

“Seyyid” terim olarak “şerif” ile birlikte: “Nesl-i pâk-i Muhammedî’ye mensup olup yüceltmış olan” anlamında Hz. Peygamber’in, Hz. Ali ile Fâtıma’dan doğan torunlarıyla onların soyundan gelenler için unvan olarak kullanılmıştır. Hem baba hem anne tarafından Hz. Ali’nin soyundan gelenlere aynı zamanda “seyyidü’s-sâdât” (*tabâtabâ*) denilir.

Hz. Hüseyin’in soyundan gelenlere “Seyyid”, Hz. Hasan’ın soyundan gelenlere de “Şerif” unvanı verilmiştir. “Seyyid-Şerif” olmanın tek şartı bu sülalenin kanını taşımaktır. Osmanlı’da Seyyidlik-Şeriflik için baba yeterlidir. Anne köle dahi olsa çocuk “Seyyid” veya “Şerif”tir. Konya havalisinde anne tarafından evladı Resûl’e mensup olanlara “Çelebi” denilmiştir. Kayseri bölgesinde ise erkekler için “Seyyid”, kızlar içinse “Şerife” unvanı kullanılmıştır.

Resûlullah’ın Ehl-i Beyt’i Müslümanlar nazarında müstesna bir mevkiye sahip olmuş, onları sayıp sevmeye tarih boyunca büyük önem verilmiştir. Bunda, Resûl-i Ekrem’e soy bakımından en yakın kimseleri ifade eden Ehl-i Beyt’in fazilet ve üstünlüğüne doğrudan veya dolaylı biçimde temas eden çok sayıdaki hadis ve esas olarak “... Ey Ehli Beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor” (Ahzâb/33) ve “... Ben, buna karşılık sizden akrabamı sevmenizi istiyorum...” (Şûrâ/23.) ayetleri etken olmuş ve genellikle Ehli Beyt’in İslam toplumu içindeki önemini göstermekte kullanılmıştır. İstisnasız bütün İslam devletleri “Seyyid” ve “Şerif” denilen bu soyu hem siyaseten, hem dinen her zaman saygın tutmaya olabildiği ölçüde riayet etmişlerdir.

TÜRKLER VE SEYYİD-ŞERİFLER

Türklerin kadim yurdu olan Orta Asya’dan Endülüs Emevileri’nin hüküm sürdükleri İspanya’ya kadar İslam dünyasının hemen hemen her tarafında Seyyidlere rastlanmaktadır. Seyyid ve Şerifler Emevî ve sonraki Abbasi iktidarlarının baskısı, siyasî istikrarsızlıklar ve kargaşa ortamından uzaklaşarak kendilerine daha uygun fırsatlar sunan İslam memleketlerine, özellikle de dâru’l-harp bölgelerine kaymaya başlamışlardır. Oldukça yakın bir dönemde İslamiyet’i kabul eden ve yeni dinin coşkusunu yaşayan Türkler’in, Hz. Peygamber’in canlı hatıraları olarak gördükleri Seyyid ve Şerifleri büyük bir saygı ve sevgiyle kabul ettikleri ve kaynaştıkları tahmin edilebilir. Kurulan ilişkiler neticesinde farklı sosyal gruplara mensup Seyyidler Türk toplumunda yer almaya ve evlilikler yoluyla da tedricen tipik Seyyid sülaleleri oluşmaya başlamıştır.

Gerek Selçuklu, gerekse Beylikler Dönemi’nde Anadolu, Seyyidlerin itibar ettiği bölgelerden olmuştur. Orta Anadolu’da Sivas, Kayseri ve Konya eski Selçuklu yerleşim birimleri olarak daha Osmanlı öncesi devirlerden itibaren Seyyidlerin rağbet ettikleri ve yerleştikleri yerler olmuştur.

Müteseyyidlerin (sahte seyyidler) sosyal dengeyi sarsacak şekilde hızla artması ve bunun özellikle vergi gelirlerinde önemli kayba sebep olması, yönetimi bir takım tedbirler almaya zorlamıştır. Yönetim bir yandan hüccet almayı zorlaştırırken, bir yandan da yaptırdığı teftişlerle müteseyyidler engellemeye çalışmıştır. Yönetimin bu konudaki en büyük yardımcısı da “Nakîbü’l-Eşrâflık” müessesesi olmuştur.

NAKÎBÜ’L-EŞRÂFLIK MÜESSESESİ

Sözlükte: “Vekil, bir topluluğun başkanı” anlamındaki “nakîb” kelimesiyle, Hz. Muhammed’in kızı Fâtıma’nın iki oğlundan Hasan’ın soyunu ifade eden “eşrâf”tan (tekili şerîf) oluşan terkip, peygamber soyundan gelenlerle ilgilenmek üzere kurulan teşkilatın sorumlusu olan “Nakîbü’l-Eşrâf” için kullanılmıştır.

Osman Turan’ın bildirdiğine göre; Selçuklu Türkiye’inde Seyyidlerin reisliğine tayin edilen Sadreddin

Yusuf’tan, Seyyidlerin ahvalini zapt etmesi, nesebi sahih olan Seyyidlere riayet ile Seyyidlik iddiasında bulunanları gerçek Seyyidlerden ayırması istenmiştir.

Osmanlı Devleti’nde ilk defa Yıldırım Bayezid zamanında (1389-1402) Emir Sultan ile birlikte Bağdat’tan Bursa’ya gelen ve Bursa’da İshâkıyye (Kâzerûniyye) Zâviyesi postnişini olan Seyyid Muhammed Nattâ’ Hüseyinî “Sâdât Nâzır” olarak Seyyidlere nezaret etmekle görevlendirilmiştir. Kendisinden sonra yerine oğlu Seyyid Zeynelabidin getirilmiş, Zeynelabidin’in ölümü üzerine de bu görev bir süre boş kalmıştır.

Bazı kimselerin Seyyidliğe yakışmayan halleri görüldüğü ve bunların cezalandırılması gerektiğinde II. Bayezid, hocası Seyyid Abdullah’ın oğlu Seyyid Mahmud’u 1494’te maaşlı olarak Seyyid ve Şeriflerin kontrolü için tayin etmiş ve Seyyid Mahmud Arap ülkelerinde görüldüğü şekliyle “Nakîbü’l-Eşrâflık” unvanını ilk kez kullanan kişi olmuş ve vefatına (Ö. 1537 [?]) kadar bu görevde kalmıştır. Nakîbü’l-Eşrâflık teşkilatı Osmanlı Devleti’nin sona erişine kadar devam etmiştir. Nakîbü’l-Eşrâf eyalet, sancak ve kazalardaki işlerini Nakîbü’l-Eşrâf Kaymakamı yerine getirirdi.

Nakîbü’l-Eşrâfa yüklenen görevlerden; Seyyidler ile müteseyyidler, yani gerçek Seyyidlerle sahtelerini birbirinden ayırmak ve gerçek Seyyid ve Şeriflerin şecerelerini araştırıp deftere kaydetmek ve bu konuda sahte nisbet iddiasında bulunanların cezalandırılması başta gelmekteydi. Müteseyyidlerin sayısının hızla çoğalması, toplumsal düzen yanında özellikle vergi gelirleri açısından da yönetime birtakım zorluklar getirmiştir. Yönetimin, toplumun genel ahengi için de Seyyid ve Şerifleri denetleyecek bir mekanizma olarak da bu kuruma ihtiyaç duyduğu açıktır.

XI. yüzyılda Anadolu’ya gelip yerleşmeye başlayan Seyyid ve Şerifler XII. yüzyıldan itibaren sülâleleri oluşturmaya başladılar. Anadolu Selçukluları döneminde Seyyid ve Şeriflerin kayıtlarının tutularak nesep kargaşasının önlenmesi, gelirlerinin temini, her türlü vergi ve resimden muaf tutulmaları ve bu işleri yürüten görevlilerin tayin edilmesi önemli bir nüfuza ulaştıklarını göstermektedir.

Yönetim, Nakîbü'l-Eşrâflara Anadolu ve Rumeli'de zaman zaman teftişler yaptırmıştır. Bu teftişlerde Seyyidlerin ellerindeki Seyyidlik hüccetleri kontrol edilip defterlere kaydedilmiş, söz konusu kontrollerde sahte oldukları tespit edilen Seyyidlik belgeleri ile yeşil sarıklar toplanıp yetkililere teslim edilmiştir. Genel teftişlerin yanında gerek görüldükçe özel teftişler de yapılmaktaydı. Bütün bunlar bize, devletin işi sıkı tutmaktaki kararlılığına rağmen Seyyidlik davasının halk arasında ne kadar yaygın olduğunu ve taleplerini meşru yoldan elde edemediklerinde gayrimeşru yollara başvurmaktan çekinmediklerini göstermektedir.

SEYYİD VE ŞERİFLERLE İLGİLİ KAYITLAR

Osmanlı Devleti'nde kimlerin Seyyid-Şerif olarak kabul edildiği ve bilhassa yönetim çevrelerinin istediği Seyyidler ile müteseyyidlerin (sahte seyyidler) ayrılması konusunda tutulan kayıtların başında İstanbul Müftülüğü'nde bulunan "Meşihat Arşivi"ndeki Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri gelmektedir. Bunun yanında Osmanlı Arşivi'ndeki İbnül Emin (Ensâb), Ali Emîrî Tasnifi, Anadolu Muhasebesi Kalemi, Maliye'den Müdevver Defterler ile Mühimme Defterleri, Şeriiye Sicil Defterleri (Kadı Sicilleri) ve Tahrir Defterleri tasniflerinde de Seyyidler ile ilgili pek çok bilgi, belge bulunmaktadır.

SEYYİD VE ŞERİFLERE VERİLEN İMTİAZLAR

Osmanlı Devleti'nde ve toplumunda Seyyid ve Şeriflere büyük saygı gösterilmiş ve ayrıcalıklar tanınmıştır. Osmanlı Devleti'nde "hâne-i gayr ez-avârız"a dahil olan kesimden sayılan Seyyid ve Şerifler "avârız-ı dîvâniyye" ve "tekâlif-i örfiyye" gibi vergilerden muaftılar. Seyyid ve Şeriflere aylık, altı aylık veya yıllık tahsisatların yanında "cevâlî" gibi gelirlerden de pay ayrılır ve özel ihsanlarda bulunulurdu. Kanunnamelerde, askerlerin ve Seyyidlerin 150 koyununun "âdeti ağnâm", 8-9 adet kovanlarının "resmi küvvâre" ile kendi maişetleri için olan bağ ve bostanlarının "öşr"e tabi tutulmayacağı belirtilerek Seyyid ve askerlere vergi imtiyazı getirilmiştir.

Seyyid ve Şeriflere yeşil sarık sarma hakkı verilmiştir. Bu da Seyyid ve Şeriflerin toplumun diğer fertleri tarafından ilk anda fark edilerek gereken saygıyı görmelerini sağlıyordu. Yeşil taşımak Seyyid ve Şeriflerle öylesine özdeşleşmiştir ki yeşil sarığa "emirlik sarığı" veya "siyâdet alameti" adı verilmiştir. Sâdât ve eşraftan kadınlar dahi başlarına yeşil alamet takmaktaydılar. Seyyid ve Şeriflerin alameti farikası olan yeşilin, gruba mensubiyeti olmayanlarca taşınması ceza gerektiren hallerdendi.

Devletin ve toplumun Seyyidlere gösterdiği saygının devlet yararına bir takım gelişmeler doğurduğu açıktır. Zira Seyyid ve Şerifler başta Anadolu olmak üzere İslam dünyasının çeşitli bölgelerinin Müslümanlaşmasında ve yeni devletin gücünün yayılmasında etkin rol oynamışlardır. Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde günümüze kadar ulaşan Seyitgazi (Eskişehir), Seydişehir (Konya), Seydiköy (İzmir), Seydiler (Afyon ve Antalya), Seyyid Ahmedli (Ankara), Seyyidler (Kayseri), Seyyid Ahmed Viranı (Kağızman) ve Seyyid Hasan (Diyarbakır) gibi Seyyid kelimesi iye yapılmış onlarca yer isminin varlığı Seyyidlerin daha başlangıçtan itibaren Anadolu'nun iskânında bizzat öncü rolü oynadıklarının işareti olarak yorumlanabilir. Benzer bir durum Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde herhangi bir seyyidin adını taşıyan çok sayıda zâviye ve bunlara bağlı vakıflar için de söz konusudur.

2014 yılında İstanbul'un Başakşehir ilçesinde kurulan "Dünya Seyyidler ve Şerifler Kültür ve Araştırma Derneği"nin Genel Başkan Seyyid Hüseyin Zerraki yaptığı bir konuşmada: "Dünyadaki Seyyid ve Şeriflerin yarısından fazlasının Türkiye'de yaşadığını" belirterek; "Net rakam olmamakla birlikte dünyada 20 bin Seyyid aile olduğunu ve bu nefsi-i pak ailelerden 10 binden fazlasının Türkiye'de ikamet ettiğini, Seyyidlerin belirli illerde değil Türkiye'nin her tarafında yaşadığını, bunların 4'de 3'ünün batı bölgesinde yaşamlarını sürdürdüğünü, bunun da Türkiye için büyük gurur olduğunu" söylemiştir.

DEVELİ'DEKİ SEYYİDLER

Develi Nüfus Defterinde pek çok ismin yanında "Seyyid" veya "es-Seyyid" ibaresi bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Seyyidlere bir saygı ifadesi olarak "Seyyid Ali", "Seyyid Ahmed", "Seyyid Mehmed" gibi isim olarak kullanılmıştır. Diğer bir kısmı ise ismin başında "es-Seyyid" şeklinde sıfat olarak kullanılmıştır. Biz, ilim âleminde genel kabul gören şekliyle, metinde ismin başında sıfat olarak "es-Seyyid" ibaresiyle kaydedilen toplam 538 kişiyi Seyyid kabul edip, mahalle ve köylere göre tasnif ederek tablo hâlinde verdik. Bunlardan 264 tanesi hane reisi olarak kaydedilmiş olup, aşağıda verilecek bilgiler hane reisleri olan bu kişilere ait olan bilgilerdir.

Malazgirt zaferi ile başlayan Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde Develi'ye gelip yerleşen, 1200'lü yıllarda yaşamış olan (Dev Ali)'nin "...es-Seyyid es-Saîd" türbesinin, Rûfâî Şeyhi Seyyid Şerif Rûfâî'nin H. 695 (M. 1295) tarihli türbe ve zaviyesinin "...eş-Şeyh ez-Zahid Seyyid Şerif ...", Hızır İlyas (*Harzemli Seyyid Mahmud oğlu Seyyid İmâdeddin Muhammed'in*) (Ö. 1252) türbesinin ve 1300'ün ilk yarısında yaşamış olan Seyyid Şeyh Alâeddin oğlu Şeyh Ümmî'nin zaviyesinin Develi'de bulunması, ayrıca Develi'de bulunan vakıfların vakfiyelerinde ve Develi Şer'iyye Sicilleri'nde çok sayıda Seyyid kaydının bulunması Develi ve köylerinde çok sayıda Seyyidin bulunduğu görüşünü desteklemektedir.

Osmanlı Arşivi'nde Develi ilgili belgeleri taradığımızda, bazı iftiralar yüzünden Magosa Kalesi kalebentliğine gönderilen Develi kasabası sakinlerinden es-Seyyid Mustafa'nın suçsuz olduğu anlaşıldığından...; Zile köyündeki caminin imamlık ve hatiplik vazifesinin es-Seyyid Hafız Feyzullah'a tevcihi; Develili Baltacı Abdurrahman oğlu Bekir ve el-Hac Ali oğlu Yusuf ve Kel Halil adlı eşkiyaların Develi kasabası sakinlerinden es-Seyyid Osman'ın, menziline girerek zorla eşyasını aldıkları...; ... Develi Naibi es-Seyyid Ali imzasıyla yazılan arz; Tekkeşeyh karyesinde sakin es-Seyyid Balıbeyi...; Kopcu karyesinde Ağcakoca Zaviyesi'ne evladiyet ve meşrutiyet üzere es-Seyyid Mehmed bin eş-Şeyh Yusuf mahlulünden oğulları es-Seyyid Yusuf ve es-Seyyid Yahya mutasarrıf iken ...; Abdal İlyas Zaviyesi

Vakfı Zaviyedarlığı'nın es-Seyyid tevcihi... gibi pek çok belge örneğine rastlamaktayız.

Yukarıda dile getirdiğimiz bilgiler bizlere Develi ve köylerinde çok sayıda "Seyyid" in sakin olduğunu kanısını güçlendirmektedir.

1834 Develi nüfus sayımı kayıtlarındaki Develili Seyyidlere ve bunların mahalle ve köylere göre dağılımına gelecek olursak:

Câmîi Kebîr Mahallesi (Yukarı Develi) (66 kişide "es-Seyyid" kaydı bulunmaktadır.)

Mahalle Muhtarı es-Seyyid Hacı Ömer, Türbedâr es-Seyyid Süleyman ibni Tekkenişin Mehmed, es-Seyyid Ahmed ibni Develüzâde Halid, es-Seyyid Murtaza ibni Develüoğlu Murtaza, es-Seyyid Süleyman ibni Develüoğlu Ömer, es-Seyyid Mehmed ibni Develüzâde Ömer, es-Seyyid Mehmed Efendi ibni Kirbit Mehmed Efendi, es-Seyyid Ali ibni Kasloğlu Ömer, es-Seyyid Halil İbrahim ibni Civanoğlu Abdurrahman, es-Seyyid Mehmed ibni Körçavuş Mehmed, es-Seyyid Ali ibni Âbil Yusuf, es-Seyyid Mehmed Mollalıoğlu ibni Murtaza, es-Seyyid Mehmed ibni Boduroğlu Hüseyin, es-Seyyid Yusuf ibni Hüdaverdioğlu, es-Seyyid Bekir ibni Namazcıoğlu Ali, es-Seyyid Hasan ibni Emirhasanoğlu Osman, Kadıefendioğlu es-Seyyid Hacı Mehmed, es-Seyyid Mehmed ibni Hacıibrahimoğlu Hasan, es-Seyyid Süleyman ibni Makbuloğlu Hasan ve

Yedek Mahallesi (Yukarı Develi) (34 kişide "es-Seyyid" kaydı bulunmaktadır.)

Mahalle imamı es-Seyyid Ömer Efendi ibni Hâfız Mehmed Efendi, es-Seyyid Ahmed ibni Uzun Ali Ağa, es-Seyyid Ömer Efendi ibni Kabaklı[lı] Mustafa, es-Seyyid Mehmed ibni Hacı Ömer Efendi, es-Seyyid Mehmed ibni Enbiyaağaoğlu Hacı, es-Seyyid Emin ibni Hacısalıhoğlu Hacı Efendi, es-Seyyid Ömer ibni Yeğenlioğlu Mehmed, es-Seyyid Mehmed ibni Çakıralıoğlu Osman, es-Seyyid Musa ibni Tatoğlu Bekir, es-Seyyid Hasan ibni Müezzinoğlu, es-Seyyid Ömer ibni Çatakoğlu Hacı, es-Seyyid Molla Ömer ibni Küçük Ali, es-Seyyid Mustafa ibni Göresioğlu Abdullah, es-Seyyid Halil ibni Kabadayı Hüseyin, es-Seyyid Mustafa

ibni Farsakoğlu ve...

Güney Mahallesi (Yukarı Develi) (17 kişide “es-Seyyid” kaydı bulunmaktadır.)

Âbid Mescidi İmamı es-Seyyid Ahmed Efendi ibni Emrullah Efendi, es-Seyyid Mustafa ibni Genç Osman, es-Seyyid Mehmed ibni Köşkeroğlu Memiş, es-Seyyid İbrahim ibni Sepetcizâde Hacı Mehmed Efendi, es-Seyyid Hacı Ali ibni Demircioğlu Osman, es-Seyyid Ali ibni Çankalicioğlu Mehmed, es-Seyyid Ali ibni Öksüzoğlu Hüseyin, es-Seyyid Ali ibni Alimoğlu Hasan ve...

Kopçullu Mahallesi (Yukarı Develi) (14 kişide “es-Seyyid” kaydı bulunmaktadır.)

Es-Seyyid Mahmud ibni Çakıralioğlu, es-Seyyid İsmail ibni Çalkoğlu, es-Seyyid Mustafa ibni Kör Kerim, es-Seyyid Ali ibni Emrullahoğlu Koca, es-Seyyid Hasan ibni Aydınlioğlu Mehmed, es-Seyyid Mehmed ibni Teslîmeoğlu ve...

Tonbak Karyesi (3 kişide “es-Seyyid” kaydı bulunmaktadır.)

Es-Seyyid Ali ibni Satılmışoğlu, Sipahi askeri Niğdeli Hacı Ahmed’in oğlu es-Seyyid Ahmed ve ...

Müslim Everek Karyesi (38 kişide “es-Seyyid” kaydı bulunmaktadır.)

Câmîi Tevfîk İmamı es-Seyyid Mehmed Efendi, Câmîi Kebîr İmamı es-Seyyid İbrahim Efendi ibni Yusuf Efendi, Câmîi Kebîr’in diğer imamı es-Seyyid Abdurrahman Efendi ibni Yusuf Efendi, Oruza Mescidi İmamı es-Seyyid Mehmed Efendi ibni Cafer Efendi [SEYRANÎ], Muhtar, es-Seyyid Mehmed Efendi ibni Karazâde Ali Efendi, Seyyid Mehmed ibni Seydîmehmedoğlu, es-Seyyid Ali ibni Habiboğlu, es-Seyyid Ahmed ibni Abdussamedoğlu İbrahim, es-Seyyid Mehmed ibni Vahaboğlu, es-Seyyid İbrahim ibni Hacıibrahimoğlu Osman, es-Seyyid Hüseyin ibni Kürkcü Osman, es-Seyyid Ahmed ibni Garibaloğlu, es-Seyyid Mehmed ibni Feneselioğlu Mehmed, es-Seyyid Ahmed ibni Hacıcaferoğlu Hacı Ali ve...

Yenice Mahallesi (13 kişide “es-Seyyid” kaydı bulunmaktadır.)

es-Seyyid Memiş ibni Abdussamedoğlu İsmail, es-Seyyid Ali ibni Akalioğlu Ahmed, es-Seyyid Mustafa ibni Zilelioğlu Mehmed, es-Seyyid Hüseyin ibni Başlıoğlu Bekir, es-Seyyid Hasan ibni Sarıcakızıoğlu Süleyman, es-Seyyid

İbrahim ibni Kır Musa, es-Seyyid Ali ibni Ofazoğlu, es-Seyyid Mehmed ibni Karadanaoğlu Ahmed, es-Seyyid Ömer ibni Delialioğlu, es-Seyyid İbrahim ibni Sırça Mustafa ve...

Fenese Karyesi (16 kişide “es-Seyyid” kaydı bulunmaktadır.)

İmam es-Seyyid Mehmed Efendi ibni Dedemenoğlu Mehmed, Muhtar es-Seyyid Mehmed ibni Emir Musa, es-Seyyid Ahmed ibni Emir Memiş, es-Seyyid Musa ibni Topal İmamoğlu Hasan, es-Seyyid Mustafa ibni Molla Salih, es-Seyyid Hasan ibni Araboğlu, es-Seyyid İslam ibni Mahmud Ağa, es-Seyyid Ali ibni Merdimioğlu Mustafa, es-Seyyid Musa ibni Çapar Ali, es-Seyyid Halil ibni Seyyid Ağa, es-Seyyid Ali ibni Hacı Ömer Efendi ve...

Ebce Karyesi (2 kişide “es-Seyyid” kaydı bulunmaktadır.)

İmam es-Seyyid Ali ibni Aziz ve Muhtar es-Seyyid Süleyman Yekçeşm ibni Aziz.

Fırakdın Karyesi (9 kişide “es-Seyyid” kaydı bulunmaktadır.)

Es-Seyyid Hasan ibni Emir Mehmed, es-Seyyid Ahmed ibni Alioğlu Hacı

İbrahim, es-Seyyid Ali ibni Köşkeroğlu Halil, es-Seyyid Ali ibni Kel Ömer, es-Seyyid Ali ibni Değirmencioğlu Hacı Mehmed, es-Seyyid Mahmud ibni Alioğlu Osman ve ...

Ayvazhacı Karyesi (3 kişide “es-Seyyid” kaydı bulunmaktadır.)

Es-Seyyid Mehmed ibni Millidereli Ali, es-Seyyid Ahmed ibni Tataroğlu Mehmed ve ...

İncesu Karyesi (2 kişide “es-Seyyid” kaydı bulunmaktadır.)

Es-Seyyid Yusuf ibni Fakıoğlu ve es-Seyyid Mustafa ibni Mevlüdoğlu Ahmed.

Soysallı Karyesi (8 kişide “es-Seyyid” kaydı bulunmaktadır.)

Es-Seyyid Hasan ibni Emir Hasan, es-Seyyid Ali ibni Paşaoğlu Mustafa, es-Seyyid Ali ibni Köseoğlu Hüseyin, es-Seyyid Hasan ibni Abdurrahmanoğlu, es-Seyyid İbrahim ibni Bıyıklı Ali ve...

Senderemeke Karyesi (11 kişide “es-Seyyid” kaydı bulunmaktadır.)

Es-Seyyid Ali ibni Karagözoğlu Ali, es-Seyyid Ali ibni Kör Mahmud, es-Seyyid Ali ibni Kefelioğlu Mustafa, es-Seyyid Ömer ibni Abdi ve...

Yuvalı Karyesi (3 kişide “es-Seyyid” kaydı bulunmaktadır.)
Muhtar, es-Seyyid İbrahim ibni Gedikoğlu Mehmed, es-Seyyid Mehmed ibni Dedeoğlu Yusuf ve...

İlipınar Karyesi (2 kişide “es-Seyyid” kaydı bulunmaktadır.)

Es-Seyyid İbrahim ibni Mehmed Kethüdâ ve es-Seyyid Ahmed ibni Mehmed Kethüdâoğlu İbrahim.

Sarıca Karyesi (5 kişide “es-Seyyid” kaydı bulunmaktadır.)

Es-Seyyid Mustafa ibni Farsak Hasan, es-Seyyid İbrahim ibni Kızıklı Mehmed, es-Seyyid Mehmed ibni Abdurrahmanoğlu ve ...

Gaziköyü Karyesi (2 kişide “es-Seyyid” kaydı bulunmaktadır.)

Süleyman ibni Donukaraoğlu Mustafa’nın oğlu es-Seyyid Ali ve Mustafa ibni Havadanlıoğlu Osman’ın babası es-Seyyid Mustafa.

Öksüd Karyesi (15 kişide “es-Seyyid” kaydı bulunmaktadır.)

İmam es-Seyyid Osman Efendi ibni İsmail Efendi, Muhtar es-Seyyid Ömer ibni Memiş Kethüdâoğlu, es-Seyyid Mehmed ibni Gökoğlanoğlu Osman, es-Seyyid Ali ibni Bekir Kalfa, es-Seyyid Ali ibni Seyfullahoğlu Mehmed, es-Seyyid Mehmed ibni Taflıoğlu Ömer ve...

Ayküsten Karyesi (1 kişide “es-Seyyid” kaydı bulunmaktadır.) Es-Seyyid Ömer ibni Talaslıoğlu Ahmed.

Defterde sayımı yapılan köylerden Faraşa, Madazı ve Çomaklı köylerinde Seyyid kaydı bulunmamaktadır.

Mahalle / Köy	Hâne Reisleri	Toplam Seyyid
Câmîi Kebîr Mah. (Y. Develi)	66	126
Yedek Mah. (Y. Develi)	34	72
Güney Mah. (Y. Develi)	17	34
Kopçullu Mah. (Y. Develi)	14	27
Tonbak Karyesi	3	8
Müslim Everek Karyesi	38	76
Yenice Mahallesi (M. Everek)	13	28
Fenese Karyesi	16	43
Faraşa Karyesi	-	-
Ebce Karyesi	2	7
Fırakdın Karyesi	9	19
Madazı Karyesi	-	-
Ayvazhacı Karyesi	3	11
Çomaklı Karyesi	-	-
İncesu Karyesi	2	6
Soysallı Karyesi	8	23

Mahalle / Köy	Hâne Reisleri	Toplam Seyyid
Senderemeke Karyesi	11	27
Yuvalı Karyesi	3	13
İlipınar Karyesi	2	9
Sarıca Karyesi	5	9
Gaziköyü Karyesi	2	2
Öksüd Karyesi	15	36
Ayküsten Karyesi	1	2
TOPLAM SAYISI	264	538

Tablo 1: Develi’deki Seyyidlerin Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı

SONUÇ

Türklerin İslamlaşma süreci sonrası, Emevi-Abbasi zulmünden kaçarak merkezî idareden uzak sınır boylarına yerleşen Hz. Muhammed (s. a. v.)’in torunları olan “Seyyid” ve “Şerif”lerle tanışmaları ve onlara saygı ve itibar göstererek kaynaşmaları ile birlikte fetih ruhuyla Anadolu içlerine akmaları sonucu Anadolu’nun İslamlaşma sürecine katkıda bulunan “Seyyid”lerden bir kısmının da Develi ve köylerine yerleştiklerini görmekteyiz. Biz, bu çalışmamızda unutulmuş olan bu soya mensup insanları ortaya çıkarmaya ve nesiller sonra torunlarına atalarını tanıtmaya çalıştık. Başarılı olduysak ne mutlu bize.

KAYNAKÇA

- BOA. A. DVN. 12/55.
- BOA. AE. SABH. I. 170/11398.
- BOA. AE. SAMD. III-190/18372.
- BOA. AE. SMHD. I. 61/3922.
- BOA. EV. BRT. 3/3; 3/5.
- BOA. İE. ŞKRT. 1/69.
- BOA. İE. ŞKRT. 6/565.
- BOA. NFS. d. 1965.
- BUZPINAR, Ş. Tufan, “*Nakîbüleşraf*”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C 32, İstanbul 2006.
- GÜLŞEN, Nuran, *Kayseri İlinin Develi İlçesindeki Türk Mimari Eserleri*, Gölkitap Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 163.
- Kaygısız, Ayşe Arık, *I Numaralı Develi Şerhiye Sicili (1893-1895) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “*Seyyid*”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C 37, İstanbul 2009.
- <http://www.agriyasam.com/pages/bolgeselhaberler/775/seyyidlerincoguturkiye%E2%80%99de-ya>

DEVELİLİ ALİ CELÂLEDDÎN EFENDİ VE DÎVÂNÇESİ (D. 1831 /Ö. 1907)

Yrd. Doç. Dr. Kadir ÖZDAMARLAR

KSÜ İlahiyat Fakültesi, Emekli Öğretim Üyesi, ozdamarlarkadir@gmail.com

Kasım KOCABAŞ

YYÜ Tarih Bölümü / Araştırmacı Yazar, aydilekler@gmail.com

Özet

Bu makalede, 2019 yılında bir sahaftan satın alınarak ortaya çıkarılan Develili devlet adamı ve şâir “Ali Celâleddîn Efendi’nin Divan-çesi” hakkında tanıtım ve bilgilendirme yapılarak, şiirleri ve hayatı hakkında derlenen mevcut bilgiler paylaşılacaktır. İlk defa 1938 yılında Develi’de öğretmenlik yapan Haşim Nezihi Okay, Celâleddîn Efendi’nin torunlarından şiir defterini alarak, Kayseri Halkevi tarafından yayımlanan Erciyes Dergisi’nde hayatı hakkında kısa bilgiler vererek bazı şiirleri ile birlikte ilk çalışmayı yapmıştır. Bu tarihten sonra nerede ve kimde olduğu bilinmeyen divançesi ancak 2019 yılında bir sahaftan şans eseri satın alınarak ortaya çıkarılmış ve şiirleri üzerinde kapsamlı bir çalışma yapma fırsatı doğmuştur. Ortaya çıkarılan bu defter dışında hâlihazırda ulusal kütüphane kataloglarında ya da şahısların özel koleksiyonlarında başka bir nüshasının bulunduğu dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Günümüz Türkçesine aktarım çalışmaları devam etmekte olan divançenin, çalışmalar bitiminde yayımlanması planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Develi, Divan Şairi, Ali Celâleddîn, Divançesi

DEVELİLİ ALİ CELÂLEDDÎN EFENDİ AND HIS DÎVÂNÇE POETRY

Abstract

In his article, the present and compiled information about the poems and life of Develili statesman and poet Ali Celâleddîn Efendi’s Divançe, which was acquired by an antiquarian bookstore in 2019, will be shared.

Haşim Nezihi Okay, who was a teacher in Develi for the first time in 1938, took the book of poems from Celâleddîn Efendi’s grandchildren and made his first work in 1938 with some poems by giving brief information about his life in Erciyes Magazine published by Kayseri Halkevi. After that date, his divine language was not known by chance and it was unearthed by chance in 2019 and the opportunity for a comprehensive study of his poems was born. Apart from this booklet, there is no information about the existence of another copy in the national library catalogs or private collections of individuals. The divan, which is currently in the process of transferring to today’s Turkish, is planned to be published at the end of the studies.

Keywords: Develi, Divan’s Poem, Ali Celâleddîn’s Divançe

1. GİRİŞ

Tarihi, kültürü ve folklorüyle büyük bir zenginliğe sahip Kayseri ve yöresi, tarihte pek çok önemli şairleri de yetiştirerek bu zenginliğini artırmıştır. Develili Âşık Seyrânî bunlardan sadece bir tanesidir. Bu şairlerin bir kısmının eserleri neşredilmiş ve haklarında bir kısım akademik

çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, bazıları hakkında elimizde fazla bilgi bulunmaması vb. sebeplerle yeterli çalışmalar yapılamamıştır.

İşte bu şairler arasında Develi’de, Osmanlı son dönem

Develili Seyrânî¹ Madazılı Derviş Osman² yanında, devlet adamı ve şair Ali Celâleddîn Efendi de bulunmaktadır. Daha çok divançe tarzında, bizzat kendisi tarafından yazıldığını düşündüğümüz eseri, 1907 yılında vefatından sonra çocuklarına ve torunlarına intikal etmiş, 1938 yılında Develi’de öğretmenlik yapan Haşim Nezihi Okay, bu defteri torunlarından alarak iki değerli makale yazmıştır³. Bu makalelerde kısaca hayatı ve şiirlerinden örnekler sunmuştur. Bu tarihten sonra defterin kimde ve nerede olduğu bilinemediği için ilave çalışmalar maalesef yapılamamıştır.

Ne var ki mutlu bir tesadüf, Niğde’de 2019 yılında bir sahaftan satın almak suretiyle şans eseri ortaya çıkan divançesi ile birlikte Ali Celâleddîn Efendi ve şiirleri üzerine daha kapsamlı çalışmalar yapma fırsatı doğmuştur. Eser hâlihazırda kitabı satın alan Araştırmacı - Yazar Kasım Kocabaş’ın özel arşivinde bulunmaktadır.

A) ALİ CELÂLEDDÎN EFENDİ VE DİVANÇESİ

a) ALİ CELÂLEDDÎN EFENDİ KİMDİR?

Ali Celâleddîn Efendi hakkında 1938 yılında ilk çalışmayı yapan Haşim Nezihi Okay, onun hakkında şu bilgileri vermektedir: “İbrahim Ağa Mahallesi’nden Mısırlızâde Hacı İbrahim Ağa’nın oğludur.⁴ Mısırlızâde lâkabı, babasının senede

bir kaç kez katırla Mısır’a ticaret için gitmesinden verilmiştir. Esas şöhreti “Emiroğulları” dır. Gençliğinde Develi’de kısa bir süre medrese eğitimi görmüştür. İstanbul’da sarayda görevli hemşehrisi Kasım Paşa’nın daveti üzerine buraya gitmiştir. İstanbul’da yine hemşehrisi olan Seyrânî ile birlikte bir yıl kadar su yolculuğu vazifesi yapmıştır. Daha sonra Kasım Paşa’nın “Zor” a mutasarrıf olarak atanması üzerine onunla birlikte giderek hususi kâtipliğini yapmıştır. Daha sonra sırası ile Seba, Sincar ve Resulayn niyabetliği ve ardından Rakka’ya kadı olarak tayin olmuştur.

Eşinin rahatsızlığı üzerine bir süre Develi’ye dönen Celâleddîn Efendi, burada dört yıl müstantiklik ve şeriye baş katipliği görevinde bulunduktan sonra Konya’nın Hâdim Kazası’na kadı olarak atanıyor. Bu görevinden sonra yine bir süreliğine Develi’ye dönen Celâleddîn Efendi sırasıyla Erbaa, Van, Kevar (Yüksekova), Ankara Bâlâ kadılıklarında bulunuyor. Oğlunun vefatı üzerine yine bir süreliğine Develi’ye dönen Celâleddîn Efendi İşkodra’nın Leş Kazası’nda ve Beyrut’un Tabriye kadılığında bulunduktan sonra 1908 yılında altı yüz kuruş maaş ile emekli olup tekrar Develi’ye dönüyor ve 1911 yılında burada vefat ediyor.⁵”

Ali Celâleddîn Efendi hakkında yazılan yazılarda aynı bilgiler tekrar edilip, durulmuştur. Araştırmalarımızda Ali Celâleddîn Efendi’nin 1825 veya 1831 yılında⁶ Develi’de doğduğu büyük bir ihtimaldir.

Haşim Nezihi Okay, makalesinde ayrıca O’nun hususi bazı özelliklerinden de bahsederek, misafirperver, nargileye düşkün, zeka ve hafıza bakımından ayaklı kütüphane denecek derecede kuvvetli ve mütevazı birisi olduğunu, Nakşibendi Tarikati’ne mensup bulunduğunu belirtiyor. İbadeti çok seven birisi olduğunu ve sıkça “Delâl-i Hayrat” kitabını okuduğunu, ayrıca şiirlerinden de çok dindar bir

(K. Ö. Notu)

- 1 H. Avni Yüksel-Kadir Özdamarlar, Âşık Seyrânî Bibliyografyası, Ankara 1991.
- 2 Ethem Paksoy, Madazılı Derviş Osman, Hayatı-Sanatı-Şiirleri, Develi 2010.
- 3 Bkz: Haşim Nezihi Okay, “Everekli Ali Celalettin Efendi”, Erciyes (Halkevi Dergisi), 1 (5), Temmuz / 1938, s. 130, “Everekli Ali Celalettin’e Ait Gazeller”, Erciyes (Halkevi Dergisi), 1 (10) Aralık / 1938, 294.
- 4 Tam adı: Hacı İbrahim Fevzi Efendi’dir.”Emirhoca’lardan Hacı Osman Efendi’nin oğludur. 1800 yılında Everek’te doğmuştur. Değişik medreselerde zamanın değerli müderrislerinden ders görmüş ve 1834 yılında İstanbul’a gelerek burada da ders almıştır. 1841 yılında Develi Halasiye Medresesi müderrisi olmuştur. 1866 yılında da Develi müftüsü olmuştur. Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması, C 2, İstanbul 1980, s. 16. 1843 yılında Seyrânî ‘nin Halep’ten Develi’ye dönüş yılıdır. Mutlaka görüşmüşlerdir, Kadir Özdamarlar, “Ali Celalettin Efendi,” Çağdaş Develi Gazetesi, 30.08.2019. Hacı İbrahim Feyzi Efendi’nin ölüm tarihi, mezartaşı kitabesinde 1315 / 1897’dir.

- 5 Ahmet Gürlek, Develili Şairler ve Yazarlar, İstanbul 2009, s. 86-90, aynı düşünceler ve bilgiler tekrar ediliyor ise de Mezartaşı Kitabesi’nde ölüm tarihi 1907’dir. Divançe de bulunan son şiire ait tarih de 1907’dir.
- 6 Atabay, Celâlettin (Ali Celâleddin), Kayseri Ansiklopedisi, C 1, İstanbul 1909, s. 309-310, Erhan Çapraz, Fahri Bilge Derlemeleri, Kayseri ve Yöresi Halk Şairleri, Kayseri 2014, s. 156-157.

adam olduğunun anlaşılacağı tespitinde bulunuyor.

Okay, divanında yer alan şiirlerin tamamı olmadığına inandığını da belirterek, böylesine usta bir şairin mutlaka hiciv yönünü de kullanmış olacağını, ancak devlet görevi olması gibi sebeplerle bu tarz şiirlerinin yaşadığı dönemi ve sarayı tenkid içereceğinden dolayı saklanamadığı sonucuna varmaktadır.

Makalesinde ayrıca çocukları hakkında da kısaca bilgi vererek, bir oğlunun Amerika'da olduğunu fakat Develi'de torunları bulunduğunu, torunları ise; birisi nüfus memurluğundan emekli Mehmet Mısırlı, diğerleri ise İbrahim Öztürk ve Sakıp Öztürk'tür. Yazar devamla "*kendisinin de yazma divanını torunlarından aldığını*" belirtmektedir. Bu torun kendisinin baş muavini ve matematik öğretmeni olan İbrahim Fevzi Öztürk'tür⁷.

b) DİVANÇESİ

Eski edebiyatımızda yazılan şiir defterleri genel olarak divan olarak adlandırılrsa da, divanların kendilerine özgü yazılış biçim ve tarzları düşünüldüğünde, Ali Celâleddîn Efendi'nin eserini daha çok "divançe" olarak adlandırmak daha doğru olacaktır. Zira divanlarda genel olarak kasideler, terkiib-i bend ve terci-i bendler, musammatlar, mesnevi tarzında tarih manzumeleri, gazeller, rubailer, kıt'alar, beyitler, müstakil mısralar şeklinde bir sıralama yer alır. Oysa bu eserde bu sıralama gözetilmemiştir.

Ayrıca kitap başlangıcında yer alan "hamdiye, salvele, tesmiye vb. kısımlar bulunmadığı gibi kitap sonu da herhangi bir hamdiye, tarih ve yazım kaydı ile bitirilmemiş alelade bir usul üzere sonlanmaktadır. Bu durum, Ali Celâleddîn Efendi'nin hayatının değişik evrelerinde ve görev yaptığı yerlerde şiirlerini deftere kaydettiği izlenimini doğurmaktadır. Defterde yer alan tarihler sırasıyla Rumi 1291 (M. 1875-76) ile başlayıp yine Hicri 1325 (M. 1907) ile bitmektedir. Mezar taşında yer alan vefat tarihi ile divançede verilen tarihler içerisinde son tarih kaydı da 76a sayfada bulunan şiirdeki Rumi 1325 (M. 1907) tarihidir.

Bundan sonra yazılan 6 şiirde tarih kaydı yoktur.

İlk yazılan tarih "Bekir Bey'in lihyesine (sakalına)" tarih düşürmedir. Ancak Bekir Bey'in kim olduğu ve nerede bulunduğu konusunda bir bilgi yoktur. "Nusaybin Kazası'nda Zeynü'l Abidin Hazretleri'nin kabrini ziyaretinde yazmış olduğu şiirin altında Rumi 1293 (M. 1877-78) tarihi bulunmaktadır. Buradan hareketle 1877 tarihinde Nusaybin'de bulunduğu anlaşılmaktadır. Defterin 30b sayfasında bulunan Hâdimi Hazretleri'ne yazdığı şiirinde ise herhangi bir tarih kaydı yoktur. Fakat aşağıda fotoğraflarda da verilen sonraki dönemlerde tek sayfa olarak basıldığı görülen şiirin başında verilen tarih Rumi 1307 (M. 1891-92)'dir.

34a sayfada bulunan üç şiirinde tarih düşürmüştür. Bu şiirler sırasıyla "Merhum dayım Kadir Efendi'ye, Yeğen efendizâde Ahmet Efendi'nin mahdumuna ve Müftüzâde-lerin mahdumuna" başlıklarını taşıyan üç şiiridir. Şiirlerin altında Rumi 1309 (M. 1893-94) tarihi mevcuttur. Buradan hareketle de bu tarihte Develi'de olma ihtimali yüksektir.

56a sayfada ise Kevar (Yüksekova) başkâtibinin mahdumuna tarih düşürme usulüyle yazdığı şiirinin altında Rumi 1317 (M. 1901-1902) tarihi bulunmaktadır. Hemen arkasından Hakkari mutasarrıfı Mahmud Paşa Hazretleri'ne yazdığı şiirin ardından bu tarihin düşülmesinden 1901 yılında Hakkari'de olduğu düşünülmektedir. Bâlâ şer'ie kâtibine yazdığı şiirde ise tarih Rûmi 1323 (M. 1907) dir. 57a sayfada ise "tarih-i sâl-icedit" başlığı ile yazdığı şiirinde Hicri Muharrem 1325 (M. 1907) tarihini düşürmüştür. Bu şiirinde herhangi bir yer ismi belirtmemiştir.

Defterde geçen tarihlerin sıraya uygun oluşları, defterin olayların geçtiği yerlerde kaleme alındığı tezini doğrulamaktadır. Her ne kadar diğer şiirlerinin altında herhangi bir tarih belirtilmese de, tarih düşürme konusunda oldukça usta olduğu anlaşılan Ali Celâleddîn Efendi'nin diğer şiirleri üzerinde yapılacak çalışmalarda yeni tarihlerin tespit edilmesi de muhtemeldir.

Burada dikkati çekeceğimiz başka bir hususta, divanlarda şairlerin kullandıkları kendilerine özgü bir mahlasları bulunmaktadır. Ali Celâleddîn Efendi ise, mahlas yerine doğrudan kendi ismi olan "Celâleddîn" i kullanmayı tercih

7 Kadir Özdamarlar, İbrahim Feyzi Öztürk, Çağdaş Develi Gazetesi, 30.05.2015, Yeni Ufuklar Derg. 08.05.2012.

etmiştir. Bu gibi özellikler dikkate alındığında Celâleddîn Efendi'nin eserine "Divançe" demek daha doğru olacaktır.

Ciltsiz, 17x21 cm ebatlarındaki defter, 56 aharlı ve taç filigranlı varaktan oluşmaktadır. Sağ taraftan 40b 'ye kadar Celâleddîn Efendi'nin şiirleri bulunmaktadır. Defterin son 50a ve 55b varaklarında Remzi Baba, Gazel (Namık Kemal), Nabi Efendi'ye Merhum Ferik Mustafa Paşa'nın Tahmisi, Diyarbakirli Merhum Said Paşa gibi bazı şairlere ait şiirler yazılmıştır. Rika el yazısı ile yazılan metinler oldukça düzgün ve okunaklıdır.

Defterde herhangi bir yerde müellif kaydı bulunmamasına rağmen, defterin yazılış süreci, mevcut tarihler, filigran ve kâğıt özellikleri, ayrıca bir istinsah kaydının bulunmaması vb. özellikler dikkate alındığında bizzat müellif hayatta olduğu dönemde ve kendisi tarafından yazıldığını düşünmekteyiz. Yaptığımız kütüphane katalog taramalarında başka bir nüshasına rastlayamadık. Elimizdeki nüshanın Haşim Nezihi Okay'ın 1938 yılında torunlarından ve o yıllarda Develi Ortaokulu Baş Muavini olan İ. Feyzi Öztürk'ten alarak, birlikte boş zamanlarında çalışarak, kısmi çalışma yaptığı defter olabileceğini tahmin ediyoruz⁸.

Besmele ile başlayan defterde ilk dört şiirin na'tlardan oluştuğunu görüyoruz. Ardından birkaç mersiye ve müfretten sonra 64 kadar gazel yer almaktadır. Defterde yer alan diğer şiir türleri arasında koşma (12), müseddes (5), nazire (7), sâkinâme (1), nevezemin (2), müstezat (2), kalenderi (6), ferd (2), semâi (1), bulunmaktadır. Bunların yanı sıra görev yaptığı şehirlerde vali, kaymakam, serasker gibi ilgi duyduğu kişilere de şiirler yazmıştır. Sıkça kullandığı "tarih düşürmeler" ile onun bu konuda ne kadar maharetli olduğu da açıkça görülmektedir.

Bir zamanlar babası İbrahim Efendi'nin de ders gördüğü Konya'nın Hadim ilçesinde medfun "Hâdimi", Nusaybin'de medfun "Zeynü'l Abidin" hazretleri gibi kabirlerini ziyarette onlara duyduğu sevgi ve hayranlığı ifade eden şiirleri de bulunmaktadır.

Hayatının büyük bölümünde kendisine hâmilik yapan hemşehrisi Kasım Paşa'yı da unutmuyarak divançesinde

ona övgü içeren uzunca bir şiire de yer vermiştir:

Zor Mutasarrıfı Ferik Kasım Paşa'ya

*Bârekallah mukaddem yümne beşârettir gelen
Âsaf-ı âli-i himem sahib-i diyânettir gelen
Boynu şem eyledim ma'nâda istimdâdına
Âferin-i ikbâlîme vâcib-i ziyârettir gelen
Mukaddem hayriyesi i'lâna me'mur-ı arz eder
İntihâb-ı bâb-ı âliden vezârettir gelen.....
Âb-ı rûy-i Kayseri nâm ve Develizâdedir
Menba'-i bahr-i keremkân sehâvettir gelen.....
Yâ Ebel Kâsım, muvaffak hayr ola Kasım Paşa
Ravza-i pâk-i münevverden saadettir gelen*

Haşim Nezihi Okay'ın 1938 yazdığı makalesinde de belirttiği gibi sarayın ve döneminin eksikliklerini halk edebiyatı türlerini kullanarak hicveden Seyrânîye mukabil Celâleddîn Efendi, gerek aldığı medrese eğitimi ve gerekse devlet görevlerinde bulunmasının bir neticesi olarak daha çok divan edebiyatı tarzında şiirler söylemiş ve hicivden genel olarak kaçınmıştır. Sadece 44a sayfada bulunan "Müseddes-i teessüf-i siyâsiye " başlığıyla yer verdiği şiirinde siyaseti ve yozlaşan ahlaki değerleri eleştirmiştir:

*Dehr-i derûnda ne hayâ var ne de halkında keder
Kimi görsen ediyor şevkini bir bâde haber
Ne acîp sâdika hâin deniyor şam ve seher
Bu felaketle gözüm kanları etmekte eser.....
Kurular yanına yaşlar da yanar darb-ı mesel
Sözün encâmı budur işte bu takdir-i ezel.....
Diyemem nâmımı her kimler ederse suâl
Bu felakette kimin çehresi var bahse bedel*

ALİ CELÂLEDDÎN EFENDİ VE ÂŞIK SEYRÂNÎ

Öncelikle bu iki büyük şairi bir noktada toplayan husus, ikisinin de Everekli (Develili) olmalarıdır. Fakat eldeki bilgilere göre ilk karşılaşmaları payitahtta gerçekleşir. Bir vesile ile İstanbul'a kadar gelen Seyrânî burada söylediği şiirleri ile farkedilir. Çemberlitaş'taki âşıklar dikkatini

8 İbrahim Feyzi Öztürk ile 1992 tarihinde Ankara'da yaptığımız bir sohbette tuttuğum nottan. (K. Ö.)

çeker. Aynı zamanda kendisi de Develi’li olan Hacı Maviş Ağa O’nu saraya davet eder. Burada diğer hemşehrileri olan sarayın muhafız komutanı Kasım Paşa, kadı kâtibi Ali Celâleddîn Efendi ve deniz harbiye nazırı Ahmet Paşa’dan ilgi ve destek görür.

Sonraki yıllarda Ali Celâleddîn Efendi ve Seyrânî bir yıl birlikte su yolculuğu⁹ vazifesinde bulunurlar. Bundan sonra ise söylediği hiciv dolu şiirleri yüzünden cezalandırılacağı anlaşılan Seyrânî bir rivayete göre gizlice şehri terk ederek Halep’e kaçar. Diğer bir rivayete göre de, Zor mutasarrıflığına atanan Kasım Paşa ve yanında baş katibi olarak Ali Celâleddîn Efendi ile birlikte Seyrânî’yi de yanlarında götürdükleridir. Aslında bu bilgiler genel olmasına rağmen araştırılmaya muhtaç bir konudur. Kısacası hemşehri olmanın yanında gönül dostluğu da bulunan bu iki zat gurbet ellerde birbirlerine destek olmuş ve birbirlerini kollamışlardır. Celâleddîn Efendi’nin Seyrânî’ye ait doğrudan yazılmış bir şiirine rastlayamıyoruz. Ancak şiirlerinde “Seyrân” kelimesini zaman zaman kullanarak Seyrânî’ye atıfta bulunmuş olabileceğini düşünüyoruz. Aşağıda bazı şiirlerinden alınmış beyitlerde kullandığı “seyrân” kelimeleri her ne kadar doğrudan Seyrânî’yi kastetmese de, okuyanlarda Seyrânî’ye ait bir çağrışım hissi oluşturmaktadır.

“Cümlelerin mikdârın ederler teşhis

Şûra-i şerefte seyrânele var”

“Bu gülzârın mukaddes seyrini seyrân eden uşşâk

Geçer cümle alâyıktan elin çekmez ibâdetten”

“Seherde feryâd-ı keşf-i hakâyık Celâleddîn gitsin
seyrâne yâ hû”

9 Osmanlılar’da şehir su getirme görevi, kanalların bakım onarım vb. işlerle görevli kişilere ait bir devlet görevidir. Develi’nin Tombak köyünden olan Maviş Ağa, kesin olarak öğreniyoruz ki İstanbul’da çok yardım eden biridir. Seyrânî’nin takibe alındığı ve cezalandırılacağını anlayanca tebdili kıyafet ile Seyrânî İstanbul’dan kaçırılır.

ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER

Haşim Nezihi Okay, 1938 yılındaki makalelerinde koşmalarını ve bazı gazellerinden örnekleri yayımladığını belirtmiştik. Burada daha önce paylaşılmamış şiirlerinden bir kısım örnekleri sunacağız.

Deferin başlarında yer alan Na’tlarından birisinde Hz. Peygamber’e olan sevgisini şu dizelerle ifade etmektedir:

Na’t-ı Nebevî

Zuhurun kâinata subh-ı sâdık Ya Rasulallah
Vücudun mücrimâtı affa tanık Ya Rasulallah
Tülûunda cihân vahdet-i mâbud olup lebrîz
Bu esrârın sübûtu adle lâyük Ya Rasulallah
Sema ehli kudümün iltimas ettik de Sultanım
Zuhura geldi ihsân-ı hakâyık Ya Rasulallah
Feleklerde melekler raksa gelmiştir sürûr üzre
Seni tekzip eden elbet münâfık Ya Rasulallah
Kerem olmazsa zâtından ne yapsın mücrimân-ı ümmet
Nâgâh merhamet gözler halâyık Ya Rasulallah
Bırakın iştıyakı yevm-i mevûdu şeb-i esrâ
Tahassür çekmesin mi bağı yanık Ya Rasulallah
Celâleddîn der’inde bende şermende bir abdindir
Kusurun itizar etmek muvafık ya Rasulallah

Konya’nın Hâdim Kazası’nda kadılık yaptığı günlerde burada medfun büyük alim Hâdimî Hazretleri’ne duyduğu saygıyı mezarı başında şu dizelerle dile getirmiştir:

Hazreti Hâdimi (kaddesallahu sırrahu’l âli) Hazretleri’ne Kaside

Azim kıl ey dil seherde saye-i esrarına
Nail ol feyz-i mukaddes maye-i envârına
İsmi Hayy’ı zikreden maksudunu fehmeyle kim
İtikâfın emrin almış mahşerin esrârına
Çevresin hıfz eyleyip yol vermiyormünkirlere
Hürmetle arz etmeyen ahvalini hünkârına
İbn-i Hacib görse ilmin setrederdi resmini
İtimat etmez idi eslâfının ahbârına

İftihar-ı Rûm olan fahr-ı cihan Hâdimi
Dersi vahdet içre vahdet gösterir akrânına.....

24. Yüz sürüp, boynun büküp gelmiş Celâleddîn bugün Hak-i
pâyi olmak merâmı Hâdimi didârına
Yazmış olduğu gazellerinden birisine örnek ise:

Gazel

Seniyye-i uryânımı kalkan edindim hançere
Âdetimdir terk edilmez gelse tâ arkam yere
Aşk bir tıfl-ı tabiat sâlik sail-i menend
Sahibu'l ihsan diye ümitlenir her dilbere
Goncadan nevmîd olup feryada geldi andelib
Ol sebepten halin i'lâm eyledi peygambere
Hatîf-i gaybden nida-i lâ fetânın neferisin
Sırrıyyet izhâr etti oldum şâh-ı merdân haybere
Bize kanun-ı kadîmdir sâde-i rûya iltifat
Kayd olundum hâk olunmam geçti nâmım deftere
Ben temennâ-i visâl ettikçe red eylerdi yâr
Müddeâmı istinaf ettim huzur-ı mahşere
Neylesin bîçâre güller harla hemdem olup
Meyl-i ruhsâr eyler iken göğsün açtı neştere
Ravza-i dünyaya meyl etme Celâleddîn müdâm
Ab-ı hayavândan nasîb olmadı çün İskender'e

Kalenderî tarzında yazmış olduğu şiirlerinden bir örnek:

Kalenderî

Şevkin beni kûşede bir hâle bıraktı
Vuslat demini men edip ele bıraktı
Mevcudumu itlaf ederek gömdü bir şeyi
Cânan beni bir hırkaya bir şâle bıraktı
Nazm ile niyâzım heder oldu kederimden
Cümle emelim suretini sâle bıraktı
Gül rûzlarını görmeye dil teşnedir ammâ
Maksudumu eyvâh yine ihmale bıraktı
Va'd etti bu dem vaslını kizb eyledi âhir
Sabr et deyü tâ fikrini akvâle bıraktı
Cevrinde Celâleddîn edip sabra tahammül
Zâlim yine insâfını ikbâle bıraktı

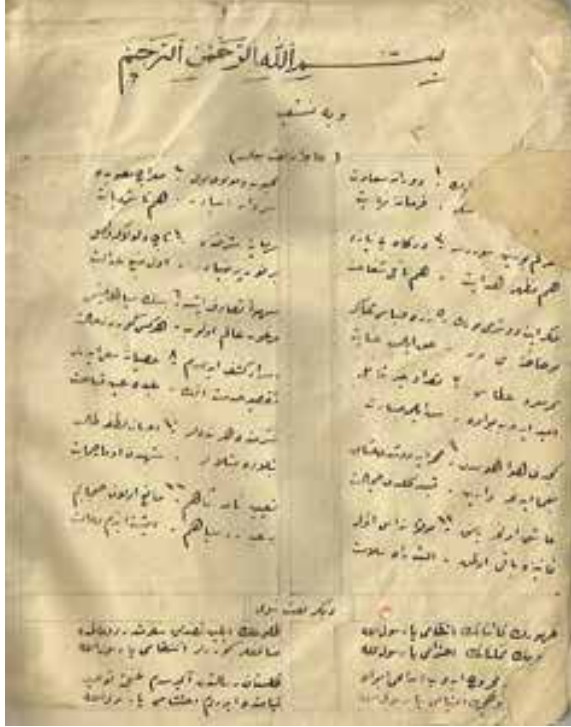
Şiirlerinin tamamının günümüz Türkçesine aktarım çalışmaları henüz tamamlanmadığı için burada şiirlerinden sadece bir kaçını paylaşabildik.

2.SONUÇ

Gerek Kayseri yöresi ve kültürü, gerek Âşık Seyrânî ile olan yoldaşlığı ile çok önemli bir noktada bulunan Ali Celâleddîn Efendi hakkında sunulan bu kısa bildiri ve kitap yayımlama çalışmalarını müteakip değerli akademisyenlerimizin yapacağı ilave çalışmaların bu konudaki eksiklikleri gidereceğini ümit ediyoruz. Ali Celâleddîn Efendi devlet adamı ve şair olmasının yanında, yaşadığı şehirler ve buralarda görevli eşhas ve benzerleri hakkında yazdığı şiirleri sayesinde döneminin bazı olayları ve kişileri hakkında da bilgi sahibi olamamızı sağlamıştır.

Kitabın yayımlanmasından sonra şiirleri üzerine yapılacak kapsamlı çalışmalar ile onun hayatı ve sanatı üzerine bilinmeyen pek çok gerçeğin gün yüzüne çıkacağını ümit ediyoruz. Celâleddîn Efendi'nin defterinin kayıp olması neticesi şiirlerinin tamamının ortaya çıkmamasından kaynaklı maalesef eserlerinin topyekun musiki bakımından da değerlendirilme şansı olamamış ise de, bestekar Sabit Özdemir Özenç tarafında beste çalışmaları başlamıştır.

BELGELEER

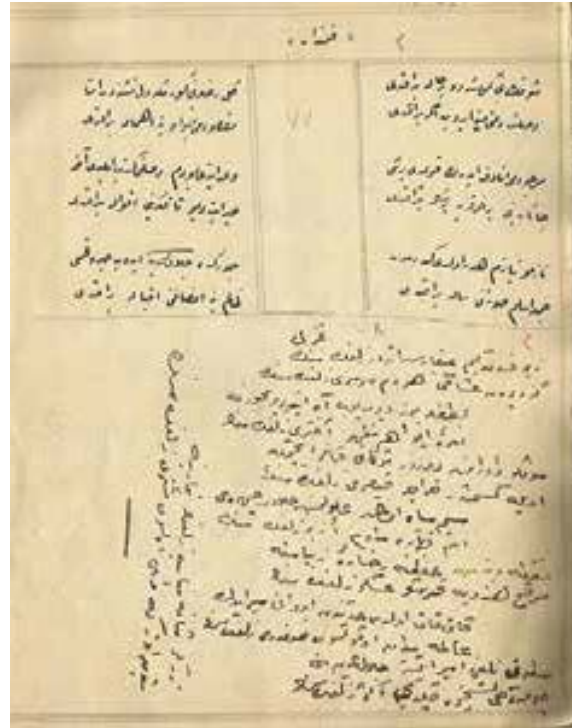
Divançenin ilk sayfası

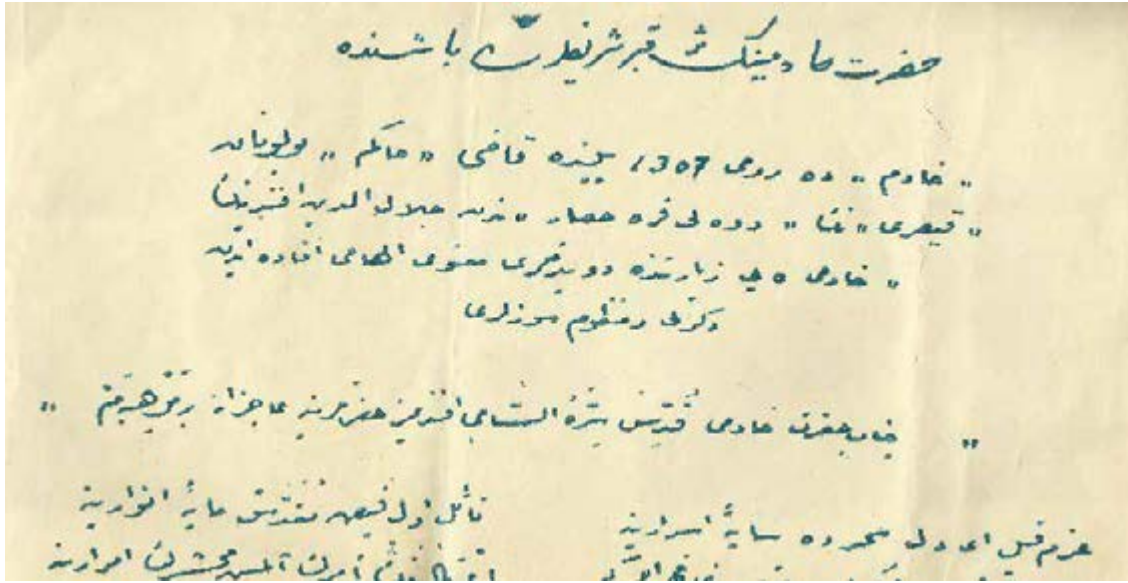
Divançenin ikinci sayfası

Divançenin 65a sayfası

Divançenin son sayfası

Ne zaman, nerede ve kim tarafından bastırıldığı bigisi bulunmayan yukarıdaki matbu yazıda, Ali Celâleddîn Efendi'nin Konya'nın Hâdim ilçesi'nde bulunan "Hâdimî" Hazretleri'nin kabri başında söylediği şiiri yer almaktadır. Yazının başında "Rumi 1307 rumi yılında kadîhâkim bulunan Kayserî'nin Develi ilçesinden Celâleddîn Efendi'nin Hâdimî'yi ziyaretinde, duydukları manevî ilhamı ifade eden değerli ve manzum sözleri" ibaresinden 1891-92 yılında Hadim'de kadılık görevi yaptığı anlaşılmaktadır.

Yazma nüshanın sayfalarında yer alan taş filigran

Soldan itibaren, 1. İbrahim Feyzi Efendi 2. Ali Celâleddîn Efendi'nin müşterek Mezar Taşı Kitabesi:

İbrahim Feyzi Efendi'nin ruhuna Fatiha. Sene: 1317/1897

Hüve'l-Baki. Nevvabdan Mısırlızâde mahdumu Ali Celâleddîn 1322/1907

KAYNAKÇA

Kitap

- Albayrak, Sadık (1980). *Son Devir Osmanlı Uleması*, C 2, İstanbul; Gürlek, Ahmet. (2009) Develili Şair ve Yazarlar, İstanbul. Kalkan, Emir. (1988). *Çağlar Boyunca Kayseri Şairleri*. Kayseri: Kayseri İli Özel İdare.
- Çapraz, Erhan, (2014). *Fahri Bilge Derlemeleri*, Kayseri ve Yöresi Halk Şairleri, Kayseri.
- Kocabaş, Kasım, *Ali Celalettin Divançesi* (Yazma).
- Köksal, M. Fatih, (1988). *Kayserili Divan Şairleri*. Kayseri: Geçit.
- Paksoy, Ethem, (2010) *Madazılı Derviş Osman*, Develi.
- Satoğlu, Abdullah, (1970). *Kayseri Şairleri*. Ankara: As.
- Yüksel, H. A. Özdamarlar, Kadir, Âşık Seyrânî *Bibliyografyası*

Yazılar

- Kılıç, Atabey, (1909) *Celâlettin (Ali Celâleddin)*, Kayseri Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul, s. 309-310.
- Okay, Haşim Nezihi, (1938) “Everekli Ali Celâlettin Efendi”. Erciyes Kayseri Halkevi Dergisi., 1 (5) 7, s. 130-134.
- Okay, Haşim Nezihi, (1938) “Everek’li Ali Celâlettin’e Ait Gazeller”. Erciyes Kayseri Halkevi Dergisi. 1.(10) 7, s. 130 134.
- Özdamarlar, Kadir, (2019) “Ali Celalettin Efendi”, Çağdaş Develi Gazetesi.
- Özdamarlar, Kadir, (2012) “İbrahim Feyzi Öztürk”, Çağdaş Develi Gazetesi, 30.05.2015. Yeni Ufuklar Dergisi.

İnternet

- https://www.turkedebiyati.org/osmanli_donemi_turk_edebiyati.html
- http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/metin_turan_seyrânî.pdf

DEVELİ'DE KURULDUĞU İDDİA EDİLEN İTİDAL ADLI GİZLİ CEMİYETLE İLGİLİ ARŞİV BELGELERİ

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK

Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, meliacik63@kku.edu.tr

Özet

Dünya Savaşının en şiddetli günlerinde Develi'de gizli ve irticai bir cemiyet kurulduğu yolunda asılsız bir iddia ortaya atılmış ve devleti bir süre meşgul etmiştir. Belgelerdeki ifadelerden, bu gizli ve irticai cemiyetin kurulduğuna dair somut deliller istenmiş, ancak müddei bu konuda delil gösteremeyip topu başkasına atmıştır. Büyük ölçüde hayal mahsulü olduğu anlaşılan bu gizli örgüt iddiası, müddei Develi Kaymakamı Şükrü Bey'in kişisel planlarıyla ilgili görülmüştür. Bu konuda Kayseri Mutasarrıfı Münir tarafından Dahiliye Nezaretine çekilen telgrafnamede şöyle denilmiştir: “Develi'de bulunduğum sırada Kaymakam Şükrü Bey bana da bu konuda bir şeyler söylemiş, ancak henüz delil elde edemediğini bildirmiş, ben de Mülkiye Müfettişi Nedim Bey'den bu hususu araştırtmasını rica etmiştim. Nedim Bey, Şükrü Beyin bu konuda kendisine hiçbir ipucu veremediğini, sonunda Hüseyin Rifat Bey'den işittiğini bildirmiştir. Ben Develi'deki on günlük ikametimde böyle bir gizli cemiyete dair en küçük bir emareye rastlamadığım gibi, kaza ileri gelenlerini de hükûmete sadık ve istenen görevleri gönüllüce yaparken gördüm. Dolayısıyla soyut bir sözden ibaret olan bu meselede iki maksat olabilir ki, biri malum vakadan dolayı mevki sallanıp değiştirileceğini hisseden Şükrü Bey'in böyle önemli bir meselenin kendisini verilerek tebdilinden vazgeçilmesi; diğeri de vakayı telgraflarla ihbar eden ve bu cemiyet üyelerinden olduğu iddia edilen belediye reisi Osman Efendi'yi lekeleyerek intikam hissini tatmin etmektir.” Bu yazışmalarda geçen “malum vaka” hakkında hiçbir açıklama yapılmamıştır. Bu belgeler, devlet kadrolarında yaşanabilen kişisel hesapları ve ihtirasları tüm çıplaklığı ile gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Develi, İtidal, Gizli Cemiyet, İrticai, Şükrü Bey

ARCHIVE DOCUMENTS ON THE ESTABLISHMENT OF A SECRET ORGANIZATION IN DEVELI

Abstract

At the time of the most violent days of World War I, the claim that a secret and reactionary society was established in Develi was put forward and occupied the state for a while. The evidence in the documents required concrete evidence that this secret and reactionary society was established, but the claimant could not provide evidence in this regard and threw the ball to someone else. The claim of this secret organization, which is understood to be largely fictitious, has been seen in relation to the personal plans of Şükrü Bey, the governor of Develi, the governor. In this regard, the telegraph that was taken by the Governor of Kayseri, Münir, said: When I was in Develi, Mr. Şükrü Bey told me something about it, but he stated that he couldn't obtain any evidence yet, and I asked Nedim Bey to investigate this matter. Mr. Nedim stated that Şükrü Bey could not give him any clues and that he had heard from Hüseyin Rifat Bey. In my ten-day residence in Develi, I have not seen the slightest sign of such a secret society, but I have seen the notables of the accident loyal to the government and voluntarily performing the desired tasks. Therefore, there may be two purposes in this issue, which consists of an abstract word, that one of Şükrü Bey, who feels that his position will be swung and changed due to a known case, is given up by giving himself such an important issue; and the other is to satisfy the feeling of revenge by tainting Osman Efendi, the mayor who allegedly belonged to this community, who reported the case via telegrams. No explanation has been given about “the vaka known” case mentioned in these correspondences. These documents reveal all the nakedness of personal accounts and ambitions that can be experienced in the state cadres.

Keywords: Develi, İtidal, Secret Society, Reactionary, Şükrü Bey

1. GİRİŞ

Kayseri-Maraş-Adana-Niğde-Konya üçgeninde önemli bir konumda bulunan Develi, Osmanlı'nın son dönemlerinde sıkça kritik ve gaili olaylara sahne olmuştur. Bu olaylar genellikle Ermenilerle ilgili çeşitli meseleler, devlet kademelerindeki uygunsuzluklar, devlet görevlilerinin kişisel çekişmeleri gibikonulara dayanmaktadır. Osmanlı Arşiv Belgeleri arasında Develi'de geçen bu tür olaylara ait pek çok belge bulmak mümkündür. Bunlar arasında I. Dünya savaşının ikinci yılında gaili bir ortamda, devlet görevlilerinin kişisel çekişmeleriyle izah edilebilecek türden bir olaya ait belgeler dikkati çekmektedir. Bu belgelerde Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti ile Develi Kaymakamlığı-Kayseri Mutasarrıflığı-Sivas Valiliği arasında gerçekleşen yazışmalar yer almaktadır. Bu yazışmalar, Kayseri Kaymakamı Şükrü Bey'in birtakım planlarını gerçekleştirmek uğruna ortaya attığı, ancak delil gösteremeyince başkasından duyduğunu söylediği gizli ve irticai İtidal adlı cemiyetle ilgili asılsız iddiaya dayanmaktadır. Ortaya atılan bu iddiayı Kayseri Mutasarrıfı Münir kişisel kanaatleriyle değerlendirmiş ve işin aslını büyük ölçüde ortaya koymuştur. Buna göre, bu iddia kişisel bir hesaptan kaynaklanmış olup, Develi'den alınacağını anlayan kaymakamın orada kalmak için uydurduğu bir iddiadır. İşin içinde bir de namusu ilgilendiren boyut olup, bu da Develi belediye başkanına yönelik lekeleme teşebbüsüdür. Bu olay, bürokraside bir mansıp uğruna, bir yerde mevcut durumunu devam ettirebilmek adına ne gibi yollara başvurulabildiğini apaçık ortaya koyan canlı bir örnektir.

2. BELGELERİN KRONOLOJİK SIRAYLA ÖZETLERİ

Develi'de kurulduğu iddia edilen İtidal adlı gizli ve irticai cemiyetle ilgili arşiv belgelerini kronolojik olarak aşağıdaki sırayla özetlemek mümkündür:

2.1. A.

Hey'et-i Teftişiye Müdüriyyet-i Umûmiyesinden Dâhiliye Nezâretine:

Develi'de Hükûmet ve harp aleyhinde İtidâl adıyla gizli bir cemiyet kurulduğuna dair bazı ifadeleri içeren Develi'de Mülkiye Müfettişi Nedim Bey'den alınan şifre telgrafnamenin sureti sunulmakta olup bu konuda emi sizindir. 15 Teşrîn-i Evvel 1333. (15 Ekim 1917)

2.1. B.

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti 15 Teşrîn-i Evvel 1333 Sivas Vilâyetine -mahrem ve müstaceldir.

Tonus Kaymakamı Rifat Bey'in Develi'de hükûmet aleyhine İtidâl adıyla gizli ve irticai bir cemiyet kurulduğunu hissettiğini Develi'de bulunmuş olan mülkiye müfettişliğine söylediği anlaşılmıştır. Kendisinin ihbarının neye dayandığının ve gördüğü emarelerin mahiyetinin hızlıca ve ayrıntılı olarak kendisinden öğrenilerek bildirilmesi.

2.2.

Dâhiliye Nezâreti Hey'et-i Teftişiye Müdüriyyet-i Umûmiyyesi Mülkiye Müfettişi Nedim Bey'den Develi'den alınan 13 Teşrîn-i Evvel 1333 tarihli şifre telgrafname sureti:

Mevcut savaş ve hükûmet aleyhinde İtidâl adıyla gizli bir cemiyet kurulduğunun haber alındığı Kaymakam Şükrü Bey tarafından resmen bildirilmiş olduğundan bu haberin mahiyeti, cemiyetin kurucuları, programları, çizgileri, kimlerin dahil olduğu, şimdiye kadar haklarında ne gibi işlemler yapıp önleyici tedbirler alındığı ve teferruatı hakkında gerçekleşen suallere cevaben 10 Eylül 1333 tarihinde Develi'de bulunan Tonus kâimmakâmı Rifat Bey, böyle bir irticai cemiyetin kuruluşunu hissettiğini, ancak kimler tarafından hangi tarihte ve nerede kurulduğunu, program ve çizgileri hakkında hiçbir malumat elde edemediğini, dolayısıyla herhangi bir önleyici işlem alınmasına gerek duyulmadığını ifade etmiş ise de ihbarları neye dayandığının ve bu husustaki emarelerinin Kaymakam Rifat Bey'den öğrenilerek buraya ait herhangi emare ve malumat verirse tahkikat yapılmak üzere bildirilmesi.

2.3.

Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemi

Mahreci: Sivas. 20-21 Teşrîn-i Evvel 1333

Cevâbi 15 Teşrîn-i Evvel 1333. Develi'de hükûmet aleyhinde

İtidaladıyla gizli ve irticai bir cemiyet kurulduğunu hissetmediği gibi bir emareye de rastlamadığını, mülkiye müfettişine de öyle bir ihbarda bulunmadığını Tonus kaymakamı Rifat Bey bildirmiştir. 20 Teşrîn-i Evvel 1333. Sivas Vâlisi Süleyman Yahya.

2.4.

Dâhiliye Nâzırı Talat Paşa'dan Kayseri Mutasarrıflığına Şifre. 25 Teşrîn-i Evvel 1333.

Develi'de gizli ve irticai bir cemiyet kurulduğu Kaymakam Şükrü Bey tarafından resmen mülkiye müfettişi Nedim Bey'e ihbâr edildiği anlaşılmıştır. Bu mesele hakkında kendisinden hızlı ve ayrıntılı tahkikat yapılarak neticesinin bildirilmesi.

2.5.

Bâb-ı Âlî Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemî

Mahreci: Kayseri. 2 Teşrîn-i Sâni 1333 (2 Kasım 1917)

Geçenlerde Develi'de bulunduğum sırada Kaymakam Şükrü Bey bana da bu konuda bazı şeyler söyleyerek ne gibi delillere dayandığı sualime karşı da henüz tedkikatını neticelendirmedini bildirmiş ve uzun boylu tahkikata girişilecek bir emareye ulaşamadığından Mülkiye Müfettişi Nedim Bey'den bu yönü iyice incelemesini rica ederek dönmüştüm. Dün merkez livaya dönen Nedim Bey, Şükrü Bey'in ipucu verecek hiçbir şey söyleyemediğini ve en nihayet o sırada Develi'de bulunup daha sonra Tonus Kaymakamlığı'na atanan Hüseyin Rifat Bey'den işittiğini bildirmişse de şifre ile haberleşilemeyip Hüseyin Rifat Bey'den bir açıklama alınamadığından bittabi durumu size arzettiğini bildirmiştir. Bu konudaki düşünceme gelince, Develi'deki on günlük ikâmetimde böyle bir gizli cemiyet hissi verecek en ufak bir esere rastlamadığım gibi kaza ileri gelenlerini hükûmetin amaçlarını gerçekleştirmeye hizmetkâr, hatta birtakımını yüklenen vazifeleri gönüllüce ve hakkıyla yapmaya istekli gördüm. Dolayısıyla iddiacının soyut sözünde kalan bu meselede iki maksat bulunabilir ki biri malum vaka dolayısıyla mevkii sallanıp tebdil olunacağını anlayan Şükrü Bey'in böyle önemli bir meseleden kendisini haberdar göstererek durumun açığa çıkarılmasını kendisine havale ettirerek tebdilinden vazgeçilmesi; diğeri ise bu vakayı telgraflarla orduya, mutasarrıflığa ihbar eden ve Şükrü Bey tarafından bu cemiyet azasından olduğu iddia edilen Belediye Reisi Osman Efendi'yi

bu şekilde lekeleyerek intikam hissini tatmin etmesidir. Şükrü Bey'in, Osman Efendi'yi hilâf-ı kânun olarak başkanlıkta azletmesi ve namusa dokunan bu hareketinin tutmayacağını anlayarak tekrar ataması ise ikinci şıkkı teyit etmektedir. Bununla beraber gerek gizli ve açık gerçekleşecek tedkikatım ve gerek Nedim Bey'in tahkikatı neticesinde en ufak bir ipucu elde edilecek olursa derhal bildireceğimi arz ederim. 31 Teşrîn-i Evvel 1333 Kayseri Mutasarrıfı Münîr.

3. BULGULAR

Yukarıdaki belgelerden hareketle olaya ait bulgular tarih sırasına göre aşağıdaki gibi özetlenebilir:

3.1.1.

Hey'et-i Teftişîye Müdiriyyetine Develi'den Mülkiye Müfettişi Nedim Bey'ce gönderilen 13 Teşrîn-i Evvel 1333 tarihli telgrafnamede geçen: Harp ve hükûmet aleyhinde İtidâl adıyla gizli bir cemiyet kurulduğu Kaymakam Şükrü Bey'ce resmen bildirildiğinden bu haberin mahiyeti, cemiyetin kurucuları, programları, çizgileri, kimlerin dahil olduğu, şimdide haklarında ne gibi işlemler yapıldığı hakkındaki suallere cevaben 10 Eylül 1333 tarihinde Develi'de bulunan Tonus kâimmakâmı Rifat Bey böyle bir cemiyetin kuruluşunu hissettiğini, ancak haklarında hiçbir bilgi elde edilemediğinden bir işlem yapılmadığını söylemişse de ihbarının neye dayandığı Kaymakam Rifat Bey'den öğrenilerek bildirilmesi şeklindeki talep bu müdüriyetçe 15 Teşrîn-i Evvel 1333'te Dâhiliye Nezâretine sunulmuştur.

3.1.2.

Bu telgraf üzerine Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Sivas Vilayetinden: Develi'de hükûmet aleyhine İtidâl adıyla gizli ve irticai bir cemiyet kurulduğunu hissettiğini Develi'de mülkiye müfettişliğine söyleyen Tonus Kaymakamı Rifat Bey'den bu ihbarının mahiyetinin öğrenilip sonucun bildirilmesini istemiştir.

3.2.

Sivas Valiliği'nce 21 Teşrîn-i Evvel 1333'te gönderilen cevapta: Develi'de hükûmet aleyhinde İtidal adıyla gizli ve irticai bir cemiyet kurulduğunu hissetmediği gibi bir emareye de

rastlamadığını, mülkiye müfettişine de öyle bir ihbarda bulunmadığını Tonus Kaymakamı Rifat Bey bildirmiştir denilmiştir.

3.3.

Dâhiliye Nâzırı Talat Paşa, Kayseri Mutasarrıflığına 25 Teşrîn-i Evvel 1333'te gönderdiği telgrafla: *Develi'de gizli ve irticai bir cemiyet kurulduğunun Kaymakam Şükrü Bey'ce mülkiye müfettişi Nedim Bey'e ihbâr edildiğini belirterek bu mesele hakkında kendisiyle görüşülerek bilgi verilmesini istemiştir.*

3.4.

Kayseri Mutasarrıfı Münir'den Dâhiliye Nezâretine gelen 2 Teşrîn-i Sâni 1333 tarihli telgrafnamede bu konu ayrıntılı biçimde şu şekilde açıklanmıştır:

Geçenlerde Develi'de bulunduğum sırada Kaymakam Şükrü Bey bana da bu konuda bazı şeyler söyleyerek ne gibi delillere dayandığı sualime karşı henüz tedkikatını neticelendirmedini bildirmiş ve uzun boylu tahkikata girişilecek bir emareye ulaşamadığından Mülkiye Müfettişi Nedim Bey'den bu yönü iyice incelemesini isteyerek dönmüştüm. Dün merkez livaya dönen Nedim Bey, Şükrü Bey'in ipucu verecek hiçbir şey söyleyemediğini ve en nihâyet o sırada Develi'de bulunup daha sonra Tonus Kaymakamlığı'na atanan Hüseyin Rifat Bey'den işittiğini bildirmişse de şifre ile haberleşilemeyip Hüseyin Rifat Bey'den bir açıklama alınamadığından bittabi durumu size arzettiğini bildirmiştir. Bu konudaki düşünceme gelince, Develi'deki on günlük ikâmetimde böyle bir gizli cemiyet hissi verecek en ufak bir ize rastlamadığım gibi kaza ileri gelenlerini de hükûmetin amaçlarına hizmetkâr, hattâ bazısını yüklenen vazifeleri hakkıyla yapmaya istekli gördüm. Dolayısıyla iddiacının soyut sözünde kalan bu meselede iki maksat bulunabilir ki biri malum vaka dolayısıyla mevkii sallanıp tebdil olunacağını anlayan Şükrü Bey'in böyle önemli bir meseleden kendisini haberdar göstererek durumun açığa çıkarılmasını kendisine havale ettirip tebdilinden vazgeçilmesi; diğeri ise bu vakayı ihbar eden ve Şükrü Bey'ce bu cemiyet azasından olduğu iddia edilen Belediye Reisi Osman Efendi'yi bu şekilde lekeleyerek intikam hissini tatmin etmesidir. Şükrü Bey'in, Osman Efendi'yi hilâf-ı kânun başkanlıktan azletmesi ve namusa dokunan bu hareketinin tutmayacağını anlayarak

tekrar ataması ise ikinci şıkkı teyit etmektedir. Bununla beraber gerek benim, gerek Nedim Bey'in tahkikatı neticesinde en ufak bir ipucu elde edilecek olursa derhal bildirilecektir.

4. BELGELER

4.1. A.

Bâb-ı Âlî Dâhiliye Nezâreti Hey'et-i Teftîşîyye Müdüriyet-i Umûmiyyesi Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Nezâret-penâhiye Tonusda (Develüde) Hükûmet-i Seniyye ve harb aleyhinde İ'tidâl nâmıyla bir cem'iyet-i hafiyye teşekkül eylemiş olduğuna dâir ba'zı ifâdâtı hâvî Develüde Mülkiyye Müfettişi Nedim Bey'den alınan şifre telgrafnâmenin sureti manzûr-ı sâmi-i fahîmâneleri buyurulmak üzere leffen arz u takdim kılınmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir. Fî 15 Teşrîn-i Evvel sene 333. Emniyet-i Umûmiyyeye 16.10.333/Sivas Vilâyetine şifre ile

4.1. B.

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Târîh-i tesvîdi: 15-1033. Târîh-i tebyîzi: Teşrîn-i Evvel sene 333.

Sivas Vilâyetine -mahrem ve müsta'celdir (Evveliyâtı ve cevâbı Muhammed beydedir)

Tonus Kâimmakâmı Rifat Bey'in Develüde hükûmet aleyhine İ'tidâl nâmıyla bir cem'iyet-i hafiyye ve irticâiyye teşekkülünü hiss eylediğini Develüde bulunmuş olan mülkiye müfettişliğine ifade ettiği anlaşılmıştır. Mûmâ-ileyhin ihbârâtının neye müstenid bulunduğu gördüğü emârât mahiyetinin serian ve bi'l-etrâf kendisinden isti'lâmıyla iş'ârı. Tebyîzi

4.2.

Bâb-ı Âlî Dâhiliye Nezâreti Hey'et-i Teftîşîyye Müdüriyet-i Umûmiyyesi Mahreci: Mülkiyye Müfettişi Nedim Beyden Develüden alınan 13 Teşrîn-i Evvel sene 333 tarihli ve 67 numaralı şifre telgrafnâmenin suretidir:

Muhârebe-i hazıra ve bi'n-netîce Hükûmet-i Seniyye aleyhinde İ'tidâl nâmıyla bir cem'iyet-i hafiyye teşekkül istihbâr kılındığı Kâimmakâm Şükrü Bey tarafından

resmen beyan edilmiş olduğundan keyfiyyet-i istihbar ve cem'iyet mürettibleri ve program ve hatt-ı hareketleri ve kimler dâhil olduğu ve şimdiye kadar haklarında ne gibi icraat ve tedâbir-i mânia ittihaz kılındığı ve teferruâtı hakkında vukû' bulan istizâhnâmelere cevaben 10 Eylül sene 333 tarihinde Develüde bulunan Tonus Kaymakâmı Rif'at Bey'den böyle bir cem'iyet-i irticâiyye teşekkülünü hiss eylediğini ve ancak kimler tarafından hangi tarihte ve nerede teşekkül ettiğini ve program ve hatt-ı hareketleri hakkında hiçbir ma'lûmât elde edemediğini ve binâen aleyh bir gûnâ tedâbir-i icrâiyye ve mânia ittihazına mahal görmediğini ifâde etmiş ise de ihbârâtı neye müstenid olduğunun ve bu husûsdaki emârâtının Kaymakam Rif'at Bey'den isti'lâm edilerek buraya âid bir gûnâ emâre ve malumatı verirse tahkîkât-ı lâzime icrâ kılınmak üzere emr ü inbâsı merhûn-ı re'y-i âsafâneleridir.

Aslına mutabıktır

4.3.

Bâb-ı Âlî Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemî

Mahreci: Sivas. Târîh-i keşidesi: 20 Teşrîn-i Evvel 333, 20-21 Teşrîn-i Evvel Kaleme vürûdu.

Cevâbî 15 Teşrîn-i Evvel sene 333. Develüde hükûmet aleyhinde İ'tidâl nâmıyla bir cem'iyet-i hafıyye ve irticâiyye teşekkülü hiss etmediği gibi bir emârâta da müsâdif olmadığı ve mülkiye müfettişine dahi öyle bir ihbârda bulunmadığı isti'lâm-ı vâkie cevaben Tonus Kaymakam'ı Rif'at Bey'in beyân eylediği ma'rûzdur. Fî 20 Teşrîn-i Evvel sene 333. Sivas Vâlisî Süleyman Yahya.

4.4.

Dâhiliye Nâzırı Talat Paşadan Kayseri Mutasarrıflığına Şifre. Tebyîzi: 25 Teşrîn-i Evvel 333.

Kalem-i Husûsîden: Develüde bir cem'iyet-i hafıyye ve irticâiyye teşekkül ettiği Kâimmakâm Şükrü Bey tarafından resmen mülkiye müfettişi Nedim Bey'e ihbâr edildiği anlaşılmıştır. Bu mes'ele hakkında mûmâ-ileyhden serîan ve bi'letrâf tahkîkât icrâsıyla neticesinin inbâsı. Tebyîzi.

4.5.

Bâb-ı Âlî Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemî

Mahreci: Kayseri. 1 Teşrîn-i Sâni 333, 2 Teşrîn-i Sâni Kaleme vürûdu.

25.10.33 tarih ve 271 numarolu şifre. Geçenlerde Develüde bulunduğum sırada Kâimmakâm Şükrü Bey bendenize de bu bâbda ba'zı ifâdede bulunarak ne gibi delâile istinâd eylediği suâlîne karşı henüz tedkîkâtını neticelendirmediğini dermiyân eylemiş ve uzun boylu tahkîkâta girişilecek bir emareye destres olunamadığı cihetle Mülkiye Müfettişi Nedim Bey'den bu cihetin ta'mîki recâ olunarak avdet edilmiş idi. Dün merkez livaya avdet eden mûmâ-ileyh Nedim Bey, Şükrü Bey'in ser-rişte verecek hiçbir ifâdede bulunamadığını ve en nihâyet o sırada Develüde bulunup ahiren Tonus kazâsı kâimmakâmlığına ta'yîn olunan Hüseyin Rifat Bey'den işitdiğini bildirmiş ise de şifre ile muhâbere kâbil olamamasına mebnî Hüseyin Rifat Bey'den istizâha muvaffak olunamadığından bi't-tab' keyfiyeti cânib-i sâmi-i nezâret-penâhîlerine arz eylediğini beyân etmiştir. Bu bâbdaki mutâlâa-i âcizâneme gelince kazâ-i mezkûrda.... (grup atlamış) nâhiyesinde devâm eden on günlük müddet-i ikâmet-i bendegânemde böyle bir cem'iyet-i hafıyye hissi verecek ufak bir esere tesâdüf edemediğim gibi kazânın ileri gelenlerini âmâl-i hükûmetin tervicine hâdim ve hattâ birtakımını teklif olunan vezâifi fahriyyen ve bi-hakkin ifâya âzim gördüm. Binâen aleyh kâilin kavî-i mücerredinde kalan bu mes'elede iki maksad mündemic olabilip biri vak'a-i ma'lûme dolayısıyla mevkii tezelzül eden va hattâ tebdîl olunacağını teyakkun eyleyen Şükrü Bey'in böyle ehemmiyetli bir mes'eleden kendisini haberdâr göstererek keyfiyetin inkişâf etdirilmesi husûsunun kendisine havâle olunmak dolayısıyla tebdilinden sarf-ı nazar olunması, diğeri vak'ayı telgraflarla orduya, mutasarrıflığa ihbâr eden ve mîr-i mûmâ-ileyh tarafından bu cem'iyet a'zâsından olduğu iddi'â edilen belediye reisi Osmân Efendiye bu suretle lekeleyerek hiss-i intikâmını tatmin eylesidir. Şükrü Bey'in mûmâ-ileyh Osmân Efendiye hilâf-ı kânun olarak riyâsetden azl eylemesi ve âzâde-i ırz olan bu hareketinin câygîr olamayacağını anlayarak

tekrâr ta'yîn eylemesi ise ikinci şıkkı te'yîd eder ahvâlden-
dir. Maa-hâzâ gerek çâkerlerinin hafî ve celî vukû' bulacak
tedkîkâtım ve gerek Nedim Bey'in tahkîkâtı neticesinde en
ufak bir ser-rişte elde edilecek olursa derhâl i'lâma şitâb
olunacağını arz eylerim.

Fî 31 Teşrîn-i Evvel sene 333 Mutasarrıf Münîr

Hey'et-i Teftîşîyye Müdîr-i Umûmîsi Hamid Beye gösteril-
miş olmağla hıfzı.

Fî 5 Teşrîn-i Sânî sene 333.

4.6.

Emniyet-i Umûmiye İstıtlâât Müdîriyeti 1.
Şb. sınıf nr. 8175

Dosya mahfazası: DEVELÜDE CEM'İYYET-İ
HAFİYYE 306/9471.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Dünya Savaşının gaileleri arasında, Develi'de kurulduğu
iddia edilen gizli ve irticai cemiyet, ihbarın hassasiyetinden
dolayı devletçe uzun uzadıya soruşturulmuştur. İddia bizzat
devletin kaymakamınca mülkiye müfettişine bildirildiğinden
ciddî ve hızlı biçimde incelenmiştir. Develi'de gerçekleşen
bu asılsız cemiyet iddiasının arkasında belgelerde
“malum vaka” diye anılıp ayrıntısı verilmeyen olayın da
etkisi olup, anlaşıldığına göre bu olayda Kaymakam Şükrü
Bey'in dahli ve suçu olup bu olayı ihbar eden Belediye Başkan
Osman Efendi'yi lekeleyerek intikam almak istemiştir. Şükrü
Bey'in diğer bir amacı da büyük ihtimalle yine bu malum vaka
sebebiyle Develi'den alınacağını hissedip bunu durdurmak
istemesi ve bunun için de gizli ve irticai dediği İtidal adlı
cemiyetin kurulduğu iddiasını ortaya atmasıdır. Bu konuda
Kayseri Mutasarrıfı Münîr'in verdiği ayrıntılı cevap olayın
arka planını tüm çıplaklığıyla ortaya koyup işin iç yüzünü
göstermiştir. Kaymakam Şükrü Bey'in henüz delil elde
edemediğini bildirmesi, Mülkiye müfettişine hiçbir ipucu
verememesi ve en sonunda da Hüseyin Rifat Bey'den işittiğini
söylemesinin yanında, Hüseyin Rifat Bey'in de önce böyle
bir cemiyetin kuruluşunu hissettiğini, ancak haklarında
hiçbir bilgi elde edilemediğinden

bir işlem yapılmadığını söylemişken, sonradan Dahiliye
Nazırı Talat Paşa işin mahiyetini öğrenmek isteyince Develi'de
hükûmet aleyhinde İtidal adıyla gizli ve irticai bir cemiyet
kurulduğunu hissetmediği gibi bir emareye de rastlamadığını,
mülkiye müfettişine de öyle bir ihbarda bulunmadığını
söylemesi plandan nasıl çark edildiğinin işaretidir. Böylece
Talat Paşa'nın otoritesinin boyutu da görülmüş olmaktadır.

Bu iddia hakkında Kayseri Mutasarrıfı Münîr'in söylediği:
“Develi'deki on günlük ikametimde böyle bir gizli cemiyet
hissi verecek en ufak bir ize rastlamadığım gibi kaza ileri
gelenlerini de hükûmetin amaçlarına hizmetkâr, hatta bazısını
yüklenen vazifeleri hakkıyla yapmaya istekli gördüm.” sözleri
hem bu olay, hem de Develi'deki ortam hakkında her şeyi
ortaya koymaktadır. Bu iddianın Develi'nin hangi bölgesinde
meydana geldiğine dair belgelerde bir ipucuna rastlanamamıştır.

KAYNAKÇA

- BOA, DH. EUM. 1. ŞB 8-16, 5 Teşrîn-i Sânî 1333.
- BOA, DH. ŞFR. 569-18, 20 Teşrîn-i Evvel 1333.
- BOA, DH. ŞFR. 570-8 31 Teşrîn-i Evvel 1333.

MİLLİ MÜCADELEDE ŞEHİT OLAN DEVELİLİLER (EVEREKLİLER)

Prof. Dr. Naci ŞAHİN

Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakın Çağ Tarihi ABD.
Öğretim Üyesi, Yozgat-TÜRKİYE, naci.sahin@bozok.edu.tr

Öğr. Gör. Meral ŞAHİN

Yozgat Bozok Üniversitesi, Boğazlıyan MYO., Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü,
Boğazlıyan-Yozgat-TÜRKİYE, meral.sahin@bozok.edu.tr

Özet

Bu bildiride Milli mücadele döneminde şehit olan Develi (Everekliler) konu edinilmektedir. Milli mücadele tarihimiz yakın dönemin en önemli ve tarihsel olaylarından birisidir. Ülkemizin müdafası için çaba gösteren vatan evlatları gerekirse bu vatan için canlarını feda etmekten çekinmemişlerdir. Milli Savunma Bakanlığı'nın yayımlanmış verilerine göre' şehitlerin isimleri, baba isimleri, doğum tarihleri, nerede şehit oldukları, yaşları, birlikleri, bölük, alay, tabur bazında dağılımları vb. hususlar incelenerek bu veriler doğrultusunda değerlendirmeye tabi tutulmuşlardır. Şehitlerimizin isimlerinin yaşatılması ve geleceğe aktarılması hiç kuşkusuz onlara karşı vefa borcumuzun bir parçasını oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Develi (Everek), Kayseri, Milli Mücadele, Şehit

1 <http://www.msb.gov.tr/Arsiv/icerik/sehit-listeleri>

GİRİŞ

Milli Mücadele döneminin askeri insan kayıpları bu çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Bu bakımdan değerlendirmemizin ana unsurunu oluşturan Milli Mücadele'de şehit olan Develililer üzerine yoğunlaşmış bulunuyoruz.

1. ŞEHİTLERİN LAKAPLARI

Çalışma konumuz çerçevesi içerisinde ilk ele alacağımız husus şehitlerin lakapları konusu olacaktır.

Osmanlı yönetim tarzında bir aile atadan ve dededen genellikle hangi mesleği miras olarak almışsa, bir sonraki sülale onu devam ettirmektedir. Bu durum gayrimüslimlerde de söz konusudur. Sadece ailedeki belirgin bir büyüğün adını taşımasından dolayı alınan lakaplardaki aile adları da bulunmaktadır.

Sıra Numarası	Lakabı	Sayı
1	Seyyit Ahmet Oğulları	1
2	Himmet Oğulları	1
3	Çakı Oğulları	1

Sıra Numarası	Lakabı	Sayı
4	Muharrem Oğulları	1
5	Demirci Oğulları	1
6	Küreççi Oğulları	1
7	Davut Oğulları	1
8	Elikara Oğulları	1
9	Hacıyakup Oğulları	1
10	Abdurrahman Oğulları	1
11	Derican Oğulları	1
12	Abdulkerim Oğulları	1
13	Kancı Oğulları	1
14	Karaköylü Oğulları	1
15	Hacıhalit Oğulları	1
16	Kenan Oğulları	1
17	Ahmetpaşa Oğulları	1
18	Çavallı Oğulları	1
19	Berber Oğulları	1
20	Delimahmut Oğulları	1
21	Bayraktar Oğulları	1
22	Mihail Oğulları	1

Sıra Numarası	Lakabı	Sayı
23	Hoca Oğulları	1
24	İsmail Oğulları	1
25	İslamlı Oğulları	1
26	Göz Oğulları	1
27	Çelik Oğulları	1
28	Hasan Oğulları	1
29	Saraç Oğulları	1
30	Kocabey Oğulları	1
31	Hamzabaş Oğulları	1
32	Çürük Oğulları	1
Toplam		32
Bilinmeyen (Olmayan)		16
Genel Toplam		48

Tablo 1: Şehitlerin lakaplarına göre dağılımı

2. ŞEHİTLERİN İSİMLERİ

Milli mücadele hareketi sırasında şehit düşen Develili şehitlere baktığımızda aileden aldıkları isimlerin genellikle İslami öğeler içerdikleri görülmektedir. Dini ve milli özellikte olmaları içinde bulundukları İslami toplumun güzel isim alanların toplumda öncelikle saygın bir yer edinmelerinin başlangıcını oluşturduğu biçimindeki yaygın kanıdan kaynaklanmaktadır.

Sıra Numarası	Adı	Sayısı
1	Abdurrahman	1
2	Ahmet	3
3	Ali	1
4	Arif	1
5	Durmuş	1
6	Ethem	1
7	Eyüp	1
8	Hacı Hasan	1
9	Hacı Hüseyin	1
10	Halil	1
11	Hamdi	1
12	Hamza	1
13	Hasan	2
14	Hüseyin	1

Sıra Numarası	Adı	Sayısı
15	Kozma	1
16	Mehmet	9
17	Mustafa	3
18	Yusuf	1
19	İbrahim	2
20	İsmail	3
21	İzzet	1
22	Osman	3
23	Sadık	1
24	Salih	2
25	Sava	1
26	Süleyman	1
27	Turan	1
28	Veli	1
Toplam		48
Bilinmeyen		-
Genel Toplam		48

Tablo 2: Şehitlerin isimleri

3. ŞEHİTLERİN YAŞLARI

Savaşta şehit olan Develililerin yaş gruplarına ve ortalamalarını değerlendirme imkanımız olamamıştır. Çünkü resmi kayıtlarda hangi tarihte doğdukları görünmemektedir. Aşağıdaki tabloda genellikle Milli Mücadele dönemindeki askerlerimizin yaş gruplarının esas alındığı çizelgeyi ifade etmektedir.

Doğum Tarihi (Rumi-Miladi)	Yaş	Sayı	Yüzdesi
1285-1869	-	-	-
1286-1870	-	-	-
1287-1871	-	-	-
1288-1872	-	-	-
1289-1873	-	-	-
1290-1874	-	-	-
1291-1875	-	-	-
1292-1876	-	-	-
1293-1877	-	-	-
1294-1878	-	-	-

Doğum Tarihi (Rumi-Miladi)	Yaş	Sayı	Yüzdesi
1295-1879	-	-	-
1296-1880	-	-	-
1297-1881	-	-	-
1298-1882	-	-	-
1299-1883	-	-	-
1300-1884	-	-	-
1301-1885	-	-	-
1302-1886	-	-	-
1303-1887	-	-	-
1304-1888	-	-	-
1305-1889	-	-	-
1306-1890	-	-	-
1307-1891	-	-	-
1308-1892	-	-	-
1309-1893	-	-	-
1310-1894	-	-	-
1311-1895	-	-	-
Toplam	-	-	-
Bilinmeyen	-	48	100%
Genel Toplam	-	48	100%

Tablo 3: Şehitlerin yaşlarına göre dağılım tablosu

4. ŞEHİTLERİN RÜTBELERİ

Milli mücadele hareketi sırasında şehit olan askeri personelin rütbelerine baktığımızda 1 Çavuş ve 1 Onbaşı rütbesinde askeri personel bulunduğu ve bunu 44 askeri personel ile er statüsündeki askeri personelin takip ettiği görülmektedir. Rütbesi bilinmeyen askeri personel sayısı ise 2 askeri personeldir,

Sıra No	Niteliği	Sayı
1	Çavuş	1
2	Er	44
3	Onbaşı	1
Toplam		46
Bilinmeyen		2
Genel Toplam		48

Tablo 4: Şehitlerin rütbelerine ilişkin dağılım tablosu

5. ŞEHİTLERİN BABA İSİMLERİNE GÖRE DAĞILIMLARI

Sıra No	Baba İsmi	Sayı
1	Abdulkerim	1
2	Abdullah	2
3	Ahmet	5
4	Ali	3
5	Andon	1
6	Bekir	1
7	Durmuş	1
8	Hacı	3
9	Hacı Abdullah	1
10	Halil	1
11	Hasan	4
12	Hüseyin	1
13	İbrahim	2
14	İsmail	3
15	Mehmet	6
16	Mevlüt	1
17	Mihail	1
18	Mustafa	3
19	Osman	2
20	Ömer	1
21	Salih	1
22	Şaban	1
23	Veli	1
24	Yusuf	1
Toplam		47
Bilinmeyen		1
Genel Toplam		48

Şehitlerin baba isimlerinin dağılımlarına baktığımızda birinci sırada altı isim ile Mehmet ve ikinci sırada beş isim ile Ahmet ve üçüncü sırada ise dört isim ile Hasan adının geldiği görülmektedir.

6. ŞEHİTLERİN ŞEHADET YERLERİ

Şehitlerin şehadet yerleri ile ilgi olarak askeri kayıtlarda herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

7. ŞEHİTLERİN ORDU KOMUTANLIKLARINA GÖRE DAĞILIMLARI

Şehit olan askeri personelin tamamının Kara Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde görev yapan askeri personel olduğu anlaşılmaktadır.

Kuvvet Komutanlığı	Askeri Personel	Yüzdesi
Deniz Kuvvetleri Komutanlığı	-	-
Jandarma Kuvvetleri Komutanlığı	-	-
Kara Kuvvetleri Komutanlığı	48	% 100
Toplam	48	% 100
Genel Toplam	48	% 100

8. ASKERLERİN FIRKALARA GÖRE DAĞILIMI

Sıra Numarası	Şehitlerin Bağlı Oldukları Fırka	Şehit Düşen Askeri Personel
1	1. Fırka	1
2	14. Fırka	1
3	15. Fırka	1
4	17. Fırka	3
5	23. Fırka	1
6	3. Fırka	4
7	41. Fırka	1
8	6. Fırka	1
9	61. Fırka	2
10	7. Fırka	1
11	9. Fırka	1
12	41. Fırka	1
13	11. Fırka	1
14	12. Fırka	1
15	57. Fırka	2
16	9. Fırka	1
Toplam		23
Bilinmeyen		25
Genel Toplam		48

9 ŞEHİTLERİN ALAYLARA GÖRE DAĞIMI

Sıra No	Şehitlerin Bağlı Oldukları Alay	Şehit Düşen Askeri Personel
1	16. Alay	4
2	190. Alay	2
3	2. Alay	1
4	25. Alay	3
5	26. Alay	1
6	31. Alay	2
7	31. Alay	1
8	48. Alay	1
9	5. Alay	1
10	58. Alay	1
11	62. Alay	2
12	69. Alay	2
13	7. Alay	3
14	47. Alay	1
15	12. Alay	1
16	39. Alay	1
17	8. Alay	1
18	127. Alay	1
19	34. Alay	1
20	176. Alay	1
Toplam		31
Bilinmeyen		17
Genel Toplam		48

10. ŞEHİTLERİN TABURLARA GÖRE DAĞIMI

Sıra Numarası	Şehitlerin Bağlı Oldukları Taburlar	Şehit Düşen Askeri Personel
1	1. Tabur	14
2	3. Tabur	9
3	2. Tabur	9
Toplam		32
Bilinmeyen		16
Genel Toplam		48

11.ŞEHİTLERİN BÖLÜKLERE GÖRE DAĞIMI

Sıra Numarası	Şehitlerin Bağlı Oldukları Bölükler	Şehit Düşen Askeri Personel
1	1. Bölük	12
2	11. Bölük	3
3	3. Bölük	1
4	4. Bölük	1
5	5. Bölük	1
6	6. Bölük	2
7	9. Bölük	3
8	2. Bölük	6
Toplam		29
Bilinmeyen		19
Genel Toplam		48

Günler	Sayı	Yüzde
22	-	-
23	-	-
24	-	-
25	-	-
26	-	-
27	-	-
28	-	-
29	-	-
30	-	-
31	-	-
Toplam	-	-
Bilinmeyen	48	100%
Genel Toplam	48	100%

12. ŞEHİTLERİN ŞEHADETLERİNİN GÜNLERE GÖRE DAĞILIMI

Günler	Sayı	Yüzde
1	-	-
2	-	-
3	-	-
4	-	-
5	-	-
6	-	-
7	-	-
8	-	-
9	-	-
10	-	-
11	-	-
12	-	-
13	-	-
14	-	-
15	-	-
16	-	-
17	-	-
18	-	-
19	-	-
20	-	-
21	-	-

Milli Mücadelede şehit düşen askeri personelimize baktığımızda resmi kayıtlarda hangi günlerde şehadet mertebesine eriştiklerinin resmi kayıtlarının olmadığı görülmektedir. Bu durum kayıtların sağlıklı tutulmadığının göstergesidir.

13. ŞEHİTLERİN ŞEHADETLERİNİN AYLARA GÖRE DAĞILIMI

Milli Mücadelede şehit düşen askeri personelimize baktığımızda resmi kayıtlarda hangi aylarda şehadet mertebesine eriştiklerinin resmi kayıtlarının olmadığı görülmektedir. Bu durum yine maalesef kayıtların sağlıklı tutulmadığının göstergesidir.

Aylar	Sayı	Yüzdesi
1	-	-
2	-	-
3	-	-
4	-	-
5	-	-
6	-	-
7	-	-
8	-	-
9	-	-
10	-	-
11	-	-

Aylar	Sayı	Yüzdesi
12	-	-
TOPLAM	-	-
Bilinmeyen	48	100%
Genel Toplam	48	100%

SONUÇ

Türk Milli Mücadele hareketi son yüzyılda dünya askeri tarihinin gördüğü en önemli strateji savaşlarından birisidir. Yok olduğu ya da esir edildiği düşünülen bir milletin top yekün seferberlikle dünyanın en güçlü addedilen düşmanlarına karşı büyük bir muvaffakiyetle başarıya ulaşmasını sağlamıştır. İmkansızlıklar ve yoklukları içerisinde, canını dişine takan fedakar insanlarımızın azmi ve kararlılığıyla bu başarı ortaya konulmuştur.

Milli mücadele hareketi içerisindeki insan kayıpları bütün Anadolu topraklarından olduğu gibi Kayseri vilayetinin sınırları içerisindeki vatan evlatlarından da olmuştur. Develi’de bunlardan birisidir. İsimlendirmelerde dini olguların ön planda tutulması, yine baba isimlerine bakıldığında bu durumun devam ettiği görülmektedir. Şehitlerle ilgili pek çok kişisel ya da başka bir deyimle özlük bilgilerinin çoğu zaman olmayışı, Osmanlı’dan gelen bir gelenek halinde devam edegelmiştir. Toplumsal yaşamda en faal olan genç kesimin savaşlarda kaybedilmesi ekonomiyi derinden etkilemiştir. Anadolu’nun toparlanması doğal olarak zaman almıştır. Bu bağlamda savaşta şehit olmuş gençlerimizi rahmet ve minnet duyguları ile bir kez daha hatıraları önünde saygı ile anmayı bir borç addediyoruz. İlelebet hatıralarını canlı olarak yaşatıp gelecek kuşaklara bu ruh düşüncesi ile aktarabilirsek kendimizi bah-tiyar sayacağız.

DEVELİ ARAşTIRMALARININ YAPISI: SOSYAL Ađ BAKIş AçISINDAN BİR İNCELEME

Prof. Dr. Ramazan ACUN

Hacettepe Üniversitesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi. acun@hacettepe.edu.tr

Yağız Fatih NAZLIER

Hacettepe Üniversitesi, Tarih Bölümü, yf.nazlier@gmail.com

Özet

Bu çalışmada, Anadolu'nun tarihi şehirlerinden biri olan Develi hakkında yazılmış bilimsel eserler (makale, kitap ve tez), sosyal ađ analizi metodu kullanılarak analiz edilmiştir. Bunun için kaynakça. info adlı web tabanlı bir sistem üzerinde Develi Bibliyografik Atıf Dizini oluşturulmuştur. Bu çerçevede 156 adet eserin bibliyografik künyesi ve bunlara ait 1700 civarındaki atıf verisi söz konusu sisteme yüklenmiştir. Bu veriler Sosyal Ađ Analizi (SAA) ve Muhteva Analizi yöntemleri ile incelenmiştir. Analizler sonucunda Develi hakkındaki anahtar nitelikte araştırmalar yapmış (çok atıf alan) ve ağda farklı grupları birbirine bağlayan köprü konumundaki kişiler görünür hale getirilmiştir. Bu bulguların Develi bölgesi ile ilgili araştırmaya ve okumaya yeni başlayacak kişilere yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bildiride ayrıca çalışmanın kapsamının genişletilmesi konusunda önerilere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Ađ Analizi, Muhteva Analizi, Develi, Yayın ve Atıf Dizini, Kaynakca.info

STRUCTURE OF RESEARCH ON DEVELİ: AN EXAMINATION USING SOCIAL NETWORK ANALYSIS

Abstract

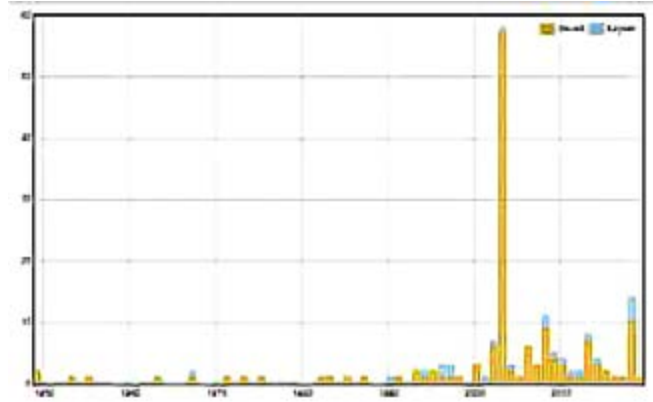
In this study, scholarly works (articles, books and theses) written about Develi, one of the historical cities of Anatolia, were analyzed by using social network analysis method. For this purpose, Develi Bibliographic Citation Index has been created on a web-based system called kaynakca. info. In this context, about 1700 bibliographic citation data concerning 156 selected works entered into the system. These data were analyzed using Social Network Analysis (SAA) and Content Analysis methods. As a result of the analysis, key researchers who conducted research on Develi (highly cited) as well as those who connecting different groups (bridges) in the network are made visible. It is thought that these findings will guide the people regarding what to read and where to start concerning Develi region. The paper also includes suggestions for expanding the scope of the study.

Keywords: Social Network Analysis, Content Analysis, Develi, Publication and Citation Index, Kaynakca.info

1. GİRİŞ

Tarih boyunca Gabdonya, Everek, Develü ve Develi adlarını kullanan Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri olan Develi'nin yerleşim tarihi yapılan araştırmalara göre Eski Bronz Çağına (M. Ö 2500-2000) kadar dayanmaktadır.¹ Malazgirt Savaşı ile beraber Selçuklu Sultanı Alparslan'ın emrinde bulunan komutanlardan biri olan Danişmend Gazi ve ona tabî olan askerler Develi'yi ele geçirmiş ve bir Türk şehri haline getirmeye başlamışlardır. Develi şehri buna müteakiben Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetine girene kadar sırasıyla Eretna, Kadı Burhanettin, Dulkadiroğlu ve Karamanoğlu beylikleri yönetiminde kalmıştır.² Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) ile beraber Karamanoğulları'ndan alınan Develi nahiyesine derhal vakıflar kurulmuş ve mamur hale getirilmeye başlanılmıştır.³ 1864 yılına kadar Develi farklı eyaletlerin nahiyeleri şeklinde bulunmuştur. 1864 yılında oluşumuna başlanan vilayet nizamnamesi 1871 yılı itibarıyla bütün imparatorlukta uygulanmaya başlamıştır.⁴ Böylece Develi artık Kayseri sancağına bağlanmış ve merkezi öneminde artış yaşanmıştır.⁵ Yukarıda siyasi/idari tarihini kısaca özetlediğimiz Develi, günümüzde çok farklı disiplinlerde giderek yoğunlaşan bir oranda bilimsel araştırmaların konusu olmaktadır, bkz. Grafik 1.

Grafikte de görüldüğü üzere, Develi hakkındaki araştırmalar özellikle 2000'li yıllardan itibaren artmıştır. Düzenli olarak yapılmaya başlanan uluslararası nitelikteki Develi Kongreleri⁶ ile birlikte bu sayının daha da artacağını söylemek kehanet olmaz. Bu da bu alandaki araştırmaların bib-

Grafik 1: Develi Araştırmalarının Yıllara Göre Dağılımı

liyometrik metotlarla incelenmesine gerektirecek yoğunluğa ulaştığını göstermektedir. Bibliyometrik metotlar, sosyal ağ analizi ve içerik analizi, bir alanda araştırmaya yeni başlayacaklar için hem o alanın yol gösterici nitelikte haritalarının çıkarılmasına imkân vermekte hem de boşluklar ortaya konarak yeni araştırmaların önünün açılmasını sağlamaktadır.

Develi araştırmalarının bibliyometrik metotlarla incelenmesini sağlamak için, dağınık halde bulunan söz konusu araştırmalar, Kaynakca. info adlı web tabanlı sistemde önce "Develi Kaynakçası" adı altında bir araya getirilmiş, sonra da bu kaynakçada yer alan eserlerin atıfları (dipnotları) girilerek, bir atıf dizinine dönüştürülmüştür: "Develi Bibliyografik Atıf Dizini."⁷ Böylece, Develi araştırmalarının bibliyometrik metotlarla analizi mümkün hale gelmiştir.

Bu atıf dizininde şu anda 156 eserin uluslararası standartta bibliyografik künyesi ve bunlara ait yaklaşık 1700 atıf verisi girilmiş bulunmaktadır. Aşağıda sunulan analiz bu verilere dayalıdır. Analiz için yine kaynakca. info'nun analiz modülü kullanılmıştır. Söz konusu bu analiz modülü bibliyografik atıf verileri üzerinde içerik analizi ve sosyal ağ analizi metotlarının kullanılmasına imkân vermektedir. Grafik 1, Kaynakca. info analiz modülünün içerik analizi yöntemini uygulayan bölümü kullanılarak elde edilmiştir.

1 Mehmet Süme, *Develi Kazası (1839-1910)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 3.

2 Süme, a. g. e., s. 4.

3 Harun Tunçel, *Develi İlçesi'nin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1994, s. 55.

4 İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s. 175.

5 Süme, a. g. e., s. 5.

6 Uluslararası Develi Kongresi: <http://www.develikongre.org>

7 Bkz. Türkiye Kaynakçası: <http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/kaynakca/441032/develi-kaynakcası>

Ancak, bu çalışmanın bundan sonraki kısmında ağırlıklı olarak sosyal ağ analizi metodu kullanılmıştır.

Sosyal ağ analizi metodunda, herhangi bir sosyal ağın yapısı merkezilik ölçütleri yardımıyla incelenebilmektedir. Bu çalışmada Develi hakkında oluşturduğumuz atıf ağının yapısı SAA metodunun derece, yakınlık ve arasındalık merkeziliği ölçütleri yardımıyla incelenmiştir. Analiz sonucu ortaya çıkan sosyogramlar (ağ haritaları) yazarlar arası bilimsel iletişimin niceliğini ve niteliğini ortaya koyduğu gibi analiz yapılan alanda öne çıkan ve/veya “anahtar” niteliğinde çalışmalar yapan (çok atıf alan) ve ağda farklı grupları birbirine bağlayan “köprü” pozisyonundaki kişiler tespit edilmiştir. Yöntem konusu bir sonraki bölümde ele alınmaktadır.

YÖNTEM

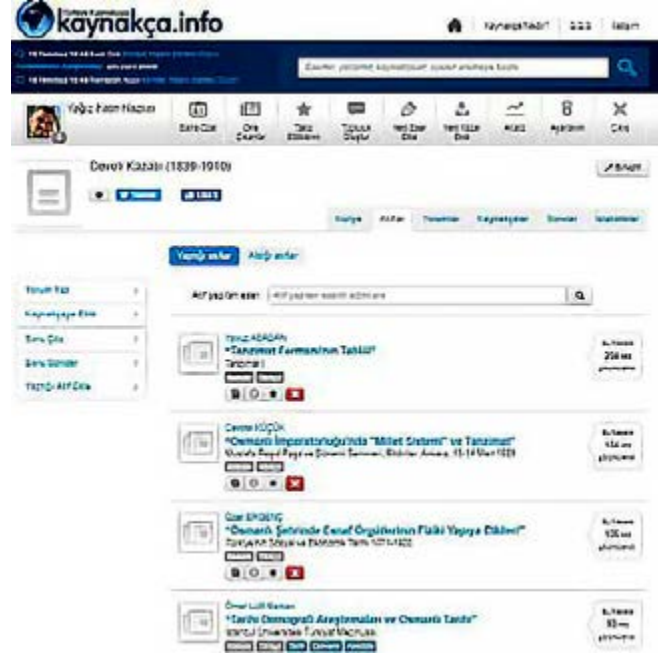
Yöntem konusuna geçmeden önce “atıf verileri neden önemlidir?”, “atıf dizini oluşturulmanın faydası nedir?” sorularına cevap vermek yerinde olacaktır. Atıflar, bilim insanlarının 17. Yüzyıldan bu yana, önceki çalışmaların hakkını teslim edip kendi düşüncelerini etkileyen kaynakları açıklamalarının en sistematik yolu olmuştur.⁸ Kısaca ifade etmek gerekirse, atıflar bilim insanları arasında gerçekleşen etkileşim hakkında önemli bir veri kaynağıdır.

Bibliyografik atıf dizinleri ise hem belli bir alandaki araştırmaları erişimi hızlandırmak hem de bilim insanları arasındaki söz konusu etkileşimleri araştırmak amacıyla geliştirilmiş önemli mekanizmalardır. Dünyada 1955 yılından itibaren kullanılmaktadır.⁹

Bu çalışma kapsamında, yukarıda da bahsedildiği üzere Türkiye’de ilk kez *Develi Bibliyografik Atıf Dizini* oluşturu-

lmıştır. Bu çerçevede 156 adet bilimsel esere ait bibliyografik künyeler ve atıf verileri (dipnotlar) uluslararası bibliyografik standartlarda *kaynakca.info*’ya girilmiştir. Bkz. Ekran Görüntüsü 1.

Ekran Görüntüsü 1: Kaynakca.info’da yer alan makale bilgi ekranı.

Develi Bibliyografik Atıf Dizini, Türkiye’de ve yurt dışında yayınlanan Türkiye hakkındaki bilimsel çalışmaları içeren Türkiye Tarihi Atıf Dizininin (TTAD) bir alt kümesidir. TTAD de yine *Kaynakca.info* üzerinde oluşturulmaktadır. Kaynakca.info, Türkiye’de üretilen bilimsel yayınların kapsamlı bibliyografik atıf dizinlerinin hazırlanması, yönetilmesi ve analiz edilmesinin sağlayan web tabanlı bir uygulama yazılımıdır. Sistemin nihai hedefi Türkiye’de Tarih başta olmak üzere sosyal bilimler alanında bilimsel üretim, bilimsel etki ve bilimsel kimlik oluşumu konularında ISI WOS dizinlerine benzer şekilde bir dizi araştırmaya vasıta olmasıdır.¹⁰

8 Ramazan Acun, “Vakıf Araştırmalarının Sosyal Ağ Analizi Merkezdekiler ve Kenardakiler”, *Türk Sosyal Tarihçiliğinde Bir “Yalnız” İsim Bahaeddin Yediylıldız’a Armağan* (Yunus Koç, Serhat Küçük), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2015, s. 70.

9 Eugene, Garfield, “Citation Indexes for Science: A New Dimension in Documentation through Association of Ideas”, *Science*, 122/3159, 1955, 108-111. Eugene, Garfield, “Citation Indexing, Historio-Bibliography and the Sociology of Science”, *Proceedings of the Third International Congress of Medical Librarianship*, April 14, EIS V. 1, 1971, s. 167.

10 Sistemin geliştirilmesi süreci ve temel fonksiyonları için bkz. Ramazan Acun “Türkiye’de Online İşbirliği Ağ Modeline Dayalı Bir Kaynakça Yönetim Uygulaması”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 4/8, 2011, 1-12.

Develi Bibliyografik Atıf Dizini'nin Türkiye'de Develi Araştırmalarına erişimi kolaylaştırıp hızlandırması hem de bu alanda çalışan başta tarihçiler olmak üzere diğer bilim insanları arasındaki etkileşimlerin yapısını araştırmak amacıyla kullanılması hedeflenmiştir. Bu bildiri, bu yönde atılmış bir adım olarak da değerlendirilebilir.

Ekran Görüntüsü 1, *Develi Bibliyografik Atıf Dizini* hakkında daha somut bilgi vermektedir. Burada "*Develi Kazası (1839-1910)*" başlıklı Mehmet Süme'ye ait Doktora Tezi'nin yapılan atıflardan dördü görülmektedir. Bu ekrandan, ayrıca söz konusu makaleye ait künye, yorumlar, sorular, kaynakçalar, istatistikler ve sosyal ağlarda paylaşma gibi eser bazlı metriklere dair bilgilere de ulaşılabilmektedir. Giriş bölümünde de belirtildiği gibi *Develi Bibliyografik Atıf Dizini*'ndeki verilerin analizi için Sosyal Ağ Analizi (SAA) metodu kullanılmıştır. Yazarların birbirlerine yaptıkları atıflar uzun dönemde incelendiğinde bir sosyal ağ oluşturduğu gözlemlenir.

Peki bir sosyal ağ nasıl tanımlanabilir? Bir Sosyal ağ kişiler ve/veya kurumlar arasındaki ilişkilerden meydana gelen bir sosyal yapıdır. Sonuçta meydana gelen ağ yapısı genellikle oldukça karmaşıktır. Bu karmaşık yapıların toplumsal problemlerin çözümünden başlayarak, kurumların nasıl yönetildiğine ve bireylerin hedeflerine ulaşmada ne derece başarılı olduklarına kadar pek çok konuda kritik bir role sahip olduğu önceki araştırmalar tarafından ortaya konmuştur.

Sosyal Ağların yapısı ve bu yapıda meydana gelen değişimler sosyal ağ analizi (SAA) metodu ile mikro ve makro düzeyde incelenebilmektedir. Özellikle son yıllarda internetten kolayca indirilip kullanılabilen güçlü ve esnek SAA yazılımlarının varlığı sayesinde metodun uygulama alanı genişlemiştir. Buna geçmişin evrakı arasında gizli kalmış tarihi sosyal ağlar dâhildir.¹¹

11 Sosyal ağ yaklaşımının tarih araştırmalarında kullanımı konusunda bir bibliyografya için bkz: Historical Network Research: <http://historicalnetworkresearch.org> (20.07.2019). Türkiye'den bir örnek için bkz. Zeynep Dörtok Abacı, "“Bilgi

İster günümüzde isterse geçmişte bir zaman diliminde olsun, bilimsel etkileşimlerden oluşan bir sosyal ağda bağlantıları inceleyerek bilimsel kimliğin oluşumuyla ilgili tarihi ve sosyolojik süreçlerin işleyişi gözlemlenebildiği gibi, metodun sağladığı, merkezilik ölçütleri kullanılarak çok atıf yapılan, en çok etkiye sahip ve sosyal kapitali en yüksek kişileri tespit etmek mümkündür.¹²

Develi Bibliyografik Atıf Dizini içinde yer alan veriler SAA metodunun merkezilik ölçütleri çerçevesinde *Kaynakça.info*'nun analiz modülü kullanılarak analiz edilmiştir. Bir sonraki bölümde bu analiz sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmektedir.

BULGULAR

Develi Bibliyografik Atıf Dizini içinde yer alan atıflar, bir ağ olarak görselleştirildiğinde bir bulutsuyu andırmaktadır. Bkz. Sosyogram 1. Buna "Develi Bulutsusu" adı verilmiştir. Develi Bulutsusu kavramı astronomideki Bulutsu (Nebula) adı verilen oluşumlardan mülhem olarak üretilmiştir ve Türkiye Bulutsusunun bir alt kümesidir. Bilindiği üzere, Bulutsu adı verilen uzay bölgelerinde gaz, toz ve diğer maddeler yoğunlaşarak, daha çok madde çeken büyük kütleler ve çekim alanları oluşturur. Bu kütleler giderek büyür ve nihayetinde yıldızları meydana getirir.¹³

Bu bölümün bundan sonraki kısmında Develi Bulutsusuna, SAA metodunun merkezilik ölçütleri kullanılarak yakından bakılmasıyla elde edilen bulgulara

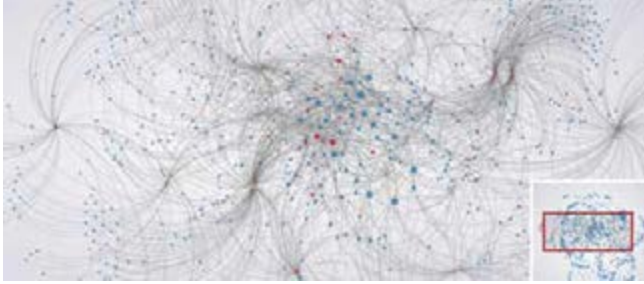
Çağında Tarihçi Olmak" Sosyal Ağ Analizi Yaklaşımı ve Osmanlı Tarihi Çalışmaları", *Türk Tarih Eğitim Dergisi*, 2/2, 2013, s. 32-57.

12 Sosyal kapital kavramı için bkz. R. S. Burt, "The Social Capital of Structural Holes" in *New Directions in Economic Sociology*, Edited by M. F. Guillien, R. Collins, P. England and M. Mever, New York: Russel Foundation, 2001, s. 202-246, <https://faculty.chicagobooth.edu/ronald.burt/research/files/SCSH.pdf> (20.07.2019)

13 Tarih Bulutsusu kavramı ilk olarak yazarın şu çalışmasında ele alınmıştır: Ramazan Acun, "Sosyal Ağ Bakış Açısından Tarihçi Kimliğinin Oluşumu: Ahmet Yaşar Ocak Üzerine Bir Deneme", *Ötekilerin Peşinde: Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*, Timaş Yayınları, Ankara (2015), s. 1-26

Sosyogram 1: Derece ve Arasındalık ölçütlerine göre Develi Bulutsusu

Sosyogram 2: Derece ve Yakınlık ölçütlerine göre Develi bulutsusu

yer verilmektedir.

Sosyogram 1, arasındalık merkeziliği ölçütüne göre çizilmiştir. Burada bir düğümün koyu kırmızı renkte olduğu görülmektedir. Bu o düğümün arasındalık ölçütü değeri yüksek olduğunu göstermektedir. Düğümün üzerindeki etiketten de anlaşılacağı üzere, bu düğüm Mehmet Süme'yi temsil etmektedir. Arasındalık ölçütüne aşağıda tekrar dönülecektir.

Sosyogram 2, Sosyal Ağ Analizi'nin derece ve yakınlık merkeziliği ölçütlerine göre çizdirilmiştir. Derece merkeziliği ağdaki bir düğümün diğer düğümlerle arasındaki doğrudan bağlantı sayısıdır. Atıfların vasıta olduğu bir iletişim ağında bu alınan atıfların sayısını ifade eder. Buradaki her bir düğüm doğrudan ya da dolaylı olarak Develi ile ilgili çalışması olan bir yazarı, yazarlar arasındaki her bir bağ da atıf ilişkisini temsil etmektedir. Alınan atıfların çokluğu o yazarın bir üstat olduğunun göstergesidir. Üstat, bir alanda yeni araştırmalara zemin sağlayan kilit öneme

Sosyogram 3: Derece ve Yakınlık Ölçütlerine Göre Develi bulutsusuna Yakından Bakış

sahip araştırmalar yapmış kişidir.

Sosyogram 1 ve 2'de görüleceği üzere, Bulutsunun merkezine doğru bağlantı sayısı yoğunlaşmaktadır. Sosyogram 2'de daha açık görüldüğü üzere bazı düğümler büyük ve koyu kırmızı diğer bazı düğümler ise mavi ve turuncunun tonlarında görülmektedir.

Sosyogram 3, yakınlık ölçütüne göre çizilen ağın (Sosyogram 2) bir bölümüne odaklanmış halini göstermektedir (bkz. grafiğin sağ alt köşesindenki gösterge). Burada Mehmet Çayırdağ, Mahmut Akok ve Tahsin Özgüç'ü temsil eden düğümlerin koyu kırmızı renkte olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, söz konusu bu yazarların yakınlık ölçütü değerlerinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Yakınlık derecesi yüksek olan yazarlar, ağda bilgiye daha hızlı erişebilen ve yayabilen bir konumdadır.

Diğer yandan, Ali Aktan ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı'yı temsil eden düğümler diğerlerine göre daha büyüktür. Bu da bu yazarların derece merkeziliği değerlerinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Derece merkeziliği değeri bağlantı (alınan atıf) sayısı ile doğru orantılıdır.

Yukarıda sözü edilen merkezilik ölçütlerine (derece, yakınlık, arasındalık) göre önde gelen yazarların tamamı Tablo 1'de gösterilmiştir. Tabloda, yazarların TTAD kapsamındaki toplam atıf sayıları da verilmiştir. Tablodaki sıralama derece merkeziliği ölçütüne göre yapılmıştır. Okunabilir bir liste elde etmek için aşağıda

oluşturulan tablo, 12 veya daha fazla sayıda atıf alan yazarlarla sınırlandırılmıştır.¹⁴

Yazar	Develi Kaynakçası Atıf Sayısı	TTAD Atıf Sayısı	Yakınlık Ölçütü	Arasındalık Ölçütü
Kadir Özdamarlar	17	20	0.0	0.0
Halit Erkiiletlioğlu	17	36	0.0	0.0
Ali Cenani Gürbüz	17	19	0.0	0.0
Ahmet Gürlek	16	23	0.0	0.0
Ali Aktan	16	70	0.0	0.0
İsmail Hakkı Uzunçarşılı	16	3205	0.0	0.0
Osman Turan	15	1157	0.0	0.0
Tahsin Özgüç	13	303	1.0	1338
Ferit Devellioğlu	13	208	0.0	0.0
Mahmut Akok	12	108	1.0	1238
Mehmet Zeki Pakalın	12	1286	0.0	0.0
Yusuf Halaçoğlu	12	505	0.0	0.0
Mehmet Çayırdağ	12	105	1.09	1418
Mustafa Ofraz	12	20	0.0	0.0

Tablo 1: SAA derece, yakınlık ve arasındalık ölçütlerine göre öne çıkan yazarlar¹⁵

Görüldüğü üzere, Tablo, Kadir Özdamarlar, Halit Erkiiletlioğlu, Ali Cenani Gürbüz, Ahmet Gürlek ve Mehmet Çayırdağ gibi ağırlıklı olarak Develi/Kayseri hakkında araştırma yapanlarla, Tahsin Özgüç gibi Eski Çağ, Osman Turan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Yusuf Halaçoğlu gibi Selçuklu ve Osmanlı tarihi araştırmalarında isim yapmış yazarlardan oluşmaktadır. Yerel tarih-kültür araştırmala-

Sosyogram 4: Mehmet Süme'nin Develi Bulutsusu içindeki konumu (Arasındalık Ölçütü).

rının daha geniş bir çevreyi göz önünde bulundurmasının kaçınılmaz olduğu göz önüne alınırsa, Develi üzerindeki araştırmaların bu bakımından sağlıklı bir zeminde ilerlediğini söylemek yanlış olmaz.

Bununla birlikte, yukarıda verilen sosyogramların (ağ haritaları), yakından incelenmesi ile beraber, Develi Bulutsusu içinde tarih ve edebiyat gibi kültürel çalışmaların yanı sıra ekonomi ve coğrafya-jeoloji gibi farklı konularda araştırma yapanlar olduğu görülmektedir. Ancak bu kişiler arasındaki bağlantıların (atıf ilişkileri) son derece düşük yoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. Bu da bu iki tür çalışmanın birbirinden kopuk olduğuna işaret etmektedir. Develi'nin görece olarak dar bir bölge olmasına rağmen, ağ haritalarının dağınık görüntüsü bu kopukluktan kaynaklanmıştır. Hâlbuki, bir bölgenin coğrafi ve jeolojik yapısı o bölgenin ekonomisi ve kültürü üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla bu iki grup araştırmanın birbiriyle burada görüldüğünden daha sıkı bir ilişkisi olması gerekmektedir.¹⁶

Yukarıda bahsedildiği üzere, Sosyogram 1, derece merkeziliğinin yanında aynı zamanda arasındalık merkeziliği ölçütüne göre durumu göstermektedir. Arasındalık merkeziliği, ağda mevcut iki ya da daha fazla grup arasında köprü konumunda olma durumudur. Atıflar yoluyla oluşan bir

14 Listedeki her bir yazarın özgeçmişi ve eserleri ile her bir eserin aldığı atıflar ve eser seviyesi diğer metrikler hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşmak için kaynakca. info arama alanından yazarın adını yazmak ve ara düğmesine basmak yeterlidir.

15 Tablo, arasındalık ve yakınlık ölçütünün bazı yazarlar için 0.0 olması söz konusu yazarların: 1.) Develi kaynakçasında yer alan eserlere atıf yapmamış olmasından dolayıdır. 2.) Atıf yapmışlarsa da eserlerin tam metinlerine ulaşamadığından dolayı atıf verilerinin eklenememesinden dolayı böyle gözükmektedir. Kaynakca. info'ya her geçen gün güncel veriler eklenmektedir, bu tablodaki veriler değişmektedir.

16 Daha derli toplu bir ağ haritası ve karşılaştırma için bkz: Acun, "Vakıf...", s. 72.

sosyal ağda, atıfalan ve atıf yapan grupları birbirine bağlayan konumu temsil etmektedir. Başka bir ifadeyle, köprü konumundaki bir yazar, farklı gruplar arasında bilginin akış yönünü şekillendirmektedir. Develi Bulutsusuna bu ölçütle bakıldığında iki kişinin öne çıktığı görülmektedir: Tarihçi Mehmet Süme ve Sanat Tarihçisi Sultan Topçu.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Develi bölgesi üzerinde yapılan araştırmalardan hareketle oluşturduğumuz ağ haritaları “yerel” ve “global” (mikro ve makro) dengesinin sağlıklı biçimde oluştuğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle, Kadir Özdamarlar, Halil Erkiletlioğlu ve Cenani Gürbüz gibi Develi üzerine yerel tarih-kültür çalışması yapanlar, daha geniş bir tarihi-kültürel çerveyi de göz önünde bulundurmışlardır. Bunu da Osman Turan ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı gibi Türkiye Tarih Atıf Dizini (TTAD) içinde merkezi öneme sahip yazarlara yaptıkları atıflarla göstermişlerdir.

Bununla birlikte, aynı ağ haritaları, Develi araştırmaları hakkında bir başka önemli gerçeği daha ortaya çıkarmıştır. O da şudur: Develi hakkında tarih ve edebiyat gibi kültürel çalışmalarla ekonomi ve hatta coğrafya-jeoloji gibi konularda araştırma yapanlar arasındaki atıf ilişkilerinin yoğunluğu son derece düşüktür. Bu da bu çalışmaların birbirinden kopuk olduğuna işaret etmektedir. Halbuki bildiğimiz üzere bir bölgenin coğrafi ve jeolojik yapısı o bölgenin ekonomisi ve kültürü üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla bu iki grup araştırmanın birbiriyle burada görüldüğünden daha sıkı bir ilişkisi olması gerekmektedir.

Derece merkeziliği bakımından Kadir Özdamarlar’ın, yakınlık merkeziliği bakımından Mehmet Çayırdağ’ın, arasındalık merkeziliği bakımından ise Mehmet Süme’nin öne çıktığı görülmektedir. Bu konuma Kadir Özdamarlar’ı Develi ve Yöresinin Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnografyası, Mehmet Çayırdağ’ı Kayseri ve Develi’nin Tarihi Mimari Eserleri, Mehmet Süme’yi ise Develi Şer’iye Sicilleri üzerine yaptığı çalışmalar getirmiştir.

Kısaca özetlemek gerekirse, biri halk bilimci, biri sanat

tarihçisi diğeri de tarihçi olan bu yazarlar başta olmak üzere Tablo 1’de yer alan yazarlar Develi araştırmalarında öne çıkmışlardır. Bu bilgilerin bu alanda okumaya ve araştırmaya yeni başlayacaklar için yol gösterici olması beklenmektedir. Diğer yandan, farklı konularda çalışan araştırmacıların birbirinden habersiz olduğu anlaşılmaktadır.

Bu açıdan, bu çalışma kapsamında oluşturulan ve dinamik olarak geliştirilebilir nitelikteki *Develi Bibliyografik Atıf Dizininin* bölgeye bütüncül bir bakış açısıyla bakılmasını, başka bir ifadeyle farklı gruplardaki araştırmacıların birbirlerinden daha çok haberdar olmalarının sağlanmasını ümit ediyoruz.

Ayrıca, Develi Bulutsusunda sadece merkez değil, uçlar da dikkate alınarak daha detaylı bir inceleme gerekmektedir. Özellikle şu soruların cevaplanmasına ihtiyaç vardır: Uçlardan merkeze ilerleme süreci nasıl işlemektedir? Bu süreçte atıf yapma davranışının rolü nedir? Bu sorulara etkili cevaplar verebilmek için özellikle sosyal ağ analizi’nin zaman boyutu ilavesiyle dinamikleştirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışma çerçevesinde yapılan analiz, *Develi Bibliyografik Atıf Dizinine* yeni veriler eklenerek kapsam olarak daha da genişletilebilir. Bu da yine *kaynakca. info* üzerinden yapılabilir. Çünkü *kaynakca. info* gönüllü iş birliği ağı modelinde çalışan açık bir platformdur.

KAYNAKÇA

- Acun, Fatma. (2005). “Muhteva Analizi Metodu ve Cumhuriyet Tarihi Araştırmalarında Kullanımı”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 22/1, s. 27-50.
- Acun, Ramazan. (2011). “Türkiye’de Online İşbirliği Ağ Modeline Dayalı Bir Kaynakça Yönetim Uygulaması”, Gazi Akademik Bakış Dergisi, 4/8, s. 1-12.
- Acun, Ramazan. (2015). “Vakıf Araştırmalarının Sosyal Ağ Analizi Merkezdekiler ve Kenardakiler”, *Türk Sosyal Tarihçiliğinde Bir “Yalnız” İsim Bahaeddin Yediyıldız’a Armağan (Yunus Koç, Serhat Küçük)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü: Ankara, s. 67-76. https://s3.amazonaws.com/kaynakca/d58a7143-e2ce-40e5-aeb1-7b4573c6a7af/vakif_arastirmalari_r_acun.pdf (20.07.2019).
- Acun, Ramazan. (2015). “Sosyal Ağ Bakış Açısından Tarihçi Kimliğinin Oluşumu: Ahmet Yaşar Ocak Üzerine Bir Deneme”, *Ötekilerin Peşinde: Ahmet Yaşar Ocak’a Armağan*,

Timaş Yayınları: Ankara, s. 1-26.

- Burt, R. S. (2001). “*The Social Capital of Structural Holes*” in *New Directions in Economic Sociology*, Edited by M. F. Guillien, R. Collins, P. England and M. Mever, Russel Foundation: New York, s. 202-246. <https://faculty.chicagobooth.edu/ronald.Burt/research/files/SCSH.pdf> (20.07.2019).
- Dörtok Abacı, Zeynep. (2013). ““*Bilgi Çağında Tarihçi Olmak*” Sosyal Ağ Analizi Yaklaşımı ve Osmanlı Tarihi Çalışmaları”, *Türk Tarih Eğitim Dergisi*, 2/2, s. 32-57.
- Garfield, Eugene. (1955). “*Citation Indexes for Science: A New Dimension in Documentation through Association of Ideas*”, *Science*, 122/3159, s. 108-111.
- Garfield, Eugene. (1971). “*Citation Indexing, Historio-Bibliography and the Sociology of Science*”, *Proceedings of the Third International Congress of Medical Librarianship*, April 14, EIS V. 1, 1971, s. 156-174.
- Historical Network Research: <http://historicalnetworkresearch.org> (20.07.2019).
- Ortaylı, İlber. (2016). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları: İstanbul.
- Süme, Mehmet. (2008). *Develi Kazası (1839-1910)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Tunçel, Harun. (1994). *Develi İlçesi’nin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Türkiye Kaynakçası: <http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/kaynakca/441032/develi-kaynakcasi> (20.07.2019).
- Uluslararası Develi Kongresi: <http://www.develikongre.org> (20.07.2019).
- Şimşek, Esmâ (2010) “*Türk Kültüründe ‘Alkarısı İnancı’ ve Bu İnanca Bağlı Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler*”, *Millî Folklor*, 2010 Yıl 22i Say. 81 <http://www.millifolklor.com>

DEVELİ İLÇESİNİN İDARİ YAPISINDA YAPILAN DÜZENLEMELER (1960-2000)

Doç. Dr. Bilal TUNÇ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Özet

Bu çalışmadaki amaç, İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde yer alan ve yüzyıllar boyunca çeşitli medeniyetlerin önemli yerleşim yerlerinden birisi olan Develi ilçesinde 1960 yılından 2000 yılına kadar geçen zaman diliminde idari alanda yapılan düzenlemeleri derinlemesine irdelemektir. Böylece Develi ilçesinde 1960 yılından 2000 yılına kadar geçen sürede idari alanda ne gibi değişme ve gelişmelerin olduğu açık bir biçimde ortaya çıkarılmış olacaktır.

Bilindiği üzere, İç Anadolu Bölgesi'nin alan bakımından büyük ve önemli kültür merkezlerinden birisi olan Develi'de Cumhuriyet'in ilanından itibaren idari alanda çok sayıda düzenleme ve yeniliğin olduğu görülmektedir. Cumhuriyet döneminde Develi'de idari alanda yapılan düzenlemeler, doğal olarak nüfus artışının bir sonucu olmuştur. Bilhassa 1960'tan sonra idarî alandaki düzenlemelere bağlı olarak Develi ilçesinin bucak ve köylerinin statülerinde birtakım değişikliklerin ve yeniliklerin yapılması zorunlu hale gelmiştir. Bu eser başta Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri, Resmî Gazete ve TÜİK verileri olmak üzere; araştırma ve inceleme eserlerinden istifade edilerek oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Develi, gelişim, idari, nüfus, 1960 ve 2000

ARRANGEMENTS IN THE ADMINISTRATIVE STRUCTURE OF DEVELİ DISTRICT

Abstract

The aim of this study is to examine in depth the arrangements made in the period of time from 1960 to 2000 in the administrative area in Develi district, which is located in the Central Kızılırmak section of the Central Anatolia Region and had been one of the important settlements of various civilizations for centuries.

Thus, what sort of changes and developments have occurred in the administrative area in Develi district from 1960 to 2000 will be clearly brought to light. As is known, it was seen that numerous arrangements and innovations have occurred in the administrative area in Develi, which is one of the major and important cultural centers of the Central Anatolia Region, since the proclamation of the Republic. The administrative arrangements made in Develi in the Republican period were naturally the result of population growth. It has become obligatory to make some changes and innovations in the status of the townships and villages of Develi district depending on the regulations in the administrative area especially after 1960. This work was created by benefiting from, research and analysis works especially from the documents of Republican Archives of the Prime Ministry, Official Gazette and Turkish Statistical Institute (TUIK) data.

Keywords: Develi, development, administration, population, 1960 and 2000

1. GİRİŞ

Günümüzde yerel tarih alanında yapılan çalışmaların ciddi bir biçimde artmış olduğu görülmektedir. Yerel tarih alanında yapılan çalışmalar çok önemlidir, zira bu alanda yapılan çalışmalar ulusal tarihin inşası bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda, yerel tarih çalışmalarından birisi olan Develi ilçesinin tarihi çalışmamızın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Yerel tarih çalışmaları içerisinde yer alan idari birimlerin statülerindeki değişiklikler ya da yeni düzenlemeler, idari alanda yapılan düzenlemeleri görme açısından en kapsamlı bilgileri vermektedir.

İdari alanda yapılan düzenlemeler ele alındığında, ilk ele alınması gereken konu şüphesiz ki nüfustur. Peki, nüfus denilen olgu nedir? Bu yüzden öncelikle nüfusu tanımlamak gerekir. Zira nüfus alanındaki değişiklikler, mutlak surette vilâyetlerin, ilçelerin ya da bucakların yapılarında önemli değişiklikler yapılmasına yol açmaktadır. Nüfus, belirli bir coğrafi alan üzerinde il, ilçe, bucak vs. gibi birimlerin ya da köy, bucak ve şehir gibi alanlarda ikamet etmekte olan nüfusun toplam sayısını ifade etmektedir. Özet olarak nüfus, belirli bir alan ya da zamanda ikamet etmekte olan kişilerin ihtiva ettiği sayıdır.¹ İdari yapı ise nüfusa bağlı olarak şehirlerin, kırsal alanların ve ülkelerin bütün ekonomik ve sosyal sistemlerini kapsamaktadır.² Yani idari yapı denilen olgu, kentlerin, kırsal bölgelerin yani ülkelerin ve şehirlerin tüm iktisadi-sosyal sistemin incelenmesini içeren bir kavramdır. Netice itibarıyla, başta vilâyetler olmak üzere il, ilçe veya daha küçük idari birimlerin düzenlenmeleri bu kapsamda yapılmaktadır.³

Kayseri vilâyetinin en eski ilçelerinden birisi olan Develi kazası, adı geçen vilâyetin 45 km. güney batısında bulunmaktadır. Coğrafi alan bakımından son derece önemli bir

alandaki bulunan mezkûr ilçe bir ova konumunda bulunmakta olup; şehir merkezi bahçelerin ortasında yer almaktadır. Bugün bilinen Develi ilçesinden önce 1955’li yıllara kadar bu ilçenin birer bucağı olan Tomarza ve Yahyalı ilçeleriyle sınırları olan Develi’nin Merkez ve Yeşilhisar ilçeleri dışında Adana’ya ait Tufanbeyli, Feke ve Saimbeyli kazalarıyla da sınırları bulunmaktadır. Böylesine önemli bir jeostratejik konuma sahip olan Develi’de Türklerden önce çok sayıda uygarlığın yaşadığı bilinmektedir, ancak bu ilçenin jeostratejik önemi kazanması Bizanslılar döneminde olmuştur. Zira Bizanslılar devrindeki bazı siyasi olayların Develi’de olması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bizans’ın hâkimiyetinde uzun yıllar kalan Develi’nin Türklerin egemenliği altına girmesi Selçuklular dönemine rastlamaktadır. 1064 yılından itibaren buraya akınlar düzenleyen Türkler, 1067 yılında Kayseri ve civarındaki yerleri fethetmişlerdir. Böylece Develi de Türklerin hâkimiyetine girmiştir.⁴ Develi’de bilhassa Selçuklulara ve Osmanlılara ait başta camiler olmak üzere çok sayıda tarihi yapıların yer alması, adı geçen devletin burada uzunca bir dönem hâkimiyet sürdüğünü ortaya çıkarmaktadır.⁵ Bu yüzden ilçenin yapısında tarihsel süreç içerisinde sürekli olarak düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu durumdan dolayı, Develi’nin idari yapısındaki düzenlemeler Osmanlı döneminde de olduğu gibi Cumhuriyet’in ilanından günümüze kadar devam etmiştir. Bilhassa söz konusu düzenlemelerin 1960 ile 2000 yılları arasında daha da yoğunlaştığı açık bir biçimde görülmektedir.

1960 İLE 2000 YILLARI ARASINDAKİ DÖNEMDE DEVELİ’DE İDARİ ALANDA YAPILAN DÜZENLEMELER

1960 yılı itibarıyla Develi ilçesinin yüz ölçümü 1.903 km²’dir ve km²’ye düşen kişi sayısı ise 26’dır. Bu veri iti-

- 1 Murat Özgür, Nüfus Coğrafyası, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 2011, s. 1.
- 2 İlber Ortaylı, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, 3. Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara 2008, s. 17
- 3 Bilal Tunç, Cumhuriyet Döneminde Ayaş ilçesinin İdari Yapısı ve Nüfusu (1923-1980), İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7/2 (2018), s. 1424.

- 4 Sultan Murat Topçu, Develi Şehrinin Selçuklular Dönemindeki Fiziksel Yapısı, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 38 (2013), s. 2-3.
- 5 Burhan Sevim, Develi’nin Kültür Turizmi Potansiyelinin Detok Planı Kapsamında Analizi: Develi’de Örnek Bir Yerel Kalkınma Planlaması: DETOK, (Kitap Bölümü), Nobel Yayınları, Adana 2015, s. 213.

barıyla, Develi ilçesi Kayseri vilâyetinin nüfus yoğunluğu en fazla olan ilçeleri arasında yer almaktadır. 1960 yılında Merkez ve Bakırdağı olmak üzere iki adet bucak bulunan Develi'de toplamda 50 adet yerleşim yeri bulunmaktadır. Söz konusu olan bucaklardan Merkez'de 28 ve Bakırdağı'nda 22 adet köy vardır. Merkez ilçesinin nüfusu en fazla olan köyü 973 kişi ile Sindelköyü iken; nüfusu en az olan da 95 kişi ile Kozluca'dır. Aynı şekilde Bakırdağı ilçesinde nüfusu en fazla olan köy 972 kişiyle Şeyhli köyü iken; en az olan da 118 ile Dereşimli köyüdür. Bu arada 1960 yılında Develi kazasında bazı yerleşim yerlerinin isimlerinin değiştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda, isimleri değiştirilen ve yeni isim verilen yerleşim yerleri şunlardır: Çayırözü (Sendiremeke), Çaylıca (Giremit), Gümüşören (Fırakdın), Yazıbaşı (Madıbazı) ve Yaylacık (Kirge).⁶

İdari birimlerde yapılan düzenlemeler kapsamında bazı idari birimlerin yer değiştirdiği ve başka bir yerin sınırları içerisine alındığı anlaşılmaktadır. Örneğin daha önceleri başka bir ilçenin sınırları dâhilinde yer alan bir köy ya da kasaba, idari değişiklik neticesi başka bir ilçenin sınırlarına dâhil edilebilir. Bu kapsamda,

18 Nisan 1960 tarihinde Kayseri ili Merkez ilçesine bağlı olan Kabaklı köyü Develi ilçesinin hudutlarına dâhil edilmiştir.⁷

Yerleşim yerleri ile ilgili düzenlemeler yapılırken; bil-hassa çevresel koşullar ve doğal afetler göz önünde bulundurulur. Zira bazı doğal afetlerin yerleşim yerlerine zarar vermesi neticesi bazı idari birimlerin yerleri tamamen değiştirilebilir. Bu bağlamda, 20 Ağustos 1964 tarihinde Sarıca köyünde aşırı sel neticesi yerleşim yerleri kullanılamaz olduğu ve buranın da yerleşim yeri olarak kullanılmayacağı anlaşıldığından; köyün yeri değiştirilmiş ve Sarıca'ya yakın bir yerde yeniden bir köy oluşturulmuştur.⁸

1965 yılı verilerine göre geçen beş yıl içerisinde Develi ilçesinin sınırlarında bir daralma olmamış ve 1960'ta

olduğu gibi 1.903'tür. Ancak geçen beş yıllık süre içerisinde ilçede nüfus artışına bağlı olarak nüfus yoğunluğu km² başına 26'dan 28'e yükselmiştir. Böylece ilçede km²'ye 28 kişi düşmektedir. Bu da, yukarıda ifade olunduğu üzere ilçede nüfusun arttığını göstermektedir.

1965'ye Develi kazasında yapılan idari düzenleme kapsamında Bakırdağı bucağının adı değiştirilmiş ve Taşçı yapılmıştır. Söz konusu düzenleme kapsamında Bakırdağı köyü ile Taşçı köyü birleştirilmiş ve Bakırdağı adında yeni bir köy yapılmış ve burası bucak merkezi haline getirilmiştir. Böylece 1960'ta 22 adet yerleşim yeri bulunan adı değişen nahiyede yerleşim yeri sayısı 21'e düşmüştür. Ayrıca 1960'ta Develi ilçesinde 50 adet olan yerleşim birim sayısı da 49'a düşmüş ve ilçede muhtarlık sayısı da 1 azalarak 49'a düşmüş oluyordu.⁹

1970 yılında 1965 yılına büyük bir köy olan Gazlıgömedi'nin alan bakımından küçültüldüğü ve sınırlarının ciddi bir biçimde daraltıldığı görülmektedir. Ayrıca, 1970 yılı itibarıyla hem merkez bucak hem de Taşlı bucağına bağlı bazı köylerde PTT binasının kurulduğu ve aktif hale getirildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Develi'de PTT birimi kurulan köyler sırasıyla şunlardır: Gazi, Gümüşören, Sindelhöyük, Zile, Bakırdağı ve Şeyhli.¹⁰ Bu durum, 1970'ten itibaren köylerde PTT çalışmalarının da daha yoğun hale geldiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.¹¹

1975 yılında her ne kadar 1.903 km² olan ilçenin coğrafi alanı değişmemiş olsa da geçen beş yıllık süre içinde ilçe nüfus yoğunluğu artmış ve 33'e yükselmiştir. 1975 yılında göze çarpan bir diğer değişiklik ise, ilçe adının yeniden Everek olarak geçmesidir. Bilindiği üzere, Everek, Develi'nin eski bir nahiyesinin adıdır ve burası Merkez nahiye olduğu için ilçe adı da Everek olarak geçmekteydi. Ancak daha sonraları bu isim pek kullanılmamaktaydı. Burada

6 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı (23 Ekim 1960), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1963, s. 348.

7 CCA, Fon Kodu: 30. 11. 1. 0, Yer No: 281. 12. 20.

8 CCA, Fon Kodu: 30. 11. 1. 0, Yer No: 307. 29. 8.

9 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı (24 Ekim 1965), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966, s. 387.

10 Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı (25 Ekim 1970), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara: 1971, s. 355.

11 Yurda Güven Bezaz, Haberleşme ve Tarihçesi, Türkiye Haber İş Sendikası, Ankara 2007, 177-178.

ilginç olan şey, ilçe adının 1975 yılında yeniden Everek olarak geçmesidir¹².

1975 yılı nüfus verilerine göre Develi'nin 1970'te olduğu gibi iki adet nahiyesi yani bucağı bulunmaktadır. Bunlardan en büyüğü 28 adet yerleşim yeri ile Merkez bucağı ilk sırada yer almaktadır. Söz konusu bucakta 28 adet yerleşim yeri bulunduğundan, burada aynı zamanda 28 adet de muhtarlık yer almaktadır. Aynı şekilde diğer bucağın adı da Taşlı'dır ve burada da 1970 yılında olduğu gibi 21 adet yerleşim yeri bulunmaktadır ve 21 adet yerleşim yerine bağlı olarak da 21 tane muhtarlık mevcuttur. Dönem itibarıyla Merkez nahiyesinin en büyük yerleşim yeri PTT kuruluşu da olan 4.058 kişi ile Sindelhöyük köyü iken; diğer bucak olan Taşlıca'nın hem alan hem de nüfus bakımından en büyük yerleşim yeri Şeyhli köyüdür. Taşlıca bucağının en büyük yerleşim yeri olan Şeyhli köyünün de diğer köyde olduğu gibi PTT kuruluşu bulunmaktadır.¹³

1980 yılı verilerinden Develi ilçesinin idari birimleri arasında çok fazla değişikliklerin olmadığı anlaşılmaktadır. Merkez ve Taşçı bucağına bağlı olan yerleşim yeri ile muhtarlık sayılarında herhangi bir değişim yaşanmamıştır. 1980'de Merkez bucağının en büyük yerleşim birimi 4.126 kişi ile Sindelhöyük iken; Taşçı bucağının da en büyük yerleşim birimi 2.356 kişi ile Şeyhli köyüdür. Söz konusu durum, beş yılda her iki bucakta da önemli bir değişim olmadığını açıkça ortaya çıkarmaktadır.¹⁴

Resmi Gazeteden elde edilen verilere göre, 1981 ile 1985 yılları arasında Develi ilçesinde idari alanda yapılan değişikliklerin başlıca olanları arasında şunlar yer almaktadır: 10 Şubat 1981 tarihinde Develi Belediye Başkanlığı'nda yapılan bazı imar çalışmaları kapsamında özel idarenin denetiminde yer alan bazı alanlar Belediye Başkanlığı'nın

sınırlarına dâhil edilmiştir.¹⁵ 18 Ekim 1981'de Develi ilçesine bağlı Yeniköy köyünde bulunan bazı alanlarda heyelan ve kaya düşmesi olayları sebebiyle «afete maruz bölge» olarak kabul edilmiş ve buranın yerleşim alanının yeri değiştirilmiştir.¹⁶ 18 Ekim 1985'te Develi ilçesine bağlı Küçük Künye köyüne bağlı Küçük Künye Mahallesi'nin de afete maruz kalmasından dolayı burasının da sınırlarının değiştiği görülmektedir.¹⁷

1985 yılı nüfus verilerine bakıldığında ilçenin coğrafi konumu değişmemiş ve yine 1.903 km²'dir, ancak ilçedeki nüfus yoğunluğu ciddi bir biçimde artmış ve 37 kişi olmuştur. Merkez bucağın idari birim sayısında herhangi bir düşme olmamış, ancak bucağın nüfus sayısında önceki beş yıla oranla ciddi bir artış olmuştur. Aynı şey Taşçı bucağı için de geçerlidir. Yani geçen beş yıllık süre içerisinde Taşçı bucağının da idari yapısında herhangi bir değişim olmamış olup; idari birim sayısı 21 olarak kalmıştır.¹⁸

1980'li yıllarda Kayseri ilinde idari alanda düzenlemeler yapılırken bazı ilçeler arasında sınır değişikliklerinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, 21 Ocak 1980 tarihinde Develi ilçesi merkez bucağının sınırları dâhilinde yer alan İmamkulu köyü buradan alınarak Tomarza ilçesinin Merkez bucağı sınırlarına dâhil edilmiştir.¹⁹ Aynı şekilde, Develi ilçesi Merkez bucağına bağlı Çayıröz köyü ile İncesu ilçesi Merkez bucağına bağlı olan Şeyhşaban köyleri arasındaki hudutlar yeniden belirlenmiştir.²⁰ Bu da ilçeler arasında bazı tarihlerde sınır değişikliklerinin yapıldığını ve bazı idari birimlerin sınırlarının yeniden düzenlendiği ortaya çıkarmaktadır.

1988 yılında Develi ilçesinde idari alanda çok önemli bir

12 Develi Belediyesi, Türkiye Develi, Ada Print Yayınları, İstanbul 2015, s. 1.

13 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı (26 Ekim 1975), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1976, s. 5-6.

14 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1980 Kayseri Genel Nüfus Sayımı (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1981, s. 5-6.

15 Resmi Gazete, 10 Şubat 1981, Sayı: 17247, s. 27.

16 Resmi Gazete, 18 Ekim 1981, Sayı: 17488, s. 6.

17 Resmi Gazete, 18 Ekim 1985, Sayı: 18932, s. 1.

18 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1985 Kayseri Genel Nüfus Sayımı (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1986, s. 7.

19 CCA, Fon Kodu: 30. 11. 1. O, Yer No: 635. 55. 8; Resmi Gazete, 28 Aralık 1987, Sayı: 19678, s. 25.

20 CCA, Fon Kodu: 30. 11. 1. O, Yer No: 660. 54. 2; Resmi Gazete, 6 Kasım 1989, Sayı: 36242, s. 89.

düzenlemenin olduğu ve bir belediye teşkilatının olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, 7 Aralık 1988 tarihinde Kayseri ili Develi ilçesinin sınırlarında yer alan ve coğrafi yapı bakımından da diğer yerleşim yerlerine oranla daha büyük olan Gazi köyünde Gazi ismiyle bir belediye başkanlığı kurulmuştur. Böylece bu tarihten itibaren Gazi köyünde tam teşekküllü bir belediye başkanlığı kurulmuş oluyordu.²¹

1990 yılında Develi ilçesinin alan bakımından küçüldüğü ve 1.903 km²'den 1.843 km²'ye düştüğü görülmektedir. Ancak alan bakımından küçülmesine rağmen ilçenin nüfus yoğunluğunda ciddi bir artış olmuştur. Bu kapsamda, ilçede nüfus artışına bağlı olarak nüfus yoğunluğu da geçen beş yıl içerisinde 37'den 40'a yükselmiştir. Ayrıca 1988 yılında yapılan idari düzenleme kapsamında Develi ilçesinin yerleşim yeri sayısında azalma olmuştur. Taşçı bucağına bağlı olan İmamoğlu köyünün buradan alınarak Tomarza ilçesine bağlanmasıyla beraber Taşçı bucağının yerleşim yeri sayısı 21'den 20'ye; ilçenin yerleşim yeri sayısı ise 49'dan 48'e inmiştir. Böylece ilçenin alanında da ciddi bir daralma meydana gelmiş oluyordu.²²

1997 yılı nüfus verileri içerisinde Develi'ye bağlı yerleşim yerleri sayılarında herhangi bir değişim yaşanmamış olsa da bazı yerleşim yerlerinin isimlerinin değiştiği anlaşılmaktadır. İsmi değiştirilen yerlerden birisi Merkez bucağına bağlı olan Gazlıgömedi Mahallesi'dir. Bu kapsamda yapılan yeni düzenlemeyle beraber Gazlıgömedi'nin adı Yeşilyurt olarak değiştirilmiştir. Böylece bu tarihten itibaren Gazlıgömedi, Yeşilyurt Mahallesi olarak anılmaya başlanmıştır.²³

2000 yılında Develi ilçesinin coğrafi alanın arttığı ve 1.843 km²'den 1.877 km²'ye çıktığı ve ancak coğrafi alan artmasına rağmen km²'ye düşen kişi sayısının azaldığı ve

40'tan 38'e düştüğü görülmektedir. Bunun dışında 2000 yılı itibarıyla Develi ilçesinde yer alan Taşçı ve Merkez bucaklarında toplamda 48 adet yerleşim yeri bulunmaktadır. En fazla yerleşim yeri olan bucak 28 ile Merkez bucağı iken; Taşçı bucağının ise sadece 20 adet yerleşim yeri bulunmaktadır. Bu arada ilçede 28 adet yerleşim yerinin bulunmasına bağlı olarak da toplamda 28 adet muhtarlık yer almaktadır.²⁴

2. SONUÇ

1960 yılından itibaren ülkemizde her alanda olduğu gibi idari yapı alanında da bazı değişiklikler ve düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar ve düzenlemeler Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden beri aralıksız olarak sürdürülmektedir. Bu kapsamda Kayseri ili ve komşu vilâyetler arasında teşkilatlanma alanındaki çok sayıda yenilikler yapılmış ve Kayseri'nin coğrafi alan bakımından büyük bir kazası konumunda bulunan Develi, bu durumdan fazlasıyla etkilenmiştir. Bunun sonucu olarak 1960 yılından çalışma alanımız olan 2000 yılına kadar Develi'nin bucak ve köylerinde idari yapıda sayıca değişiklikler yapılmış ve bu değişikliklerden dolayı adı geçen kazanın bağlı birimlerinde bazı değişiklikler olmuştur.

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde olduğu gibi 1960'tan sonra da bazı yerleşim yerlerinin adları değiştirilmiştir. Bunun birçok nedeni olmakla beraber, ulusalcılık politikalarının daha etkili bir neden olduğu açık bir biçimde görülmektedir. Bu kapsamda Develi ilçesinin bazı köy ve mahallerin isimleri değiştirilmiş ve bunlara yeni isimler verilmiştir.

Sonuç olarak, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde olduğu gibi günümüze çok yakın bir dönem olan 1960 ile 2000 yılları arasında ülke genelinde yapılan çok sayıda idari düzenlemelerle beraber Kayseri ili Develi kazasının teşkilatlanmasında değişiklik ve yenilikler yapılmıştır. Bu sayede Develi'ye bağlı olan bucak, köy ve kasabaların bazılarında idari yapı bağlamında bazı yenilikler yapılmıştır.

21 CCA, Fon Kodu: 30. 11. 1. 0, Yer No: 644. 40. 2; Resmi Gazete, 8 Aralık 1988, Sayı: 20013, s. 27.

22 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1990 Kayseri Genel Nüfus Sayımı (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1986, s. 27.

23 Devlet İstatistik Enstitüsü, 1997 Genel Nüfus Tespiti İdari Bölünüş, Devlet İstatistik Matbaası, Ankara 1998, s. 1.

24 Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000 Yılı Nüfus Sayımı, Devlet İstatistik Matbaası, Ankara 2000, s. 76

Örneğin başta nüfus değişimleri olmak üzere bazı nedenlerden dolayı bazı köyler farklı idari yapılara bölünmüş ve bazı mahalleler de köy statüsüne getirilmiştir. Söz konusu düzenlemeler 1960'tan itibaren başlamış ve bu çalışmanın dönemi olan 2000 yılına kadar çeşitli aralıklarla devam etmiştir. Ayrıca Resmi Gazete ve Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nin verdiği bilgilere göre, adı geçen düzenlemeler günümüzde yapılmaktadır.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (C. C. A.)
- CCA, Fon Kodu: 30. 11. 1. 0, Yer No: 281. 12. 20.
- CCA, Fon Kodu: 30. 11. 1. 0, Yer No: 307. 29. 8.
- CCA, Fon Kodu: 30. 11. 1. 0, Yer No: 635. 55. 8.
- CCA, Fon Kodu: 30. 11. 1. 0, Yer No: 660. 54. 2.
- CCA, Fon Kodu: 30. 11. 1. 0, Yer No: 644. 40. 2.

RESMÎ GAZETE

- Resmi Gazete, 10 Şubat 1981, Sayı: 17247, s. 27.
- Resmi Gazete, 18 Ekim 1981, Sayı: 17488, s. 6.
- Resmi Gazete, 18 Ekim 1985, Sayı: 18932, s. 1.
- Resmi Gazete, 28 Aralık 1987, Sayı: 19678, s. 25.
- Resmi Gazete, 6 Kasım 1989, Sayı: 36242, s. 89.
- Resmi Gazete, 8 Aralık 1988, Sayı: 20013, s. 27.

ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

- BEZAZ, Yurda Güven, *Haberleşme ve Tarihçesi*, Türkiye Haber İş Sendikası, Ankara 2007.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı (23 Ekim 1960)*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1963.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı (24 Ekim 1965)*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı (26 Ekim 1975)*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1976.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *1980 Kayseri Genel Nüfus Sayımı (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri)*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1981.

- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *1985 Kayseri Genel Nüfus Sayımı (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri)*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1986.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *1990 Kayseri Genel Nüfus Sayımı (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri)*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1986.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı (25 Ekim 1970)*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1971.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, *1997 Genel Nüfus Tespiti İdari Bölünüş*, Devlet İstatistik Matbaası, Ankara 1998.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, *2000 Yılı Nüfus Sayımı*, Devlet İstatistik Matbaası, Ankara 2000.
- Develi Belediyesi, *Türkiye Develi*, Ada Print Yayınları, İstanbul 2015, s. 1.
- ÖZGÜR, Murat, *Nüfus Coğrafyası*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 2011.
- ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 3. Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara 2008.
- SEVİM, Burhan, *Develi'nin Kültür Turizmi Potansiyelinin Detok Planı Kapsamında Analizi: Develi'de Örnek Bir Yerel Kalkınma Planlaması: DETOK*, (Kitap Bölümü), Nobel Yayınları, Adana 2015.
- TOPÇU, Sultan Murat, *Develi Şehrinin Selçuklular Dönemindeki Fiziksel Yapısı*, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 38 (2013), ss. 1-14.
- TUNÇ, Bilal, *Cumhuriyet Döneminde Ayaş İlçesinin İdari Yapısı ve Nüfusu (1923-1980)*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7/2 (2018), s. 1423-1433.

DEVELİ'DEN YUNANİSTAN'A GÖÇEN LOZAN MUADİLLERİNDE KÜLTÜREL BENZERLİKLER

Doç. Dr. Recep ÖZKAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi recepozkan33@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1915-2365>

Özet

Çalışmada; Lozan Antlaşması gereği Kayseri-Develi köylerinden Yunanistan Kozani bölgesine göçen mübadillerde kültürel benzerliklerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma tarama modelinde betimsel bir çalışma olup, gözlem ve görüşme yoluyla veriler toplanmıştır. Kırk beş elli yaş üstü kadın ve erkeklerin büyük çoğunluğunun orta ve üst seviyede Türkçe konuştukları, birçoğunun evinde Türk kanallarının izlendiği, Türk adet ve görenekleriyle çok benzerliklerin olduğu görülmüştür.

Göçün ilk yıllarından yakın zaman kadar, göç edenlerin göç ettikleri yerlerdeki yerli ahaliyle iletişimlerinin olmadığı, yerli halk tarafından kabul edilmedikleri, bu nedenle de mübadillerin kendi içlerine kapanarak Türkiye'deki adet ve gelenekleri yaşattıkları görülmektedir. Zaman içerisinde yaşanan dışlama-ötekileştirmenin azalmasıyla iletişimin güçlendiği, evliliklerin gerçekleşmeye başladığı, böylece de yeni neslin Türkçe öğrenmediği şikâyetleri görüşmelerden tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mübadele, Göç, Kültür, Kültürel Benzerlik, Develi, Yunanistan, Kozani, Lozan.

1. GİRİŞ

30 Ocak 1923'te imzalanan Lozan Barış Konferansı'nda alınana karalar gereği, Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleştirilen nüfus mübadelesi, dini temelli bir nüfus değişimini öngörmektedir. Lozan antlaşması ile birlikte yapılan Türk ve Yunan Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokolün birinci maddesinde; *"Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine girişilecektir. Bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecektir"* ikinci maddesinde ise; *Birinci Maddede öngörülen mübadele: a) İstanbul'da oturan Rumları (İstanbul'un Rum ahalisini); b) Batı Trakya'da oturan Müslümanları (Batı Trakya'nın Müslüman ahalisini) kapsamayacaktır"* ifadeleriyle mübadelenin şekli belirtilmiştir. İstanbul da 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş bütün Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar, 1913

tarihli Bükreş Antlaşması'nın ile sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş tüm Müslümanlar Batı Trakya'da oturan Müslümanlar sayılacaklardır (Soysal, 2000: 185) ifadeleriyle de mübadele kapsamı dışında kalacaklar belirlenmiştir. Bu durumun siyasi olduğu kadar sosyolojik yönü de önemlidir.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün verilerine göre, mübadele kararının sonucu olarak 1923 ile 1927 yılları arasında Yunanistan'dan Türkiye'ye 456.720 Müslüman gelmiş ve çoğunluğu Ekim 1923'te kurulan Mübadele İskân ve İmar Vekâleti tarafından önceden belirlenmiş olan köy ve şehirlere yerleştirilmiştir. İki ülke arasındaki bu karşılıklı zorunlu değişim-hareketlilik literatürde göç olgusuyla karşılık bulmaktadır. Bu göçün, göçe tabi tutulanların istekleri doğrultusunda olmayıp, siyasi antlaşmalar sonucu oluşu, göçün zorunluluğunu ortaya koymakta olup, zorunlu dış göç kategorisinde değerlendirilmektedir.

Kavram olarak göç, farklı bilim dallarında farklı tanımlarla ortaya çıkmaktadır. Eski dilde hicret kavramıyla

açıklanan göç (Zaim, 2006: 327), Türk Dil Kurumu sözlüğü ve Onuncu Kalkınma Planında (2014); ekonomik, toplumsal veya siyasi sebeplerle birey veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi olarak tanımlanmaktadır. Türkyılmaz (1998: 2) ise göçü; kişilerin yaşadığı coğrafi mekânı, kendilerine has sebeplerle sürekli veya geçici olarak yerleşme düşüncesiyle terk ederek yeni bir mekâna yerleşmesi olarak tanımlar.

Göç olgusu, ortaya çıkış biçimine göre farklı isimlerde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmalardan ilki göç hareketlerinin yönüne göre yapılan sınıflamadır. Ülke içerisindeki yerleşim birimleri arasındaki hareketliliğe 'iç göç'; ülke dışındaki hareketliliğe ise 'dış göç' denilmekte olup bu durum günümüzde ise 'uluslararası göç' olarak ifade edilmektedir (Nakhoul, 2014: 4, Sağlam, 2006: 34). Aksoy'da (2012: 194-195) göçü ortaya çıkaran nedenleri; iklim kaynaklı göç, ekonomik kaynaklı göç, siyasal kaynaklı göç, eğitim kaynaklı göç, beyin göçü, emekli göçü olarak altı şekilde sınıflandırır. Dolayısıyla göç hareketliliği her durumda bir nedene bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü hiçbir milletin ya da grubun veya bireyin önemli bir gerekçe olmadan yaşadığı/vatan edindiği yeri/coğrafyayı bırakarak başka bir yere göç etmesi pek mümkün görünmemektedir. Zorunlu ve isteğe bağlı olarak gerçekleşen göç hareketliliğinde, bir gerekçe -önemli sayılabilecek bir zorunluluk bulunmaktadır. Zorunlu göçte de iki durum söz konusudur. Bunlardan birincisi bireyin kendi isteği olmasına karşın, bu istek birey dışındaki faktörlerin etkisiyle oluşmaktadır. Geçim sıkıntısı nedeniyle ya da daha rahat yaşam arzusu ile bireyin istemeyerek de olsa gönüllü olarak göç etmesi. İkincisi ise, bireyin istek ve arzusu dışında, başka güçlerin etkisi özellikle de devlet tarafında zorla bulundukları yerden başka bir yere hatta başka ülkelere hareketliliğe zorlanmasıdır.

İnsanlık tarihi ile birlikte ortaya çıkan göç olgusu, birçok bilim dalının ilgi alanına girmektedir. Göçü ortaya çıkaran sebepler ve göç sonucu oluşan durum birçok bilimin ilgi inceleme alanına girmektedir. Özellikle göç olgusu,

sebepler ve sonuçları bakımında, toplumların o dönemki sosyo-kültürel yapıları hakkında önemli bilgiler içermektedir. Dolayısıyla göç hem ülke içinde hem de ülkeler arasında, bireysel ve gruplar arası gerçekleşen coğrafi mekân hareketliliği olup, sonuçları itibariyle bu coğrafi mekân değiştirme sürecinin ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasi yönleriyle toplum yapısını değiştiren nüfus hareketi olarak da tanımlanabilmektedir (Özer, 2004: 11).

Göç sonucu yerleşilen yerin seçimi değişik şekillerde olmaktadır. Devletin iskân politikası burada önemli bir etkiye sahiptir. İlk zamanlar devlet politikası gereği yerleşilen yerler, zaman içerisinde göç edenlerin kendi istekleri yerleşilen bölgenin seçiminde etkili olabilmektedir. Bu durum ise göç edenlerin, ilk yaşadıkları yerin coğrafi özelliklerini, daha önceden gelerek yerleşmiş tanıdık ve akrabalarının bulunmasını dikkate aldıklarını göstermektedir. Seferberlik sırasında Artvin bölgesinden göç edenlerin yeni yerleşim yerlerini seçmelerinde yukarıda belirtilen nedenler rol oynamıştır. Daha çok ilk zamanlarda devletin iskân politikasına göre hareket edenler zamanla, önceki yaşadıkları yerlere benzer coğrafi özellikler taşıyan ve de akrabalarının bulunduğu yerlere doğru kayma eğilimi göstermişlerdir. Ayrıca savaş sonrası ilk yerlerinden daha iyi imkânlarla sahip yerleşim yerleri verilmesine rağmen" geri gitmeler, coğrafi şartlara alışkın olmama ve de memleket özlemi "bülbul altın kafes misali" gibi etkenlerden kaynaklanmaktadır. İkinci kez tekrar göç edenlerin göç edecekleri yerlerde daha çok akraba ya da ilk yerlerinden tanıdık birilerinin bulunduğu bölgeleri tercih etmelerinde mensubiyet duygusunun etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bazı durumlarda göç edenler, göç ettikleri bölgenin ismiyle, bazı durumlarda da göç edenlerin çeşitli özelliklerinden dolayı farklı isimle anılmaktadır. Bulgaristan göçmenleri, Selanik göçmenleri vb. gibi. Bazen de, göç sonunda yerleşilen yerde daha önce yaşayanların göç edenlere, onların çeşitli özelliklerinden dolayı farklı isimler verdikleri görülmektedir².

Göçe tabi olan insan toplulukları, gittikleri yerlerde, o yörenin insanlarıyla ilişkilerinin şekline bağlı olarak, ya

onlara uyum sağlamışlar ya da kendi kültürlerini tamamen koruma çabasına girmişlerdir. Uyum sağlamamada direnen topluluklarla o yörenin insanları arasında her zaman kıyasıya bir mücadele olmuştur. Mücadelede tarafların üstünlüğü, çoğu zaman kendi kültürünü muhafaza ederek bu kültürü diğerlerine aktarmada başarılı olanlardan yana olmuştur. Bazı zamanlar göç edenler kimliklerini kaybederek, göç ettikleri toplumla bütünleşmiş/yok olmuşlar. Bazı zamanlarda da göç edenler göç ettikleri yerlerdeki toplumlara kendi kültürlerini aşılamışlardır. Göç sonucu, göçün gerçekleştiği toplum içerisinde uyumlu bir hayat süremeyen topluluklar zaman içerisinde temel kültürel özelliklerini kaybetmişlerdir.

Başlangıçta temel değerlerini kaybetme korkusu insanlarda, yeni katıldığı ortamın hemen tüm özelliklerine karşı bir direnç oluşturmalarını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum gizli bir kutuplaşmayı da doğurmaktadır. Göç edenlerle yerli nüfus arasında çok yönlü, açıktan ve gizli çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Bir taraftan eskiden sahip olduğu değerlerle içinde yaşadığı toplumun kültür unsurları arasında uyumsuzluk, diğer taraftan değişime direnememe sonucu değerlerde çatışma göç edenleri çeşitli sorunlarla karşı karşıya getirmektedir. Ana-baba çocuklar arası ilişkilerden iş ilişkilerine, komşuluk ilişkilerinden yerel yönetimlerle olan ilişkilere kadar her aşamada sorunlar beraberinde ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma; uzun yıllar Türkiye'de yaşadktan sonra mübadele sonucu² Kayseri'nin bazı köylerinde Selanik'ten gelerek yerleşen göçmenlere, "tereke" denilmektedir. Bu isim, Selanik'ten gelenlerin buğday ölçme aracına "tereke" demelerinden kaynaklanmaktadır.

Yunanistan'a göç eden mübadillerin çocukları ve torunlarının sosyo-kültürel yaşamlarının, orada sahip oldukları kültürel değerlerle Türk kültürü arasındaki benzerlikleri ortaya koyma açısından önemli görülmektedir. Çalışmada; Lozan Antlaşması gereği mübadeleye tabi tutulan Kayseri-Develi yöresinden Yunanistan'ın Kozani ve Yanya bölgelerine göç eden mübadillerdeki kültürel benzerlikleri tespit etmek amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırma tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Nitel bir durum çalışması olarak desenlenmiştir. Nitel araştırmalarda; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama araçları kullanılır, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik bir süreç izlenir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Nitel araştırma; çözmek, yorumlamak ve anlamla ilgili terimlere ulaşmaya çalışılan teknikleri kapsayan süreçtir (Maanen, 1979). Nitel araştırma yapanlar, insanların oluşturdukları anlamları kavramayla ilgilenirler (Merriam, 2013). Creswell, (2013) ise nitel araştırmalarda, çalışmada insan ve yerlere duyarlı olan tümevarım ile tümdengelimli veri koleksiyonlarını, örüntü ve temalar kurarak verilerin analizlerini içeren nitel yaklaşım kullanılır. Sosyal gerçekliğin öznesi olan insanların herhangi bir konuda sahip oldukları düşünce, duygu ve tutumlarını öğrenmek için çeşitli araştırma teknikleri kullanılmaktadır (Türnüklü, 2000: 543). Dolayısıyla verilerin toplanmasında görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Bir araştırma tekniği olarak görüşme, araştırmacı ile araştırmanın öznesi konumunda yer alan kişi arasında geçen kontrollü ve amaçlı sözel iletişim biçimidir (Cohen ve Manion, 1994: 271. Aktaran: Türnüklü, 2000: 543). Bu çalışmada, araştırma yapılan bölgelere iki farklı zamanda iki ayrı ziyaret yapılması ve evlere konuk olunması nedeniyle gözlem tekniğine de yer verilmiştir.

ÇALIŞMA GRUBU

Olabildiğince zengin veri elde edilmesi amacı ile çalışma grubu, amaçlı örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme tekniği kullanılarak belirlenmiştir. Maksimum çeşitlilik örnekleme tekniği; göreceli olarak küçük bir örneklem oluşturmak ve bu örnekleme çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derece yansıtmaktır. Böyle bir araştırma sonucunda ortaya çıkabilecek bulgular ve sonuçlar diğer bir başka yöntemle

ulaşılan sonuçlardan daha zengindir. Maksimum çeşitliliğe dayalı örneklem oluşturmada amaçlanan, genelleme yapmak için bu çeşitliliğin oluşmasını sağlamak değildir, tam aksine çeşitlilik gösteren durumlar arasında herhangi ortak olguların olup olmadığını bulmaya çalışmak ve bu çeşitliliğe göre problemi farklı boyutlarıyla ortaya koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Patton'a göre bu tarz bir örneklem oluşturma'nın iki yararı vardır; örnekleme dâhil her durumun kendine özgü boyutlarının ayrıntılı bir biçimde tanımlanması ve büyük ölçüde farklı özellik gösteren durumlar arasında ortaya çıkabilecek ortak temalar ve bunların değerlerinin ortaya çıkarılmasıdır (Aktaran: Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu örnekleme yöntemi bazen olumsuzluğu ya da olgunun uygun olmayan örneklerini ve çeşitliliklerini içerir (Merrriam, 2013).

Lozan Antlaşması gereği mübadele ile Develi'nin Çukuryurt, Yaylacık, Satı, Taşçı, Hoşça, Beşkardeş, Zile, Yenice ve Karacaviran mahallelerinden göç edenlerin torunları 2015 yılının Mayıs ayında ata topraklarını ziyaret etmek için Develi'ye gelmişler ve Develi Belediyesi'nin ev sahipliği ve mihmandarlığında ziyaretlerde bulunmuşlar. Yunanistan'ın Kozani İli Vathylakkos (Çukuryurt) köyünde faaliyet gösteren 'Vathylakkos'taki Kapadokya Faraşalılar Derneği'nin daveti üzerine; 12-17 Kasım 2017 tarihlerinde, Mübadele Dönemi Develi ve köylerinden Yunanistan'a Göçen Mübadillerle Kültürel İşbirliği Köprüsü Oluşturma Projesi I kapsamında, Kozani İli Vathylakkos (Çukuryurt), Patrana (Taşçı), Yanya İli (Bafra) yerleşim yerlerini ziyaret edilmiştir.

Çalışma grubunu; yukarıda belirtilen Mübadillerin çocuk ve torunları oluşturmaktadır. Araştırma örnekleminde yer alacak kişilerin seçilmesinde kolay ulaşılabilir durum örnekleme; görüşme yapılacak kişilerin belirlenmesinde, amaçlı örnekleme yollarından maksimum çeşitlilik örnekleme tekniğinden yararlanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örneklemesinde, aynı durumu mümkün olabildiğince çeşitli dağılımlarla açığa çıkarmak ve daha zengin sonuçlara ulaşmak söz konusudur (Flick, 2002). Bu maksatla; görüşme yapılacak kişilerin belirlenmesinde, Kozani'de göçmenler tarafından kurulmuş Fara-

şalılar dernek başkanı Sayın Andreas Kostantinidis'inde görüşleri doğrultusunda, görüşülecek kişilerin atalarının Kayseri-Develiden göçenlerin çocuk ve torunlarından ve Türkçe bilenler arasından gönüllülük esası uygulanmıştır. Dolayısıyla araştırmanın çalışma grubunu; Kozani bölgesindeki Petrana (Taşçı) köyünden iki kadın iki erkek ve Vathylakkos (Çukuryurt) köyünden iki kadın iki erkek, Yanya bölgesindeki Bafra köyünde yaşayan iki kadın ve bir erkek olmak üzere toplamda 11 evli kişi oluşturmaktadır.

Araştırmaya Kozani'den Petrana ve Vathylakkos köylerinin dâhil edilmesinin gerekçesi, bu iki köyün Türkiye'den göç edenler tarafından aynı isimle Yunanistan'da kurulmasıdır. Ayrıca Yenice köyünden göç edenlerde Yunanistan'da aynı isimli bir kasabada yaşamaktadırlar. Fakat onların yaşadığı yer Kozaniye 150 km uzak olması ve ilk seyahatte aşırı yağmur sonucu bölgeye ulaşma imkânımızın olmaması nedeniyle Yeniceden görüşmeye kimse alınmamıştır. Bafra köyünün dâhil edilmesinin gerekçesi ise bulgulara açıkça belirtildiği gibi burada Samsun Bafra'dan göçenler yanında Develi'nin Zile ve Karacaören köylerinden göç edenlerin yaşamasıdır.

VERİ TOPLAMA ARACI

Araştırmada veri toplama amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme yönteminde araştırmacı görüşme yaptığı kişi ile belirlenen konuyu keşfetmeye çalışır. Çalıştığı konu ve problemle ilgili özel alanlar keşfederse, sorularını daha ayrıntılandırarak o alanı derinliğine irdeleyebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Ayrıca araştırmacı mülakat sorularını görüşme öncesinde hazırlayarak katılımcının mülakat sırasında vermiş olduğu cevaplara göre soruları değiştirebilir, soruların sırasında değişiklik yapabilir veya gerek duyulması halinde ek sorular ekleyebilir (Çepni, 2014). Patton (2014) ise yarı yapılandırılmış görüşmeyi görüşme formu yaklaşımıyla ele almış ve görüşme formu yöntemini benzer konular olmak amacıyla farklı inşalardan aynı tür bilgiler edinilmek için hazırlandığını söylemiştir Başka bir görüşle yarı yapılandırılmış görüşme; soruların esnek

olduğu, her katılımcıdan spesifik bilgiler alınabildiği, yarı yapılandırılmış görüşme sorularını içeren bir görüşme kılavuzunun olduğu ve önceden belirlenmiş ifadelerin olmadığı bir görüşme (mülakat) türüdür (Merriam, 2013).

Çalışma için hazırlanan görüşme soruları gerekli uzman görüşü alınmış ve yapılan düzenlemeler sonucu son hali verilmiştir. Katılımcıların rahat olması sebebiyle istedikleri yerde ve istedikleri zamanda orada bulunularak mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar ortalama 15-20 dakika sürmüştür. Katılımcıların izinleri doğrultusunda mülakat süreci ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır. Daha sonra alınan ses kayıtları harfiyen, birebir olarak Word dosyasına geçilmiş ve yazılı hale dönüştürülmüştür. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmaya katılanların sorulara verdikleri cevaplar kayıt altına alınarak yazıya aktarılmış, her bir katılımcının verdiği cevaplar numaralandırılarak sıralama yapılmıştır. Daha sonra elde edilen veriler betimsel analiz tekniğine göre çözümlenmiştir. Betimsel analiz tekniğinin tercih edilme sebebi ise, verilerin çözümlenmesinde öncesinde belirlenen temalara göre özetlenmesine ve yorumlama yapılmasına olanak sağlamasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Veri toplama aracı olarak; eğitim bilimleri, sosyoloji ve Türk dili uzmanlarının görüşleri de alınarak hazırlanan açık uçlu sorulardan oluşan görüşme formu kullanılmıştır.

VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

Araştırmanın veriler, belirtilen bölgelere 2017 Kasım ayında yapılan ziyarette sonucunda elde görüşmelerden elde edilmiştir. Bütün görüşmeler, görüşmecilerden alınan izinle ses kayıt cihazı kullanılarak kayda alınmıştır. Ses kayıtlarının çözümlemesi yapılarak her görüşmeci ile yapılan görüşmeler yazılı metin haline getirilmiştir. Görüşmecilerin, formda yer alan sorulara verdikleri cevaplar, soruların altında toplanarak her soruya verilen cevaplar bir arada listelenmiştir. Her soruya dönük cevap listelerinden, araştırma problemine dönük anlamlı temalar çıkarılmıştır. Araştırmaya dâhil edilen kişilerle yapılan

görüşmeler kodlama sistemiyle kayıt altına alınmıştır. Kodlamada, Kozanide yaşayan kadınlara KK1, erkeklere KE1, Bafra da yaşayan kadınlara ise BK1, erkeklere ise BE1 şeklinde kodlama yapılmıştır.

Araştırmada görüşmelerden elde edilen nitel verilerin analizinde, nitel veri analizi yöntemlerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Her bir temanın içindeki anlam birimleri ortaya konmuş ve bu anlam birimleri aracılığıyla da kuramsal açıklamalara dayandırılarak çıkarsamalar yapılmıştır. Nitel verilerin raporlaştırılması aşamasında, bulgularla ilgili olarak, görüşmelerden birebir alıntılara yer verilmiş, böylece güvenilirlik artırılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca; verilerin toplanması aşamasında, ilk ziyarette görüşülen kişilerle yapılan görüşmeler esnasında bazı kelimelerin hem onlar hem de araştırmacı tarafından anlaşılmasında sorun yaşanması nedeniyle ikinci görüşmede, Yunanca ve Rumca bilen bir rehberden yardım alınmıştır.

Elde edilen verilerin analizinde aşağıdaki gibi bir sıra takip edilmiştir.

1. Elde edilen veriler araştırma sırasında sorulan soruların sırasına göre analiz edilmiştir.
2. Araştırmada görüşme esnasında görüşülen kişilerin sorulara verdiği cevaplarda, araştırma konusu dışında görüşlerde belirtmişler. Bu görüşler araştırma kapsamı dışında bırakılmış, sadece araştırma soruları ile ilgili cevaplar üzerinden düzenleme yapılmıştır.
3. Görüşmelerde araştırmaya katılanların verdikleri cevaplardan ilginç ifadeler, hiç değiştirilmeden olduğu gibi alınmıştır.
4. Görüşmelerden elde edilen verilerde gereksiz tekrarlardan kaçınılmış, verilerin okunabilir ve anlaşılabilir olarak tanımlanması sağlanarak gereksiz tekrarlar ve anlatılar kapsam dışı bırakılmıştır.
5. Son olarak, elde edilen bulgular açıklanarak ilişkilendirilmesi gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde; önceki

yıllarda, ailesi mübadelede Yunanistan'dan Türkiye'ye göçen ve daha sonra ailesinin göçtüğü yerleri görmek için birkaç kez araştırmanın yapıldığı köyleri ziyaret ederek oradakilerle dostluk kuran öğretmen Hicran Bozkurt ile yüksek lisans tez çalışması için birkaç kez uzun süreli olarak aynı köylerde bulunan ve oradakilerle üst düzeyde dostluk kuran Dr. Metin Bağrıaçık'tan da konuyla ilgili bilgiler alınmıştır.

3. BULGULAR

Çalışmada elde edilen bulgulara geçmeden önce çalışmanın hikâyesi hakkında bilgi vermek gerekmektedir.

Bu çalışmanın verileri, yukarıda da bahsedildiği gibi 2017 ve 2019 yıllarında Yunanistan'a yapılan iki ayrı seyahat sırasında elde edilmiştir. Lozan Antlaşması gereği yapılan mübadelede Kayseri-Develi'nin Çukuryurt, Yenice, Bakırdağı, Satı, Kiske, Hoşça, Zile ve Karacaören köylerinden mübadeleye tabi tutulan Rumlar, Yunanistan'da Kozani ve Yanya bölgelerinde yerleşime tabi tutulmuşlar. İki devlet arasındaki siyasi durum nedeniyle, mübadillerin eskiden yaşadıkları köyleri ziyaretleri uzun bir süre mümkün olmamıştır. 1990'lı yılların ortasında ilk ziyaret gerçekleşmiş, daha sonra ise 2015 yılında grup olarak bu köylerin eski sakinlerinin çocuk ve torunları atalarının yaşadıkları köyleri ziyaret etme imkânı bulmuşlar.

Sosyal medyanın gelişmesi sonucu göç edenlerin çocuk ve torunları ile sonradan onların göç ettikleri köylere yerleşen Türk aileler görüşmeye başlamıştır. Bu görüşmelerde önemli bir rol üstlenen Andreas Kostandinidis, annesinin anneannesi göç sırasında gemide doğan Melo Hanım'ın torunu olup aynı zamanda Kozani'de göç edenlerin kurduğu Faraşalılar Derneği başkanıdır. Geçmişine meraklı olan Andreas Türkçe bilmemektedir.

Sosyal medya aracılığıyla tanıştığımız Andreas; Kozani'de ki durumdan bahsederek, orada kurdukları derneği ve faaliyetlerini sık sık anlatmaktaydı. Ayrıca köylerinde kurdukları müzeden görüntüler göndererek merakımızı iyiden iyi arttırmıştı. Dernek aracılığıyla her yıl temmuz ayında, Yunanistan'da farklı yerlerde yaşayanların bir araya

geldikleri büyük Çukuryurtlular günü yaptıklarından ve Türkçe türküler söyleyip, oyun havaları eşliğinde oyunlar oynadıklarından bahsedirdi. Bütün bu görüşmeler, oraların ziyaret edilerek, oradaki yaşamların incelenmesi isteğini uyandırmıştı. Bu nedenlerle Develi Belediyesine sunulan proje 2017 Kasımında ilk ziyaret gerçekleşmiş oldu.

İlk seyahat sırasında Andreas aracılığıyla araştırma konusunda bilgi alabileceğimiz kişilerin belirlenmesi sağlanmıştır. Başlangıçta sadece Kozani bölgesi ziyareti planlanmıştır. Fakat seyahat esnasında, yaklaşık 150 kilometre uzaklıkta Yanya bölgesindeki Bafra köyünden Atina ve Anastatsia Hanımlar, Kozani'ye, Türkiye'den misafirlerin geldiğini öğrenerek bizleri ziyarete gelmeleri ve ısrarları üzerine ziyaret kapsamına Bafra köyü de dâhil edilmiştir. Çok iyi Türkçe konuşan Atina Hanım ve onun tavsiyesi üzerine Bafta köyünde yaşayan üç kişi daha araştırma kapsamına dâhil edilmiştir.

Bulgular aşağıdaki başlıklar altında sıralanmıştır.

DİL

İlk ziyarette, göç edenlerin çocuk ve torunlarından 45-50 yaş üstü olanların Türkçeye hâkim oldukları görülmüştür. Göç edenlerin çok büyük bir çoğunluğunun Yunanistan'da Yunanca ve Rumca öğrenmeden öldükleri, tüm yaşamları boyunca Türkçe konuştukları, hem araştırma kapsamında görüşme yapılan hem de seyahat esnasında karşılaşılan kişilerce sıklıkla ifade edilmiştir. ... *dedem eve geldiğinde onunla devamlı Türkçe konuşur...* (Güvenç ve Haris 2015: 24). Her iki seyahatte de orta yaş üstü kadın ve erkeklerin, Türk televizyonlarını izlemek için evlerine çanak anten taktırdıklarını, kendi aralarında Yunanca bilmelerine rağmen Türkçe konuştukları görülmüştür. Bu nedenle de seyahatler sırasında iletişim güçlüğü yaşanmamıştır.

Araştırma kapsamında ziyaret edilen her yerde Türkçe konuşan 45 yaş üstü kadın ve erkeklerle karşılaşmıştır. Daha aşağı yaşta olanların ise fazla Türkçe bilmedikleri, bilenlerin de dede ve nineleriyle birlikte oturanlar olduğu tespit edilmiştir. Türkçe konuşanların çok büyük bir çoğunluğunun Kayseri ağızına yakın bir dil kullandık-

ları görülmüştür. Örnek olarak; “nörüyon, gadasını aldığım, tomarını, gardaş, nizah, goğuculuk, hazetmek, gomuyodular (bırakmıyordular), boyuna (devamlı-sürekli), ağrının dibi, zibil, sokum, ha öyle” verilebilir.

Türkçeyi nasıl öğrendiniz? sorusuna, görüşülenlerin tamamı, ana-babalarından öğrendiğini ifade etmiştir.

Nereden öğreneceğim be guzum, anam babam kendi ana-babasından öğrenmiş biz de onlardan öğrendik. Onlar buraya geldiklerinde Rumca bilmiyorlarmış. Onlar çocuklarına, ana-babamızda bize öğretti BE1.

Nasıl öğreneceğiz, köyde, evde Türkçeden başka bir şey konuşulmuyordu ki. Yabancılar bizi içlerine almıyordu. Biz de kendi içimizde hep Türkçe konuşurduk. Zaten başka dil mi bilmiyorduk ki konuşalım KK3.

Ben okulda öğretmenden her zaman azar işitir, dayak yerdim Yunanca konuşmadığım için. Onun dediklerini de anlamazdım. Oda bana kızar, beni döverdi. En sonunda evde sokakta Türkçeden başka dil mi var ki öğreneyim. Anamın dili tabi Türkçe konuşacağım diye öğretmene çıktım KK2.

MİSAFİRPERVERLİK

Seyahatin başlangıcından Vathilakkos köyüne girene kadar, “acaba nasıl karşılanacağız, ilgi gösterecekler mi, tavır ve davranışları nasıl olacak, misafirlik anlayışları var mı?” vb. düşüncelerle geçmişti. Yunanistan sınırını girdikten sonra neredeyse saat başı Andreas’ın sosyal medya üzerinden; nerede olduğumuzu, yolculuğun nasıl geçtiğini sorması, Kozani’ye yaklaşınca sık sık yol tarifi yapması bizim endişelerimizi azaltmıştı. Yolculuk esnasında, köye ulaşınca otele gidilip dinlenilir, ertesi gün Andreas aracılığıyla ziyaretler yapılır şeklindeki planlamamızı yapmıştık. Aynı gün saat 16.00 civarı Vathilaykos köyüne girdiğimizde Andreas’ın köyün girişinde bizi beklemesi ve hemen evine davet etmesi endişelerimizin tamamen yersizliğini ortaya koymuş oldu. Türk geleneklerine çok benzer bir misafir karşılama töreninden sonra, Türk kahvesi ikramı esnasında, sık sık kapının açılması ve Türkçe (çoğunlukla da Kayseri ağzıyla) hoş geldiniz diyerek içeri 50 yaş üstü kadın ve erkeklerin girmesi ve hasretle bizleri kucaklamaları

misafirlik anlayışındaki benzerliği göstermektedir. Aynı günün akşamı bizim için köylülerin katılımıyla gerçekleştirilen eğlence-toplantı da; eğlencenin yapılacağı yerin kapısından içeri giren her birimizin, sanki kırk yıllık hasret sonucu kavuşulmuş bir tanıdığına sarılır gibi kucaklayarak Türkçe hoş geldiniz sözleriyle karşılanmamız, Yemekler ve içeceklerin, önce misafirlere diyerek servis edilmeye başlanması, sizin için tavuk eti de pişirdik ifadeleriyle dini hassasiyete dikkat etmeleri de yine misafirlik anlayışının neredeyse aynı olduğunu ortaya koymaktadır.

Ziyaret edilen köylerin bağlı bulunduğu kasaba olan Velvendos ve Kozani Belediyesini ziyaretlerde de güler yüzlü ve saygılı karşılamalar, karşılıklı hediyeleşme ve yemek ikramının yapılışı, otelden ayrılırken siz bizim misafirimisiniz, misafirden para alınmaz ifadeleri ile ücret ödettirmemeleri bir başka benzerliği yansıtmaktadır. Aynı uygulamaları bir günlük Yanya-Bafra köyünde de görmek misafirlik konusunda arada pek bir fark olmadığını düşündürmektedir. 2019 yılında yapılan ziyaretin öncesinde; ziyaretin gerçekleşeceği kesinleşince, sosyal medya üzerinde Andreasla görüşmelerde, bütün köylünün bizi sabırsızlıkla beklediğini, annesinin “ne pişirsem, neler hazırlasam” diye kendine sorduğunu söylemesi de bir başka örnek olarak verilebilir.

İlk seyahatte Velvendos Belediyesi’ni ziyarette belediye başkanı ve yetkilileriyle görüşmede, görüşmenin yapıldığı yerdeki oturma düzeninin iç içe iki U şeklindeki masadan oluşması ve içteki masanın dış masaya göre daha aşağı konumda olması nedeniyle Türk ekibi iç masaya Velvendos ekibi ise dış masaya oturmuştu. Dolayısıyla Velvendos ekibi bizden daha yukarıda duruyordu. Kısa bir süre sonra bunu fark eden belediye başkanı “oooo bu böyle olmaz, ayıp olur, bizde aşağıdaki masaya oturalım” diyerek ekibini bizim oturduğumuz masaya alamsı misafire olan saygıdan kaynaklanmaktadır. Bu durum Türk örf ve adetlerindeki, misafirin başköşeye oturtulması, ya da ev sahibinin misafirden yukarıda-yüksekte oturmaması anlayışıyla tamamen örtüşmektedir.

Görüşme kapsamında, misafirlik sizin için ne anlama

gelir? sorusuna katılımcıların tamamı; misafirin önemli olduğunu belirtirken, misafirlik demenin, kaynaşma, paylaşma, dertleşme, güzel vakit geçirme ve aynı zamanda çocukların birbirlerini tanıması açısından öneminden bahsetmişlerdir.

Eskiden atalarımın anlattığına göre her akşam bir komşuya gidilmiş. Gidilmese de onlar çağırılmış ki evde ne onlar ne de bizimkiler sıkılsın diye. Biz de devam ettirmeye çalışırız ama yeni nesil buna pek kulak asmaz oldu BE1.

Misafir çok önemlidir. Başköşeye oturtulur. Çünkü Tanrı misafirdir BK2. Misafir bereket demektir. Misafir bereketiyle gelir. Şimdiki, evdeki erzak eksik olacak diye korkuyor. Ne ikram edelim diye derde düşüyorlar. Bizim zamanımızda öyle miydi. Allah ne verdiyse ikram ederdik. Ama mutlaka ikram ederdik. Az ya da çok misafire mutlaka ikam etmek gerekir. Hiçbir şey yoksa su ikram et bari KK4.

Şimdiki evlilere sorsan zahmet, sıkıntı derler a kuzum. Bizim zamanımızda misafir önemliydi. En iyi şekilde ağırlamaya çalışırdık, tabi Allah ne verdiyse. Ama ağırlamada kadınlar daha çok yorulurdu. Herhal garılarımız misafirden çok hazzetmezlerdi amma bize bir şey demezlerdi. Yine de ellerinden geldiğince en iyi şekilde ağırlarlar, bizim yüzümüzü kara çıkarmazlardı KE5.

Atalarımız Türkiye'den geldiklerinde bu gavurlar bizimkileri hep dışlamışlar Türk tohumu diye. O nedenle bizimkilerde birbirlerine daha sıkı sarılmışlar. Misafiriğe daha çok gidip gelmişler. Tabi de gidip gelecekler, başka gidecek kimseleri mi var KE6.

VATAN HASRETİ

Ziyaret edilen evlerde ve araştırma kapsamında görüşülen kişilerin tamamı, atalarının Türkiye özlemiyle öldüklerini, bir araya geldiklerinde vatan olarak gördükleri Türkiye'yi ve oradaki anılarını konuştuklarını ifade etmişlerdir. Yine görüşülen kişilerin tamamı; atalarının Türkiye özlemiyle yaşadıklarını ve Türkiyevatan hasretiyle öldüklerini ifade etmişlerdir. Köyde kafede karşılaşılan bir mübadil, dedesinin ninesine "avrat bir alet icat edilmiş helikopter diye ona binsek de vatanı ahir ömrümüzde ziyaret edip gelsek" dediğini duyulanarak ifade etmesi de, müba-

dillerin vatan olarak gördükleri Türkiye özlemlerininisevgilerini ortaya koymaktadır. Aynı evde büyüdüğüm ninem bir daha vatanını ziyaret edemedi. Kendisi mübadele öncesi geçen yıllarını hep özlemle anar ve dedem eve geldiğinde onunla devamlı Türkçe konuşur ve eskilerden bahsederken vatanda olduğumuz zaman ifadesiyle anlatmaya başlardı (Güvenç ve Haris 2015: 24). Bu vatan hasreti duygularını, seferberlik sonucu Artvin'den Kayseri'ye göç eden atalarında da sürekli görmekteydim. Köyün yaşlıları çok sık bir araya gelirdi ve her bir araya gelişlerindeki sohbet konusu kesinlikle memleket-Artvin olurdu.

Mübadillerin Yunanistan'da yerleştikleri köylere verdikleri isimlerinde, Türkiye'de yaşadıkları köy isimleriyle aynı olması Türkiye'yi vatan olarak kabul etmeleri ve vatan özleminin derecesini göstermektedir. Kozani'deki mübadiller, Develide yaşadıkları Çukuryurt orada aynı isimle yani Vathilakkos, Taşçı köyünün de aynı isimle orada Petrana, Yanya bölgesinde ise ağırlıklı Samsun Bafra'dan geldikleri için orada yaşadıkları köyün adını Bafra olarak koymuşlar. İlk ziyaret öncesi, Andreea Türkiye'den bir isteğinin olup olmadığı sorulduğunda, Türkiye'yi ziyaretinde Çukuryurt köyü tabelasının önünde resim çektiğini ve o tabelanın mümkünse kendisine götürülmesini istemesi, ziyaretlerde, daha önce Türkiye'yi ziyaret edenlerin Türkiye'de atalarının yaşadıkları köy tabelaları önünde çekti oldukları fotoğrafları göstermeleri de bu durumu pekiştirmektedir.

YEMEK

Gerek davetler, gerekse araştırma için gidilen evlerde yapılan ziyaretlerde ki ikramlar ve yemeklerin Türk yemekleriyle aynı olduğu gözlemlenmiştir. Kuru fasulye, pilav, sarma, bazlama, kapama denilen börek, kuskus gibi yemek ikramlarıyla karşılaşılmıştır. Farklı kahveler çeşitleri içildiği görülmüş, ama Türk kahvesinin de kahvehane-kafelerde özellikle yaşlılarca çok tüketildiği, ev ziyaretlerinde seçenek olarak Türk kahvesi sunulduğu görülmüştür. Misafir ikramları olarak, Türkiye'dekine benzer pasta, börekler yapıldığı da görülmektedir.

Görüşmelerde, hangi yemekleri yaparsınız, atalarınızın

yaptığı yemekler hala evlerde pişiriliyor mu? Sorusuna görüşülen herkes, “hangi tür olacak sizinle aynı yemekleri pişiriyoruz” cevabıyla karşılık vermişlerdir.

Ben sizin televizyonları izlerim hep. Onun için koca lenger taktırdım çatıya. Ama sık sık bozuluyor. Tamir için bu oğlanı (Andreas kastederek) çağırıp ayarlatıyorum. Sizin garılar yemek yapması unutmuş. Sarma sarmayı bile bilmiyorlar. Ne öyle gocaman gocaman sarma mı olur? Biz incecik sararız. Anamdan öyle öğrendim. Çocuklarıma, gelinime de aynı-sını öğrettim KK3.

Anam hep anasından öğrendiği yemekleri yapardı. Garımda aynısını yapıyor. Sizinle aynı yemeklerimiz. Ben televizyonlardan görüyorum bir farkımız yok ki yemeklerde KK1.

Araştırmaya katılanların tamamı; atalarının Yunanistan'a göç ettiklerinde, Yunanlılar tarafından hoş karşılanmadıklarını ve bu nedenle de kendi içlerine kapanıp kendi aralarında ilişki ve iletişim kurduklarını belirterek bu vesileyle Yunanistan'a gelmeden önceki adet ve geleneklerini sürdürdüklerini belirtmişlerdir. Araştırma kapsamı dışındaki yaşlılarla da görüşmelerde bu durumu destekler ifadelerle sıklıkla rastlanılmıştır. Buraya geldiklerinde... Yerliler onları kabul etmedi... Yerliler ve mübadiller hiç anlaşılmadılar. Karma evliliklerde mümkün değildi. Bunlarda çok daha sonra başladı. Şimdi artık gerek örf ve adetler gerekse mutfak ve şarkılarımız birine karıştı (Güvenç ve Haris, 2015: 31).

Yaşlıların çoğunluğu, biz gâvur televizyonu izlemiyoruz. Bizim evimizde çanak antenler var, Türk televizyonlarını izleriz demektedirler. Bazı yaşlılar, Türk televizyonlarındaki bazı programları eleştirerek siz çok bozulmuşsunuz, programlarınız hiç iyi değil, siz adetlerinizi unutmuş gavurlaştıysınız ifadelerini kullanmışlardır.

Görüşme yapılanlar, “atalarımız buraya geldiklerinde Yunanlılar onlara Türk tohumu diyerek aralarına almamışlar. Uzun süre evlilikler olmamış. Ama şimdi çok bir ayrı gayrılık yok” diyerek bu durumun kendilerini eski adet ve geleneklerine daha sıkı bağladığını, adetlerini yaşattıklarını ifade etmişlerdir.

EVLİLİK VE DÜĞÜN

Görüşme yapılan kişilerin tamamı, kız istemenin ve düğünlerin Türkiye'dekilere benzer olduğunu ifade etmişlerdir.

Ben sizin televizyonları izliyorum sizdekiyle aynı KK2, KK3, KE4.

Kız istemenin, çiçek ve çikolata alınarak, ailenin büyüklerinden üç-dört kişiyle birlikte gidilerek gerçekleştiği, düğünlerin eskiden evlerde yapılırken son dönemde düğün salonlarında yapıldığı belirtilmiştir.

Eskiden aile büyükleri toplanır gider isterlerdi, ama şimdi-lerde pek öyle olmuyor. Gençler aralarında anlaşıyor. Ailelerde evlendirmek düşüyor KK3.

Bizim zamanımızda hemen herkes evlerinde düğün yapardı, şimdilerde mağazada (düğün salonunda) yapmaya başladı KK4.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma kapsamında her iki seyahatte de; hem Yan-ya-Bafra köyünde hem de Kozani'nin köylerinde yapılan gözlemlerde misafirperverliğin önemli bir değer olarak öne çıktığı gözlemlenmiştir. Misafir karşılamadaki güler yüz-lülük, ikramlar ve misafirle ilgilenme, misafirin gönlünü hoş tutma uygulamaları araştırma kapsamındaki köylerin hepsinde gözlenmiştir. Evlerde salon olarak kullanılan ve en güzel eşyalarla donatılan geniş mekânlar misafir ağırlamada kullanılmaktadır. Özellikle kadın katılımcılar; gündüzleri komşu kadınlarının misafirliğinde daha çok oturma odalarını kullandıklarını, çoğunlukla da mutfak oturmaya uygun ise mutfakta hem iş yapıp hem misafirle-rini ağırladıklarını, akşamları ailece yapılan ziyaretlerde ise misafirle samimiyet derecesine göre oda seçimi yaptıklarını belirtmişlerdir.

Yukarıda da belirtildiği gibi; daha önce farklı zaman-larda araştırma için defalarca bu köylere giden Dr. Metin Bağrıaçık'ın ve atalarının göç ettiği yerleri görmek için birkaç kez bu bölgelere giden Öğretmen Hicran Bozkurt'un da ifade ettiği gibi, özellikle Türkiye'den gidenlere karşı çok farklı bir misafirperverlik örneği görülmektedir. Bu durumun ise atalarından dinledikleri, onların Türkiye'yi

vatan kabul etmeleri ve Türk komşuları ile ilişkilerinin etkisiyle ortaya çıktığı düşünülebilir. Bir kahvenin kırk yıl hatırı vardır anlayışı misafirliğin ve birine bir şeyler ikram etmenin önemli olduğu anlayışı, bu değerlerin pekişmesinde önemlidir.

İoanis Glavakis, Hasretin iki yakasından mübadele öyküleri adlı çalışmada *bugün yaşıyorsam, bunu babamın bir Arnavut'a verdiği biraz ekme ve yemeğe borçluyum* (Güvenç ve Haris, 2015: 65) sözleriyle de misafire ikram etmenin önemi ve iyiliğin de ve kötülüğün de unutulmadığını belirtir.

Araştırma dışında köylülerle sohbetlerde, köylülerden Almanya'ya çalışmak için gidenlerin olduğu ve orada özellikle Türklerle komşuluk ilişkilerinin çok iyi olduğu ve misafirliğe gidip geldikleri tespit edilmiştir. Almanya'da çalışanların çoğunluğu Türkçeyi oradaki Türk komşularıyla Türkçe konuşarak geliştirdiklerini ifade ederken, misafirperverlik noktasında *sizde bizim gibi misafir sever insanlarsınız* dedikleri görülmüştür.

Görüşme yapılanların çoğunluğu, atalarının Türkiye'de olduğu sürede Türklerle komşuluk ilişkilerinin çok iyi olduğunu, Türklerle misafirlik ilişkilerinin çok güzel olduğunu söylerken, bizi o nedenle iyi karşıladıkları mesajını vermişlerdir. İlk karşılaşmada yaşlıların çoğunluğu, *siz bakmayın devletler arasındaki sorunlara, biz kardeşiz, siz bizim misafirimizsiniz rahat olun* ifadelerini kullanmışlardır. Görüşmelerden elde edilen sonuçlara göre; misafirliğin önemi olduğunu ve atalarından gördüklerini uygulamaya çalıştıkları, yeni neslin misafirperverlik noktasında çok özenli olmadığı, özellikle komşular arasında misafirliğe gidip gelmenin neredeyse ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Bunun en önemli nedeni ise internetin ve televizyonun yaygınlaşması olarak görülmektedir.

Misafirler için özel yemeklerin yapılmasının önemli olduğu vurgulanırken, artık gençlerin hazır yiyeceklere yöneldiklerini, evde yapmak yerine satın alma yoluna gittiklerini belirtirken, eskiden sarma, dolam, börek, bazlama ve kapama gibi hamur işi yiyeceklerin misafir ağırlamada yapıldığını belirtilmiştir. Yanya-Bafra köyünden BK1 ve Kozani bölgesinden KK3, KK5 *ah bire kuzum birçok âdetimiz*

unutuluyor, şimdiki gençler parası varsa misafiri dışarıda kafelerde ağırlıyor. Eskiden öylemiydi, kendi ellerimizle pasta börek yapar, sarma sarardık misafir gelecek diye. (Güvenç ve Haris 2015: 65) Hasretin iki yakasından mübadele öyküleri adlı çalışmada yer alan yaşam öykülerinde de; görüşme yapılan İoanis Glavakis aynı konuya dile getirerek, *zaman değişti artık, birini yemeğe davet etmek için akraba, dost ya da kendisine ihtiyaç duyduğumuz biri olması gerekiyor ve bu da gösterişe dönüşüyor. Bol yemek çeşitleri sık yemek takımları elbiseler, eskiden ise fukaralık vardı, ancak masada sevgi ve gönül çok daha sözleriyle misafirperverlik anlayışındaki değişime işaret etmektedir. Çocukların misafirliğe götürülmesinin, onların komşuları tanınması açısından önemi olduğu, çocukların eskiden istemeseler de götürüldüğü, fakat şimdilerde çocukların gitmemek için ısrar ettikleri belirtilmiştir.*

Çalışmada elde edilen bulgulara bakıldığında; misafirliğin; kaynaşmak, dertleşmek, paylaşmak, samimiyet geliştirmek, çocukların sosyallaşmaları için önemli ve korunması gereken bir değer olduğu öne çıkmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden, teknolojinin gelişmesiyle birlikte sosyal medyanın etkisiyle misafirliğin öneminin azaldığı, lükse ve gösterişe önem verildiği de anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Zeynep (2012). *Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5 (20), 292-303.
- Cotien, L. ve Manion, L. (1994). *Research Methods in Education* (4th ed.). London: Routledge
- Creswell, J. W. (2013). Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni (3. Baskıdan Çeviri). (Çeviri Editörleri: M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Flick, U. (2002). *An Introduction to Qualitative Research*. Sage Publications: London.
- Güvenç, Sefer ve Rigas, Haris (2015). *Hasretin iki yakasından mübadele öyküleri*. İstos yay.
- Maanen, J. V. (1979). *Qualitative methodology*. Amerika: Sage.
- Merriam, S. B. (2013). Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Nakhoul, Tuğçe Elif (2014). *Uluslararası işgücü göçü ve Türkiye*, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi.
- Patton, M. Q. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörleri: M. Bütün & S. B. Demir.). Ankara: Pegem Akademi.
- Sağlam, Serdar (2006). *Türkiye'de iç göç olgusu ve kentleşme*, Türkiyat Araştırmaları, 5, 33-44
- Soysal, İ (2000), *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Türnüklü, A. (2000). "Eğitim Bilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme". *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 6 (24): 543-559.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yay.
- Zaim, Sabahattin (2006), *Türkiye'den Göçler*, IV. Oturum değerlendirmesi: Zeytinburnu Belediyesi.

ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA 20. YÜZYIL BAŞINDA DEVELİ (1900-1905)

Dr. Nesrin KANBEROĞLU

Tarih Bölümü, Yakınçağ Anabilim Dalı, nbka19@gmail.com

Özet

Askeri ve ticari yolların buluşma noktasında yer alan Develi, konumu nedeni ile asırlar boyunca çeşitli uygarlıklara tanıklık etmiştir. Şehir 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle Türk hâkimiyetine girmiş, 1474 yılına kadar Danişmendoğulları, Moğollar, İlhanlı valileri, Eratna Beyliği, Kadı Burhaneddin Beyliği, Karamanoğulları, Zülkadiroğulları ve Dulkadiroğulları tarafından yönetilen bölge, 1474 yılında -Fatih Sultan Mehmed Dönemi Gedik Ahmed Paşa komutasındaki ordunun Karamanoğulları üzerine yürümesi ile Osmanlı Devleti idaresine girmiştir. Osmanlı idaresine girdikten sonra zamanla kaza statüsüne kavuşan bölge, büyüklüğü ve konumu nedeniyle bağlı olduğu Kayseri'nin ikinci merkezi haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Develi, Everek, Ermeniler, Osmanlı Devleti

DEVELI IN THE ARCHIVE DOCUMENTS AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY CC (1900-1905)

Abstract

Develi hosted a lot of civilisation during ages because it was located at the intersection of military and commerce roads. Develi entered under Turk's rule after Malazgirt War, in 1071. It was controlled by Danişmendoğulları, Mongols, İlkanid Governors, Eretna Principality, Kadi Burhaneddin Principality, Karamanoğulları, Zülkadiroğulları, Dulkadiroğulları, after 1071. The Ottoman army that was controlling by Gedik Ahmed Pasha conquered the city in 1474. The region, which gained the status of an township after entering the Ottoman administration and became the second center of Kayseri due to its size and location.

Keywords: Keyword 1, keyword 2, keyword 3 (keywords should not exceed 35 words)

GİRİŞ

Kayseri'nin ilçesi olan Develi ticari ve askeri yolların kavşak noktasında bulunduğu için asırlar boyunca pek çok medeniyetin varlığına tanıklık etmiş, bu köklü geçmişi nedeniyle de gerek milattan önce gerek milattan sonraki tarihine dair birçok çalışma yapılmıştır. Osmanlı Devleti içindeki serüveni de hayli uzun olan bölgenin, Osmanlı Devleti'nin arşiv tutma geleneği sayesinde hemen hemen her dönemi de yazılmaya müsait olmuştur. Milli kimliğimiz ve kültürümüzü inşa etmek için hayli önemli olan Osmanlı

arşivleri, birinci el kaynak özelliğinde olup, gerek Osmanlı Devleti'nin gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin göstermiş olduğu ehemmiyet sayesinde bugüne ulaşmayı başarmıştır. Üstelik arşiv çalışanlarının durmadan yaptıkları çalışmalarla -biz araştırmacılar için her gün bir öncekinden çok daha fazla belgeye ulaşmak mümkün hale gelmiştir. Bu da bizlere çalışacak binlerce konu ve başlık sunmakta, yaptığımız her eseri bir sonraki çalışmalar için yol gösterici yapmaktadır. Çünkü yazdığımız eserler, yeni tasniflerle yenibelgelere ulaşıldıkça eksik kalmakta ama -dönemin

koşulları düşünüldükçe değerini de yitirmemektedir.

2002 yılında Başbakanlık Arşiv Daire Başkanlığı uzmanlarından Hacı Osman Yıldırım tarafından yapılan “Osmanlılarda Arşivcilik, Günümüzde Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı ve Develi İle İlgili Arşiv Belgelerinden Seçmeler” isimli çalışmada Sayın Yıldırım, o gün, Develi ile ilgili –yaklaşık 150 yıllık bir süreç zarfında Osmanlı arşivinde 350, Cumhuriyet arşivinde 56 adet belge tespit ettiklerini dile getirirken bugün Develi ile ilgili yalnızca Osmanlı arşivinde binlerce belgeye ulaşmak mümkündür. Bu yüzden “20. Yüzyıl Başında Develi” isimli çalışmayı hazırlarken süreci 1900 ile 1905 yılları arasında sınırlamak durumunda kaldık. Erciyes Üniversitesi’nin 1899’dan 1908’li yıllara kadar Develi ile ilgili şerhiyesicillerini latinize ettirmiş olması, Uygur Koca-başıoğlu ve Murat Uluğtekin’in ise “Salnamelerde Kayseri” isimli eserle -yine aynı tarihlerde Develi’ye dair kayıtları da transkribe etmesi nedeniyle belge seçiminde bunların dışında kalan, Develi’de idari ya da sosyal hayata değinen belgelerle konuları oluşturup bildiriye yaklaşık 80 belge ile inşa etmeye çalıştık. Bunu yaparken Develi hakkında yazılmış makale, kitap, ansiklopedi, tez gibi telif eserlerden yararlanmayı da ihmal etmedik.

ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA 20. YÜZYIL BAŞINDA DEVELİ (1900-1905)

1. ÇAĞLAR BOYU DEVELİ

Günümüzde Kayseri’nin ilçesi olan Develi, Kayseri’nin güneyinde, Erciyes Dağı’nın eteklerinde kurulu bir bölge olup Niğde ile komşudur. Kayseri ile arasında Erciyes Dağı bulunmaktadır (Özdoğan, 1948: 37).

Anadolu’nun tam olarak ortasında yer alan Kayseri ise, Erciyes Dağı’nın kuzeye doğru uzanan eteklerinin sonundaki bir ova üzerine kurulmuştur. Bu ova Kızılırmak ve kollarından olan Karasu ile Delisu nehirleri tarafından sulanmakta olup deniz seviyesinden yüksekliği 1070 metredir. Kayseri’nin Erciyes Dağı ise deniz seviyesinden 4000 metre yukarıda bulunmaktadır. Tarihi devirlerde aktif bir yanardağ olan Erciyes bugün sönmüş volkanik bir dağ statüsündedir. Kayseri doğuyu batıya, güneyi kuzeye

bağlayan ana yollara hâkim olduğu (Eldem, 1982: 18-20) gibi ayrıca belli başlı ticari ve askeri yolların kavşak noktasındadır. Fırat ile Kilikya bölgesinden gelen yollar burada birleşmiştir. Bu yolların en önemlisi de Kayseri’yi Yukarı Mezopotamya’ya bağlayan yol olmuştur. Tarihi dönemlerde Kayseri’nin önemli ticaret merkezlerinden olan Kültepe, ticaret yolu ile Asur’a (Kaniş), başka bir ticaret yolu ile Hattuşaş’a (Boğazköy) ve Kilikya’ya bağlanmıştı. Yunan ve Romalılar Dönemi’nde de kavşak noktasında olma özelliğini devam ettirmiştir. Şehri Ege kıyılarına, Ankara’ya, Karadeniz kıyılarına ve Kuzeydoğu Anadolu’ya bağlayan yollar ileriki yıllarda da faaliyetlerini sürdürmüştür (Baş, 1996: 13). Bulunduğu konum stratejik açıdan bölgeyi değerli yapmış, nitekim binlerce yıl Suriye, Mısır ve Anadolu’ya egemen olan çeşitli devletler arasındaki ilişkiler nedeniyle şehir ilgi odağı olmuştur (Eldem, 1982: 20). Bu yüzden şehrin kuruluşu M.Ö. 3000’lere kadar gitmektedir. Ancak yazılı tarihi M.Ö. 2000’lerde bölgeye ticari amaçla gelen Asur Ticaret Kolonileri ile Anadolu krallıkları arasında yapılmış ve hiçbir siyasi niteliği olmayan ticaret anlaşması niteliğindeki –ayrıca zengin bir bilgi kaynağı olan “Kültepe Tabletleri” ile başlamıştır (Günbattı, 2017: 61).

Develi ve çevresindeki ilk iskânın ne zaman olduğu tam olarak tespit edilemese de Fraktin’e yaklaşık 2 km uzaklıktaki höyüklerde, Develi ve çevresinin M.Ö. 2500-2000’li yıllarda dahi önemli bir iskân yeri olduğu tespit edilmiştir. Develi’de yer alan Fraktin, Hanyeri, Taşçı, Karadağ abideleri Hitit Kralı olan III. Hattuşili döneminden bugüne ulaşmıştır. Bu eserlerin burada bulunması Hitit Dönemi’nde Develi ve çevresinin önemli bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Develi Hititlerden sonra Frigler, Kimmerler, Persler (Doğan, 2018: 179), Makedonyalılar, Büyük Kapadokya Krallığı, M. S. 17’de Roma İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu’nun ikiye ayrılmasıyla Bizans İmparatorluğu’nun egemenliğine girmiştir. Sonraki yıllarda Sasani, Emevi, Abbasi akınları ile el değiştirmeye devam etmiştir. Abbasiler dönemi, onlara uçlarda hizmet eden Türkler –özellikle Oğuz Türkmenleri tarafından ele geçirilmeye çalışılmış, ancak şehrin Türkler tarafından kesin olarak

ele geçirilmesi 1071 Malazgirt Savaşı sonrası olmuştur. Bu tarihten itibaren cami, medrese gibi dini yapılarla eğitim yapıları inşa edilmeye başlandı. Develi bu tarihten sonra da çeşitli Türk-Moğol beylikleri arasında el değiştirmiştir. Danişmendoğulları, Moğollar, İlhanlı valileri, Eratna Beyliği, Kadı Burhaneddin Beyliği, Karamanoğulları, Zülkadiroğulları ve Dulkadiroğulları tarafından yönetilen bölge (Kars, 1999: 1) Fatih Sultan Mehmed döneminde Gedik Ahmed Paşa komutasındaki ordunun -1474 yılında Karamanoğulları'nın üzerine yürümesi ile Osmanlı idaresine girmiştir (Gürlek, 1975: 29).

Kayseri, Osmanlı himayesine girdikten sonra Karaman Eyaleti'ne bağlı bir sancak olmuş (Ayni Ali, 1280: 16), Kayseri bünyesindeki Develi de bazen kaza bazen nahiye statüsünde olmuştur. 1502 yılında Karahisar-ı Develi Kazası kurulmuş Develi de bu kazaya bağlanmıştır, 1584 yılında ise Niğde Sancağı'na bağlı bir kaza konumuna gelmiştir (Oflaz, 2000: 339).

17. ve 18. yüzyıllarda ise kimi zaman Niğde kimi zaman Kayseri'ye bağlanmıştır. Tanzimat Dönemi'nde yeni oluşturulan muhassıllık uygulamasıyla Develi, Sivas Eyaleti'nin Bozok Muhassıllığı'na bağlı bir kaza olmuş (Çakır, 2001: 243), ancak bu durum çok sürmemiş iki yıllık bir uygulamanın ardından Develi tekrar Kayseri sancağına bağlanmıştır (Özdoğan, 1948: 42). 1856 yılında bucak merkezi haline getirilirken, 1864 yılında Ankara Vilayeti'nin Kayseri Livası'na bağlanmıştır.

1866 yılında ise belediye teşkilatına sahip olan Develi 1870 yılında ilçe merkezi olmuş¹, Kayseri Livası Cumhuriyet Dönemi Ankara vilayetinden ayrı bir il haline gelince Develi de 1924 yılında yalnızca Kayseri'ye bağlı bir ilçe konumunu almıştır (Sezen, 2006: 147).

İdari taksimat; ticari, askeri ya da yol mesafesi gibi sebeplerden sık sık değiştiğinden (Köse, 2018: 57-58) Develi'nin bağlı olduğu ya da Develi'ye bağlı olan yerler de zaman zaman değişmiştir. Develi 20. yüzyıl başından Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Kayseri Sancağı'na bağlı bir kaza olarak kalırken 1902 yılında Niğde'ye bağlı Yahyalı Nahiyesi (DAB, DH. MKT: 468/45) ile -1903 yılındayine Niğde'ye bağlı Karahisar Nahiyesi (DAB, DH. MKT: 43/28) köyleri ile birlikte Develi'ye bağlanmıştır (DAB, DH. TMIK. S: 46/58). Böylelikle Köstere Nahiyesi'nin (Süme, 2008: 51) yanı sıra Yahyalı ve Karahisar nahiyelerine de sahip olmuştur. Develi'nin de bağlı olduğu Kayseri Sancağı'na bağlı İncesu Kazası ise 1903 yılında nahiyeye dönüştürülünce İncesu Hapishanesi'ne ait olan tahsisat da Develi Hapishanesi tahsisatına bağlanmıştır (DAB, DH. MKT: 650/30).

Develi, büyüklüğü ve bulunduğu yer dolayısıyla Kayseri Sancağı'nın güney yerleşim birimlerinin merkezi konumuna gelmiştir. Kayseri ile güney bölgesindeki yerleşim birimleri arasında duran Erciyes Dağı ulaşımı güçleştirdiği için hem resmi işlerin hem de ticari faaliyetlerin yürütülebileceği ikinci bir merkez ihtiyacı doğmuş, bu ihtiyaçtan ötürü Develi merkezi doğmuştur. Doğuda Tomarza, güneyde Yahyalı, kuzeybatıda İncesu ve batıda Karahisar-ı Develi gibi yerleşim alanlarının merkezi olmuştur. Bugün Yukarı Develi olarak adlandırılan yer Develi Kazasının merkezidir. Develi Kalesi'nin doğu yönünde bulunan ve fiziki olarak çanağı andıran bölge, nüfus artışıyla meydana gelecek büyüme ve genişlemeye müsait olmadığından Develi'nin idari birimleri XIX. yüzyıl ortalarında 3 km kuzey batıda bulunan eski bir yerleşim yeri olan Everek'e taşınmıştır. Taşınmadan sonra, yalnızca kaza merkezi kastedildiğinde Everek adı kullanılmış, nahiye ve köyler de dâhil olduğunda tüm kazaya Develi denmiştir. Zamanla Everek söylemi yerini Develi adı almıştır (Süme, 2015: 451-452).

Everek Kasabasının orta yerinde Elbiz olarak isimlendirilen mevkide üç değirmeni döndürme gücüne sahip, oldukça lezzetli olduğu dile getirilen bir su membası bulunmaktadır. Bu su, ahalinin içme suyu ihtiyacını karşıladığı gibi, şehrin her köşesine de ulaştırılarak bağ bahçe sula-

1 Kemal Görmez (2003); "Osmanlı'dan Cumhuriyete Develi'de Sosyal Yapı Nüfus Açısından Bir İnceleme", Bütün Yönleriyle Develi (I. Bilgi Söleni: 26-28 Ekim 2002), Develi: Develi Belediyesi Kültür Yayını, s. 42; Osmanlı Yer Adları isimli çalışmaya göre ise Develi 1530 yılında Niğde Sancağı Karaman Eyaleti, 1846 yılında Kayseri Sancağı Bozok Eyaleti, 1867 yılında ise Kayseri Sancağı Ankara Vilayeti'ne bağlı bir kazadır. Bkz. Tahir Sezen (2006), Osmanlı Yer Adları, Ankara, s. 147.

maya kadar her alanda kullanılmıştır.²

20. YÜZYIL BAŞINDA DEVELİ KAZASINA BAĞLI MAHALLELER:

Güney Yukarı Mahallesi, Güney Yukarı Cami-i Kebir, Kopçullu Mahallesi, Yedek Mahallesi, Güney Aşağı (Aygözme) Mahallesi, Everek Cami-i Kebir, Meteris İbrahim Ağa Mahallesi, Meteris Abdülbaki Mahallesi, Tirem Mahallesi, Cami-i Cedit Mahallesi, Orta Mahalle, Fenese Aşağı Mahallesi, Fenese Yukarı Mahallesi, Aygösten Mahallesi, Kasapoğlu Mahallesi, Su Mahallesi, Tekuşa Mahallesi ve Kilise Mahalleleri (Süme, 2008: 47),

Develi Kazasına bağlı köyler (nahiyeleri hariç):

Sindelhöyük, Sendermeke, Soysallı, Hacı Paşa, Tombak, Zile, Gazi, Öksüt, Karacaviran, Kulpak, Kızık, Millidere, Çomaklı, Küçük İncesu, Süleymanfakılı, Ayvazhacı, Madazı, Gömedi, Kazlı Gömedi, Girenit, Punku, Şahmelik, Ebce Sultan, Çöten ve Fraktın köyleri olmuştur (Süme, 2008: 52).

Tüm Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Develi'nin nüvesi de cami, medrese, bedesten, han ve çeşmeler olmuştur. Genişlikleri sabit olmayan sokaklar, zaman zaman genişlerken kimi yerlerde de çıkmaz yerlerde son bulmuştur. Bitişik nizamda ve genellikle iki katlı inşa edilmiş olan evler avlusuz olup bu yönü ile Kayseri evlerinden ayrılmıştır. Evlere zemin kattaki bir sofadan girilirken, avlu ve fonksiyonları evlerin arka bahçelerinde çözülmüştür (İncesakal, 2003: 256).

1900'lerin başında kazada 8.876 hane, 735 dükkân, 4 mağaza, 1 hükümet konağı, 1 depo, 2 kahvehane, 29 fırın, 2 han, 1 hamam, 3 medrese, 76 cami, 25 mescit, 4

zaviye, 1 mekteb-i rüşdi, 73 mekteb-i iptidai, 16 kilise, 1 manastır, 53 değirmen, 1 çiftlik, 2.235 ambar ve samanlık bulunmaktadır. Büyük ve küçükbaş hayvancılığın yapıldığı kazada hinta, şair, çavdar, burçak, nohut, mercimek gibi arpa ve baklagillerin yanı sıra; üzüm, elma, armut, kayısı, erik, ayva, şeftali gibi meyveler de yetişmektedir (Kocabaşoğlu ve Uluğtekin, 1998: 201). Bölge ayrıca kitre ve balı ile meşhurdur. Bazı köylerin tamamı kitre üretimi ile geçinmekte, ayrıca eritilen balların bir kısmı da balmumu yapılarak bölgeden ihraç edilmektedir (Özdoğan, 1948: 40).

2. ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA DEVELİ (1900-1905)

20. yy'ın başında Develi'nin nüfusu 40 bin civarındı (Kocabaşoğlu ve Uluğtekin, 1998: 201).

	Müslüman	Ermeni	Rum	Protestan
Kadın	12.093	6.399	909	182
Erkek	12.250	6.175	935	175
Toplam	24.343	12.574	1844	357

Tablo 1: 1320 (1902-1903) tarihli Ankara Vilayet Salnamesine göre Develi'de nüfus

Salname rakamlarına göre 1902-1903 yıllarındaki nüfusu tam olarak 39.118'dir. Nüfusun çoğunluğunu Müslüman ahali oluşturmakta, Ermeni nüfusu Müslümanların yarısı olmakla birlikte azımsanamayacak miktardadır, 2.201 kişi de Rum ve Protestan olarak ayrılan cemaat mensuplarıdır.

Ermeni nüfusunun yüksek olması 1021 yılında III. Basileos döneminde Van'ın Vaspuragan bölgesinde yaşayan Ermenilerin, Van'dan sürülüp Develi ve çevresine gönderilmesi ile ilgilidir. Ermeniler iskân bölgesi olarak Develi etrafı yerine Develi'yi seçmiş, bu durum da Develi'deki Ermeni nüfusunun çok olmasına neden olmuştur (Doğan, 2018: 179-180). Nüfusun fazlalığı Ermeni komitacıların bölgede olay çıkarmasını mümkün kılmıştır.

1896 yılı Kasım ayında Develi Kazasının Everek Kasa-basında Hristiyan bir vatandaşın evinde yangın çıkmış, bu yangın sıradan bir yangınken kısa sürede Ermenilerle Müslüman ahalinin silaha sarılıp birbirini vurmasıyla sonuçlanmıştır. Osmanlı dönemi evler ahşaptan yapıl-

² Uygur Kocabaşoğlu, Murat Uluğtekin (1998), Salnamelerde Kayseri, Kayseri: Kayseri Ticaret Odası Yayınları, s. 173, Ancak bu durum Develi'nin Sarıca Karyesi için geçerli olmamış, 1894 yılında Sarıca Karyesindeki çeşmenin su yolları bozulduğundan köye giden su kesilmiş, 60 haneden fazla evin bulunduğu karyede uzun yıllar susuzluk problemi yaşanmıştır. O kadar ki 1902 yılında dahi köye su verilmiş değildir. O kadar ki durumu haber alan Ankara Vilayeti onca yıl boyunca arızanın giderilmemiş olmasına hayret ederek su yollarının hızla tamir edilmesi talimatını vermiştir. Bkz. DAB, DH. MKT. 441/42.

dığı ve genelde birbirine bitişik oldukları için o dönem yangınlar büyük hasara yol açmakta kimi zaman koca bir mahalleyi yakıp küle çevirmektedir. Develi evleri de bitişik nizamda yapıldığından bu durum yangının boyutunu arttıran bir durum olmuştur. Hristiyan ailenin evinde başlayan yangın da kendisiyle birlikte birçok evin yanıp kül olmasına neden olmuştur. Evler yanmaya başladığında Ermeni komitacılarından üç kişi Müslüman gibi giyinerek (DAB, DH. TMIK. M: 22/71) kasabanın farklı köşelerinde: “Ermeniler cami bastı”, “İslam kalmadı” sözleriyle Müslüman ahaliyi kışkırtmış, bu arada Ermenilerin bazıları da kendi damlarından Müslüman ahaliye taş fırlatıp Müslüman bir kadın ve çocuğun yaralanmasına neden olmuş, böylece iki taraf arasında olaylar başlamıştır. Yangınla başlayan olaylar sonucunda 24 ev yanmış, Müslüman 2 vatandaş ölürken 4’ü yaralanmış, Ermeni vatandaşlardan ise 27’si ölürken 10’u yaralanmıştır. Durum haber edildikten sonra bölgeye kolluk kuvveti gönderilmişse de onlar gelenekadar zayıf engellenememiştir (Ermeni İsyancılar, 2009: 46-49).

Ermenilerin bağımsızlık talepleri doğrultusunda zulme uğruyormuş görüntüsü vermek için bu tür hareketlere başvurulması, Osmanlı yöneticilerini, Ermeni nüfusun olduğu bölgelerde tetikte tutmuştur. Ayrıca bu olaylar nedeniyle devlet, fevkalade olaylar sırasında mutasarrıflıkların olayları doğrudan merkez vilayete ya da nezarete bildirmesi kararını almıştır (DAB, DH. TMIK. M: 21/39). Develi’de, 1900 yılında Ermenilerin bir araya toplanıp hadise çıkarma çabaları (DAB, DH. ŞFR: 307/132) ile 1905 yılında bir hadise çıkaracakları söylentisiyle esnafakorkudan dükkân kapatmalarını (DAB, DH. ŞFR: 353/64) dışında 1900-1905 yılları arasında, 1896’ya benzer büyük bir hadise yaşanmamıştır. Arşive yansıyan belgelerden Develi’nin Ermeni göçü verdiği (DAB, DH. TMIK. M: 65/48, DH. TMIK. M: 84/32, DH. TMIK. M: 131/29, ZB: 396/102, ZB: 403/112) kadar aldığı da görülmektedir. Çünkü zamanında bölgeyi terk edenler bazen de geri dönme çabasında olmuştur (DAB, ZB: 396/102). Bu kimi zaman sayıyı arttırmak ya da bölgede olay çıkarmak için Ermenilerin başvurduğu taktikler arasında yer almıştır. Yine belgelerden takip edebildiğimiz kadarıyla devletin

isyancı Ermenilere tutumu ile isyana yönelmeyen Ermeni halka tutumu arasında büyük bir fark bulunmaktadır.

Mayıs 1904’te Ankara vilayetine gönderilen bir telgrafa göre: Develi kazasına mensup 10 Ermeni, ticaret amacıyla İskenderiye’de bulunmaktadır. Ancak Everek’deki Ermeni papazının bildirdiğine göre bu Ermenilerin nişanlıları Develi’dedir. Ve Develi’ye dönüp nişanlılarını almak istemektedirler. Papazın bu talebi iletmesi üzerine Zabtiye Nezareti, Ermeniler Develi’ye dönüpte zevcelerinin yanına gitmez iseler, bir daha dönüşleri yasaklanmak üzere bölgeden gönderilmelerine izin verilmesini bildirmiş, ancak Dâhiliye Nezareti iyi bir araştırma yapılmadan böyle bir şeye izin verilmemesini dile getirmiştir. Bu arada daha evvel Develi’de yaşayan 6 Ermeni de Dersaadet’e ve Beyrut’a gideceğini belirterek mürur tezkeresi çıkarmış, ancak söylediği bölgelere ulaştıktan sonra Mısır’a firar etmişlerdir. Oradan da gerek Mısır gerekse Bulgaristan’da bulunan Ermeni ihtilal komiteleri ile işbirliğine girip ihtilal şubelerinin lehine konuşmalar icra etmişlerdir. Yapılan tahkikatlar göstermiştir ki, farklı noktalarda bulunurken iletişimlerini sağlayanlar da Dersaadet’te bulunan Ermeni kadınları olmuştur. Onlar aracılığıyla haberleştikleri gibi zararlı evrakları ve gerekli nakit parayı elden ele dolaştırabilmişlerdir (DAB, DH. TMIK. M: 162/15). Develi’den Mısır’a firar eden bir başka kişi de Matyos Kalfayan isimli Ermeni olmuştur. Matyos Kalfayan, Vartan isimli hemşerisi vasıtasıyla İzmir üzerinden Mısır’a firar etmiştir (DAB, ZB: 403/112). İzmir görünen o ki Mısır’a kaçmak için ideal noktalardan biri olmuştur. Çünkü İzmir’de ikamet ettiklerine dair tezkire alıp aslında oradan Amerika ve Mısır’a firar etmiş birçok –Develili Ermeni genç bulunmaktadır (DAB, ZB: 320/4).

Mısır o dönem İran, Avrupa ve Amerika ile birlikte Ermeni ihtilalcilerin göç ettiği bölgeler arasında olmuştur. Ermeniler göç için özellikle Amerika’yı tercih etmişlerdir. Bunun nedeni 1830 yılında Anadolu’ya gelmeye başlayan Amerikalı misyonerler olmuştur. Anadolu’nun üçra köşelerine kadar gidip Ermeniler için eğitim seferberliği başlatan misyonerler, eğittikleri Ermeni gençlerde Amerika’yı

görme arzusu yaratmış, böylelikle 1840 yılında eğitimli genç Ermeniler Amerika'ya göç etmeye başlamıştır. İkinci grup ise 1792-1800 yıllarında yaşanan salgınlar, savaşlar ve ekonomik durgunluk döneminde küçük esnaf, zanaatkâr ve köylü Ermenilerin yaptığı göçken, üçüncü grup ise 1890 yılından itibaren başarısız Ermeni ihtilalleri sonucunda kaçan Ermeni ihtilalcilerinin yaptığı göçler olmuştur.³

İhtilal hareketleri konusunda Amerika'nın desteğini alan Ermeniler, Mısır'ı gerek Avrupa'ya gerek Amerika'ya firar etme noktası olarak da kullanmıştır. Kayseri'nin Develi ahalisinden ve Ermeni cemaatinden olan Hacı Manyas oğlu Apas ile eşi Marika ve iki yaşındaki çocukları Amerika'da yaşamaktadırlar. Hacı Manyas oğlu Apas yaklaşık 10 yıl önce (1893 yılı civarı) Mısır üzerinden Amerika'ya firar ederken eşi Marika ise Kudüs üzerinden kaçarak Amerika'ya ulaşmış, daha sonra da çocukları doğmuştur. Ancak 1903 senesinde aile Marsilya'dan gelen bir Fransız vapuru ile Mersin limanına çıkmıştır. Fakat daha önce Amerika'ya firar ettikleri tespit edildiğinden yetkililer aileyi gemiye geri göndermiş, ailenin Mersin Amerikan Konsolosluğu'na başvurması üzerine ise konsolosluk limana giderek aileyi himaye altına almıştır. Konsolosluğun girişimlerine karşın Osmanlı Devleti bu ve bunun gibi daha evvel Amerika'ya ya da başka yere firar etmiş olanların geri alınmasına izin verilmemesini dile getirmiştir (DAB, A) MKT. MHM: 547/32)

11 Eylül 1905 tarihinde Polis Nezareti'nin, Ankara, Adana, Halep vilayetleriyle Niğde Mutasarrıflığına gönderdiği bir jurnale göre: Alman vatandaşı olan Mr. Aprasol isimli kişi iki gün önce Almanya'dan İstanbul'a gelmiş, İstanbul'dan bindiği trenle de Konya'ya ulaşmış. Mr. Aprasol'u Konya'da Ermeni Vaiz Serkizyan ağırlamıştır. Kon-

3 Bazı Ermeniler de Rusya hâkimiyetindeki Kafkas topraklarına göç ediyordu. Doğu Anadolu ile ilgilenen Ruslar, "Hamidiye" alaylarından memnun olmadığı için bölgedeki Ermenileri göçe teşvik etmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin aşiretleri silahlandırarak Ermenilere saldırması sonucu Ermeniler Rusya'ya iltica etmek durumunda kalıyor gibi bir hava yaratmak ve Avrupa'nın dikkatini bölgeye çekmek istemektedir. Bkz. Nedim İpek (1995), "Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü", Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S. 6, Ankara, ss. 257-280, s. 260-262. .

ya'dan Niğde'ye giden ikili burada birkaç gün kalıp Everek, Haçin ve Maraş'a uğrayacaktır. Durumu şüpheli bulan Polis Nezareti ikiliyi, Ankara, Adana, Halep Vilayeti ve Niğde Mutasarrıflığına yazarak yakından takip edilmesini, olay çıkarılmasına karşı dikkatli olunmasını istemiştir (DAB, DH. TMIKM: 205/37). Bundan iki gün önce Ermenilerin Everek'te olay çıkaracağı söylemi üzerine esnafın dükkân kapatıp, kolluk güçlerinin önlem ve müdahalesi ile dükkânların yeniden açtırılması (DAB, DH. ŞFR. 353/64) olayının peş peşe gelmesi bölge idarecilerini pür dikkat kılmuş ancak neticede herhangi bir hadise meydana gelmemiştir.

Ermeni isyanları Osmanlı tarihine damgasını vurmuş olmasına karşın tüm Ermenileri komitacı ya da isyankâr olarak nitelendirmek doğru değildir. Erzurum'un Pulak karyesinde yaşayan ve çiftçilikle geçinen 8 Ermeni hane, ziraat yaptıkları toprak ve hanelerinin harap olmaları sebebiyle çoluklu çocuklu toplam 36 kişi olmak üzere 1903 yılında Erzurum'dan Adana'ya gitmek üzere yola çıkmışlardır. Sivas üzerinden Adana'ya giderek orada ticaretle para kazanmak isteyen aile Develi'ye vardığında açlık ve yorgunluktan bitap düşerek Ermeni Kilisesi'ne başvurmuş, kafilenin içinde hastalar da bulunduğundan bu kişiler Develi'de misafir edilmiştir. Ermeni Kilisesi aracılığıyla, bazı evlere yerleştirilen Ermeniler'in durumu Kayseri Mutasarrıflığı'na oradan da Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiş, yapılan yazışmalar sonunda Ermenilerin ticaret maksadı ile Adana'ya yola çıktıkları doğru olmakla birlikte durumları hakkında biraz abartılı beyanlarda bulunduğu, bu yüzden Develi'de bir müddet misafir edildikten sonra bu insanların tekrar Erzurum'a evlerine dönmeleri için gerekenlerin yapılması, ayrıca durumları iyi olmayanlardan bir müddet daha vergi ve askerlik bedeli gibi paraların alınmaması kararlaştırılmıştır.⁴

Devlet, isyana yönelmedikleri sürece Ermeni vatandaşını gerek Müslüman gerek diğer gayrimüslim vatandaşları

4 DAB, DH. TMIK. M. 120/38, ayrıca yapılan yazışmalar esnasında bu grup dışında birçok Ermeni ailenin de Adana bölgesine yerleşmeye çalıştığı ortaya çıktığından buna müsaade edilmemesi belirtilmiştir. Bkz. DAB, DH. ŞFR. 271/74, DH. ŞFR. 286/83.

gibi korumaya gayret göstermiştir.

1900 yılının başında Jandarma Nezareti tarafından yürütülen tenhikat çerçevesinde Develi Kazası'nın Everek Karyesi'nden olan Ermeni Artin Efendi veledi Ohannes isimli Ermeni jandarma açığa alınmıştır. 20 yıldır jandarmalık yapan, bu süreç zarfında hiçbir sadakatsizliği ya da yanlış görülmemiş, üstelik mahallesinden kendinden başka jandarma çıkmamış olan Ohannes'in açığa çıkarılması haksızlık olarak görüldüğünden, durum önce Ankara Vilayeti'ne oradan da Dâhiliye Nezareti'ne iletilmiş, Dahiliye Nezareti yapmış olduğu yazışmalarla Ermeni jandarmanın görevden uzaklaştırılmasının adil olmayacağını belirterek işine iadesini sağlamıştır (DAB, DH. TMİK. S: 32/9).

Develi'nin Tomarza Karyesi'nde yaklaşık iki asırdır Ermenilere ait olan bir han ise, iki sene evvel Müslüman ahalinin iddiaları üzerine Müslümanlara geçince durum Ermeni ahali tarafından hükümete bildirilmiş. Uzun yazışmaların sonunda, adaletsiz davranılmadan hanın hakkı olan tarafa verilmesi için var olan belgeler Şura-yı Devlet'e iletilmiştir (DAB, ŞD: 3016/15).

İlginç bir vaka da Ermenilerin kendi içlerinde cereyan edip daha sonra Müslüman ahalinin de dâhil olmasına neden olan bir eczacılık vakasına dairedir. Develi'de izin belgeleri olmadan eczane açmış olan Artin ve Kirkor isimli vatandaşlar vardır. Bu kişilerin açtığı eczane daha önce belde tabibi tarafından kapatılmış olduğu halde, eczane tekrardan açılarak işletilmeye başlanmış bunu gören Eczacı Serkis isimli bir başka Ermeni vatandaş da durumu bir arzuhal ile şikâyet etmiştir (DAB, DH. MKT: 2500/76). Bu olay üzerine Artin isimli Ermeni, ortaklarının da teşviki ile eczacılık yapan Serkis hakkında şikâyet oluşturmuştur. Şikâyeti haber alan Serkis ise Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane mezunu olduğunu, şikâyet edilmek konusunda haksızlığa uğradığını dile getirerek bu sefer kendini müdafaa amacıyla bir dilekçe göndermiştir (DAB, DH. MKT: 2568/132). Ankara Vilayetine oradan da Dâhiliye Nezareti'ne uzanan bu şikâyetler üzerine, durumun Develi'deki kaza imam ve muhtarlarına sorulmasına karar verilmiş, bu şekilde olaya müdahil olan imam ve muhtarlar hem Kigork'un hem de

eczacı Serkis efendilerin görevlerini suiistimal ettiğini bu yüzden bu kişilerin Develi'den alınarak başka yere tayin edilmelerini talep etmiş, Dâhiliye Nezareti de Ankara Vilayetine bu bilgi doğrultusunda gereğinin yapılmasını bildirmiştir (DAB, DH. MKT: 579/31).

Develi'nin Everek Kasabasında yer alan Ermeni Kilisesi'nin Patriği, 1757'de inşa edilmiş (Açıkgöz, 2015: 461) bu yüzden oldukça eski durumda olan kilisenin 10 buçuk metrelik duvarlarını 3, 5 metre daha yükselterek, kubbesini de kâgire çevirme talebini ilettiğinde isteği derhal kabul görmüştür (DAB, İ. AZN: 55/1). Bu talepten 1 ay önce -11 Şubat 1904'te bölgedeki Cami-i Kebir'in yenilenmesi talebini onaylayan idare (DAB, BEO: 2272/170375), Ermeni Kilisesi'nin tamirini de onaylamakta bir sakınca görmemiştir.

Halkının çoğu sanatkâr olan Everek (DAB, DH. TMİK. M: 73/83), Develi'de yönetim (DAB, BEO: 1863/126162) ve ticaret merkezi olmasının yanı sıra ayrıca Ermeni hadiselerinin çıktığı yerdir. Bu yüzden -özellikle hadise çıktığı zamanlarda hızlı haber verebilmek için Everek'te bir telgrafhane inşa edilmesi gündeme gelmiştir. 1896 yılındaki hadiseler esnasında toplamda 29 kişi ölüp 14 kişi yaralanırken, 1900 yılında Ermenilerin tekrar toplanarak hadise çıkarmaya çalışması, bölge yöneticileri ve eşrafını bu konuda hassas kılmış. O yüzden 1900 yılında, mevcut telgraf hatlarının Everek'e kadar uzatılarak Everek'e telgrafhane inşası talep edilir olmuştur (DAB, DH. MKT: 2415/78).

Bu talep bölge yöneticilerinin yanı sıra tüccar, eşraf ve halk tarafından da talep edilmiş, vatandaşlar telgrafhane inşa edilmesi halinde masrafa ortak olacaklarını da taahhüt etmişlerdir (DAB, DH. MKT: 2518/60). Yapılan inceleme sonucunda tesis edilecek telgrafhane masrafı olarak 3290 kûsur Frank ve 6360 kuruş gerektiği gibi, çalışacak işçilerin toplam senelik maaşı olarak da 240 Frank ve 21.960 kuruş gerektiği tespit edilmiştir. Halk bir kısmını karşılayacak olmakla beraber geri kalanı da devlet tarafından karşılanacağından masraf maliyeye bildirilmiş, 1901 yılı bütçesine masrafı eklemek mümkün olmamışsa da, masrafı ertesi yılın bütçesine ekleyerek telgrafhane inşası onaylanmıştır (DAB, DH. MKT: 2539/4). Nisan 1902'de telgraf hatlarının

uzatılması ve telgrafhanenin kurulması ile muhaberat başlamış (DAB, DH. MKT: 484/62), Ankara Valisi Cevad Bey'in Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği evraka göre 20 Ekim 1903 tarihinde memur, askeriye, ulema ve ahalinin katılımı ile resmi açılışı da yapılmıştır (DAB, DH. MKT: 779/78).

Belgelere yansıyan konulardan biri de yaşanan maaş sıkıntısı olmuştur. Ancak belgelerden anladığımız kadarıyla bu sıkıntı yalnızca öğretmenleri ve askeriye kapsayan bir durumdur.

Tanzimat sonrası Osmanlı Devleti merkezileşen bir yapıya gitmekle birlikte maaş ödemeleri merkezden değil eyalet kendine yetebildiği takdirde vilayet valisi tarafından yapılırdı. Vali, mültezimler aracılığıyla bulunduğu eyaletin haraç, cizye gibi gelirlerini toplatır, elde ettiği gelirden öncelikle mültezim payını ardından vali, asker ve memur maaşını öder, sonra bayındırlık harcamalarını yapar, artan meblağı da beytülmale gönderirdi (Ortaylı, 2008: 58). Ancak 1902 yılında Develi'deki Mekteb-i Rüşdi öğretmenlerinin maaşlarını 6 ay boyunca alamamış olmaları üzerine, öğretmenlerin bir daha bu tür bir mağduriyet yaşamamaları için maaşlarının maarif sandıklarından ödenmesi Ankara Maarif Müdürlüğü'ne bildirilmiş (DAB, MF. MKT: 603/26), ancak bu durum maaş sıkıntısının yaşanmasına engel olmamıştır. Nitekim 1903 yılında da gerek öğretmenlerin gerek askeriyenin maaşları aylarca ödenememiştir. 73 Mekteb-i İptidai, 1 de Mekteb-i Rüşdi'nin bulunduğu Develi'de (Kocabaşoğlu ve Uluğtekin, 1998: 258-260) çalışan öğretmenlerin maaşlarını alamadıklarına dair yazışmalar 6 Mayıs 1903'te başlamış (DAB, DH. MKT: 703/27), Ağustos 1903'e kadar devam etmiştir (DAB, DH. MKT: 746/45). Bu 4 ay boyunca insanlar maaş almadan çalışmıştır. 4 ayın sonunda Sadaret Nezareti, Ankara Vilayeti'ne mağdur olan öğretmenlerin maaşlarının ödenmesini yazmıştır.⁵ Bu talimattan sonra benzeri bir maaş sorununa rastlanmaması maaşların ödendiğini düşündürmekle birlikte tıpkı öğretmenler gibi maaşlarını alamayan Develi Redif Taburu

Binbaşısı Behçet Bey'in, Temmuz ayında mal müdürü ve diğer tahsildar amirleri kaçırıp işkence yapmış olması da maaşların ödenmesi konusunda etkili olmuş olabilir.

Develi'de bulunan askeriye mensuplarının Mayıs ayından alacakları 1000 kışır kuruş maaşları bulunmaktadır (DAB, DH. MKT: 743/18). Bu durum Develi Redif Taburu Binbaşısı Behçet Bey'in harekete geçerek mal müdürü ve diğer tahsildar amirlerini kaçırtmasına neden olmuştur (DAB, BEO: 2137/160204). Behçet Bey, Mal Müdürü Fuat Bey'i aldirmek için damadı Mülazım Yusuf ve diğer Mülazım Salih Efendiler kumandanlığında 6 askeri gönderip mal müdürünü gece 1'de bulunduğu yerden aldırıp askeriye getirtmiş. Askerler mal müdürünün odasını tahrip ettikleri gibi, mal müdürünün başına çöküp adamı önce dövüp sonra boğmaya kalkışmışlardır. Mal müdürü 24 saat sonra bırakılmış, olayın ardından Behçet Bey hakkında tahkikat başlatılmıştır (DAB, Y. MTV: 248/62). Ancak bu olay ve Ağustos'ta Sadaret'ten Ankara Vilayeti'ne yazılan "maaşları ödeyin" yazısı sonrası 1903 ila 1905 arası başka bir maaş sorununa rastlanmamıştır. Ancak Behçet Bey gibi görevini suistimal eden isimlere rastlanılmıştır. Bunlardan ikisi Develi zabita efradından olan Mülazım Mehmed Ağa ile yine zabtiye efradından olan İbrahim Efendilerdir. Bu kişiler görevlerini suistimal ettikleri gerekçesi ile Develi ahalisinden olan imam ve muhtarların Zabtiye Nezareti'ne gönderdikleri şikâyet dilekçesi üzerine soruşturma geçirmişlerdir (DAB, DH. MKT: 2522/110).

Gerek bu olay gerek eczacılarla ilgili konu, imam ve muhtarların bölge düzeni konusunda ne denli etkili olduğunu göstermektedir. Nitekim mahalle ve köylerin yönetimi halk tarafından seçilen muhtarlara bırakılmıştır. İmamlar ise her konuda muhtarlara yardım ederken, mahalle ve köy halkı da karşılıklı olarak birbirine kefil tutulmuştur. Bu uygulama asayişin teminini kolaylaştırmıştır (Süme, 2015: 452).

Develi ile bağlantısı olan bir başka görev suistimali konusu ise Kosova Vilayeti'ne bağlı Gosine'de mektep muallimliği yapan Mitroviçeli İbrahim Efendi hakkındadır. Mitroviçe Mekteb-i Rüşdi'si başmuallim vekili olan Hafız

5 Yazışmalara göre Osman Hayri, Burhan Faik, İbrahim Hakkı ve Abdülkadir Efendilerin her birine aylık 155'er kuruş ödenmesi gerekmektedir. Bkz. DAB, BEO. 2152/161330.

İbrahim Efendi, uygunsuz bir davranışta bulunduğundan dolayı Gosine'deki işinden uzaklaştırılarak Anadolu'nun bir bölgesine tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Kosova Vilayetinin gönderdiği yazıya göre, adam öğretmen olarak değil naip olarak Dersaadet ya da Hüdavendigar gibi bir vilayete atanmak istemektedir. Uygunsuz bir hali görüldüğü için başka yere tayini istenen bir kişinin naip olarak atanma talebi ilginç bulunduğundan durum, Kosova Vilayeti'nden sorulmuş. Kosova Vilayeti'nin gönderdiği yazıya göre ise İbrahim Efendi'nin 7-8 biraderi bulunduğu ve bu biraderlerin oldukça nüfuzlu kimseler olduğu anlaşılmıştır. Adam da bu nüfuza güvenerek böyle bir talepte bulunmaktadır. Bu talep Sadarete iletilmiş, Sadaret Nezareti, Meşihatın da fikrini aldıktan sonra bu isteği hem usule hem de maslahata uygun olmadığı gerekçesiyle reddederek, kişinin Anadolu'nun bir bölgesine öğretmen olarak tayin edilmesini bildirmiştir (DAB, DH. MKT: 567/30). Ağustos 1902'de bildirilen bu karar sonrası adam sırasıyla Avine ve Bor Mekteb-i Rüşdiyelerine tayin edilmiş, (DAB, MF. MKT: 588/11) ancak her seferinde işi reddettiği için en son Develi Kazası Mekteb-i Rüşdisi'ne tayin edilmiştir. Fakat talebi ısrarla naiplik olduğundan 1903 yılı Şubat ayına kadar konu ile ilgili yazışmalar devam etmiştir. Kosova Vilayeti gönderdiği son evrakta, öğretmen olarak atanacaksa bile bu kişinin ya bir livaya gönderilmesini ya da Mitroviçe'deki emlak ve akarına denk bir maaş verilmesini tavsiye etmiştir, ancak ne naiplik teklifi ne de yüksek gelir uygun görülmediğinden netice itibarıyla kişinin atandığı Develi Mekteb-i Rüşdisi'nde kalması bildirilmiştir (DAB, DH. MKT: 653/44). Ancak görüldüğü kadarıyla kişi burayı da kabul etmediği gibi ardından atandığı Mudanya Mekteb-i Rüşdisini de kabul etmemiştir (DAB, MF. MKT: 588/11).

Yazışmalardan görüldüğü üzere nüfuzlu kardeşlerine rağmen İbrahim Efendi'nin naiplik talebi yerine gelmemişse de atandığı yerleri reddederek gitmeme hakkını son raddesine kadar kullanmıştır. Naipler adaletin yürütülmesinden sorumlu kişilerdi, uygunsuz davranış nedeniyle görev yeri değiştirilen birinin naiplik istemesi oldukça hayret verici bir durumdur. Develi'de naibin yanı sıra hem

şer'i hem de Tanzimat sonrası gündeme gelen Nizamiye Mahkemeleri bulunmaktaydı. Tanzimat'ın ilanı yalnız hukuk alanında değil idari alanda da pek çok yenilik getirmişti. Tanzimat ile birlikte kazalara önce kaza müdürü daha sonra kaymakam atamaları başlamıştır, yeniliklerin uygulanması konusunda Develi pilot bölgelerden biri olmuştur. Develi'nin kaza müdürleri ilk zamanlar bölgenin ileri gelenlerinden seçilmiş, 1850 yılında Develizade ailesinden Develizade Mehmed Ağa, 1853'te ise aynı aileden Develizade Emin Ağa kaza müdürü olarak atanmıştır. 1871 yılından itibaren ise kaza müdürü yerine kaymakamlar atanmaya başlamış, ayrıca aynı yıl belediye teşkilatı da kurulmuştur. 1871 Vilayet Nizamnamesine göre kaymakamın bulunduğu her yerde belediye teşkilatı da kurulmak zorundaydı, böylelikle aynı yıl içinde Develi'de belediye teşkilatı da kurulmuştur (Süme, 2015: 452).

1900 ile 1903 yılları Develi'de yoğun bir tayin dönemi olmuş, gelen kaymakam ya da belediye başkanları olduğu gibi, giden ya da becayişle yerini değiştirenler de olmuştur.

Birinci sınıf kaymakamlardan olan ve iki yıl önce kaymakamlık görevi son bulan eski Develi Kaymakamı Mahmud Kamil Bey, iki yıldır açıkta bulunduğundan öncelikle bu sürede geçinebilmek için mazuliyet maaşı talep etmiş (DAB, DH. MKT: 2369/24) daha sonra ise uzun süredir çalışmadığını belirterek başka bir kaymakamlığa tayinini talep etmiştir (DAB, BEO: 1627/121995). Bu talep üzerine 1901 yılı Mart ayında Zaviye Kaymakamlığına atanırken (DAB, BEO: 1637/122720) Aralık ayında da, Mekteb-i Hukuk-u Şahane mezunu olan ve 5 seneden fazladır Develi'de kaymakam yardımcılığı yapan Bedosaki Efendi'nin Şarköy Kaymakamlığına tayin edilmesi istenmiştir (DAB, DH. MKT: 2564/30). 1901-1903 yıllarında birbirinin yerine tayin edilen, gönderilen, ya da Develi'ye tayini istenen ama daha sonra tayin edilmediğini gördüğümüz onlarca belge bulunmaktadır (DAB, DH. MKT: 748/38, DH. MKT: 747/59, BEO: 2123/159215, TFR. I. A: 9/887, DH. MKT: 619/32, DH. MKT: 619/69, DH. MKT: 504/41, DH. ŞFR: 311/119). Netice itibarı ile Develi'de 1900-1901 yılında Feyzullah Efendi, 1901-1902 yılında Ahmed Tevfik Bey (DAB, BEO:

1898/142350), 1902-1903 yılında Ali Osman Efendi (DAB, İ. DH: 1414/27), 1903-1905 yıllarında Hasan Halis Bey, 1905 yılında Osman Nuri Bey kaymakamlık yapmıştır. 1900'den 1905'e kadar sırasıyla Ali Efendi ve Mahmud Nedim Efendiler de belediye başkanlığı yaparken, Ahmed Necip Efendi, Esseyid Hamdi Efendi ve Mehmet Refik Efendiler de naiplik yapmıştır (Süme, 2008: 36-40).

Belgelere yansıyan başka bir konu ise taltif konusu olmuş, 1900 ile 1905 yıllarında Develi'de görev yapan Kaymakam Ahmed Tevfik Bey, Kaymakam Ali Osman Efendi, Belediye Reisi Mahmud Efendi, Develi Kazası Tahrir ve Vergi Katibi Osman Nuri Efendi, Polis Komiseri Emin Efendi ve Nüfus Memuru Mehmed Rıfat Efendiler üstün hizmetlerinden dolayı çeşitli dereceden Osmanlı nişanları ile ödüllendirilmişlerdir (DAB, DH. MKT: 2439/48, DH. MKT: 797/65, DH. MKT: 2552/97, DH. MKT: 2558/66, DH. MKT: 486/66, DH. MKT: 785/13).

2. SONUÇ

Ticari ve askeri açıdan önemli bir noktada yer aldığı gibi Anadolu'nun neredeyse tam ortasında yer alan Develi, tarih içinde çeşitli uygarlıklara tanıklık eden önemli bir yaşam merkezi olmuştur. 19. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemine kadar kaza statüsünde olan bölge, 20. yüzyıl başında Köstene, Yahyalı ve Karahisar isimli üç nahiyeye sahip olup 1902-1903 verilerine göre toplam nüfusu 39.118'dir. Ahali-sinin 24.343'ü Müslüman olan kazada Ermeni nüfusunun 12.574 olması bölgeyi 19. yy sonu 20. yy başı Ermeni hadiselerinin yaşandığı merkezlerden biri haline getirmiştir. 1896 yılında yaşananlar, 1900'ün başında gerçekleştirilmek istenen isyan, 1905 yılında Ermeni vaiz ile bölgeyi ziyaret edecek Alman vatandaşı Aprasol'un yarattığı tedirginlik, esnafın ufak bir söylemle dahi dükkânlarını kapatması mevcut Ermeni nüfusunun yüksek olması ile alakalı olmuştur. Bu durum bu denli kısa bir zaman diliminde Ermenilere dair belgelerin de fazla olmasına neden olmuştur. 1905 sonuna dek bu konuda başka hadise yaşanmamışsa da önceki yıllarda bölgeden göçen ya da kaçan kişilerin bu tarihler arasında farklı bahanelerle geri dönme talep-

leri görülmüştür. Develi, yol üstü olması nedeniyle 1903 yılında Erzurum'dan Adana'ya göçmeye çalışan Ermenilere de ev sahipliği yapmıştır. Devlet, isyan etmeyen Ermeni vatandaşını diğer vatandaşlarından ayırt etmemiş, haksızlık yapılarak açığa alınan Ermeni jandarma neferini görevine iade ettiği gibi bölgeye vali yardımcısı olarak Ermeni vatandaşlarını atamakta dasakınca görmemiştir. Cami tamiri talebini onayladığı gibi Ermeni Kilisesi'nin de talebini derhal onaylamıştır. 1900-1903 yılları arasında çok fazla tayin ve becayışın yapıldığı gözlemlenen bölgede bu denli değişim olması işlerin idaresi konusunda bazı aksaklıkların yaşanmasına neden olmuş olsa gerekir. Bu değişimlerle ilgisi olup olmadığı bilinmemekle birlikte 1902 ve 1903 yıllarında ciddi bir maaş krizi yaşanmış, öğretmenler aylarca maaş alamazken, bu durum maaşını alamayan bir başka kurum olan askeriye silahlı harekete yöneltmiştir. Yaşanan kaçırma ve işkence hadisesi neticesinde başka bir maaş krizine rastlanmazken, bünyesinde farklı cemaat mensuplarını barındırmasına rağmen ticari birkaç ufak tartışma (DAB, DH. ŞFR: 308/33) dışında halk arasında bir münakaşaya rastlanmamıştır. Bu konuda muhtar ve imamların etkisi büyük olmuştur. Mahalle ve köylerin yönetiminde önemli faktör olan muhtarlara, imamlar yardım etmiş, halk karşılıklı olarak birbirine kefil tutulduğu için asayişin temini çok da zor olmamıştır.

KAYNAKÇA

- Arşiv Kaynakları
- Devlet Arşivleri Başkanlığı (DAB)
- Babiali Evrak Odası (BEO)
- Dahiliye, Mektubi Kalemi (DH. MKT.)
- Dahiliye, Muamelat (DH. TMIK. M)
- Dahiliye, Şifre Kalemi (DH. ŞFR.)
- İrade, Adliye ve Mezahib (İ. AZN.)
- İrade, Dâhiliye (İ. DH.)
- Maarif Nezareti, Mektubi Kalemi (MF. MKT)
- Sadaret, Mühimme Kalemi Evrakı (AŞMKT. MHM.)
- Şura-yı Devlet (ŞD.)
- Teftişat-ı Rumeli Evrakı, Sadaret (TFR. I. A.)
- Yıldız, Mütenevvi Maruzat (Y. MTV.)
- Zabtiye (ZB.)
- Telif Eserler
- Açıkgöz, Ş. G. (2015), “Develi-Everek Surp Toros Ermeni Kilisesi”, Kayseri Ansiklopedisi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, ss. 461-462.
- Ayni Ali (1280), *Kavannin-i Al-i Osman*, İstanbul.
- Baş, A. (1996), *Kayseri Ticaret Yapıları Üzerine Bir Araştırma*, Kayseri.
- Çakır, C. (2001), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, İstanbul.
- Doğan, A. D. (ed.) (2018), *Medeniyetlerin Beşiği Kayseri*, İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Edhem (Eldem), H. (1982), *Kayseri Şehri*, (haz.) Kemal Göde, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Görmez, K. (2003), “Osmanlı’dan Cumhuriyete Develi’de Sosyal Yapı Nüfus Açısından Bir İnceleme”, *Bütün Yönleriyle Develi* (I. Bilgi Söleni: 26-28 Ekim 2002), Develi: Develi Belediyesi Kültür Yayını, ss. 41-45.
- Günbattı, C. (2017), *Kültepe-Kaniş*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Gürlek, A. (1975), *Memleketim Develi*, Ankara.
- İncesakal, M. (2003), “Develi’de Geleneksel Yapı Kültürü ve Mimari Kimlik Sorunu”, *Bütün Yönleriyle Develi* (I. Bilgi Söleni: 26-28 Ekim 2002), Develi: Develi Belediyesi Kültür Yayını, ss. 255-264.
- İpek, N. (1995), “Anadolu’dan Amerika’ya Ermeni Göçü”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 6, Ankara, ss. 257-280.
- Kars, Z. (1999), *Milli Mücadele’de Kayseri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U., Uluğtekin, M. (1998), *Salnamelerde Kayseri*, Kayseri: Kayseri Ticaret Odası Yayınları.
- Köse, M. (2018), *Kayseri Şehri (1830-1860)*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Ofraz, M. (2000), “16. Yüzyıl Başlarında Karahisar-ı Develi Kazası (İdari Yapı, İskân ve Nüfus)”,
- Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan 2000), Kayseri: KAYTAM Yayını, ss. 335-348.
- Ortaylı, İ. (2008), *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 3. Baskı, Ankara: Cedit Neşriyat.
- *Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyanları (1896-1909)*, III (2009), Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Özdoğan, K. (1948), *Kayseri Tarihi*, c. I, Kayseri: Erciyes Matbaası.
- Sezen, T. (2006), *Osmanlı Yer Adları*, Ankara.
- Süme, M. (2008), *Develi Kazası (1839-1910)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Süme, M. (2015), “Develi”, Kayseri Ansiklopedisi, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, ss. 449-455.

DİVALİ/DEVALİ'DEN KIRKLAR BAYRAMINA ALEMLERARASI İLİŞKİLER

Dr. Yaşar KALAFAT

Halk Bilimi Araştırmaları Kültür ve Strateji Merkezi, yasarkalafat@gmail.com, www.yasarkalafat.info

Taha Duhan TURAN

Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilim Bölümü, tahaduhanturan@gmail.com

Özet

Bildiride, Dev/Div Ali'den yola çıkılarak, dev/div gibi varlıkların aslar alemin sözlüğündeki anlamı, yapılmış ilgili çalışmalardan dailmekler alınarak irdelenmiş, konu incelenirken Al ruhu kırk bağlantısına yer verilmiş, hayatın geçiş dönemlerinden doğum evlilik ve ölümde kırklı olmak, kırkı çıkmak, kırkları karışmış olma kavramları; bitkiler, hayvanlar, insanlar cansız bilinenlerin ilişkileri itibariyle tartışılmıştır. Örneklemler kültür coğrafyasının farklı kesimlerinden alınan örneklerle irdelenmiş, edinilmiş olan alan çalışması verileri ilgili literatürden yapılan alıntılarla desteklenerek ortak hususlar üzerinde durulmuştur.

Böylece ilgili coğrafyanın farklı kesimlerinde yaşamakta olan halk sufizminin derinliklerindeki ortaklığı görmek mümkün olabilmektedir. Bu tespit aynı zamanda yüksek tasavvuf ile halk sufizminin içeriğindeki özün aynı olduğu sonucuna götürmektedir.

Bu çalışma ile yapılmak istenilen, ilkel dinler ve semavî dinler tanımlamalarının bir noktada göreceli tanımlar olduğuna işaret edebilmektir.

Çalışmada ak ve kara iyelerin fonksiyonları, yapılmış halk inançları tespitlerinden hareketle yeniden açıklanmaktadır. Eski Türk İnanç Sistemi'nin yapı taşlarını oluşturan iyelerin gerçeğine uygun anlamlandırılmaları, bize göre sistemin yapısının anlaşılmasını sağlayabilecektir.

Semavî dinler aleminde tartışması sürdürülen “Allah indinde geçerli olma” iddiası bilinirken, “ilkel dinler” ifadesi ile dönemin toplumlarının inançlarını tanımlamış olmada bize göre tanım hatası vardır. Bize göre ilkel olan dönemin dini değil, dinin hayata geçirilme şeklidir. Bu anlamda dinde ikelliği her çağda görmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: dev/div, ak iye kara iye, Kırklar Bayramı, don değişme, alem değişme

ARRANGEMENTS IN THE ADMINISTRATIVE STRUCTURE OF DEVELI DISTRICT

Abstract

In this paper, by looking at giant Ali, entities such as giant has been examined in terms of their meaning in the dictionary of cosmos of subordinates with the insight gained from previous studies. Within the investigation, “the connection of the color red and the number forty” has been covered and the concepts such as “to be in forty” in the life phases of birth, marriage, and death, “to go through with forty”, “to have mixed forties” are scrutinized in terms of their relationships with plants, animals, humankind and -known to beinanimates. Samples were examined with instances taken from different sections of the cultural geography, and the acquired field study data was supported with quotations from the related literature and common points were discussed. Thus, it was possible to see the similarity in the depths of the folk Sufism that lived in different parts of the related geography. This finding also leads to the conclusion that high sufism and the essence of folk Sufism are the same.

The aim of this study is to point out that the definitions of primitive religions and heavenly religions are relative definitions at some point.

In this study, the functions of good and evil owners are explained again by the determination of folk beliefs. Accurate conceptualization of the owners that formed the building blocks of the old Turkish Faith System will be able to contribute to the understanding of the structure of the system.

While the claim “to be valid in the eyes of God” is known to be argued continually in the discussions of heavenly religions, defining the beliefs of the societies of the period with the notion of “primitive religions” is a definition error in our perspective. In our view, the primitive is not the religion of the period but the way religion is implemented. In this sense, it is possible to see the primitive in every age.

Keywords: giant, good owner-evil owner, festival of forties, disguise, kingdom transformation

GİRİŞ

Bu çalışmamıza, Develi ulu zatlarından Dev Ali/Div Ali ismindeki Dev-Div anlam aynılığı veya ikilemi yol açmıştır. Devin, fiziki büyüklük yanı sıra mistik, mitolojik cesameti de büyük, güçlü anlamı içermektedir. Bir takım mistik mitolojik varlıkların dev/div sıfatı ile tanımlandıkları da bilinmektedir. Bunlar için Dev/Div tanımının da kullanılabildiğini, halk inanç kültüründe yaşamakta olan bu tespitin çeşitli yazılı kaynaklara da yansıdığı bilinmektedir (Çovuşoğlu (Ed), 2011)

Nitekim, Rus şarkiyatçı V. A. Gordlevsky eserinde; Orhon-Yenisey anılarından itibaren Türk halk inançlarını, İslamiyet'in kabulünden sonraki durumunu gözden geçiriyor aynı zamanda Osmanlı toplumundaki batıl inançlara, İran, Yunan kültürünün etkisini inceliyor. Verilen bilgiler arasında ölümlerin ruhu, Hortlak, Ev Bekçisi, Şehitler, Kara Kura, Perşembe Karısı, Cangoloz, Tarla Bekçisi, Bekir, Ocu (Öcü), Omacı, Kayış Bacak, Ak Karısı, Şeytan, Cinler ve Periler, Ejderha, Dev Karısı, Su Kızları, Su Aygırları, Su Camızı, Nazar Boncuğu, Üzerlik vs. de vardır. Ayrıca hastalıklar, büyü ve büyücüler, Esmâül Hüsnâ, Fal vs. ile ilgili inançlara dair hikayeler anlatılmış ve yorumlar da yapılmıştır.

(Çovuşoğlu (Ed), 2011)

Bu tespitin üzerinde durduğumuz konu ile bağlantısı, bir kısmı kara ve bir kısmı da ak iye olarak bilinen bu varlıkların isimleri farklı da olabilse, Develi halk inançlarında da yer almakta olduğu hususu değildir. Bildirimizde bunların fal ve büyü bağlantısı üzerinde de ayrıntılı durmuyoruz. Açıklamaya çalışacağımız husus ak ve kara özelliğinin farklı nispetlerde de olsa bütün yaratılmışlarda yer almış olmalarıdır.

Adeta, insanoğlu melek değildi. O günah işlemeye de istidatı olacak tarzda yaratılmıştı. Günahı kaçınabildiği nispette, şeytandan günaha teşvik edicilerden ve nefsinden korunmuş olacaktı. Günahının farkına varacak af dileyecek ve af edilebilecekti.

Bu izahı kara iyelerden hareketle de yapabiliyoruz. Al Karısı bir şer gücü, kara iye idi. Lohusa kadınlara ve çocuklarına zarar veriyordu. İnsanoğlu al karısını esir alınınca,

o insanoğlunun buyruğuna girip hizmetinde oluyordu. Esiri olduğu ev, aile al ocağı oluyor ve al ocakları hamile kadınları ve çocuklarını al karısına karşı koruyabiliyordu.

Sarıkamış-Selim halk inançlarından tespiti yapılan al karısı içerikli bir inanca göre, başka bir şehirdeki bir kimse ailesinden bir hanımın kırkı çıkmadan, kırk döneminde öldüğü haberini alır. Köyüne cenazeye yetişmek için dere tepe demeden akarsulara bata çıka köyüne koşarken, elleri kanlı bir kadının suda bir şeylerle meşgul olduğunu ve: “İnsanoğlu bilse ki bu kanlı sudan ölen gelinlerinin ağzına birkaç damla damlatılsa, öldü olarak bildikleri kadın cana gelir” dediğini duyar. Bu bulguya göre, Al Karısının akıtılması suretiyle ölüme yol açan kan, öldü olarak bilinen kimsenin tekrar cana gelmesini de sağlayabilmektedir. (Abdurrezzak, Kalafat, 2018, s. 132-136)

Bu teşhisi A. İnan'ın (1986) tespitleri de teyit etmektedir. O açıklamasında; Sarı Albastı'nın zarar verme döneminde baksi veya ocaklı, “Al bastı”yı yakaladıkları zaman: “Ey al bastı, zalim, koy ciğerini yerine, zavallının canını iade et. Sözümü tutmazsan, bana hürmet etmezsen, gözlerini çıkarırım” diyerek korkutup tehdit ederler.

Bu tespit -yerinden çıkarılmış ciğere rağmen ölüm gerçekleşmemiş olmalı ki al karısı verdiği cevapta: “Yerine koysam da artık çok geç, zira ciğer yıkandı” der. Bu noktada ciğerin yıkanmış olması, kandan arındırılmış olması tekrar hayata dönmeyi engelleyebiliyor, denilebilir.

Bu arada, konu ile ilgisi olduğu münasebetiyle açıklamış olalım ki, Hz. Muhammed (s. a. v.) sadece insanlar aleminin peygamberi değildir. Onun peygamberliğine iman etmiş bir kısım cinler gibi başka alemlerin yaratılmışlarından olanlar da vardır.

En-Nâs suresinde, “De ki: insanların kalplerine vesvese sokan, (İnsan Allah'ı andığında) pusuya çekilen cin ve insan şeytanının şerrinden insanların Rabbine, insanların Melikine mutlak sahip ve hakimine, insanların ilahına sığınırım!” Açıklaması yapılırken mevcudiyetlerinden ve şerlerinden bahsedilen varlıklardan korunma yollarına dikkat çekilmektedir.

Dev Ali/Div Ali isim tespitin mistik-mitolojik tahlil

denemesi veya Dev Ali kelimesinin inanç etimolojisinin yapılması, açıklamaya çalışıp, tartışmaya sunacağımız tezimizde konunun dayanağı olacaktır. Biz bu çalışmamızda Develi'de türbesi bulunan Dev Ali/Div Ali tespitini ele alarak yola çıkıyoruz. Dev Ali isminin Develili Ali anlamına da geldiği, yer isimleri-insan isimleri bağlantısı hususu üzerinde durmayacağız (Kalafat, 2011).

Üzerinde duracağımız diğer husus, astral alemin bazı varlıklarına dair derlenmiş halk inançlarından hareketle edinilmiş düşüncelerdir.

Kısaca değinmek gerekir ise halk inançlarında yaşayan bilhassa kurtlar ve geyiklerle ilgili inançlarda, halkın ulu zat olarak bildiği birçok Kurt Baba, Kurt Dede, Kurt Şeyh vardır. Anlatılarda bu ulu zatlar kurt donuna girebilmekte ve kurt olarak da görülebilmektedirler. Özetle Hacı Bektaş Veli, güvercin donuna girebilme örneğinde olduğu gibi, insanlar aleminden hayvanlar alemine geçiş örneklenebilmektedir. Sarı Çiçeklerle konuşabilen Yunus Emre bitkiler alemi ile anlaşabilen dili bilmektedir.

"Bir ben vardır ben de benden içre"

Veya Hoca Ahmet Yesevî'nin ifade ettiği gibi;

*"Bilmek istersen sen,
Cân içre ara cânı
Geç canından bul ânı,
Sen seni bil sen seni"*

Bu hal bir statü durumu idi. Dev Ali/Div Ali'nin ilmi bu inanç-düşünce zemininde ele alınabilir mi?

Balkan Alevî inançlı İslam coğrafyasından yapılmış bir tespitte Hz. Ali (R. A.) kurt donunda yer almaktadır (Kalafat, 2007).

Bu konuyu seçişimizde, metinde ayrıca üzerinde duracağımız Yeni Gün/Nevruz/Yeniden Doğuş Bayramının aynı zamanda Kırklar Bayramı olarak da kutlanmakta olduğuna dair yapılmış çalışmaları da öğrenmiş olmamızın büyük ölçüde etkili olmuştur (Elçi, 2001).

Bildirimizde, kırk, don değişme, alemler arası ilişki, arınmışlık, yeniden doğmak gibi bir takım inanç içerikli düşünce parçacıklarından yola çıkarak bir fikir üret-

mek amaçlanmıştır.

Metin:

Deliorman Alevî-İslam bölgesinde yapılmış çalışmalar-dan Yenigün/Nevruz kutlamaları Kırklar Bayramı olarak kutlanmaktadır, Kırklar Meclisi, Kırklar Semahı, Kırklar Kurbanı, Kırklar Tepesi, Kırklar Güzergahı, Kırklar Türbesi, Kırklar Aşkı, Kırklar Bayramı Cemi, Kırklar Suyu gibi tanımlara dair bilgiler varken Yenigün/Nevruz'un kırklar bayramı olarak yaşatılması, bize alem değiştirmenin farklı bir boyutunu düşündürdü. Buradan hareketle, düşüncelerimiz bizi; her insanın kendi gönül kapasitesi çapında, ruhen yenilendiğini, yenilenebileceğini, kişi farkında olmasa da, bunun yaşanabileceği fikrine götürüyordu.

Kırklar alemi ve aynı zamanda alemlerden bir alemde kırkların oluşturduğu, kırklarla gelinebilen bir hal bir durum vardı. Bilinebilen kadarı ile burada, bu alemde, nebatattan üzüm de olabiliyordu.

Bu alemde gönül gözü ile bakılıyor, gönül gözü ile görülüyordu. Bu alemdeki gönül dünyası farklı idi.

İlgili bir anlatıya göre padişahın birisinin üç oğlu vardır. Yaşlanan padişah tahtını bırakacağı oğlunun hangisi olduğunu tespit için her üçünü de gurbete gönderir ve ne ile döneceklerini bekler. Bunlardan birisi bir ayna getirir, o aynaya bakarak dünyanın neresinde ne olduğu görülebilmektedir. Bir diğeri bir post getirir, ona binilerek dünyanın her tarafına gidilebilmektedir. Diğer oğlu da bir elma getirir. Onu yiyen ölüm halindeki bir kimse sağlığına kavuşmaktadır. Aynaya bakılarak başka bir padişahın ölmek üzere olan kızı görülür, posta binilerek onun getirilmesi sağlanır ve elma yedirilerek de şifa bulması sağlanır. Cevabı aranan soru, prensesin hangi prensin eşi olacağıdır.

Post ve ayna hala var iken elma artık yoktur. Elma, prenses de yeni bir aleme mi doğmuştur? DNA kotundan farklı bir şey anlatmaya çalışıyoruz, ancak ne nispette farklı olduğunu anlatmakta zorluk çekiyoruz.

Bu veriler bizde, bedenden bedene geçiş olabileceği gibi, ruh dünyasında da beher canlıda, bu çalışmamız itibarıyla her insanda, her yeni yıl münasebetiyle başka bir manevi yapılanmanın olabileceği fikrini doğurdu.

Nevruz aynı zamanda ruhu yenilenmenin, her yıl yaşanabilen bir miadı idi.

Yeni gün, ruhen yenilenme, yeni manevi irtifa edinme, bu irtifayı kazananların sınıfına yükselme mi idi?

Yenigün, yenilenmenin, aklanmanın, maddi ve manevi temizlenmenin bazı hallerde cismen, bazı hallerde ruhen ve bazı hallerde de ruhen ve cismen temizlenmenin yeniden doğmanın, oluşmanın günü idi.

Yaratılmışlardan her varlık bunu yaşıyor muydu? Bu kapı her yaratılmışa açık mı idi? İnsanoğlundan her birey bu eforu gösterebiliyor muydu? Berat gecelerinde açılan kapı, sade insanlar için mi açılıyordu? Secde halinde olan sadece insanoğlu mu idi? Halkın inançlarında bütün tabiatla birlikte selvilerin de secde ettiği tespiti yaşamaktadır. (Kalafat, 2012)

Yeni günde bitkiler, hayvanlar, insanlar yeniden doğan toprakla, su ile ateşle birlikte, tabiatla birlikte doğuluyordu. Bu ruhen de yeniden doğuştu. Sevgiler, umutlar da yeniden doğuyordu. Adeta eski yıl karayı, kemi, kini, negatifi temsil ederken, yeni yılla birlikte yerini aka, sevgiye, pozitifite bırakıyordu. Yeni yılda küslükler kaldırılıyor, dargınlıklar yerini barışa ve sevgiye bırakıyordu. Sadece cismen uyanma değil, gönüllerde kinden nefretten arındırılıyor temizleniyordu. İnsandan insana olduğu gibi bütün yaratılmışlar arasında

da gönülden gönüle bir yolun olduğu gerçeği yaşıyorlardı.

Mezarlıklar ziyaret ediliyor, bu alemde göçmüş olanlardan başlanılarak yaşlılar, hastalar aranılıp soruluyor, haklaşıp, helâlleşiliyor, hayat bütün yaratılmışlar arasında yeniden başlatılıyordu. Bu alemde diğer aleme göçmüş olanlara karşı da, bu alemde yaşamakta olanlar öz eleştiren geçerek aklanma durumunda idiler.

Bütün yaratılmışlar bir Yunustu ve içlerinde “Yunustan içre bir Yunus” vardı. Yaşanılan bu hal, insanlarda olduğu gibi, diğer yaratılmışlar içinde geçerli mi idi?

Hakkâri yöresinden tespiti yapılmış bir anlatıda kilise veya cami cemaati Yaradan’a, yörelerinden geçen bir akar sudan şikâyetle bulunurlar. Bu yeraltı nehri yeryüzüne çıkarken, kayalara çarparak çıkardığı ses ile kilisenin çan sesini veya caminin ezan sesini bastırmaktadır. Anlatıya göre taraflar dinlenilir, suya her yıl bir kurban vermesi gerektiği bildirilir.

İnsanoğlunun hayvanlar, bitkiler ve cansız bilinenlerin alemleri itibariyle konumu ne idi? Konunun fazla dışına çıkmak istemiyoruz.

Ankara çevresine ait olduğu ifade edilen bir anlatıda, inşaat alanından sürekli toprak çeken şoförlerden birisi, güzergahlarının üzerindeki yol kenarına bir ağaç fidesi diker ve zamanla fide büyür. O fide, onu diken şoförün ismi ile anılır ve onu şoförler, her geçişlerinde zaman zaman

sularlar. Bir trafik kazasında fideyi diken şoför ölür, arkadaşları onun cenazesinden dönerken ağacı sulamak isterler. Onun yanına gittiklerinde, onun kuruduğunu görürler.

Kars'tan tespiti yapılmış bir anlatıya göre de, köpeğini çok seven ve onun tarafından sevilen bir genç, askerken nöbette iken ölür. Askerin cenazesinin kaldırıldığı günün ertesi gün, köpek esrarengiz bir şekilde kaybolur ve bütün aramalara rağmen bulunamaz.

Bu yenilenme için manevi anlamda don değişme veya alem değiştirme denilebilir mi idi? Bu yaşanan manevi anlamda yeniden doğma, yeni bir alemde doğma mı idi? Yeniden doğmada yaratılmışların alemler arası ve alem içi ilişkisi nasıl bir yansıma içeriyordu? Dev/Div Ali'nin bu ismi alışındaki menkıbevi hayatına bu açıdan bakılabilir mi?

Bunlar yaşanırken, yeniden doğuşun bir miadı olduğu gibi, yeniden ölümün de bir miadı var mıydı? Cemreler ateş, toprak, hava ve su her yeniden doğuş ve ölümün başlama ve bitme tarihlerinin belirlenmelerinin belirleyici miatları mı idiler?

Canlıların gen yapılarına müdahale ile yeni canlı türleri oluşturulması çalışmaları sürmektedir. Bu gelişme, bitkiler ve hayvanlar alemine insanoğlu tarafından yapılan alem içi müdahalelerle de olduğu bilinmekteydi. Daha kaliteli ürün yapılanmalarının oluşturulması adına, daha fazla verim alınabilmesi için hayvan ve bitki türlerinin genlerine müdahaleler dönemi yaşanmaktadır.

Bu gelişme, yaratılmışların yaratılış esaslandırmasına aykırı mı idi? Alemler arası veya alem içi ilişkilerin yeni bir tezahürü mü idi? Tekâmül olarak mı kabul edilmeli idi?

İnsanlar aleminden bitkiler ve hayvanlar alemine yapılan müdahale ile olan bu gelişmeye paralel, başka bir gelişme de yaşanmaktadır. Deniz dibi canlılarının değişen yaşam şartları sonucu, bir kısmının neslinin kesildiğine ve yeni bitki ve hayvan türü canlıların tespit edilebildiğine dair buluşların yapıldığı açıklanmaktadır.

Canlılardan bitki ve hayvanların bir kısmının neslinin tarih boyunca tükendiği bilgisi bilinirken, alemlerden mesela bitkiler ve hayvanlar aleminde alemler arası bir-

leşme mi olmaktadır?

Memorat çalışmalarından bir kısım kara iyelerin erkek ve dişileri ile insanoğlundan bir kısım erkek ve dişileri ile birleşmeler yaşadıkları, çocuk sahibi oldukları bilgileri edinilmektedir.

Bu tespit bitki aleminden olan bir deniz yosunu ile hayvan aleminden olan ahtapot ile birleşerek yeni bir canlı türünün oluşmasına da yol açabilir anlamına mı gelmeli? Hücre yapıları bilgisine rağmen bunun halk sofizmi açısından izahı ne olabilir?

Bu soruya cevap ararken Esmâ Şimşek'in (2010) çalışmasına başvurduk. Çalışmada ilgili veriler bir araya getirilmişti ve:

Gagavuz Türklerine göre, insanlara kötülük yapan fena ruhlar arasında; "Rusali", "Çarşamba Karısı/Babası", "Cuma Karısı/Babası" ve "Dev" adı verilen yaratıklar vardır. Devlerin fiziki yapıları anlatılırken, bunların tepelerinde bir tek gözlerinin olduğu söylenir. Bu tarif bize hikâye kahramanı "Tepegöz"ü hatırlatmaktadır. Bilindiği gibi Dede Korkut Hikâyelerinden, "Basat'ın Depegöz'ü Öldürdüğü Boy"da, Oğuz halkının başına bela olan bir "Tepegöz" tipinden bahsedilir. Bu, vücuduna hiçbir silahın tesir etmediği olağanüstü özelliklere sahip bir yaratıktır ve bir insanla (Konur Koca Saru Çoban) perinin evliliğinden dünyaya gelmiştir. Tepegöz'ün, her gün belirli sayıda hayvan ve insan yemesi onun Al Karısı ile olan ortak özelliklerinden biridir.

Diğer bir benzerlik ise Al Karısı'nın da, Tepegöz'ün annesi gibi periler taifesinden olmasıdır. Bu benzerlikler göz önüne alındığında Gagavuz Türkleri arasında varlığına inanılan kötü ruhların temsilcisi devler ile Tepegöz ve Al Karısı arasında bir bağın olduğu düşünülebilir.

Nitekim Kıbrıs'ta da Al Karısı'nın gözlerinin tepesinde olduğu belirtilmektedir. Bazı araştırmacılara göre, Al Bastı, Türklere Cermenler'den geçmiştir. Eski Cermenler'in alp ruhu ile Al Bastı aynı kaynaktan gelmektedir. Yani, "Al Bastı" aslında "alpbastı"dır. Zamanla değişikliğe uğrayarak, bu hale gelmiştir.

Bazı araştırmacılar ise "Al Karısı" ile ateş arasında bir bağlantının olduğunu söylerler. Bu benzerliğin temelinde

“Od İyesi” inancının olduğunu düşünülebilir, denilmektedir. (Şimşek, 2010).

Elazığ’da su ve süpürge, Manisa’da üzerlik, bocuk ve çörek otu, Çukurova’da soğan, Elbeyli Türkmenlerinde süpürge, Kıbrıs’ta çörek otu, Kuzey Irak’ta kara boncuk, Karapapaklarda soğan, sarımsak, Azerbaycan’da ateş diğer ilgili koruyucu olduğuna inanılan nesnelerle birlikte lohusanın odasına koyulur. (Şimşek, 2010).

Bize göre anahtar kelimelerden birisi de muhtemelen “Kırk”tır. Kırkı, insanlar aleminde, insanlar arası ilişki açısından ele alınca, bütün alemler sisteminin tepesinde mutlak olan, onlara hayat veren, ilişkilerini yargılayan arınmış olan tek olan Allah vardır. Arınmışlardan Kırklar, arınarak Yediler’i, Beşler’i, Üçler’i çıkaracak giderek, Bir olmada birlik’e ulaşılacak, birlik noktasına gelinebilecektir.

Alemler arası ilişki de insanlar, hayvanlar, bitkiler alemlerinin arasındaki ilişkide sadece, birbirlerine besin oluşturma veya hayatlarının son bulmasına yol açmak yoktu. Üreme mevsiminde avlanan avcıdan av da hakkını arayacaktı.

İlahî düzenin düzenleyicisi, boynuzsuz koyunun hakkını boynuzludan soracağını da açıklamıştı. Çiftçinin tarlasına attığı tohumun mahsulünde, kurdun da kuşun da hakkı vardı. Tavuk da su içerken her yudumda Allah’a bakıyordu (Kalafat, 2010).

Kırklı olmak doğum dönemi gibi evlilik ve ölüm dönemleri için de geçerlidir. Her üç safhada da Kırklar basabilmekte ve kırklar tarafından basılabilmektedir. Basma ve basılma, korunma ve kurtulma itibarıyla canlılardan insanlar, hayvanlar ve bitkiler hatta cansız bilinenler için de geçerlidir. Taze et, taze meyvede olduğu gibi kırklı kadın da bebeği de kırklı kadını ve bebeğini basabilir inancı vardır. Mesela tabanca türü silahlar lohusa hanımı basabilirken, tabanca ve benzeri madenî silahlar da al karısının basmasına karşı koruyucu olarak bilinir.

İnsanlar kırklanırlarken, mundar olmuş kap-kaçak da kırklanır. Kırklama su ile yapılmakla birlikte kırk suyuna, altın veya taş gibi cansız bilinenler, fasulye gibi nebatattan veya hayvanattan olan kurutulmuş kurban gözü veya kurt

gözü de koyulur. Aynı zamanda kırklama toprak nev’inden yaratılmışlar vasıtasıyla da yapılır, bilgisi vardır.

Bütün bu kısa değinmelerle, Kırklar Bayramı gibi halk inançlarında tespiti yapılabilen bazı izlerin aynı zamanda mistik ve mitik verilerin kavşak noktası olabileceğini düşündürmektedir. Bu düşünce tatbiki ilimler ile semavî inançlar arasında bir bağın olabileceği fikrini verebilirken, bu düşünce sistemine halk inançlarının araştırma ortamı oluşturabileceğini düşündürmektedir.

Deliorman yöresinde Nevruz’a Kırklar Bayramı denilmekte ve Kırklar aşkına kutlanmaktadır. İnançlarına göre Hz. Ali bugünde doğmuş ve evlenmiştir. Kırklar bayramı 21 Mart günü akşamı düzenlenen bir cemle sade bir şekilde kutlanır ve yörede kutlanan en büyük bayramdır. Kırklar Bayramı cemi yılın son cemidir ve Harman Tavuğu’na kadar cem yapılmamaktadır. Cem yapılmadan önce mutlaka tarikten geçilmekte ve Kırklar Bayramı ceminde dönülen “Kırklar Semahı” yılın hiçbir ceminde dönülmemektedir. Zakir bağlamasıyla önde, onun arkasında baba ve babanın arkasında tüm talipler yaş sırasına göre dizilerek “Hak, Muhammed, Ali” aşkına üç askez dönerek semah tutarlar. Kafadar (musahip) olan canlar kırk yumurta, kafadar olmayan ikrarlı canlar yirmi yumurta pişirerek getirirler. Bunun yanında her çift horoz, tavuk ve hindi gibi iki ayaklı kurbanı haşlanmış olarak getirirler. Getirilen yumurta, ekmek, tavuk ya da horoz kapıda “Hadim”e teslim edilir. Talipler tarafından kesilmiş ve pişirilmiş olarak getirilen tavuk ya da horoza “cebrail kurbanı” adı verilir. (...) manen Kırklar’a ulaştıklarına inanırlar.

Aliyül Mürteza Haydar Cihanı garkı nur eyler / Bütün kurt kuş bunu söyler / Bu gün Nevruz Sultandır. Bugün mevcudata gulgule düştü / Cem enzar zeminden taşraya göçtü / Bülbülleri şevk ile güllere üstü / Nevruz Bayramını kutlamak için. (Elçi, 2010)

S. D. Özdemir’in doktora tezini görünceye kadar Dev/Div içerikli derlemelerimizden çıkardığımız sonuç yeterince netleşmemişti. Kanaatimiz, daha ziyade sezinlemelerimiz-

den hareketle yapabildiğimiz ilişkilendirmelerden oluşuyordu. Dev/Div objesi izahını yapageldiğimiz konunun açıklanmasına özellikleri bakımından çok uygunluk gösteriyordu. Dev veya div pozitif içerikli bir kanaat verirken, negatif görünüm içerebilen tespitler de yapılabiliyordu. Özdemir'in: "Her şeyin zıttı ile var olduğunun belirli/belirsiz bilincindedir." Şeklindeki açıklaması teşhisimizde yalnız olmadığımızı düşündürdü. Bütün ak iyelerde belirli bir nispette de olsa kara iye ve bütün kara iyelerde de belirli bir dozda da olsa ak özelliği olabileceği şeklinde bir görüşümüz epey zamandan beri vardı. Özdemir, o çalışmasında sembolik ve mitolojik yansımaları da olabilen bu evrensel motifin zamanla millileşerek Türk kültüründe yer aldığını da belirtmektedir.

İnsan hayal ettikçe gelişen, geliştikçe değişen bir varlıktır. Zihni kapasitesiyle gizemli bir evren tasarlar, dünyayı kurgular, yaşama şekil verir. Hayalin gücünü gerçeğe adım adım yaklaştırır. İyiliği ve güzelliği kâinata ulaştırır. Ancak içinde korkular büyütür, anlaşılamaz olan karşısında aciz duruma düşme endişesi düşünceyi yönlendirir. Her şeyin zıttı ile var olduğunun belirli/belirsiz bilincindedir. Böylece pek çok olağanüstü varlık kolektif bilinç dışında yer edinir. Şüphesiz bunlar içerisinde dev, hayali ve gerçeğe yaklaşan boyutuyla görkemli bir yere sahiptir.

Mitolojik ve sembolik tasavvurda güçlü anlamları olan dev, pek çok kültürde yer edinen evrensel bir motiftir. Bununla birlikte, kültürel süreç içerisinde millileşen yönleri de bulunmaktadır. Türk kültüründe dev, temsil ettiği değerler bakımından dikkat çekici bir simgedir.

Türkiye Türkçesinde "dev" olarak anılan kelime, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü'nde belirtildiği üzere Azerbaycan Türkçesinde "div"; Kazak Türkçesinde "däv"; Kırgız Türkçesinde "dō"; Özbek Türkçesinde "dev"; Tatar Türkçesinde "diyü", Türkmen Türkçesinde "döv" ve Uygur Türkçesinde "deva" şeklindedir. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat'ta Farsça bir isim olduğu belirtilen dîv kelimesinin "dev, şeytan ve cin" anlamlarına geldiği bildirilmiştir. (Özdemir, 2019).

Fars Mitolojisi Sözlüğü'nde; Avesta'da "daeva", klasik

Hint dilinde "dêvâ", Pehlevice "dev" olarak geçen dîv sözcüğünün Tanrı anlamına geldiği ifade edilir. "Eski İran'da (Aryan kökenli) kimi tanrılar için bu isim kullanılmıştır. Ancak Zerdüş'tün ortaya çıkması ve Ahura Mazda'nın tanınmasının ardından eski dönem tanrıları (dîvler), insanları ve diğer yaratıkları yoldan çıkaran kötü yaratıklar, devler olarak kabul edilmişlerdir." (Özdemir 2019).

Avestan'da "daēva" şeklinde geçen kelimenin "Zerdüş'tün inancında kötülük tanrısı, şeytan, cin" anlamlarına geldiği bildirilmiştir. Ayrıca Sanskritçede "deva", Latince'de "deus" (Tanrı) ve Eski Yunancada "Zeus" (Güneş tanrısı) olarak geçen kelimelerin dev ile aynı kökten olduğu vurgulanmıştır. Bunların yanında Farsça dēv kelimesi ile dev, devasa ve divane kelimelerinin eş kökenli olduğu belirtilmiştir. (Özdemir, 2019).

Divane; deli, cin çarpmış anlamlarına gelmekle birlikte kelimenin etimolojik olduğu kadar anlam yönünden de devlerle ilgisi ortadadır.

Eski Uygur Sözlüğü'nde "divini" olarak geçen dev sözcüğünün "ilâhe, tanrıça" anlamlarına geldiği belirtilmektedir (Özdemir, 2019).

Türkçe Sözlük'te (2011, s. 644) dev, dilimizde belirttiği anlamlara göre üç şekilde tanımlanmıştır: "1. Korkunç, çok iri ve olağanüstü güçlü masal yaratığı.", "2. Olağanüstü irilikte olan.", "3. Çok büyük, çok önemli."

İskender Pala tarafından hazırlanan Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü'nde Farsça isim olduğu belirtilen dîv/dev için şu bilgiler verilir: "Kötülükle dolu esatiri yaratıklar için kullanılır. İri yarı, korkunç, kuvvetli ve bazen insanı andıran biçimlerde düşünülür. İnsan gibi yaşadıklarına ve dişili erkekli olduklarına inanılır."

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi adlı eserde dev için olağanüstü büyüklükte iyi ya da kötü masal yaratığı tanımı yapıldıktan sonra Türk masallarında devlerin fonksiyonu ile ilgili şu bilgiler verilir: *Türk masallarında Devler, Kaf Dağı'nın ardında insanlarınkine benzer bir yaşam sürerler. Evlenirler, çocukları olur, gündüz işe giderler, karıları evde kalıp çocuklara bakar, yemek hazırlar. Kiminin tek gözü vardır, kiminin bir dudağı yerde, bir dudağı göktedir. (...)*

Masallarda dev ve masal kahramanı arasında geçen olaylar, bir anlamda kötülüğün akıl gücüyle yenilmesini simgeler.” (Özdemir, 2019)

Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnanışları Sözlüğü’nde dev; “Çok uzun ve çok iri, çok güçlü ve çok korkunç mitolojik varlık” şeklinde tanımladıktan sonra (...) “Dev’ler, inanç alanında cin tasarımı kapsamı içindedir. Hemen bütün mitolojilerde tanrılara karşıdır ve kötülük kampında yer alırlar. (...) Türk inançlarında devler, ‘bir dudağı yerde bir dudağı gökte’ kocaman varlıklar olarak tasarlanmıştır, birbirleriyle evlenebilen erkekleri ve dişileri vardır, dişilerine dev anası denir. Kaf Dağı’nın ardında otururlar.” (Özdemir, 2019).

Bahaeddin Ögel devler hakkında şu bilgileri vermektedir; “Devler ise (reise, giant), dünyada bulunan yaratıkların, normal boy ve büyüklüklerinin çok üstünde düşünülmüş ruhlardır. (...) ‘Kuzey Türk destanlarında bu devlere ‘Celbegen, YelMoos, Kara-Moos’ da denir.” (Ögel, 2010).

Tanımlardaki bu özellikleri ile dev/div insanlar ve cinler alemi arasında yer alabilen ve her iki alemde de varlığı tespit edilebilen bir varlıktır. Dev/Div yaşamakta olan halk inançlarında varlığını sürdürdüğüne dair hakkında tespitler yapılabilen bir yaratıktır. Keza Dev/Div hem semavi dinlerde ve hem de diğer dinlerin kültüründe var olmuştur. Yaşayan Türk inançlarında kendisine yer bulabilmiş iken, Eski Türk İnanç Sistemi’nden de varlığı bilinmektedir. Böylece Dev/Div bütün Türk kültürlü halkların inanç kültür ortamında mistik ve mitik alemin kavşağındadır.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzak-Kalafat, (2018) “Teke Yöresi-Orta Toroslar-İç Anadolu’dan Ardahan’a Avşarlarda Mitolojik Boyutu ile Halk İnançlarında Al Karısı”, Ardahan Araştırmaları Kültür Tarih Coğrafya Yıl 1, sayı 1 s. 132-136
- Elçi, Armağan Coşkun (2010) “Bulgaristan/Deliorman Aleviliğinde Kırklar Bayramı (Nevruz) ve Hidrellez”, Millî Folklor 2010, Sayı: 86, s. 58-70
- Gordlevsky, V. (1914) “Osmanlı’da Cinlere İlişkin İnançlar” Osmanlı Demonolojisi, Moskova.
- Ali Çovuşoğlu (Ed.) (2011) Somuncu Baba ve Kültür Çevresi (Uluslararası Bildiri Kitabı) Aksaray, s. 152-171
- Kalafat, Yaşar (2007) “Türk Halk İrfanında Kurt, Türk Kültürlü Halklarda Türk Halk İnançları”
- Ankara: Lalezar Kitapevi Yayınları
- Kalafat, Yaşar (2010) “Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri” Ankara: Berikan Yayınevi
- Kalafat, Yaşar (2011) “Develi Yöresi Yatırları Hak Âşıkları”, Türk Kültürlü Halklarda Ulucanlar Ankara: Berikan Yayınevi s. 315-327
- Kalafat, Yaşar (2012) “Azerbaycan-İran-Anadolu-İrak Halk İnançları” Ankara: Berikan yayınevi
- Kalafat, Yaşar (2018) “Kızıl/Al-Kızılbaş/Alevi ve Al Ruhı/Al Kısı/Al Basması/Al Ocağı Bağlantısına dair” IV. Uluslararası Alevilik Ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018, Ankara) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları
- Ögel, Bahaeddin (2010) Türk Mitolojisi (Cilt I-II). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- (C. II: 561)
- Özdemir, Serdar Deniz (2019). “Türk Halk Anlatılarında Dev Motifi” (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Şimşek, Esma (2010) “Türk Kültüründe ‘Alkarısı İnanıcı’ ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler”, Millî Folklor, 2010 Yıl 22i Say. 81 <http://www.millifolklor.com>

DEVELİ'DE BİR EĞLENCE KÜLTÜRÜ OLARAK SİNEMA

Doç. Dr. Ali KORKMAZ

Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik, alikorkmaz@erciyes.edu.tr

Mustafa ÖCAL

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., mustafaocal33@gmail.com

Özet

Şehirler, hayat, insan sinema üzerinden anlatılır, anlamlandırılabilir. Sinema icat edildikten sonra, kısa bir sürede tüm insanları kuşatmıştır. Sinema büyük şehirlerden, kasaba hatta köylere kadar ulaşarak insanların hayal dünyalarını etkilemiştir. Sinema tüm sanatları bünyesinde barındıran bir eğlence kültürüdür. Sinema-şehir ilişkisi aslında sinema-toplum ve sinema-insan ilişkisidir. Sinemanın şehirleri etkileme, şehirleri dönüştürme gücünün yanı sıra toplumsal ve bireysel anlamdaki yansıma ve etkileri de en az onlar kadar önemlidir. Yaşadığımız hayatta bu olgular ve etkilerle iç içe yaşarız. Sinema hayal gücünü kaybeden günümüz insanının tekrar hayal kurmasını ve hayata bağlanmasını sağlar. Çalışmada Develi'de sinemanın geçirdiği evreler, Develi halkı üzerindeki sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik etkileri literatür taraması ve kişisel görüşme teknikleri kullanılarak ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Develi, Sinema, Eğlence Kültürü, Sinema-Şehir ilişkisi.

CINEMA AS A CULTURE OF ENTERTAINMENT IN DEVELI

Abstract

Cities, life, people are told through cinema, can be understood. After the cinema was invented, it quickly surrounded all people. Cinema has affected people's imagination by reaching from big cities to towns and even villages. Cinema is an entertainment culture that incorporates all arts. The relationship between cinema and city is actually the relationship between cinema and society and cinema and human. In addition to the power of cinema to influence and transform cities, their reflections and effects in social and individual sense are just as important. We live with these phenomena and effects in our lives. Cinema allows the people who have lost their imagination to re-imagine and connect to life. In this study, the phases of cinema in Develi and its social, political, cultural and economic effects on the people of Develi have been revealed by using literature review and personal interview techniques.

Keywords: Develi, Cinema, Entertainment Culture, Cinema-City Relationship.

1. GİRİŞ

Develi, İç Anadolu bölgesinin orta Kızılırmak bölümünde Kayseri iline bağlı bir ilçedir. Erciyes Dağı'nın güney doğusunda kurulmuştur. Tarihi ilk çağlardan başlayarak gelişmiş, ortaçağda önemini devam ettirmiştir (Gürlek, 1975: 1). Kayseri'nin en büyük ilçesi olan Develi, Erciyes Dağı, Sultan Sazlığı, Zamantı Irmağı başta olmak üzere birçok doğal güzelliği bünyesinde barındırmaktadır.

Bir sanat olarak sinema, kentsel hayatın kültürel boyu-

tuna eşlik etmiş ancak zamanla kitleler için boş zamanları değerlendirme ve eğlence aracına dönüşmüştür (Çelik, 2018: 7). Sinema salonları sadece film izlenen birer mekân değil ortak tutkuların, hayallerin, deneyimlerin paylaşıldığı, dışarıdaki dünyanın sorunlarından, gerçekliğinden kısa bir süre için de olsa kaçılan mabettir (Topçu, 2012: 83). İnsanın yeryüzündeki macerası müddetince, hayatına kazandırdığı fantezilerden bir tanesi de sinemadır (Elden, 2018: 78). Sinema, insanı eğlendirirken bazen güldürür,

bazen ağlatır, kitlelerin nabzını tutar, yön verir, kısaca; toplumsal bir olaydır. Orhan Veli: 'İstanbul'un orta yeri sinema' derken, modern şehirlerin merkezi ilgi alanına dikkat çekmiştir. Sinema merkezli bir sosyal, kültürel, sanatsal ve hatta siyasal hayat şehrin tüm mekânlarını adeta kuşatmıştır. Sinema salonları, yazlık sinemalar, duvarları süsleyen film afişleri, oyunculara öykünen insan yığınları, şehirli insanın sosyalleşme, buluşma ve eğlenme mekânları olmuştur.

Türkiye'de sineması olmayan illerde trenlerin bir kompartımanı sinema salonu olarak düzenlenerek hizmet vermiştir. Kısaca; sinemanın kültürümüze etkisi, yeni yer görme ve gezme tutkusu ile birleşince insanların ufkunu açmış, kültürlü insanlar yetişmesine büyük katkı sağlamıştır. Dünyanın büyüklüğü, iletişim alanında yapılan yeniliklerle küçülmüştür. Bilgiye ulaşım globalleşme sonucunda kolaylaşmıştır (kayserigundem. com. tr). Sinema, bireyleri değişik açılardan etkilemektedir. Güldüren, ağlatan, düşündürülen yönleriyle sinema, sosyal yapının içerisinde zaman zaman başat görevler üstlenmektedir. İletişim teknolojilerinin günümüzdeki kadar gelişmediği dönemlerde sinema, bireylerin eğlence, boş zamanlarını değerlendirme ve sosyalleşme görevini üstlenen bir enstrüman niteliğindedir. Develi ilçesinin kültüründe özellikle yazlık sinemayla halk 1950'li yılların sonunda tanışmaktadır. Bu bağlamda o döneme tanıklık eden kişilerin ağzından yazlık sinema geleneği dile getirilmektedir.

2. SİNEMA–TOPLUM İLİŞKİSİ

Sinemanın toplumsallaştırıcı etkisi, yaşanan dönem göz önüne alındığında en güzel 'boş zamanı' değerlendirme faaliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 1960'lı yıllarda sinema ile tanışan bireyler, izlediği filmler vasıtasıyla görüş alışverişinde bulunmakta ve ortak değerler gün yüzüne çıkarılmaktadır. Aynı zamanda sinema, bir eğlence aracı olarak kişilerin birlikte hareket etmesine olanak sağlamaktadır. Söz konusu olgu, tarafların kendi yaşam deneyimlerinde veya hatıralarında izler bırakan doğrultuda değerlendirileceği gibi, kişisel gelişim süre-

cinde dünya görüşünün şekillenmesinde başat rol oynamaktadır (Akbulut, 2014: 69). Tarihsellik ve sinema ilişkisi temel alındığında beyaz perde, televizyonun hayatımıza girmedeği dönemlerde toplumsal hafızada yer alan özellikleriyle öne çıkmaktadır. Aynı zamanda yine televizyonsuz devirde bireylerin izlediği filmlerden bazı sahneleri birbirine aktardıkları bilinmektedir. Dolayısıyla günümüz iletişim teknolojilerinden uzak bu zaman aralığında belirtilen tecrübe, sinemanın neredeyse tek eğlence aracı olmasını ve sosyalleşme yönünü ortaya çıkarmaktadır (Demir ve Çengen, 2015: 15-16).

Sinemanın icadından günümüze kadar geçen süre zarfında sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi olayları perdeye taşınması, bireylerin kendi sorunlarını, dünya görüşlerini ve eğlence etkinliklerini yansıtması açısından önemli sayılmaktadır. Bu durum toplumsal bağlamda açıldığında halk, kendisinden kesitler sunan ve bilgi dağıtıcısını genişleten filmlere karşı ilgi göstermekle birlikte filmlerin cazibesine kapılmaktadır. Böylece bireysel ilişkiler güçlenmekte ve kitleler üzerinde sosyalizasyon evresine katkı, sinema aracılığıyla gerçekleşmektedir (Yüksel, 2018: 1212). Sinema da vizyona giren filmlerin konuları, eğitim ve öğretim amaçlı olabileceği gibi farkındalığın oluşturulması ve kişilerarası iletişimin yansıtılması bakımından önemlidir. Özellikle kitlesel kırımlara yol açan savaş filmleri, sosyal ilişkilerin geliştirilmesine dönük yapımlar ve dünya hakkında genel bilgilendirici gösterimler bireysel ve toplumsal ilişkilerin geliştirilmesine yönelik fayda sağlamaktadır. Pedagojik çerçevede içinde yaşanan dönemde beliren ahlaki sorumlulukların aşılması ve çeşitli açılardan dile getirilen bilinçlenme faaliyetlerinin bir bölümü (aile sevgisi, kötü alışkanlıklarla mücadele, adalet, ayrımcılığın ortadan kaldırılması vb.) sinemayla halklara ulaşmaktadır (Yakar, 2013: 30).

3. DEVELİ'DEKİ SİNEMALAR VE SOSYAL HAYATA ETKİLERİ

Develi'nin kültürel anlamda gelişiminde tiyatronun ve sinemanın katkısı yadsınamaz. Develi'de sinema, sessiz

sinema ile başlar. Kadir Özdamarlar “Develi’de Eğlence Kültürü’nde Sinema ve Yeri” adlı makalesinde; Develi’ye ilk filmin 1932’lerde geldiğini yazmaktadır. İlk gösterime giren film ise Münir Nurettin Selçuk’un “Aşığa Bağdat Sorulmaz” filmidir. O zamanın belediye başkanı Abdulhadi Erdoğan’ın gayretiyle seyyar bir makine ile oynatılmış. Develi’de sinema gösterimleri 1936’lı yıllarda Halkevi’nin kuruluşu ile birlikte Halkevi Salonu’nda devam etmiştir (Develi Rüştüye’sinin altında, bugünkü belediyenin bulunduğu yerde). Develi halkının sinema, tiyatro, konser, sihirbaz vb. gibi gösteri sanatlarıyla bu yıllarda tanışmıştır. Kayseri civarında seyyar sinema makinesi ve jeneratörüyle ilçelerde ve köylerde sinema gösterimi yapan sinemacılar vardı. O devirde uygun mekân olmadığı için kiliseler, kahvehaneler, ahırlar sinemaya dönüştürülmüştür. Everek’te sessiz sinema gösterimi, 1940 yıllarının ortalarında Halil Efendi’nin kahvesinde devam etmiştir. Eski Pazar yerinde Merhum Şihlî İzzet Özdoğan’ın dükkânının yanındaki üstü otel olan kahvenin sahnesi varmış. Uzun çarşı ve Melekgirmez Sokağının canlılığı, uygun geniş bir mekân olması, gösteri sanatlarının burada yapılmasındandır. İlk Yazlık sinema eski karakol ile Köylüoğulları’nın evinin arasında kurulmuştur (kayserigundem. com. tr). Sinemaya bazen bir turne tiyatrosu, bazen Anadolu turnesine çıkmış bir konser, bazen bir sihirbaz, Zati Sungur, Mandarake gelir, bazen de kutlamalar, özel geceler yapıldı. Siyah beyaz gösterilen filmler, sonra kısmen renkli, daha sonraki yıllarda tamamen renkli olarak çekilmeye başlandı. Tanınmış bir topluluk, bir tiyatro ve konser geldiğinde araba içinde hoparlörle anonslar yapılarak halka duyurulurdu. Filmler o kadar coşku ile izlenirdi ki, kötü adamların yakalanışı alkışlanır, heyecan doruğa çıkar, ısıktan konuşulanları duymak imkânsız hale gelirdi. Metin Erksan’ın Berlin Film Festivali’nde birincilik ödülü kazanan (Altın Ayı Ödülü) “Susuz Yaz” filmini siyah beyaz olarak Seyrânî Sinema’sına gelmiştir. Hülya Koçyiğit, Erol Taş, Ulvi Doğan başrollerdeydiler.

Sıcaktan, havasızlıktan kan ter içinde hamamdan çıkıyor gibi çıkılırdı sinemadan. Seyrânî Sinemasında Mete

Bey bir müddet makinistlik yapmıştır. Daha sonra uzun zaman makinistlik yapan Kahraman Bey vardı. Ondan sonra radyocu Cemil Bey, daha sonra da Aziz Usta’nın oğlu Ali Yüksel makinistlik yapmıştır. Makinist Ali kömürü geç değiştirince, salon ‘makiiiiissst’ diye bağırır, ısıktan izleyicilerin kulakları sağır olurdu. Bazen de ses kesilir, film kopar yine salon ısıktan inlerdi. Kömürlü sinema makinelerinin yerini, gelişen teknolojiye göre imal edilen makinelerin lambalıları almıştır. Film perdeye yansırken makinist sürekli yanan kömürleri takip etmek zorunda kalmazdı. Film kesilmeden sonuna kadar seyredilirdi. Develi’de sinemada karaborsacılık yapılmamıştır. Develi’nin sinema işletmecileri gözü, gönü tok ve sevecen insanlardı (kayserigundem. com. tr). Aşağıda, geçmişte Develi’de kurulmuş sinemalar ve sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik hayata etkileri anlatılmıştır.

3.1. DEVELİ KÖR’ÜN KAHVESİ SİNEMASI

Develi’li araştırmacı yazar Kadir Özdamarlar, ‘Develi’de Eğlence Kültürü ve Sinemanın Yeri’ başlıklı yazısında, Develi’deki sinemalarla ilgili geniş bilgiye yer vermiştir. Ayrıca, Develi Belediyesi Haber Bülteni’nde Nezir Ötegen imzasıyla yayınlanan ‘Develi’de Sinema Günleri Başladı’ başlıklı yazıda konuyu tahlil etmiştir.

Develi Halkevi’nin 1936’da kurulmuş olması, buranın kültür hayatını olumlu etkilemiştir. 1950’li yılların sonunda, Kör’ün Kahvesi olarak bilinen mekân, gündüzleri kahvehane olarak akşamları da sinema salonu olarak kullanılmıştır. Uzun yıllar hizmet veren bu mekânın yerinde şimdi bir banka faaliyet göstermektedir (Elden, 2013: 120). 1960’lı yıllarda Kadir Bey’in kahvehanesi (Kör’ünoğlunun kahvesi), Develi’nin üçüncü sinemasıdır. Cumhuriyet Meydanı’nda Belediye bahçesindeki yazlık sinema Develi’nin ikinci yazlık sinemasıdır. Kadir Beyin Kahvesi’nin arkasında, derenin kenarında, yazlık üstü açık yeri vardı. Gündüzleri kahvehane, akşamları sinema olan bir yerdi. Develi’nin ortaokul gibi, lise gibi, sinema gibi, ilkleri bünyesinde barındıran, kültürlü insanlar yetiştiren bir kent kültürüne sahiptir (kayserigundem. com. tr).

3.2. DEVELİ LALE SİNEMASI (HASIR GÜRBÜZ SİNEMASI)

Sinemanın işletmecisi Gürbüz Yurtgüven'di. Merhum Hayrettin İstanbullu'nun yeğeni olarak bilinirdi. 3. yazlık sinema, Meteris Meydanı'nın sol tarafında, etrafı duvarlarla çevrili yerde bulunan "Lale Sineması'dır". Duvarların üzerinde perdenin gözükmemesi için hasırlar ve kaput bezinden paravanlar vardı. Hasırlarla çevrili olduğu için, "Hasır Gürbüz Sineması" diye anılırdı. Sinema, yaz akşamlarının vazgeçilmez eğlencesiydi. Lale Sineması'nın 1962 yılında bir yaz devam etmiştir. Gürbüz Bey film almak için Adana'ya gidemiştir. Kalitesiz filmler olduğu için film temininde zorlanmış. Sinema için Kayseri'de sandalye ve tabure yaptırarak mücadele vermiş. Ancak bir yıl dayanıp zararlar sinemayı kapatmış. O zamanlar böyle bir işletmeciliğe soyunmak çok zor iş. Develi'nin tek eczacısı Necati Erk'in evinin damından sinemanın perdesi gözüktüğü için konu komşu film seyretmeye gelirlermiş. Necati Bey çok

liği sebebiyle, insanlar iki kalın taşın üzerine koydukları kalaslara oturarak seyredilerdi (Elden, 2013: 121).

3.4. DEVELİ BELEDİYE SEYRÂNÎ SİNEMASI

1961 yılında Elektrik Dairesi olarak kullanılan bina, restore edilerek bazı değişiklikler yapılmış ve sinema salonu haline getirilmiştir. Kapalı salonunda, yıllarca Develiler'e hizmet veren sinema salonunda, ilk gösterime giren 'Kuvay Köprüsü' olmuştur. Seyrânî Sineması, asıl mesleği kasaplık olan Naci Kulak, Mustafa Dandik (Aksu) ile Ahmet Dandik (Aksu) tarafından işletmiştir (Elden, 2013: 121). Develi'de modern anlamda ilk kışık sinema Belediye Seyrânî Sinemasıdır. Elektrik santrali, Seyrânî İlkokulu'nun karşısına, yeni yerine taşındıktan sonra santralin içi sinema olarak düzenlendi. Şükrü Kulak, o zamanlar mülkiyeti Belediye'ye ait olan sinemayı Belediye'den kiralamıştır. İlk işletmeciliğini Merhum "Muharrem ve Naci Kulak" kardeşler yaptılar. Daha sonra birkaç yıl Naci Kulak ve Mustafa Dandik, Ahmet Dandik birlikte sinemanın işletmeciliğine devam ettiler. Sinema Dandikler tarafından satın alındı ve sinema olarak işletildi. Bir müddet sonra da modern ekmek fırını olarak Develi'ye hizmet etti. Sinema o günlerin vazgeçilmez eğlencelerinin başında gelmekteydi. Sinemada bir film iki gece bir gündüz gösterilirdi. İlk gün film beğenilmezse ertesi gün gösterimden kalkar, hafta sonu gösterilmezdi. Beğenilirse hafta sonu gündüz matinesinde oynatılırdı. Seyrânî Sinemasında gündüz matinelere Çarşamba, Cumartesi, Pazar 13.30'da başlar, 15.00'te sona ererdi. Sinema bitince elektrikler kesilirdi. Hava kararmaya başlayınca tekrar ışıklar yanardı (kayserigundem. com. tr).

Asıl mesleği kasaplık olan Merhum Naci Kulak, kardeşi Muharrem Kulak ile birlikte Seyrânî Sineması'nın işletmeciliğini yaptı. Sinema bileti gündüzleri 50 kuruştur. Perde olduğunda beş dakika arada çocukların sinemaya girmek için;

"-Nacaaa...! 25" (Naci Ağa 25) diye bağırırlardı. Bunun anlamı; "yirmi beş kuruşumuz var perde oldu bizi de içeri al" demektir. Bazen rahmetli Naci Kulak enselerine ufaktan bir tokat vurur gibi yapar, 25 kuruşu Nacaa'nın avucuna

Fotoğraf 1: Develi'de bir yazlık sinema

dürüst ve kibar bir insandı. Film seyredenlerden para toplar ertesi gün Gürbüz Bey'e verirmiş. (kayserigundem. com. tr).

3.3. DEVELİ YAZLIK SİNEMASI

Belediye parkı olarak tanzim edilen alanda yaz aylarında sinema kurulur ve Develiler'in ihtiyaçlarına cevap verirdi. Tahta sandalyelerin kullanıldığı sinemada sandalye eksik-

bırakan çocuklar, koşarak içeri girerlerdi. Bazen de perde arasında sinemanın kapısında bekleyen çocukları Nacaa parasız içeri alırdı. Gündüz matinelere full olduğu için, salonun kenarına ayakta dizilerek filmin ikinci yarısını seyrederlerdi. Merhum Muharrem Kulak sinema ile pek ilgilenmezdi fakat ara sıra geldiğinde, kapıda bekleyen çocukları parasız içeri alırdı. Muharrem Kulak'ın oğlu Yaşar Kulak babasına vekâleten sinema ile ilgilenirdi. Sinemada ön taraf 50 kuruş arka taraf ve balkon 75 kuruştı. Balkonda yer göstericiler vardı. Fakat para almadan yer gösterirlerdi. Hâlbuki şehirdeki sinemalarda yer göstericiye parayı vermezsen, gözüne ışığı tutar, parasını mutlaka alırdı. Sinemanın her hafta müdavimleri gençler oturacakları yerlerin numaralarını ezbere bilirlerdi. O yıllarda yazları rekabet yapan sinemalardan biri kapanınca, sadece Saray Sineması kaldı (kayserigundem. com. tr)

Bir tahtanın üzerindeki film afişini, mahalleleri sokak sokak gezdiren çocuklar, sinemaya bedava girerlerdi. Sinemaya Aygösten'den, Tirem'den gelen olmayınca Naci Ağa, afiş gezdiren çocukların oraya gitmediklerini hemen anlardı. 'Seyrânî Sineması'nda saat 13.30'da Göksel Arsoy'un 'Altın Çocuk Beyrut ta' filmi oynayacaktır" diye bağırarak afiş gezdirirlerdi. Çocuklar, kartondan bir huni yaparlar, seslerinin daha fazla çıkmasını sağlarlardı. O zamanlar bu yolla seyirci toplanırdı.

3.5. DEVELİ YAZLIK SARAY SİNEMASI

1963 yılında Meteris Meydanında Belediye'ye ait bir mekânda, Develili Mustafa Dandik (Aksu), kardeşi Ahmet Dandik (Aksu) ve Naci Kulak birlikte Saray Sineması'nı kurarak işletmişlerdir. 3 yıl süreyle açık hava sineması olarak hizmet veren bu işletme 1966 yılında kapatılmıştır. Yazlık sinemanın kapatılmasının ardından, yine adı geçen üç işletmeci, 1966 yılında Develi Belediyesi Mustafa Aksu Kültür Merkezi'nde, kapalı mekânda faaliyet gösterecek olan 'Saray Sineması'nı hizmete açmışlardır. 1976 yılına kadar sinemaseverlere açık kalan sinema, 10 Ekim 1976 tarihinde gösterime sunduğu 'Yemen Türküsü' filminin ardından kapanmıştır (Elden, 2013: 121). Genellikle yabancı

filmler gösterilirdi. Sinemanın önünde çekirdek satan çocuklardan geçilmezdi. 'Üç bardağı yirmi beşe şemşamer, deve dişi gibi bunlar, yemeden alma, iri iri taze gavruk bunlar" diye bağırırldı. Yazlık sinemada çekirdek yemek serbestti. Seyrânî Sineması'nda sahnenin bir tarafında "Kabuklu Yemiş Yasaktır", diğer tarafında da "Sigara içmek Yasaktır" tabelaları vardı. Sigara içilmezdi fakat çekirdek yasağı tabelasına pek uyulmazdı.

Saray Sineması daha sonraki yıllarda modernize edilerek üzeri kapandı.

Aşağısı birinci ve ikinci kısım, yukarısı balkondan ibaret, sahnesi olan modern bir sinema olarak hizmete girdi. Balkon giriş katta, aşağı kısımlara merdivenle inilirdi. Balkon gündüzleri Seyrânî Sineması'nda olduğu gibi kadınlara aitti. Seyrânî Sineması'ndan daha büyüktü fakat Seyrânî Sineması'ndaki localar Saray Sineması'nda yoktu. Bu iki sinema bir süre birbiriyle rekabet yaptı. Yıllarca Develi'nin tek eğlencesi, Yeşilçam'ın starları; Göksel Arsoy'un, Ayhan Işık'ın, Yılmaz Güney'in, Ediz Hun'un, Belgin Doruk'un, Filiz Akın'ın, Türkan Şoray'ın, Hülya Koçyiğit'in, Fatma Girik'in başrolünü oynadıkları eski Türk filmlerinin gösterildiği Seyrânî Sineması kapanarak, yerini modern ekmek fabrikasına bıraktı. Saray Sineması tek başına halkın bu özlemini uzun yıllar giderdi. Televizyon yayınlarının başlaması sinemaların kapanmasına sebep oldu. Develi'nin tek kitapçısı, gazeteci merhum Durmuş Yavaş'ın dükkânının önünde, Kayseri'den gelen gazete arabasını bekleyenler azaldı. Fakat yazılı basın önemini hiçbir zaman kaybetmedi. Develi'de okuma yazma oranı artarak devam etti. Sessiz sinemadan, tamamen renkli filmlere, TRT 1'den çok kanallı özel televizyonlara kavuştu (kayserigundem. com. tr).

3.6. DEVELİ SİNDELHÖYÜK YAZLIK KILIÇ SİNEMASI

Develi Belediyesi Basın Yayın Eski Müdürü Nezir Ötegen'in belirttiğine göre (2012); 1974 yılında Sindelhöyük Kasabasında açık hava sineması işleten İsmail Kılıç, 1976

yılında Develi Jandarma Karakolu yanında Elbiz Caddesi ile İnönü Caddesinin birleştiği noktadaki iş yerinin bodrum katında, Fazlı Soylu ile birlikte sinema salonu (Kılıç Sineması) açarak, sinemaseverlere film oynatmışlardır. Daha sonra yine aynı binada, şimdiki Emmioğlu Cıvıklı Salonu'nun olduğu yerde, sinema işletmeciliğini sürdürürler. 1980'li yıllarda bir bir kapanan sinema salonlarına, Kılıç Sineması da eklenir ve Develi Sinema Tarihi içindeki yerini alır (Elden, 2013: 122). Develi ve çevresinde sıra dışı yaşayan insanlardan, sinema tutkunlarından ve beyaz perdeye gönül verenlerden "Sindelhöyük Kasabası'ndan İsmail Kılıç, seyircinin yetersiz olduğu kanaatine varıp yazlık sinemayı kapatıp Develi'ye gelerek "Kılıç Sineması'nı" kurmuştur. Kılıç Sineması, 1980 yılına kadar Fazlı Soylu ile birlikte hizmet vermiştir. Yeşilçam'ın o zamanda içinde bulunduğu durum ve televizyonun etkisi, sinemaya karşı ilginin azalması yüzünden perdelerini kapatmak zorunda kalmıştır. Mekânı pek uygun olmayan ve film seçimindeki yanlışlıklar, bu sinemanın daha fazla yaşamasına müsaade etmemiş, bu sebepten Develi'ye diğer sinemalar kadar olumlu yönden katkısı olmamıştır (kayserigundem.com.tr).

3.7. DEVELİ-AŞAĞI EVEREK ORAK SOKAK SİNEMASI (MEHMET ORAL SOKAK SİNEMASI)

Everek Mahallesi Büyük Küllük Sokakta, İstiklal İlkokulu öğretmeni Mehmet Oral, evinin duvarına tutuşturduğu beyaz perdeye filmleri yansıtarak oynatmış. 1975 yılında böyle bir uygulama yapan öğretmen Mehmet Oral, bu güzelliği, evinin bulunduğu, hayatını sürdürdüğü sokağına taşıyarak, çevresindeki komşularına, eş, dost ve akrabalarına yıllarca, ücretsiz olarak 'sokak sineması' oynatmıştır (Elden, 2013: 122). Bu tarz bir sokak sineması örneği hiçbir yerde görülmemiştir.

3.8. DEVELİ MUSTAFA AKSU KÜLTÜR MERKEZİ SİNEMASI

Develi bünyesinde barındırdığı ekonomik, sosyal ve kültürel birikimle, Anadolu'daki bir çok şehirden önde hareket etmiş ve gelişmişliğini devam ettirmiştir. Araştırmacı yazar Kadir Özdamarlar, Develi'ye ilk filmin 1932'de geldiğini

söylemektedir. Bu tarihle birlikte özellikle 1950-1970 yılları arasında, Develi'de birbiri ardına açılan ve yöre insanının duygu ve düşünce hayatına olumlu etkiler yapan sinemaların başında Kör'ün Kahvesi Sineması, Yazlık Sineması, Seyrânî Sineması, Saray Sineması, Kılıç Sineması, Aşağı Everek Oral Sokak Sineması ile Sindelhöyük Kasabası Sineması gelmektedir. Mustafa Dandik ile kardeşi Ahmet Dandik'in (Aksu) birlikte, 10 yıl aralıksız çalıştırdıkları Develi Belediyesi Mustafa Aksu Kültür Merkezi Saray Sineması 10 Ekim 1976 tarihinde oynattıkları 'Yemen Türküsü'nün ardından kapanmıştır. Develi Belediyesi'nin katkılarıyla tamiratı, bakım onarımı yeniden yapılan sinema, 10 Şubat 2011 tarihinde gerçekleştirilen açılışla Develi'nin kültür hayatında yeniden ışık olmaya başlamıştır. Kapanış tarihinden 35 yıl sonra sinemaseverlere yeniden merhaba diyen beyaz perde 'Kurtlar Vadisi Filistin' filmiyle canlandı, renklendi ve hayat buldu. Günümüzde hizmet vermeye devam eden sinemada, bir salon ve 351 seyirci koltuğu mevcuttur. Zafer Yıldırım tarafından işletilmektedir (Özdamarlar, 2009: 4). Kültür etkinlikleri için yıllar önce var olan mekân tekrar kazanılmış oldu. 2011 tarihinde kapanışından 35 yıl sonra sinemaseverlere açılan kültür merkezinde yeniden Develi'de "Sinema Günleri" başladı. Bu mekân olamasa idi Fetih 1453 sinema filmini Develi'de bir ayda altı bin kişi seyredemezdi (kayserigundem.com.tr).

Develili araştırmacı yazar ve emekli öğretim elemanı Kadir Özdamarlar, Develi'de yaşanan sinemalı günleri anlatırken, o coşkuyu, o heyecanı ve o atmosferi şu şekilde ifade etmektedir (Elden, 2013: 144); "Bir film bir hafta süreyle oynardı. Film seyredilirken beyaz leblebi ve bir de Develi'de üretilen Aksu Gazozu lüks bir izleyici olduğunuzun belirtisiydi. O yıllardan beri kadın, erkek, aile karışık otururdu. Matinelerde balkonlarda hanımlar, altta salonda ise erkekler otururdu. Akşamları ise aileler balkonda, bekârlar alt taraflarda otururlardı. Kovboy filmlerinin revaçta olduğu dönemler. Yazlık sinemanın meşhur yiyeceği ise şemşamer/ayçiçeği idi. Bir taraftan film seyredeceksin, bir taraftan da şemşamer çiçeceksin. Çıt! Çıt! Çıt!seslerini şimdi özlüyorum. Hele bir de filmin gerilimine göre bu Çıt!

Çıt! Çıt!. seslerinin artması ve azalması da ayrı bir özellikti. Bir de filmin en heyecanlı yerinde, iki de bir zırt pırt kopan filmler yok mu? Aman Allahım!.... Salon inlerdi. 'Makinist! Uyuyor musun? Gözünün önüne baksana!' Tabi okkalı sinkafları burada saymıyorum. Bunları duyan makinist bir de seyirciyi hiçe sayarak sözlü gelecek filmlerin reklamını yapmaz mı veya filmi yapıştırmak için Yıldız Tezcan'dan 45 devirli 'Ağla Gözlerim' türküsü veya Neşe Can'dan 'İçim içim yaniyor, yaniyor bu gönlüm' adlı şarkı plaklarından birini koymaz mı? Seyirciyi çıldırtmaya yeterdi. Filmin en heyecanlı yerinde film kopmuş, üstüne üstlük hele filmin baş oyuncusunun kötü karakterleri canlandıran aktörlere attığı dayak sahneleri: 'Vur lan!.... Vur! Aslan lan!. Amma okkalı yumruk attı ha...! gibi seyirci heyecanları yarım kalınca, sinema yıkılırdı".

Kayseri etrafındaki ilçeler arasında; nüfus, gelişmişlik ve eğitim seviyesi bakımından, en önde olan yerleşim yeri Develi'dir. Develili olan Mehmet Örük, doğduğu, çocukluğunun geçtiği ve sinemayla tanıştığı o yıllarda Develi'nin sosyal hayatıyla ilgili olarak, hatıralarını ve tespitlerini Çağdaş Develi Gazetesi'ndeki (25 Şubat 2011) köşe yazısında şu şekilde aktarmıştır: "Benim çocukluğumda Meteris Meydanı vardı. Bu meydanın bir köşesinde hasırlarla çevrilmiş, Amerikan bezinden perdesi olan yazlık sinema vardı. O sinemada ilk filmimi izledim. Bir Türk filmi idi. Başka eğlencesi olmayan Develi'de o tarihten sonra sinema müdavimi olmuştum. Yine aynı yıllarda kış gelince belediye kahvesi belirli günlerde sinema olurdu. En çok tarihi filmler oynardı. Tahta sandalye üzerinde, birçoğumuz ayakta paltolarla izlerdik filmleri. Bazı haftalarda aynı filmi 2 ya da 3 kez izlediğimiz olurdu. Gel zaman git zaman Develi Belediyesi sinema inşa etti. Seyrânî sinemasıydı adı. İlçemiz güzel bir sinema salonuna kavuşmuştu. İşletmeciliğini asıl işi kasaplık olan Naci Kulak yapardı. Artık her akşam film gösteriliyordu; Çarşamba, Cumartesi, Pazar günleri gündüz matineleri vardı. Bugün gibi hatırlıyorum ilk açılışını 'Kuvayi Köprüsü' adlı yabancı bir film ile yaptı. Çocukluğumuzda tek problem paraydı. Gündüz matineleri 50 kuruştı, çoğu zaman bu parayı bulamazdık. Develi

halkı o yıllarda bu sinemada seyrettiği filmlerle sevmeyi, seilmeyi, âşık olmayı öğrendi, birlikte güldü ve birlikte ağladı. 'Hz. Ömer'in Adaleti' filminde erkek, kadın, çocuk demeden birlikte ağlandığını, 'Cilalı İbo' ile birlikte güldüğünü biliyorum. Sinema tutkusu öyle yayılmıştı ki, gündüz matinesinde bir kadının doğum yaptığına tanık oldum. Biz çocuklar bedava sinemaya gitmek için afiş gezdirirdik. Develi'de sinema kültürü o kadar gelişmişti ki, ekonomik yönüyle bile kârlı iş haline geldi. Develi eşrafından Dan-dikler de boş arsalarına sinema inşa ettiler. Develi'de artık iki sinema vardı. İki sinema arasındaki rekabet filmin kalitesini de artırdı. Develi halkı bir akşam birine, diğer akşam ötekisine giderdi. Develi'nin sinemalı günlerinde yaşayan gençler, İstanbul'a gitmeden İstanbul'u gördüler. Sinema gençlere okulda öğrenemediklerini öğretti. Gençliği düşündürdü. Sinemanın kültürel bir aktivite olduğunu gösterdi bütün Develi'ye. O yıllarda Develi nüfusu 14 bin 200 kişi idi, işte iki sinema bu nüfusa hitap ediyordu".

4. KİŞİSEL GÖRÜŞMELER

Develi'de yazlık sinema kültürünün yaklaşık yarım asırlık öyküsü göz önüne alındığında, o dönemin havasını soluyan, şairlik, ressamlık yapan ve âşık geleneğinin Develi'deki temsilcilerinden olan Alaattin Oben ile bir söyleşi gerçekleştirdik. Oben, yazlık sinemayla nasıl tanıştığını eğlenceli anlarıyla anlatırken sinema kültürünün televizyonun gelmesi ve yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte bittiğini ifade ediyor.

4.1. ALAATTİN OBEN

Develi'de yazlık sinemanın tarihine dair neler söylemek istersiniz?

Develi'mizde sinema gösterimine çocuklarının da desteğiyle Kadir Usta (diye anılan) öncülük etmiştir. Meteris'te etrafı hasırla çevrili Kadir'in kahvesi diye bilinen mekânda sinema izlettirilirdi. Çocukluğumuzda sinemaya bedava girebilmek için akşam saatlerinde masa ve sandalyeleri dağıtarak sinema düzenine dönüştürürdük. Vatandaş, filmi izlediği sırada arka tarafta bulunan makine daire-

sinde (elektrikli olmasıyla birlikte kömür ile çalışan) film düzeneğinde Kadir ağabeyin oğlu Özgün Bey ile birlikte filmi izlerdik (1960'lı yıllar).

Maddi imkânlarımız kısıtlıydı. Vatandaştan topladığımız kayısının çekirdeklerini çıkarıp ve ardından satıp sinemaya giderdik. Bu durumun külfetli olması sonrasında zaten biz teşrifatçılığa başladık. Sinema izlenilen alanda Astsubay Yüksel, Uzun Ali ve ben, organizasyon ile yerleştirme işlerini yerine getirirdik.

Söz konusu yerde elektrik santralinin kaldırılmasıyla birlikte oraya güzel bir sinema binası inşa edildi. Kasap Naci Kulak işletmeciliğini yaptı. Orada da çalıştım. Daha sonra Develi'nin önde gelen eşraflarından Aksu ailesi Saray Sineması'nı yaptırdı. Burada da mesai harcadım. Böylelikle sinema hayatım devam etti. Televizyonun olmadığı dönemlerdi. Bundan dolayı sinema yediden yetmişe vatandaşın ilgi odağıydı. Herkes merak ediyordu. Ayrıca dini filmlerin gösterime gireceği zamanlarda bir ayak bir ayaküstüne filmi 2 hafta oynattığımız olurdu. Filmleri Kayseri Havuzluhan'dan Kemal Tatlı'dan getirirdik. Aynı zamanda Fidaş Filmcilik'ten film isterdik ya da Adana'dan film getirdiğimiz olmuştur.

Filmler çinko alüminyum kaplar içerisinde parça halinde gelir, biz çalışanlar gündüz vakti parçaları birbirine bağlar, siler, emisyonda sıyrır 3 büyük bobin şeklinde (3 perdeye denk gelecek biçimde) hazırlardık. Bazen 2 perdeye denk gelecek şekilde 2 büyük bobin oluşturduğumuz da oldu. Bu durum filmin uzunluğuna göre değişir. Ben İstanbul'da film setlerinde de çalıştım.

O dönem film malzemelerinin yanıcı bir tarafı vardı. Birisi (şimdi hatırlamıyorum ismini) film odasına elinde sigara ile girdi. O sırada Özgün ağabeyin elinde bulunan film bobini birdenbire alev aldı. Özgün Ağabey'in film bobini almasıyla film makinesinin arka tarafında bulunan boşluğa atması bir oldu. Sonuçta film yanmıştı.

Hatırladığınız film ya da filmler var mı?

On Emir (The Ten Commandments 1956) ve o dönemin en cazip filmlerinden olan *Hint* filmi *Alaattin'in Sihirli*

Lambası (The Adventures of Prince Achmed

1957). Aynı zamanda film afişleri şehirde gezdirilmezdi. Fakat tahta üzerine raptiye ile tutturdığımız afişleri, bağladığımız elektrik direkleri vardı. Bu elektrik direklerinin biri belediyenin önündeydi (Şu anki Verem Savaş Dispanser Binasının bulunduğu bölgede sinema vardı. Üst tarafı yazlık sinema olarak kullanılırdı).

Başınızdan geçen ilginç ya da aklınızda kalan hatıralarınızdan bahseder misiniz?

Erkek ve kadınlar aynı yerde sinema izlemezlerdi. Hanımlar üst taraftaki bölümde film seyredерlerdi. Yerel halktan olan Y. S. ve M. M. kadın kılığına girerek hanımların arasında film izlemeye çalıştılar, fakat yakalandılar. Emniyet, bulunduğumuz yere yakındı. Memurlar söz konusu kişileri aldılar götürdüler. Fakat o dönem bu durumun herhangi bir cezası yoktu. Sonrasında serbest bırakıldılar.

Yöre halkının sinemaya tepkisi nasıldı?

Yöre halkının sinema tepkisi olumluydu. Halk sinemaya çok meraklıydı. Sanki tuz yalamış koyunun susaması gibi toplum sinemaya koşuştururdu. Kendisinde olmasa bile kişiler üç beş kuruş başkalarından temin edip sinemanın yolunu tutardı. Hatta aynı filmi 2 3 kez seyredenler olurdu.

Yazlık Sinema Kültürünün size ne gibi katkıları oldu?

“Benim kültür dağarcığımı genişletti. Sinema bana çok şeyler kattı. Ben eğer âşıklığa, şairliğe ve ressamlığa soyunduysam, sinemacılıkla yetişen karaktere sahip olduğum içindir. Sinema benim ufkumu genişletti. Yaşanan olaylar gözümün önünde sergilendiği için bunlardan ilham almamak ya da bunları kendi hayatına uygulamamak mümkün değildi. Ayrıca sinema sektörünün televizyonla bittiğini belirtmek isterim. Benim İstanbul'da olduğum dönemlerde Laleli semtinde üç tane sinema vardı ve dolar dolar boşalırdı. Üsküdar'da iki adet sırf yazlık sinema vardı. Bizler devamlı giderdik. Hatta beni de aktörlük heyecanı sardı. İstanbul'da Duru Filmin sahibi Naci Duru'nun yanına girdim. Onların yanında uzun süre çalıştım. Birsal Film, Türker İnanoğlu, Kervan Film'de de mesai harcadım. O

zamanlar Ayhan Işık, Eşref Kolçak ve Kenan Pars popülerdi. Bunun yanında güldürü sanatçıları Gazanfer Özcan, Suphi Kaner ve İsmail Dümbüllü isimleri de meşhurdur.

Bizler film sektöründe çalışırken ücretler, bono ve çek üzerinden ödenirdi, fakat bono ve çekler karşılıksız çıkar, fiyaskoyla sonuçlanırdı. Ben de kendi kendime dedim ki; bu sektör bir şey değilmiş. İstanbul'un Eyüpsultan ilçesinin şimdiki mahallesi olan Ağacları'da, Muhterem Nur ve Efkan Efekan'ın başrolünü oynadığı film setinden işlerimizi bitirip döndük. Ağacları altında oturuyorduk. Yiyecek bir şey yok. Düşünün çay bile içemiyoruz. Kuru pasta yemekten canımız çıktı. Çünkü cebimizde paramız yoktu" (Alaattin Oben, kişisel görüşme, 31 Temmuz 2019).

İlçemizde yazlık sinemanın tarihini en ince detaylarına kadar aktaran, hoş sohbeti ve güler yüzüyle bizleri karşılayan Develi'de 1945 yılında doğan ve bir kamu bankasından emekli Muammer Okur, izlediği filmlerin bazı sözlerini anlatırken o dönemi yeniden yaşıyor gibiydi. Okur, sinemanın Develi kültüründe önemli bir yere sahip olduğunu belirterek "benim siyasi ve dini kültürüm üzerinde sinemanın da etkisi var" dedi.

4.2. MUAMMER OKUR

Develi'de yazlık sinemanın tarihine dair neler söylemek istersiniz?

Gülbüz Yurtgüven (merhum Hayrettin İstanbullu'nun yeğeni), Meteris Mahallesi meydanının bir bölümünün etrafını hasırdan çevirerek yazlık sinema yeri oluşturdu. Sinemanın adı 'Hasır Gülbüz' (Lale Sineması) olarak bilinirdi.

Hatırladığınız film ya da filmler var mı?

Fabrika'nın Gülü (1964) ilk seyrettiğim film. Eşref Kolçak'ın *Korkusuz Kabadayı* (1963) filmi gösterime girdi. Ayhan Işık ve Belgin Doruk'un başrollerini paylaştığı *Tatlı Hayat* (1961) filmi geldi. Hatta bu filmin bir bölümünde "Keşke herkesin günahı Ayhan Işık ve Belgin Doruk'un günahı gibi olsa çünkü onların günahı tatlı günahtır..." sözleri dile getiriliyordu. Ardı ardına filmler geliyordu. *Yusuf ile Züleyha* (1965) filmi izledik. Filmde "Bu asil

ruhlu peygamber (Yusuf Peygamber) neden bir ölümü hiçe saymıştı" diyor. Hatırladığım filmler arasında Ayhan Işık'ın *Otobüs Yolcuları* (1961) filmi de var. Film muazzamdı. Işık, bu filmde meşhur oldu. Ayrıca keyif aldığım filmler içerisinde yer alan *Ver Elini İstanbul* (1962) filminin tanıtımı şöyle yapılmıştı: "minareleri, camileri, üniversitesi, kütüphanesi, denizi ve her şeyiyle güzel olan bu şehri görmek için, siz de bir gün zamanının geldiğine hükmedecek ve 'ver elini İstanbul' diyeceksiniz. İstanbul'u seven ve sevmesini bilenlerin filmi. On Emir (The Ten Commandments 1956), *Batı Yakasının Hikâyesi* (West Side Story 1961), *Mahşerin Dört Atlısı* (Four Horsemen of the Apocalypse 1962) izlediğim diğer filmlerdendir.

Bunun yanında şu an ki Mustafa Aksu Kültür Merkezi'nin bulunduğu alanda 'Saray Sineması' vardı. Sinema daha çok kapalı sinema özelliği gösteren bir yapıdaydı. Kadınlar balkonda erkekler de giriş katında film seyrederlerdi. Film sırasında vatandaş çekirdek çitler ve Hakkı Usta'nın el yapımı gazozundan içerlerdi.

Sinema giriş ücreti 50 kuruştur. Ben öğrenciydim. Kör'ün oğlu Kadir'in kahvesinde de sinema gösterimi gerçekleştirildi. Gündüz kahvehane olan yer akşam sinema düzenine getirilirdi. Daha çok kışlık sinema şeklindeydi. Ancak yaz mevsiminde yazlık sinema gösterimi de olurdu. Orada da Orhan Günşiray'ın *Hop Dedik* (1963) filmi gösterildi. Daha sonra yabancı yapımlardan olan *Kuwai Köprüsü* (The Bridge on the River Kwai 1957) hatırladığım filmlerdendir. Haftada üç günde bir filmler değişirdi.

Başınızdan geçen ilginç ya da aklınızda kalan hatıralarınızdan bahseder misiniz?

1960'larda o dönemin önemli aktörlerinden olan Ermeni asıllı (Ahmet) Danyal Topatan ilçemizi ziyaret etti. Halkla buluştu. Konuşma gerçekleştirdi.

Sinemanın size ne gibi katkıları oldu?

Sinema, kültür yönünden beni etkiledi ve geliştirdi. Özellikle dini ve siyasi kültür hayatımın şekillenmesinde sinema önemli bir paya sahiptir. Ayrıca o dönemin yerli ve yabancı yapımları ülkemizi ve dünyayı tanımamı sağladı

(Muammer Okur, kişisel görüşme, 1 Ağustos 2019).

Yazlık sinemalar özellikle 1960'lı yıllarda Develi'nin nadir sayılabilecek eğlence merkezleriydi. İlçemizde 1944 yılında dünyaya gelen ve emekli eczacı olan Selim Özlem, o yılları dile getirirken, sinemanın kişisel gelişimine olan katkılarından söz etti. Özlem, "Dünyada neler oluyor sorusunun cevabını sinema arayıcılığıyla alıyordum" dedi.

4.3. SELİM ÖZLEM

Develi'de yazlık sinemanın tarihine dair neler söylemek istersiniz?

Başlangıçta benim hatırladığım kadarıyla Develi'de sinemanın tarihiyle ilgili açıklama yapmak isterim. 1956-1957 tarihlerinde Kör'ün oğlunun kahvehanesi diye tabir edilen mekânda kahvehane sahibi Kadir Erdem tarafından ilk kez sinema gösterimi yapıldı. Kahvehanede iki bölüm oluşturulmuştu. İlk kısımda aileler ikinci kısımda da bekârlar film izlerlerdi. O zamanlar yazlık sinema yoktu. Kapalı sinema olarak bilinirdi. Haftada muhakkak iki kez yabancı sinema seyrettirilirdi. Aradan bir müddet geçtikten sonra Kadir Bey ölünce sinema el değişti. Farklı kişiler geldi. Benim anımsadığım kadarıyla yazlık sinema "Meteris'te" açıldı. Sonra belediye tarafından kaldırılan sinema, şimdiki Ziraat Bankası'nın bulunduğu Şahin Köylüoğlu'nun tahsis ettiği (bağışladığı) alana yapıldı. Sinema bileti öğrenciye 35 kuruş, yetişkinlere 50 kuruştur. Bu şekilde yazlık sinemalar devam etti. Daha sonra Uncu Cemil Ağa bu geleneği sürdürdü. Ardından kasap Naci Kulak sinemanın işletmeciliğini eline aldı. İlçemizde yazlık sinema Haziranın 15'inde başlar Eylülün 21'ine kadar devam ederdi. Her gün sinema gösterimi olurdu. İstanbul'da hangi film izleniyorsa, Develi'de de aynı film aynı zamanda seyrettirilirdi.

Hatırladığınız film ya da filmler var mı?

Benim hatırladığım ve izlediğim *Bismarck'ı Batırın* (Sink the Bismarck 1960) filmiydi. Unutulmaz bir filmdi, etkileyiciydi. 2. Dünya savaşı yıllarını anlatıyordu. Yine 2. Dünya savaşını konu alan ve 'Normandiya Çıkarmasını' işleyen *En Uzun Gün* (The Longest Day 1962) filmi de muazzamdı.

Başınızdan geçen ilginç ya da aklınızda kalan hatıralarınızdan bahseder misiniz?

Naci Kulak'ın sinemayı işlettiği zamanlardı. Sinema başladıktan sonra bizler daha ucuz sinemaya girebilmek adına "Naci ağa 15 kuruşumuz var" derdik ve sinema izlemeye çalışırdık. Naci Kulak ise "Yok olmaz, 15 kuruşu 25 kuruşa tamamlayın gelin" derdi. En sonunda 15 kuruşa hatta 10 kuruşa razı olurdu. Çünkü ne alırsa kar edecekti. İçeriye bu sayede hepimiz girerdik. O sırada ilçemizin yerel kabadayılarından olan "Kozanlı Kazım" oradan geçerse kapıyı açar ve: "Hiç para vermeden geçin izleyin filmi" derdi. Kozanlı Kazım, Naci Kasap'ın girenleri çıkarmasın diye kapıda da beklediği olmuştur. Ayrıca 'bedavacılar' vardı. Naci Kulak'ın, ücretsiz film izlettirdiği birkaç kişi olurdu. Film bittikten sonra bedavacılar diye tabir edilen bu grup yerleri süpürür ve etrafı toplarlardı.

Sinemanın size ne gibi katkıları oldu?

Elbette sinemanın benim hayatıma yansımaları olmuştur. Şöyle ki "Dünyada neler oluyor?" sorusunun cevabını alıyor muhakeme yapıyordum. Dünyayı filmler aracılığıyla keşfediyor, öğreniyordum (Selim Özlem, kişisel görüşme, 1 Ağustos 2019).

5. SONUÇ

Sinemanın toplum üzerindeki etkileri yaşanan zaman aralığında gerçekleşen teknolojik ilerlemelerin bir yansımasıdır. Dolayısıyla tarihi ve kültürel zenginlikleri göz önüne alındığında, Develi'nin bir dönem çehresini değiştiren sinemaların, halk üzerindeki izlenimleri dikkate değerdir. Develi'de sinema gösteriminin tarihi 1932'lere kadar uzanmaktadır. O dönem temel alındığında, sinemanın, ilçenin kültürel gelişimine katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Bunun yanında Develi'de özellikle 1960'lı yıllarda gelenek-selleştirilen yazlık sinema olgusu, ilçe halkından beklediği ilgiyi fazlasıyla görmektedir. Vatandaşların neredeyse tek eğlence merkezi olan yazlık sinemalar, bilgilendirici ve dünyadan haber veren bir yönünün olması dolayısıyla önemli sayılmaktadır. Bununla birlikte sinemanın toplum-sallaştırıcı etkisi göz önüne alındığında, yazlık sinemalar,

bireylerin kaynaştığı ve birlikte zaman geçirdiği noktalar olarak öne çıkmaktadır. Sonuç olarak yapılan görüşmeler neticesinde 1970'li yılların başlarında televizyonun hayatımıza girmesiyle birlikte sinemalara olan talebin azaldığı anlaşılmaktadır. Develi'nin tarihi ve kültürel dokusu içerisinde yer alan sinema geleneği, o döneme tanıklık eden kişilerin anlatımıyla eğlenceli ve hafızalarda izler bırakan hikâyeleriyle anımsanır hale gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, H. (2014). "Sinemaya Gitmek ve Seyir: Bir Sözlü Tarih Çalışması", Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi (EJOIR), Sayı: Özel, Cilt: 2, Ağustos 2014, s. 1-16, Sakarya.
- Çelik, C. (2018). "Şehrin Aynası Sinema", Düşünen Şehir Dergisi, Sayı: 7 Ekim 2018, s. 6-17, Kayseri.
- Demir, Ö ve Çengen, N. (2015). "Tarih Sinema Etkileşiminin Popüler Kültürdeki Yeri". Kafkas Üniversitesi, e Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2 (1), Nisan 2015, s. 13-18.
- Develinin Sinema Belgeseli (Kayseri Gündem) www.kayserigundem.com.tr/develi-haberleri/develinin-sinema-belgeseli-h3832.html, Erişim Tarihi: 01. 08. 2019.
- Elden, Y. (2013). *Sinemanın Kayseri'deki Serüveni*, Palet Yayınları, Konya.
- Elden, Y. (2018). "Kayseri'de Sinema Kültürü", Düşünen Şehir Dergisi, Sayı: 7, Ekim 2018, s. 72-83, Kayseri.
- Gürlek, Ahmet (1975). *Memleketim Develi*, Desen Yayınları, Ankara.
- Özdamarlar, K. (2009). *Develi'de Eğlence Kültüründe Sinema ve Yeri*, Kayseri Hakimiyet Gazetesi (14. 03. 2009).
- Topçu, G. (2012). *Kayseri Modern*, Palet Yayınları, Kayseri.
- Yakar, H. G. (2013) "Sinema Filmlerinin Eğitim Amaçlı Kullanımı: Tarihsel Bir Değerlendirme"
- Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 19 (2013-1) s. 21-36, Ankara.
- Yüksel, H. (2018). "Ulusal ve Uluslararası Sinema Yapıtlarından Hareketle Sosyal Politika-Sinema İlişkisini Saptamaya Yönelik Bir Çalışma". İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Sayı/Issue: 2, Cilt/Vol: 7, 2018, s. 1201-1227.

KİŞİSEL GÖRÜŞMELER

Alaattin Oben (Develi'de 1945 yılında doğmuştur. Ortaokulu Develi'de bitirmiştir. İlçe Özel İdare Müdürlüğü'nde büro memurluğundan emekli olmuştur. Âşık geleneği-

nin Develi'deki en önemli temsilcilerindendir. Hemşerisi kendisi gibi Âşık olan merhum Ali Çatak, Oben'e Âşık "Güzini" mahlasını vermiştir. Üç binin üzerinde şiirleri bulunan söz ustamızın eserleri çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmıştır ve yayınlanmaya devam etmektedir. Ayrıca Oben, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın açmış olduğu sınava katılarak 'Halk Şairi' kimliğini almaya hak kazanmıştır).

Muammer Okur (1945 yılında Develi'de doğmuştur. Bir kamu bankasından emekli olmuştur. Halen ilçemizde yaşamaktadır).

Selim Özlem (1944 yılında Develi'de dünyaya gelmiştir. Emekli eczacıdır. Halen ilçemizde yaşamaktadır).

ALTERNATİF TURİZM KAPSAMINDA SULTAN SAZLIĞI ZİYARETÇİLERİNİN MEMNUNİYET DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Burak ATASOY

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Rehberliği, Seyahat İşletmeciliği Ve Turizm Rehberliği Anabilim Dalı.
e-posta: burakatasoy@subu.edu.tr

Özet

Son yıllarda alternatif turizm ürünleri doğrultusunda şekillenen uluslararası turizm hareketleri, yeni turizm destinasyonlarının ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Klasik yerine özel ilgi turizmi çerçevesinde şekillenen turistik aktiviteler alternatif turizm destinasyonlarına yönelik büyük bir artışı belirtmektedir. Bu noktada bir doğa harikası olarak ülkemizin yedi önemli sulak alanlarından biri olan ve 301 kuş türüne ev sahipliği yapan Sultan Sazlığı turizm bölgesi her yıl binlerce ziyaretçiyi ağırlamakta ve gün geçtikçe alternatif turizm kapsamında önemli bir destinasyon haline gelmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, Sultan Sazlığı destinasyonunun turizm potansiyelinin incelenmesi ve destinasyona gelen turistlerin memnuniyet düzeylerinin araştırılmasıdır. Bu kapsamda 2019 yılı Temmuz ayı içerisinde destinasyonda anket tekniğinden yararlanılarak araştırma verileri toplanmış ve akabinde çeşitli istatistiksel analizler gerçekleştirilerek sonuçlar çalışmada paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Turizm, Sultan Sazlığı, Kırsal Turizm, Turist Memnuniyeti

INVESTIGATION OF SATISFACTION LEVELS OF SULTAN SAZLIĞI VISITORS WITHIN THE SCOPE OF ALTERNATIVE TOURISM

Abstract

In recent years, international tourism movements shaped by alternative tourism products have played a role in the emergence of new tourism destinations. Touristic activities shaped within the framework of special interest tourism instead of classical indicate a big increase for alternative tourism destinations. At this point, Sultan Marshes tourism destination, which is one of the seven important wetlands of our country and hosting 301 bird species, welcomes thousands of visitors every year and is becoming an important destination within the scope of alternative tourism. Therefore, the aim of this study is to investigate the tourism potential of the Sultan Marshes destination and to investigate the satisfaction levels of the tourists coming to the destination. In this context, survey data were collected by using survey technique at the destination and then various statistical analyzes were performed and the results were shared in the study in July, 2019.

Keywords: Alternative Tourism, Sultan Marshes, Rural Tourism, Tourist Satisfaction

1.GİRİŞ

Modern turist açısından bakıldığında ne istediğini bilen ve farklı özel ilgileri kapsayan turizm ürünlerini tercih eden bir profil söz konusu olmaktadır. Bu durum klasik turizm yerine daha sakin ve bireysel turistik hareketlerin gittikçe arttığı son dönemde alternatif turizm çeşitlerine ve destinasyonlara yönelik bir turizm akışından bahsetmektedir.

Öte yandan, insan yaşamında meydana gelen değişimler, her geçen gün yeni ihtiyaçların ortaya çıkması turizm işletmelerinin de birtakım yeni operasyonlara yönelmesine yol açmaktadır. Aksi takdirde, turizm işletmeleri veya ötesinde turizm bölgelerinin ayakta kalmasını zorlaştıracaktır (Güllü, 2018: 197). Zira, dünya turizmindeki gelişmeler ve eğilimler turizm pazarlamasında da bazı farklılıkların

ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Özellikle, turizm pazarlamasının ülke boyutundan daha spesifik olarak turizm destinasyonlara yönelmesi bu durumun kanıtı mahiyetindedir (Ersun ve Arslan, 2011: 229).

Uluslararası turizm arenasında meydana gelen bu değişimler neticesinde yeni turizm trendleri de ortaya çıkmaktadır. Otantik deneyim yaşamak, doğanın içerisinde bulunmak, sessizliğin tadını çıkarmak ve gürültüden uzaklaşmak gibi temel güdülerini olan günümüz turistleri kendi beklentilerini karşılayacak turizm destinasyonlarına yönelmektedir (Simkova ve Holzner, 2014: 664). Turistlerin istek ve beklentilerinde meydana gelen bu değişiklikler turizm endüstrisinde sert ve yıkıcı etkileri olan bir rekabet ortamını oluşturmaktadır. Bu kapsamda müşteri memnuniyetini sağlamak, uzun vadede sürdürülebilir bir turizm konseptini belirlemek için kilit bir araçtır (Aşık, 743: 2018). Şüphesiz, günümüzde turizmin yeni alanlarda ortaya çıkması hem bölgesel hem de ulusal anlamda yeni turistik ürün veya hizmetlerin geliştirilmesini kaçınılmaz hale gelmiştir.

Yeni ve değişken turizm hareketlerinin bir sonucu olarak alternatif turistik ürünlerin artması, turistler için ikame turizm ürünlerine erişimi de kolaylaştırmaktadır. Bu noktada turizm bölgeleri ve turizm işletmeleri küresel rekabet ortamında yeni ve farklı kaynaklarını kullanarak rekabet avantajı sağlamak ve dolayısıyla turistik beklentileri karşılayarak turist memnuniyeti sağlamak istemektedir (Ulucan, Kurtulay ve Kızıllırmak, 2018: 416). Öte yandan, turistlerin beklentilerinin karşılanması sonucu ortaya çıkan performansa ilişkin olumlu görüşleri olarak niteleyebileceğimiz turist memnuniyeti sürdürülebilir turizm konseptinin mihenk taşıdır. Zira, aldıkları ürün veya hizmetten tatmin olmamış bir müşteri için tekrar satın alma olası değildir.

Bu kapsamda, sürdürülebilir turizmin temel taşlarından biri olan turist memnuniyetini sağlamak ve alternatif turizm çeşidi olarak kuş gözlemciliği, fotoğrafçılık turizmi, kırsal turizm gibi turistik aktivitelere imkân tanıyan Sultan Sazlığı ziyaretçilerinin memnuniyet düzeylerinin

değerlendirilmesi kamu ve özel sektör nazarında önem arz etmektedir. Araştırma kapsamında alternatif turizm, turizm memnuniyeti ve Sultan Sazlığına ilişkin bilgilere yer verilmiş ve bu bilgilere istinaden anket ölçeğinden yararlanılmıştır.

1.1. ALTERNATİF TURİZM

Son yıllarda artan turistik ürün farklılaştırma ve yeni turistik alanların geliştirilmesi görüşünün ardında sürdürülebilir turizm konseptini benimsemek gelmektedir. Benzer şekilde, turizm ürünlerinin geliştirilmesi veya turizm bölgelerinin turizme kazandırılması ile yöreye gelen yatırımcı ve ziyaretçi sayısında artış meydana gelecek ve ilgili bölgenin kalkınmasına olanak sağlayacaktır (İri, 2014:

73). Alternatif turizmin büyümesi, ardında şüphesiz bakir turizm alanlarına olan ilgi ve insanların daha küçük gruplar içerisinde seyahat etmesi gibi konular gelmektedir. Bu etmenler genelde turizme kazandırılmamış sığ ve doğal güzelliklerin tam olarak turizme aktarılamadığı alanlarda turizmin canlanmasına neden olmuştur. Zira farklı turistik ürünlere yönelen modern turist, turizmin az geliştiği sahalarda yer alan turistik kaynakları talep etmeleri sonucu bölgedeki turizm alt ve üst yapı gelişimine katkıda bulunmaktadır.

Çelik (2018), turizm etkinliklerinin dar alanlara kısıtlanmasından ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan problemlerden kurtularak özel ilgileri kapsayan turizm hareketlerinden alternatif turizm olarak bahsetmektedir. Başka bir tanımda alternatif turizm, bir turizm destinasyonundaki mevcut turizm türlerine bir alternatif turistik ürün yaratmak amacıyla girilen bir dizi turizm çeşitlendirme etkinlikleri olarak bahsedilmektedir (Özer, Avcı ve Karakuş, 2016: 22). Alternatif turizm, turizm bölgeleri için hayati önem taşımaktadır. Farklı beklenti ve isteklere sahip olan turistlerin ihtiyacını karşılayamayan turizm işletmeleri ve turizm bölgelerinin yaşamlarını yani faaliyetlerini sürdürmeleri imkânsız olarak görülmektedir.

Bu kapsamda Sultan Sazlığı ele alındığında son dönemlerde alternatif turizm ile birlikte daha fazla ziyaretçiyi

ağırlamaya başlamıştır. Ziyaretçilerine kuş gözlemciliği, macera, fotoğrafçılık, doğa yürüyüşü gibi alternatif turizm ürünleri sunan Sultan Sazlığı destinasyonunun önemi henüz tam anlamıyla kavranmış olmasa da sahip olduğu bu turizm potansiyeli ile hak ettiği konuma gelecektir. Benzer şekilde İri (2014), Kayseri ilinin alternatif turizm kapsamında önemli bir potansiyele sahip olduğunu belirtmiştir. Turizmde sürdürülebilirliği yakalamak amacıyla yeni turistik ürünleri geliştirilmesi ve turist ihtiyaçlarına cevap verme gibi etkinlikleri kapsayan strateji olarak ifade edebileceğimiz alternatif turizm, son yıllarda turizm hareketlerinin büyük oranda geliştiği bir unsuru belirtmektedir.

1.2. TURİST MEMNUNİYETİ

Hemen her alanda olduğu gibi turizm sektöründe de müşteri memnuniyeti, gerek mikro (turizm bölgesi veya işletmesi) gerek makro düzeyde (ülke) turizm etkinliklerinin sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir (Kılıç ve Pelit, 2004: 113). Değişen turistik beklenti ve isteklerin neler olduğunun tespit edilmesi ve bu doğrultuda turistik ürün veya hizmetlerin oluşturulması turist memnuniyetine yönelik hizmet kalitesinin artmasına dolayısıyla müşteri sadakati yaratılması gibi açılardan önem arz etmektedir (Şahin ve Şen, 2017: 1176).

Turist memnuniyeti ayrıca turistlerin turizm ürünlerini tekrar satın almaları ve destinasyon seçimi gibi konular üzerinde de etkili olmaktadır (Wong ve Lui, 2018: 3). Chen ve Tsai (2007) turist memnuniyetinden, seyahat deneyiminin ziyaretçinin ilgi, istek beklenti ve ihtiyaçlarını karşılaması durumunda ziyaretçinin hissettiği genel haz veya memnuniyet şeklinde bahsetmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta seyahat sonunda ortaya çıkan performans ile turistlerin istek ve beklentilerini karşılaması durumunun hissedilmesidir. Yani, beklentilerinin karşılandığına emin olan turist için memnuniyet durumu söz konusu olmaktadır.

Turizm destinasyonu yöneticileri ve turizm işletmeleri tarafından en temel konuların başında sürdürülebilir turizmi sağlamak adına turist memnuniyetini sağlamak gelmektedir (Khuong ve Ha, 2014: 491). Öte yandan, alter-

natif turizmin önemli bir gelişme aracı olarak görüldüğü günümüz turizminde, turist tatmini sürdürülebilirlik için çeşitli fırsatlar yaratmaktadır. Gerekli alt ve üst yapı iyileştirmeleri ile turizme kazandırılan kırsal bölgelerde doğa yürüyüşleri, doğa fotoğrafçılığı gibi alternatif turizm hareketleri yaşanmaktadır (Dalgıç ve Birdir, 2015). Bu nedenle, Sultan Sazlığı ziyaretçilerinin memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi ve sürdürülebilir turizm kapsamında değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

1.3. SULTAN SAZLIĞI COĞRAFYASI

Alanın Coğrafi Konumu

Sultansazlığı Koruma Alanı, İç Anadolu Bölgesinde yer alan Kayseri iline bağlı Develi ve Yeşilhisar İlçelerinin sınırları içerisinde kalmaktadır. Dört tarafı dağlarla çevrili Develi kapalı havzasının en alçak kesimlerinde yer alan Sultansazlığı'nı 38 12 14 38 25 49 Kuzey enlemleri ile 35 09 20 35 22 20 Doğu boylamları arasında yer almaktadır.

Sultansazlığı'nın içerisinde yer aldığı arazinin deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 1074 m. olup ortalama eğimi de %2'dir. Sultansazlığı Koruma Alanı'nın kuzeyinde Erciyes Dağı (3916 m.), doğusunda Develi Dağı (2074 m.), güneyinde Aladağlar (3373 m.) ve batısında ise Karadağ ve Hodul Dağı (1937 m.) bulunmaktadır. Develi Yahyalı Yeşilhisar İlçelerinin oluşturduğu üçgen içerisinde yer alan Sultansazlığı, Develi ilçesine 35 Km., Yahyalı İlçesine 24 Km., Yeşilhisar İlçesine 18 Km. uzaklıkta olup Kayseri İlının 90 Km. güneyindedir. Sultansazlığı, çevresinde yer alan önemli yerleşim alanlarından Niğde İline 60 Km, Nevşehir İline 80 Km, Adana'ya 255 Km., İstanbul'a 770 Km ve Ankara İline 316 Km mesafede olup asfalt karayolu ile kolayca ulaşılabilir. Kayseri, ülkemizin demir yolu ağının önemli bir kavşağını oluşturması nedeniyle Sultansazlığı'na Kayseri bağlantılı olarak İstanbul, Ankara, Mersin, Adana, Niğde ile Doğu ve Güneydoğu'daki birçok ilden demiryolu ile ulaşmak mümkündür. Ayrıca, Sultansazlığı'na, İstanbul-Kayseri tarifeli uçak seferleriyle de ulaşmak mümkündür (Kayseri. ormansu. gov. tr).

Fotoğraf 1: Sultan Sazlığı (Ovaçiftlik Mah.) A. Rıza Baykan

Alanın Önemi

Sultan Sazlığı, step ekosistemi içerisinde eşine az rastlanılan tatlı ve tuzlu su ekosistemini bir arada bulundurarak, İç Anadolu step ekosistemi içerisinde sahip olduğu zengin biyolojik çeşitliliği ve Afrika ile Avrupa arasındaki göçmen kuşlarının kullandığı iki ana kuş göç yolunun bu alanda kesişmesi nedeniyle ülkemizde en önemli sulak alanlardan birisidir. Burada 600 bin adet ördek, kaz, flamingo ve çok çeşitli kuşlara rastlanır. Sahanın öneminin ortaya çıkmasıyla Sultan Sazlığı 1971 yılında Kara Avcılığı Kanunu'na dayanılarak Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı'nca "Su Kuşları Koruma ve Üretme sahası, 1998 yılında da Tabiatı Koruma Alanı ve 1993 yılında da Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunca "*Birinci Derece Doğal Sit Alanı*" ilan edilmiştir. 1986'da yapılan bir araştırmaya göre 251 kuş türü kaydedilmiştir. Bunlardan 80'den fazlasının sahada kuluçkaya yattığı tespit edilmiştir. Kuş türlerinden bazıları; akpelikan, küçük karabatak, flamingo, turna, dikkuyruk, kılıçgagası, karasamur vb. dir (Ktb. gov. tr).

İklim ve Bitki Örtüsü

Harita Referansı: 38.79°K 35.50°D. Denizden yüksekliği: 1052 m. Kayseri İç Anadolu bölgesinin en soğuk illerindendir. Kış ayları dondurucu soğuk, yaz ayları sıcak ve kuraktır. Yaz mevsimi kısa sürelidir. Kış ve yaz mevsimleri arasında sıcaklık farkı büyük olduğu gibi gece ve gündüz arasındaki sıcaklık farkı da büyüktür. Yazın 39.8 °C 'ye

kadar çıkabilen sıcaklıkların, kışın -32.5 °C'ye kadar düştüğü görülür. Kıta iklimi karakterinde olan Kayseri'de yağışlar kış, ilkbahar ve sonbahar aylarına rastlar. Son yirmi yılın yıllık 416 mm. yağış ortalamasının %22'si sonbahar, %36'sı ilkbahar, %32'si kış ve %10'u da yaz mevsimlerinde görülür. Kış mevsimi uzun sürer ve yağışlar genellikle kar halindedir. En fazla yağış alan bölgeler sırasıyla II, III. alt bölge ve en az yağış alan I. alt bölgedir. Nisan ve Mayıs aylarında yağış maksimum düzeye ulaşmaktadır. En düşük yağış ise Temmuz ayında düşmektedir. Eylül ayına kadar bu durum sürmekte Ekim-Kasım aylarında sonbahar yağışları düşmektedir. Kayseri'de bitki örtüsü olarak çoğunlukla bozkır bitki topluluğu hakimdir. İlin Tahtalı Dağları eteklerinde zengin karaçam ve göknar ormanları mevcuttur. İl Arazisinin niteliklerine göre dağılımı, Kayseri'nin toplam yüz ölçümü 1.686.573 ha olup, bunun 670.584 ha ' ı tarım arazisi, 691.028 ha çayır mera arazisi, 135.817 ha orman arazisi ve 189.144 diğer araziler olarak dağılım göstermektedir. Kayseri'de çayır mera alanlarının oranı yüksek (%41), tarım arazisi oranı mera alanına yakın (%40), orman alanlarının oranı ise düşüktür (%8). Türkiye genelinde ise mera alanlarının oranı ile orman alanlarının oranı birbirine eşit olup %26 dır. Kayseri ilinde çayır mera ve tarım arazisi alanının fazlalığı hayvancılık ve tarım için bir potansiyel olmakta, ancak orman alanlarının azlığı yağış için kısıt teşkil etmekte ve erozyona neden olmaktadır. Kayseri ilinde çayır mera ve tarım arazisi alanının fazlalığı hayvancılık ve tarım için bir potansiyel olmakta, ancak orman alanlarının azlığı yağış için kısıt teşkil etmekte ve erozyona neden olmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı, bir alternatif turizm destinasyonu olarak Sultan Sazlığı Kuş Cenneti'nin ziyaretçilerinin memnuniyet düzeylerinin belirlenmesidir. Araştırmanın ihtiyaç duyduğu veriler Temmuz ayı içerisinde araştırmacı tarafından bırak ve topla yönetimiyle elde edilmiştir. Kavak (2013) anketi, bir durum veya olguyu tanımlama amacıyla önceden oluşturulan ve belirli bir sıralama dâhilinde

sorulara cevaplayıcının karşılık vermesi ile gerçekleştirilen veri elde etme yöntemi olarak belirtmektedir. Bu kapsamda, kolayda örnekleme yöntemiyle araştırmanın zaman kısıtından dolayı 170 adet veri elde edilmiştir. Bu verilerin 20 tanesi noksan olması nedeniyle araştırmaya dahil edilmemiştir. Bu kapsamda elde edilen veriler Spss ile çeşitli analizlere tabi tutulmuş elde edilen sonuçlar, bulgular kısmında paylaşılmıştır. Bu araştırmada genel memnuniyeti ölçmek için Kılıç ve Pelit'in (2004) geliştirdiği ölçekten yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. DEMOGRAFİK BULGULAR

Bu başlık altında yabancı ziyaretçilerin demografik ve seyahat özelliklerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. İlgili bulgular ise Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo göz önüne alındığında erkek katılımcıların (47, 3), kadın katılımcıların ise (52, 7) olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların büyük bir çoğunluğunun 25 ile 39 yaş arasında olduğu (54, 7), yine önemli bir kısmının (68, 7) lisans derecesinde eğitime sahip olduğu ulaşılan bulgular arasındadır. Bir diğer ulaşılan önemli bulgu ise ziyaretçilerin gelir düzeylerinin tespitidir. Buna göre, yabancı ziyaretçilerin 118'inin (48, 7) yaşadıkları ülke standartları çerçevesinde orta düzeyde bir gelire sahip olduğu sahip olduğu görülmektedir. Bu noktada bölgeyi tercih eden ziyaretçilerin orta düzeyde gelire sahip olduğu söylenebilir.

Katılımcıların önemli bir çoğunluğunun 57 kişi (38) Sultan Sazlığını ziyaret etmelerinde en önemli hususun fotoğrafçılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan araştırma kapsamında elde edilen bulgular incelendiğinde 115 katılımcının (76, 7) yarından fazla bir oranla Sultan Sazlığı hakkında bilgi kaynaklarının internet olduğunu belirtmişleridir. Seyahat acenteleri aracılığıyla bilgilendirilen katılımcıların ise 9 kişi ve düşük bir oran olduğu elde edilen bulgular arasındadır. Katılımcıların 140'unun bireysel olarak bölgeyi ziyaret ettiği (50, 8) öne çıkmaktadır. Araştırmaya katılanların daha önce Sultan Sazlığını

ziyaret ettikleri sorulduğunda (67, 3) (büyük bir oran) ilk kez geldikleri elde edilen bulgular arasındadır.

Değişken		(n)	(%)
Cinsiyet	Kadın	79	52, 7
	Erkek	71	47, 3
	Toplam	150	100
Yaş	24 yaş ve altı	41	27, 3
	25-39 yaş arası	82	54, 7
	40-64 yaş arası	24	16
	65 ve üzeri	3	2
	Toplam	150	100
Medeni Durum	Evli	79	52, 7
	Bekar	68	45, 3
	Toplam	147	100
Eğitim Durumu	Lise ve Altı	36	24
	Lisans	103	68, 7
	Lisansüstü	11	7, 3
	Toplam	150	100
Gelir Düzeyi	Çok Düşük	4	2, 7
	Düşük	12	8
	Orta	118	48, 7
	Yüksek	9	6
	Çok Yüksek	7	4, 7
	Toplam	150	100
Ziyaretin Temel Amacı	Kuş gözlemciliği	6	4
	Doğa yürüyüşü	50	33, 3
	Sandal turu	9	6
	Fotoğrafçılık	57	38
	Diğer	28	18, 7
	Toplam	150	100
Bilgi Kaynağı	Seyahat Acentaları	9	6
	Medya	26	17, 3
	İnternet	115	76, 7
	Toplam	150	100
Yapılan Seyahat Türü	Bireysel	140	93, 3
	Paket Tur	10	6, 7
	Toplam	150	100

Değişken		(n)	(%)
Sultan Sazlığı Ziyaret Durumu	Evet	46	30, 7
	Hayır	101	67, 3
	Toplam	147	100

Tablo 1: Katılımcıların Seyahat Özelliklerine İlişkin Bulgular

3.2. KATILIMCILARIN MEMNUNİYETLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Bu başlık altında ziyaretçilerin anket ölçeğinde yer alan ifadelerden yola çıkarak Sultan Sazlığına ilişkin memnuniyet düzeylerini belirten bazı tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 2 göz önüne alındığında Sultan Sazlığı yöre halkının en yüksek ortalamaya sahip olduğu dikkat çekmektedir (4, 51). Buna göre, bölgeye gelen ziyaretçilerin yerel halktan memnun olduğu söylenebilir. Öte yandan, yardımcı turistik ürünlerin bölgede varlığı (4, 24), yeme içme fiyatların uygunluğu (4), ve nispeten kamu hizmetlerinin yeterliliği (3, 94) ortalamaları yüksek cevaplar arasında yer almaktadır. Bu durumda bölgeye gelen ziyaretçilerin yöre halkını benimsediği, yardımcı turistik ürünlerden, bölgedeki yeme-içme tesisleri ve kamu hizmetlerinden memnun olduğu söylenebilir.

Çevrenin temizliği (3, 88), sağlık ve güvenlik hizmetleri (3, 82) ve eğlence imkanları (3, 79), yöredeki sosyal etkinlikler (3, 76) ve turizm tesislerin (3, 70) fiyatları gibi unsurlarda katılımcıların nispeten olumlu bir görüşe sahip olduğu söylenebilir. Öte yandan, yöreye ilişkin tanıtım (3, 66), yörenin alt yapısı (3, 58), doğal güzelliklerin korunması (3, 57) ve yöredeki rehberlik hizmetleri (3, 42) gibi ifadeler verilen cevapların ortalaması düşüktür. Bu unsurlara ilişkin ziyaretçilerin memnuniyet düzeylerin düşük olduğu söylenebilir.

İfadeler	Ortalama	Standart Sapma
1. Yeme-içme tesislerinin fiyatları uygundur.	4	0, 75972
2. Yöredeki turizm tesislerinin fiyatları uygundur.	3, 7	0, 59922

İfadeler	Ortalama	Standart Sapma
3. Yöredeki eğlence ve dinlenme imkanları yeterlidir.	3, 7933	1, 131
4. Yöredeki sağlık ve güvenlik hizmetleri yeterlidir.	3, 8267	1, 00833
5. Yöredeki kamu binaları ve kamu görevlilerinin hizmetleri yeterlidir.	3, 94	1, 02473
6. Yöredeki sosyal, kültürel vb. etkinlikler yeterlidir.	3, 76	0, 48715
7. Yöre halkı konukseverdir.	4, 5133	0, 63178
8. Yörenin alt yapısı (kanalizasyon, yol, su vb.) yeterlidir.	3, 5867	0, 88376
9. Çevre (göl kenarı, kuş müzesi, yürüyüş parkuru) temizdir.	3, 8867	0, 93792
10. Doğal güzellikler ve kuş türleri korunmaktadır.	3, 5733	0, 83824
11. Yöredeki rehberlik hizmetleri yeterlidir.	3, 42	0, 81323
12. Yöreye ilişkin tanıtım yapılmaktadır.	3, 6667	1, 00112
13. Yöredeki atv, sandal ve fayton turu gibi yan ürünler yeterlidir.	4, 24	1, 12136

Tablo 2: Katılımcıların Memnuniyet Düzeylerine İlişkin Bulgular

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma kapsamında elde edilen bulgulardan yola çıkarak bölgeye gelen ziyaretçilerin genç kuşağında daha çok yer aldığı ve büyük bir bölümün orta düzeyde gelir grubuna sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Öte yandan, ziyaretçilerin temel olarak fotoğrafçılık ve doğa yürüyüşü motivasyonlarıyla bireysel olarak bölgeyi ziyaret ettiği ve en önemli kaynaklarının internet (instagram vd.) olduğu elde edilen sonuçlar arasındadır.

Araştırma kapsamında varılan sonuçlar arasında, ziyaretçilerin yöre halkından, turistik ürün çeşitliliğinden, özel sektör hizmetlerinden ve kamu hizmetlerinden memnun olduğu görülmektedir. Öte yandan, çevrenin temizliği, turizm tesislerin fiyatları, yöreye ilişkin tanıtım çabaları, yörenin alt yapısı, doğal güzelliklerin korunması ve rehberlik hizmetleri gibi konulardan ziyaretçilerin hoşnut olmadığı elde edilen sonuçlar arasında yer almaktadır.

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bölgeye gelen ziyaretçilerin temel bilgi kaynağının internet ve sosyal medya olması günümüzde turist profilinin değiştiğinin kanıtı mahiyetindedir. Sorgulayan ve

araştıran bu turist profiline daha çok ilgi gösterilmelidir. Bölgenin fotoğrafçılık anlamında her geçen gün popülaritesinin arttığı dikkate alındığında fotoğrafçılık turizmine olanak sağlanması bölgeye gelen ziyaretçilerin memnuniyet ve dolayısıyla sadakatlerini arttıracaktır. Diğer taraftan, yerli turistlerin yöre halkını konuksever bulması bölgenin turizm açısından gelişimine katkı sağlayan bir diğer unsur olacaktır. Özel hizmetlerin ve kamu hizmetlerinin turistlerin memnuniyetini doğrudan etkilediği hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.

Özellikle kamu sektörü tarafından Sultan Sazlığı'nda gerçekleştirilen bu çalışmanın verdiği sonuçları göz önüne alındığında, çevrenin temizliğine, bölgenin tanıtım ve tutundurma çabalarına, yörenin alt yapısına, doğal güzelliklerin ve kuş türlerinin korunmasına daha fazla ilgi göstereceği düşünülmektedir. Burada TÜRSAB ve Turizm Bakanlığı tarafından doğrudan bölgeyi kalkındırıcı teşviklerin getirilmesi 2023 Turizm Stratejisi kapsamında sürdürülebilir turizm hedeflerine ulaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Özel sektörün kendi içinde, paket turlar üreten firmalar ve diğer araçlarla temasa geçmesi ve fiyatlarını gelen turist profiline göre belirlemesi gibi konulara odaklanması gerekmektedir. Bölgedeki turizm hareketlerinin, kamu-özel sektör işbirliği ile gerçekleşmesinin uzun vadede katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aşık, A. N. (2018). *Termal Turizmde Hizmet Kalitesi, Tüketim Duyguları ve Tekrar Ziyaret Niyeti İlişkisi: Balıkesir’de Bir Araştırma*, 19. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, Afyonkarahisar, 743-758.
- Chen, C. F. ve Tsai, D. (2007). *How Destination Image and Evaluative Factors Affect Behavioral Intentions?*. Tourism Management, 28, 1115-1122.
- Çelik, S. (2018). *Alternatif Turizm*. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (56), 193-204.
- Dalgiç, A. ve Birdir, K. (2015). *Yayla Turizmine Katılan Turistlerin Seyahat Motivasyonları, Algılanan Değer, Tatmin Düzeyleri Ve Sadakatleri Üzerine Bir Araştırma*. Journal of Tourism and Gastronomy Studies 3 (3), 3-17.
- Ersun, N. ve Arslan, K. (2011). *The Essential Elements that Affect the Choice of Destination Tourism and Marketing*. Marmara Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi, 7 (2), 229-248.
- Güllü, K. (2018). *Develi’nin Turizm Potansiyelini Belirleme-ye Yönelik Bir Swot Analizi*, 1. Uluslararası Develi Aşık Seyrânı ve Türk Kültürü Kongre Bildiri Kitabı, Develi (4-6 Ekim 2018), 197-208.
- İri, R. (2014). *Turistik Ürün Geliştirme ve Yenilik Kapsamında Niğde, Nevşehir ve Kayseri Bağ ve Bahçe Turizmi ve Bu Alternatif Turizm Çeşidinin Uygulanması*. 14. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, Kayseri, 73-87.
- Kavak, B. (2013). *Pazarlama ve Pazar Araştırmaları: Tasarım ve Analiz*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kılıç, İ. ve Pelit, E. (2004). *Yerli Turistlerin Memnuniyet Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma*. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 15 (2), 113-124.
- Khuong, M. N. ve Ha, H. T. T. (2014). *The Influences of Push And Pull Factors on The International Leisure Tourists’ Return Intention to Ho Chi Minh City, Vietnam--A Mediation Analysis Of Destination Satisfaction*. International Journal of Trade, Economics and Finance, 5 (6), 490-496.
- Özer, Ö. Avcı, M. ve Karakuş, N. (2016). *A Study for the Evaluation of Alternative Tourism Opportunities in Fethiye Destination*. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 4 (1). 21-26.
- Šimková, E. ve Holzner, J. (2014). *Motivation of Tourism Participants*. Procedia Social and Behavioral Sciences, 159 (1981), 660-664. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.12.455>.
- Ulucan, E., Kurtulay, Z. ve Kızılırmak, İ. (2018). *Sağlık Turizminde Destinasyon Tercih Sıralaması: Fuzzy Topsistemli Bir Uygulama*. 19. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, Afyonkarahisar, 414-428.
- Wong, N., & Lui, E. (2018). *Satisfaction Drivers and Revisit Intention of International Satisfaction Drivers and Revisit Intention of International Tourists In Malaysia*. Journal of Tourism, Hospitality and Environment Management, 3 (9), 01-13.
- Şahin, A. ve Şen, Ş. (2017). *Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisi*, Journal of International Social Research, 10 (52), 1176-1184.
- İnternet Kaynakları
- Ormansu (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2019). T. C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı 7. Bölge Müdürlüğü. http://kayseri.ormansu.gov.tr/Kayseri/AnaSayfa/milli_parklar_ana_sayfa/sultan_sazligi_ana_sayfa/sultan_sazligi_tanitim.aspx?sf-lang=tr
- Ktb (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019). Kayseri İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. <https://kayseri.ktb.gov.tr/TR-183204/sultan-sazligi.html>.
- Tarımorman (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019). T. C. Tarım ve Orman Bakanlığı
- Kayseri İl Tarım ve Orman Müdürlüğü. <https://kayseri.tarimorman.gov.tr/Menu/80/Cografi-Yapi>.

KAYSERİ’DE TİCARET KÜLTÜRÜ VE KAYSERİ TİCARET MÜZESİ

Nursel IŞIK

Hacettepe Üniversitesi; Türk Halkbilimi Bölümü, yagangupse@gmail.com

Özet

Kayseri, Anadolu’da ticari hayatın çok canlı olarak yaşadığı, Türkiye ekonomisinde önemli bir yeri olan şehirlerimizdendir. Topraklarında binlerce yıldır ekonomik faaliyetlerin sürdüğü şehir ve bu şehrin halkı olan Kayserililer, edebî eserlere konu olmuştur. Halk anlatılarında, deyim ve atasözlerinde ticarî zekasıyla ünlü bir “Kayserili” tipi oluşmuştur. Makalede bu tipin oluşumunda Kayseri’nin bulunduğu konumun, şehirdeki ticarî faaliyetlerin, oluşan ticaret kültürünün etkisi, söz konusu kültürün nesilden nesle aktarımı konularına yer verilmiştir. Kayserilinin geleneksel yaşamında ticaretin yeri, halkın ticarete yüklediği anlamlar, ticaretle ilgili kabuller ve kurallar anlatılmıştır. Çalışmada, Kayseri’nin sadece somut unsurlarını değil somut olmayan kültürel unsurlarını da kapsayacak bir “ticaret müzesine” olan ihtiyacına, bunun gerekliliğine dair fikirler de ifade edilmiştir. Kurulmasının elzem olduğu düşünülen bu müzenin kapsamı, dünyadan ve Türkiye’den örneklerle karşılaştırılarak anlatılmaya çalışılmıştır. Kurulabilecek bu müzede, Kayseri ilçelerinin sahip olduğu zenginliklerin farklı yönlerinin vurgulanması açısından ilçelere ayrı bölümlerin oluşturulması fikri, Develi ilçesi örneğinden hareketle ifade edilmiştir. Makalenin, ticarî faaliyetleriyle ünlenmiş olan Kayseri’nin ve Kayserilinin, yurt dışında ve yurtdışında daha iyi anlaşılabilmesi için küçük de olsa bir katkıda bulunması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kayseri, Kayserili, Develi, Ahilik, ticaret müzesi.

CULTURE OF TRADE IN KAYSERİ AND KAYSERİ TRADE MUSEUM

Abstract

Kayseri, is one of the cities of Anatolia in Turkey which lives economic life in and has an important place in the economy of Turkey. Kayseri which sustain economic activities for thousands of years and its people have been subject to belles-lettres. In folk narratives, idioms and proverbs a figure of “Kayserili” who is famous for his intelligence is formed. In this article, the position of Kayseri in the formation of this type, the commercial activities in the city, the effect of the trade culture, the transfer of the culture from generation to generation issues are included. Also, the position of trade in traditional life of people, meaning attribution of folks to trade, rules and acceptances for trade are described. In the work, in Kayseri the needs for “a trade museum” which obtain not only tangible cultural heritage but also intangible cultural heritage and its’ reasons took place. Extent of the museum which is an obligation to be established is described with examples from Turkey. The idea of creating separate sections to emphasise the different aspects of the riches of Kayseri districts in this museum that can be established is expressed with the example of Develi district. Also, the article aimed to contribute to be understood Kayseri, famous with commercial activities, and its people both in domestic and on abroad better.

Keywords: Kayseri, people of Kayseri, Develi, ahi community, trade museum.

1. GİRİŞ

Kayseri, İç Anadolu'nun önemli merkezlerinden olup bulunduğu konum itibarıyla tarihte pek çok devletin toprakları içinde yer almıştır. Asurlulardan Romalılara, Selçuklulardan Osmanlılara kadar birçok medeniyetin etkisini taşıyan Kayseri, cumhuriyetin ilanı sonrası gelişen sanayileşme süreciyle Anadolu iktisadî hayatının gözde merkezlerinden biri olmayı sürdürmüştür. Makale, Kayseri'de geçmişten günümüze sürdürülen ticarî faaliyetleri, iktisadî gelişmeleri, bunların kültüre olan etkileri açısından, iki önemli nokta çerçevesinde ele almıştır. Birinci nokta, Türk halkının zihninde oluşturulmuş Kayserili tipi ile ilgilidir. Şehirdeki ekonomik faaliyetlerin, Kayserililerin kültürüne olan etkileri ele alınarak "Kayserili" olma imajının altında yatan sebeplerin daha iyi anlatılması amaçlanmıştır. Kayserililerin Anadolu'da "uyanık, açık-göz, kurnaz" vb. sıfatlarla anılmasının, edebî eserlerde ve günlük dilde bu sıfatların vurgulanmasının olumlu ve olumsuz yönleri, gerçeğe uygunluğu, bunun bir önyargının ürünü olup olmadığı konuları aydınlatılmaya çalışılmıştır. Kayseri'de yüzlerce yıldır devam eden iktisadî hayat, ticarî gelenekler, ustaların ve tüccarların parçasını oluşturduğu ticarî kültür, bu kültürün sonraki nesillere aktarım şekli anlatılmıştır. Makalenin ikinci önemli noktasını, Kayseri kültürünün önemli bir parçasını oluşturan ticaret kültürünü tanıtmak, bu kültürle yaşayan halkın kendini daha iyi ifade etmesini sağlamak amacıyla gerekli olduğu düşünülen bir "ticaret müzesi" fikri oluşturur. Somut ve somut olmayan kültürel unsurlardan oluşması gerektiği düşünülen bu müzenin, Kayserinin ilçelerine dair ayrı bölümleri olması, bu bölümlerde ilçelerin ticaret kültürü ve hangi ticarî ürünlerinin yer alabileceğine dair fikirler, Develi ilçesi örneğinden hareketle anlatılmaya çalışılmıştır. Develi'de son yıllarda, Develi Belediyesi ve bölgeyle ilgili çalışmalar yapan bilim insanlarının katkılarıyla oluşturulan ortak projelerin varlığı ilçenin tarihi, doğası, kültürü açısından bir çekim merkezi olma yolunda çaba harcadığını göstermektedir. Aynı çaba Kayseri Büyükşehir Belediyesi ve Kayseri'deki diğer ilgili kuruluşlar tarafından da göste-

rilmektedir. Büyükşehir belediyesinin planları arasında yer alan müzeler, plan aşamasında olan bir "Ticaret Müzesi" projesi de makalede yer almıştır.

KAYSERİ'NİN İKTİSADÎ VE TİCARÎ TARİHİ

Kayseri, tarihteki pek çok medeniyetin toprakları içinde varlığını sürdürmüş bir şehirdir. Günümüzde Kayseri'de yer alan şehir merkezine yaklaşık 20 km. mesafede bulunan Kaniş-Karum, Kayseri çevresine dair ilk yazılı belgelerin elde edildiği antik bir yerleşim yeridir. Kaniş-Karum, M. Ö. 2000'li yılların ilk çeyreğinde Kaniş Krallığı'nın merkezini oluşturan bir bölgede kurulmuş olup Asurluların yönetiminki Anadolu ticaret kolonilerinin başkentidir (Özgüç 2005: 6). Anadolu'nun şehir devletleri tarafından yönetildiği bu dönemde Asurlular, kendi yerleşim merkezleri olan Kuzey Mezopotamya ile Anadolu arasında, karum (pazar yeri) olarak adlandırılan yerleşim yerleri aracılığıyla önemli ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır (Kulakoğlu 2009: 21). Kaniş-Karum'da bölgede üretilen ürünlerden ziyade farklı bölgelerden ithal edilen ürünlerin alışverişinin yapıldığı görülür. Örnek olarak bakır, değerli taş, çeşitli el aletleri ve takılar bu bölgede el değiştirir. Kaniş-Karum'a Asur'dan getirilen kumaş, yün, kalay gibi ürünlerin var olduğu, Asurluların sattıkları ürünler karşılığında ülkelere bakır, gümüş, altın götürdüğü bilinir (Günbattı 2017: 66-84). Kaniş Krallığı toprakları bir süre sonra Kuşşara Kralı tarafından ele geçirilir, ardından başkent Hitit Kralı olarak anılan Hattuşili eliyle Hattuşa'ya taşınır. Böylece Kaniş-Karum siyasî ve ticarî önemini yitirmeye başlar, bu durum Geç Hitit dönemine kadar devam eder (Himmetoğlu 2018: 363-364). Bu dönemde kurulan Tabal Devleti (M. Ö. 9. yüzyıl) günümüz Kayseri topraklarını da kapsar. Söz konusu devlet madencilğe dayalı bir ticaret politikası izler ve demir, tunç gibi madenleri işleyerek ihraç eder (Alkan 2010: 46). "Tabal" kelimesinin "metal dökmek, metalin kaynak yeri" kelimeleriyle olan bağı da (Akçay 2011: 17) bölgenin madencilik ve metal işlemeciliği açısından ön planda olduğunu gösterir. Tabal Devleti döneminde çeşitli ticaret yollarının bölgeden geçtiği görülür. Batı Anadolu,

Fırat, Doğu Anadolu, Kuzey Suriye ve Kilikya bölgeleri Tabal bölgesinden geçen bu yollarla birbirine bağlanır (Pullu 2006: 31). Bu dönemlerde ticaret yolu olarak bilinen “Kral Yolu” nun Kayseri ve civarından geçtiği, Batı Anadolu ile Ortadoğu’nun bu yolla birbirine bağlandığı bilinir (Yükçü-Atağan 2011: 101-102). Kayseri, Kral Yolu’nun Kızılırmak bölgesi üzerindeki duraklarından biridir.

İlerleyen yüzyıllarda Friglerin, Kimmerlerin, Perslerin istilasına uğrayan bölge M. Ö. 4. yüzyılda Kapadokya Krallığının topraklarına dahil olur, krallığın şehirlerinden olan ve Erciyes Dağının kuzey eteklerinde bulunan Mazaka kenti Pers yönetiminden itibaren ekonomik ve kültürel açıdan önemli bir merkez konumuna gelir (Biçer 2009: 14-15). Toprağının taşlı, kumlu, verimsiz olması ve bataklıkların sayısının çoğunlukta olmasından dolayı Mazaka, tarımsal faaliyetler açısından zayıf bir bölgedir (Demir-Çabuk 2013: 22). Bundan dolayı hayvancılık yoluyla geçimini sağlayan bölgede her türlü büyükbaş hayvan yetiştirilmiştir (Ünlü 2014: 6). Hayvancılıkta yeme ihtiyaç duyulmasından dolayı çevre kentlerle ticari ilişkiler kaçınılmaz olmuş, bu sebeple kent ticarî faaliyetlerin geliştiği bir yer olmuştur (Tuncer 2014: 120). Bir süre sonra, Kapadokya Krallığının başkenti yapılan Mazaka’nın adı, Roma İmparatoru Kaisar Augustus şerefine (M. Ö. 12.-9. yüzyıl) “Kaisareia” olarak değiştirilmiştir (Çorağan Karakaya 2015: 31). Kaisareia şehrinde, dışarıdan getirilen demir madenin işlenerek silah yapıldığı, imparatorluğun silah ihtiyacının buradan karşılandığı görülür (Ünlü 2014: 165). Roma İmparatorluğu’nun bölünmesiyle Doğu Roma (Bizans) sınırlarında kalan şehir, Sasanilerin ve Arap ordularının istilasına uğramış olup siyasi açıdan çalkantılı dönemler geçirmiş, bir dönem Danişmendli hakimiyetine girmiş, bir dönem Eratnalı Devletine merkezlik yapmış (Göde 2010: 173), ardından Anadolu Selçuklu Devleti topraklarına katılmıştır.

Anadolu Selçukluları devri, Anadolu’da siyasî ve ticarî istikrarın olduğu bir dönem olarak kayıtlara geçmiştir. Selçuklu toprakları içinde yer alan Kayseri, dönemin önemli ticaret merkezlerinden olmuştur. Kayseri’nin bu devirde de çeşitli ticaret yolları üzerinde bulunduğu, bunların İpek

Yolu’nun birer parçası olduğu bilinir. Selçuklular döneminde ticaret, Batı-Doğu Yolu ve Kuzey-Güney Yolu üzerinden şekillenir. Bu iki ticarî güzergâh çeşitli şehirleri içine alır. Kayseri Batı-Doğu Yolunun önemli duraklarından biridir. Aksaray-Kayseri-Sivas bağlantısı, Kayseri-Göksun-Maraş bağlantısı, Kayseri-Elbistan-Malatya bağlantısı, Kayseri-Sarız bağlantısı Batı-Doğu Yolunun Kayseri topraklarındaki uzantılarıdır (Sümer 1985: 4). Türk tarihi profesörü olan Osman Turan, Selçuklu döneminde Anadolu’da uluslararası niteliğe sahip pazarların bulunduğunu, bunların şehirlerin dışında, yaban yerlerde kurulduğu için “yabanlu” adını aldığını, Kayseri-Elbistan ticaret yolu üzerinde Karahisar ovasında Yabanlu Bazarı’nın var olduğunu belirtir (Turan 1969: 293). Tarihçi Faruk Sümer ise alan gezileri sonucunda, Yabanlu adlı pazarın Kayseri-Pınarbaşı yolu üzerindeki Pazar Ören kasabası topraklarında kurulduğu fikrini edinir (Sümer 1985: 20-22). Sümer bu pazarın XIII. yüzyılda var olduğunu, Moğol istilasından sonra Yabanlu bölgesinin yaylak olarak anılmaya başlandığını, pazarın varlığının XIII. yüzyıl sonu ya da XIV. yüzyıl başında son bulmuş olabileceğini belirtir (Sümer 1985: 19-20). Bu pazarın dışında bir de Ziyaret Pazarı’ndan söz edilir ki bu pazar Kayseri-Kırşehir yolu üzerinde olup, içine bezzazlar hanının da inşa edildiği, ticarî açıdan önemli bir kasabadır (Turan 1969: 293). Selçuklular döneminde ticaretin geliştirilmesi için kervansaraylar, hanlar yapıldığı, tüccar ve yolcuların buralarda konakladığı bilinir. Kayseri-Sivas yolu arasında yer alan Karatay Hanı ve Sultan Hanı dönemin önemli kervansaraylarından olup, yine bu yol üzerinde yirmi dört han bulunduğu rivayet edilir (Turan 1946: 475-495). Selçuklular döneminde Kayseri merkezinde çeşitli çarşı ve pazarların olduğu, bunların genellikle sur dışında bulunduğu, Kayseri’ye ait hammaddelerin ve işlenmiş mamullerin buralarda satıldığı, Ahilik teşkilatının da etkisiyle meslek gruplarının birlikte hareket ettiği bilinir (Öncel 2007: 24-25). Bu dönemde Kayseri deri işlemeciliği (debbağlık) alanında önemli bir merkez haline gelir, dericiliğin yan ürünü olarak yün ve yün ürünleriyle ilgili zanaatlar (örgü, halı ve kilim dokumacılığı), boya hammaddesi üretimi, demir ve bakır

işlemeciliği ön plandadır (Deveci Çetinkaya 2010: 119-120).

XIII. yüzyılda Moğol istilası Anadolu'yu derinden etkiler. Bu etkiler Kayseri'de de hissedilir. Şehir ve çevresinde ortaya çıkan siyasî istikrarsızlık ticareti olumsuz etkiler. Fakat Moğol baskısının azalması, Ahi teşkilatının sistemli bir şekilde çalışması sayesinde, yaşanan olumsuzlukların azaltıldığı; dericiliğin tekrar güçlendiği, Ahilerin etkili olduğu çarşıların eski önemini yeniden kazanmaya başladığı görülür (İnbaşı 2014: 557). Şehir, 14. yüzyılda Osmanlı himayesine girer. Siyasî istikrarın gelmesiyle Kayseri ticarî, iktisadî gücünü tekrar kazanır. Osmanlı döneminde ticarethanelere yenileri eklenir, yeni hanlar, çarşılar yapılır. Bu ticarethanelerin bir kısmı vakıfların, kendilerine gelir getirmesi amacıyla yapıldığı yerler olup Kayseri Çarşısının oluşumunda önemli roller üstlenirler (Demir-Çabuk 2013: 144). Osmanlı döneminde şehirde yün, ipek, keçe, iplik, kurşun, canlı hayvan vd. şeylerin satıldığı (İnbaşı 2014: 559), deri ürünü olan meşin ve sahtiyan üretiminde devletin önde gelen merkezlerinden olduğu görülür. Sahtiyanın üretiminde kullanılan mazı bitkisine, sahtiyanın diğer şehirlere pazarlanmamasına ve ayakkabı yapımı için İstanbul'a götürülmesine dair kararlar alınması (Hülagü 2002: 45), devlet yönetiminin bu konuya verdiği öneme ve Kayseri'nin çok değerli bir ürüne sahip olduğuna işaret eder. Evliya Çelebi, Seyahatname eserinde (17. yüzyıl), Kayseri'nin arpa ve buğdayının, beyaz undan yapılmış mamullerinin, kurutulmuş et, sucuk ve pastırmasının meşhur olduğunu belirtir (Evliya Çelebi 2006: 245). Et ürünlerinin işlenmesi konusunda gelişmiş bir şehir olan Kayseri'nin, zamanla pastırma ihracatıyla ön plana çıktığı (19. yüzyıl), bölgedeki hammaddenin yeterli gelmemesinden dolayı Ortadoğu bölgesiyle canlı hayvan ticaretinde bulunduğu görülür (Bayrak 2003: 75). Yine bu dönemde açılan Barut Fabrikası'nın şehir ticaretini etkilediği, üretilen güherçile (potasyum nitrat) ve barutun daha kârlı olduğu için İran ve Mısır'a kaçak yollarla götürüldüğü, Avrupalılara satıldığı, devletin bunu engellemek için çeşitli tedbirler aldığı bilinir (Bayrak 2003: 74). Sanayi Devrimi ile Batı'da yaşanan gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin Batılılara verdiği kapitülasyonların etkisiyle

yabancı ürünlerin iç pazara hakim olmaya başlaması gibi sebepler, devletin ve dolayısıyla Kayseri'nin ticarî anlamda zor zamanlar yaşamasına sebep olur. Şehir Avrupa'dan kumaş, bakır, çelik, petrol, kalay, mum ve boya ithal eder duruma gelmiş cehri, kitre, yün ve keçe, afyon, işlenmiş tütün, buğday ve arpa ihraç eder olmuştur (Demir-Çabuk 2013: 166-184). Görüldüğü gibi hammadde ihraç edilip işlenmiş ürün ithal edilmeye başlanmıştır.

Osmanlı Devletinin sona ermesinin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Kayseri'de sanayileşme açısından büyük gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır. Bu dönemde hükümetin desteğiyle bir uçak fabrikası kurulmuş, Ankara-Kayseri demiryolu hattı açılmış, Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası kurulmuş, Bünyan'da özel bir işletme olan halı fabrikası Sümerbank bünyesine katılmıştır (Demir-Çabuk 2013: 184-192). Bünyan Hidroelektrik Santrali ve un üretimi yapan Değirmencilik İşletmesi, dönemin özel sektör girişimlerindendir (Deveci Çetinkaya 2010: 126). Bu gelişmeler, sanayileşmeye uyum sağlayan bir Türkiye ve özelde Kayseri'nin ilk adımları olmuş, bu durum İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Savaş yıllarının ardından yeni sanayi kuruluşlarının açılmasıyla tekstil, metal eşya-makine ve gıda sektörlerinde gelişmeler yaşanmış, Eski ve Yeni Sanayi Sitesi hizmete açılmış, zamanla ilçelerde organize sanayi bölgeleri oluşturulmuştur (Onsekiz 2016: 341-346). Günümüzde Kayseri hayvansal ürün üretim ve işlenmesinde, mobilya, ev tekstili ve metal eşya sektöründe (Düzgün 2015: 31-43) ön sıralarda yer alır.

KAYSERİ'DE TİCARET HUKUKU, KÜLTÜRÜ VE “KAYSERİLİ” İMAJI

Kayseri ve çevresi, yüzyıllardır ekonomik, ticarî faaliyetlerin sürdürüldüğü, bu konuda köklü kurallara ve geleneklere sahip bir bölgedir. Şehre dair ilk yazılı belgelerin bulunduğu Kaniş-Karum'dan çıkarılan tabletlerde ticaret yollarının kullanımına, ticaretin şekline dair çeşitli yasaların uygulandığı görülür. Asurlu tüccarlar ile bölgenin yerlileri arasında borç, faiz, kredi, mal nakliyesi, ortaklık anlaşması, alışveriş, gümrük ve vergi, alacaklıların bor-

ç-zimmet kayıtları gibi konularda hazırlanmış kilden tabletlere rastlanır (Özgüç 2005: 12-13). Bölgede ticaret yapan Asurluların ortak şirket kurabildiği gibi aile şirketi şeklinde de çalışabildiği, patron ve işletmecilerin kârda-zararda ortak olarak hareket edebildiği, bazı tüccarların şubeleşmeye gittiği (Şahin 2014: 457) şeklindeki bilgiler ise bin yıllar öncesinde yapılan ticarî faaliyetlerin ne kadar sistemli olduğunu belgeler niteliktedir. Bulunan metinlerde Asurlu tüccarların haklarının savunulması için karumlarda temsilciler bulundurulduğu, Asurlu bir tüccarın öldürülmesi, malının çalınması durumunda neler yapılacağı, tüccarın malının korunması için alınan önlemlerin neler olduğu, kaçakçılık yapan tüccarın ne tür cezalara çarptırılacağı da belirtilmiştir (Günbattı 2017: 125-138).

Asurluların ticarî ahlaka, kurallara verdiği önem Roma ve Bizans dönemi ticaretinde de benzer şekilde sürdürülmüştür. Roma döneminde temelleri atılan, Bizans döneminde geliştirilen Lonca Teşkilatı, Bizans topraklarında yapılan ticaretin devlet tarafından kontrol edilmesini sağlamış, esnaf ve sanatkârın, tüccarın üretim ve satış dengesini korumasına yardımcı olmuştur. Meslek gruplarının haklarının da savunulduğu bu teşkilatın ekonomik değerinin yanında politik bir yere sahip olduğu da bilinir (Laflı 2017: 189-191).

Ticaretin ve üretimin korunması ile ilgili önlemler Anadolu Selçukluları ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde de görülür. Söz konusu devirlerde Kayseri’de ve Anadolu’da ticarî faaliyetlerin gelişiminde, bölge ekonomisinin büyümesinde, ticarî hayatın kurallar ve kanunlar çerçevesinde korunmasında Ahiliğin büyük rolü vardır. Kayseri ticaret kültürüne olan katkılarından dolayı, makalenin bu kısmında Ahilik Teşkilatı ve Ahiliğe değinmekte fayda vardır. Selçuklular döneminde, “Ahi Evren/ Evran” adıyla tanınan Şeyh Nasîriü’-din Mahmud bin Ahmed ve beraberindekiler, Kayseri merkezli olarak Ahilik Teşkilatını kurarlar (13. yüzyıl). Bu teşkilat ilerleyen yıllarda başka şehirlere de yayılır. Söz konusu teşkilat, Türk esnafın ticarî ilişkilerini düzenlemek, genç işçilerin İslamî ve sufi kurallar çerçevesinde ahlakî ve sosyal yaşamlarını disipline etmek

gibi amaçlar taşır (İnalcık 2008: 8590). Ahi Evren’in Kayseri’de bulunan Müslüman Türk esnafı gayrimüslim esnafa karşı daha güçlü kılmak amacıyla olduğu, bunu da esnafı örgütlü hale getirerek yapmaya çalıştığı bilinir. Bu sebeple Ahi Evren, kendi mesleği olan debbağlık başta olmak üzere otuz iki esnaf kolunu gruplara ayırarak sistemli çalışmaya teşvik etmiştir (Bayram 2012a: 35-37). Selçuklu döneminde ticarî hayatta gücü artan ahilerin yönetimde de söz sahibi olmaya başladığı bilinir. Yönetimin gücünün zayıflamasının da etkisiyle, ahi reisinin bulunduğu şehrin emiri, belediye başkanı gibi en nüfuzlu kişisi olduğu görülür (İnalcık 2008: 89). Ahilerin aynı zamanda askerî anlamda da yönetime destek olduğu bilgisi kaynaklarda zikredilir. Kayseri’nin Moğollar tarafından istila edildiği Selçuklular döneminde Ahilik Teşkilatı ve bu teşkilatın bir benzeri olarak kadınların kurduğu Bacıyan-ı Rum Teşkilatı (Anadolu Bacıları Teşkilatı) üyelerinin büyük direniş gösterdiği, devletin silahlı kuvvetlerine destek olduğu, bu sayede on beş gün kadar Kayseri şehrine düşmanın girmesinin engellendiği bilinir. Bu direnişe rağmen şehir Moğolların eline geçer, ahiler ve bacılar hem Moğol istilacılar tarafından cezalandırılır hem de Moğol yanlısı olup bu teşkilatlara karşı olan Selçuklu yöneticileri tarafından çeşitli baskılara maruz bırakılırlar (Bayram 2012b: 109-120). Ahilerin Moğol istilasını sonrası kaybettikleri gücü, Moğol etkisinin azalmasıyla tekrar kazanmaya başladığı, Osmanlılar döneminde bu gücün arttığı görülür. Evliya Çelebi Seyahatnâme’sinde Ahilerin birlik olunca padişahı tahttan indirip yerine yenisini koyabileceklerini söylemekle birlikte (Evliya Çelebi 2003: 597-598), Ahilerin padişahın mutlak otoritesini kabul ettiği, sadece bir esnaf teşkilatı olma özelliği taşımaya başladığı, yönetimin bu konuda ikilik yaratılmasına müsaade etmediği bilinir (İnalcık 2008: 88-92). Osmanlı Devleti’nde ticarî faaliyetlerin olumsuz seyrettiği, sanayi ile ilgili gelişmelerin esnafa zor günler yaşattığı dönemde Ahiliğin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu görülür (Baha Said Bey 2000: 62).

Ahilik, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde büyük ölçüde kendi iç kurallarını korumaya gayret etmiş bir teşki-

lattır. Ahilerin “gençlik, mertlik, cömertlik” gibi anlamlara gelen (Şemseddin Sami 2004: 982) “fütüvvet” kelimesini; Allah’ın birliği inancından gelen, kişiye affetmeyi, öfkesini bastırmayı, empati yapmayı öğreten tasavvufî bir kavram haline getirdiği, bunu Hz. Muhammed dönemine dayandırdığı görülür (Çeker 2008: 11). Ahilik teşkilatı tasavvufî bir yönü olmakla birlikte, çalışmayı, kazanmayı, eğitimi ön planda tutma özelliğine sahip olup, diğer tasavvuf akımlarından farklılık gösterir. Esnaf, sanatkâr ve meslek sahiplerinden oluşan teşkilat üyeleri ahlâkî, meslekî ve askerî eğitimden geçirilir. Kimseye muhtaç olmadan yaşama, alın teriyle para kazanma, kendine güven duyma bu eğitimin getirdiği yaşam ilkelerindendir (Çağatay 1976: 433-434). Çalışmamanın hoş karşılanmadığı bu teşkilatta, çok para sahibi olmak da hoş görülmeyp, ihtiyaç fazlası paranın sermaye olarak kullanılması, üretim faaliyetleri için harcanarak ekonomiye katkıda bulunulması, gerektiğinde ihtiyaç sahipleriyle paylaşılması uygun görülür (Çeker 2008: 58-59). Ahi Teşkilatının hem bölgede bulunan hem de Orta Asya’dan gelen Türk esnaf ve sanatkârlar arasında dayanışmayı, işbirliğini, olumlu ya da olumsuz herhangi bir durumda birlikte hareket edebilmelerini sağladığı görülür (Çağatay 1976: 434-435). Teşkilatın, üyeleri arasındaki alım-satımı, üretim vb. ticari unsurları kontrol ettiği, bu sayede esnaf ve sanatkârın kâr etmesini sağladığı, kısıtlı pazardaki ticarî işlerin dengeli bir şekilde sürmesine büyük katkıda bulunduğu görülür (İnalcık 2008: 87-88). Osmanlı Devletinde Ahilik dışında bir de Lonca Teşkilatı vardır. Bu teşkilat, Ahilikte olduğu gibi esnaf, sanatkâr ve tüccar arasında denge kurmayı sağlar. Ahilik’ten farklı olarak farklı dinlere mensup insanları bir çatı altında buluşturur (Laflı 2017: 190). Bu teşkilat, Osmanlı iktisadî yapısının kapitalizmden etkilenmesiyle zayıflar ve zamanla etkisini yitirir (Gençoğlu 2017: 110). Bu teşkilatın Kayseri açısından önemi ise Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada ticaret yapmasını sağlamasıdır. Şehirde iki gruba ait esnaf, tüccar ve sanatkar barış içinde ticaret yapmıştır. Şehirdeki Ermeni ve Rum esnafın başarılı işler gerçekleştirdiği, büyük kârlarla ticaret yaptığı, özellikle 19. yüzyılda bu başarılarıyla Müslü-

manları geride bıraktıkları bilinir (Demir-Çabuk 2013: 168).

20. yüzyıl Türkiye ekonomisinde ise sisteme kapitalizm hakim olup yeni kurulan cumhuriyetin ekonomi politikaları da bu duruma uyum sağlamaya çalışır. Osmanlı Devleti’nin son yüzyılına kadar rekabetçi olmayan, mensup olduğu topluluğun çıkarlarını düşünen, girişimcilikten uzak tüccar tipinin 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlaması, cumhuriyetin ilanı sonrasında kabul edilen kanunların da bu durumu desteklemesini beraberinde getirir. Fakat iktisadî sistemimiz kapitalizmin gölgesinde bir gelenekselliği de içinde barındırmaya devam eder. Kayseri’nin cumhuriyetin ilanı sonrasında yaşadığı değişim bu duruma verilebilecek en iyi örneklerdendir. Yeni kurulan devletin ilk fabrikalarını bünyesinde bulunduran Kayseri, bir yandan fabrikaların ürettiği mamullerin satışıyla ülke ekonomisine katkıda bulunurken, diğer yandan şehirde yüzyıllardır varlığını sürdüren kapalı çarşı gibi geleneksel mekanlarda da ticarî faaliyetlerini devam ettirir. Kayseri Kapalı Çarşısı 19. yüzyıldan itibaren eski gücünü yitirse de yerel ihtiyacın karşılanmasında varlığını korumaya devam etmiş, 1970’li yıllara kadar bölgesel ticarete merkezî olma rolünü sürdürmüş, 1980’lerde yapılan onarım faaliyetlerine kadar ticarî önemini korumuştur (Gençoğlu 2017: 112). Zamanla sanayi sitelerinin kurulması, 2000’li yıllardan itibaren alışveriş merkezlerinin ortaya çıkması gibi gelişmeler ticaretle ilgili geleneklerde değişimleri beraberinde getirmiştir.

Geçmiş binlerce yıl öncesine dayanan Kayseri ticareti, şehir ve çevresinde yaşayan insanların ticaret ve ekonomiyle ilgili çeşitli kültürel değerlere sahip olmasını sağlamıştır. Kayseri iktisadî hayatını etkileyen iş insanları üzerinde yapılan çalışmalar bu bilgiyi destekler niteliktedir. Şehrin ekonomisinde etkili olan kişilerin, malî politikaların da desteğiyle, iş ahlâkına ve hayırseverliğe öncelikli olarak önem verdiği tespit edilmiştir (Erdem-Tuğcu 2014: 40-41). Bu iki önceliğin Ahilik Teşkilatında da önemli bir yeri olduğu görülür. Ahilerin aynı zamanda vicdanlı, ölçü-tartı konusunda ehil, üretken ve yardımsever insanlar olması gerektiği bilinir (Anadol 1991: 60). Ölçü-tartı

konusunda günümüz Kayseri esnafının da hassas olduğu, çırak yetiştirirken bu konuya ehemmiyet verdiği görülür (Geçgin 2015: 152). Ahilerin üretken olması gibi Kayserili esnafın, tüccarın, sanayicinin de üretken olduğu görülür. Şehrin ekonomisinin gelişmesinde, sanayileşmenin hız kazanmasında bu üretkenlik etkili olmuştur. Kayseri’de “oturma” adıyla bilinen, iş insanlarının çeşitli gruplar halinde toplanarak şehrin, ülkenin ekonomisiyle ilgili sohbet ettiği, fikir alışverişinde bulunduğu toplantılar, aynı zamanda yeni iş yerlerinin açılması, yeni ortaklıkların oluşturulması konusunda ortam oluşturur. Bu toplantılarda iş insanlarının ortak bir sermaye oluşturarak yeni girişimlerde bulunabildiği de görülür (Gençoğlu 2012: 262-270). Söz konusu oturmalar, iş insanlarının Ahilik’te olduğu gibi, birlikte hareket etmesini sağlar, birbirlerine bilgi açısından ve parasal anlamda destek olmaları için fırsat yaratır. Ahilerin yardımsever olma özelliğinin günümüz iş insanlarında da kuvvetle bulunduğu, hayırseverliğin Kayserililer açısından önemli bir övünç kaynağı olduğu bilinir. Kayserili iş insanları dinî inançları ya da görgüleri gereği hayır faaliyetlerinde bulunabildikleri gibi devletin malî politikaları, vergi konusunda yapılan teşvikler gereği de hayır faaliyetlerinde bulunabilmektedir. Bu konu tartışmalıdır. Bazı iş insanlarının yaptıkları yardımları “sağ elin verdiğini sol el bilmemeli” anlayışıyla gizli olarak gerçekleştirdiği bilinirken bazılarının ise özellikle adının, yaptığı hayrın bilinmesini isteyerek gerçekleştirdiği görülür. Yaptığı yardımın bilinmesini isteyen iş insanının bu eyleminin ardında iki bakış açısı yatar. Birincisi, yapılan yardımın kişiye prestij kazandırması, toplumda ve diğer iş insanlarının arasında “hayırsever” olarak görünmek istemesi gerçeğidir. Bu sebeple merkezî bir yerdeki camiye (ihtiyaç olmamasına rağmen) yıktırıp yerine yenisini yaptırma isteğiyle vakıflara başvuran insanların varlığı bilinir (Geçgin 2015: 130). İkinci bakış açısı ise yardım faaliyetleri göz önünde oldukça başka kişilerin de teşvik edileceği, yardımseverliğin yayılacağı görüşüdür. Kayseri dışında yaşayan Kayserili iş insanlarının doğdukları şehre zaman zaman geldikleri, şehrin ihtiyacı olan binalar (cami,

okul, üniversite, hastane vd.) yapılmasına yahut yardım faaliyetlerine katkıda bulundukları görülür. Ülkemiz iş dünyasının önemli isimlerinden Kadir Has’ın söylemiyle “doğduğu topraklarla ödeşmek” (Geçgin 2015: 130) Kayserililerin kendilerinin var olmasını sağlayan topraklara borçlu hissettiklerini, şehrin daima gelişmesine katkıda bulunmak fikrinde olduklarını gösterir. Şehirde yer alan vakıf üniversiteleri, devlet kurumlarına yardım amaçlı yapılan hastane, üniversite binası vb. örnekler bu borcun ödenmeye çalışıldığının göstergesidir.

Kayserili iş insanlarının, şehirde yüzyıllardır yaşayan bir “ekonomi ruhuyla” yetiştirildiği görülür. Kayseri’de sadece iş insanlarıyla kısıtlı olmayan, şehir halkına sirayet eden bir girişimci ruhun var olduğuna, doğal ekonomik kaynakların sınırlı olduğu bu bölgede ticaret yapmanın ve girişimci olmanın kaçınılmaz olduğuna inanılır (Gençoğlu 2012: 240). Öyle ki bünyelerinde var olduğuna inanılan girişimci ruh, Kayserilileri çok küçük yaşlardan itibaren ticarî hayata hazırlar. Şehrin ekonomisinde söz sahibi olan iş insanlarıyla ilgili yapılan araştırmalarda bu kişilerin çok küçük yaşlarda ticarî faaliyetlere katıldığı tespit edilmiştir (Gençoğlu 2012; Geçgin 2015; Özsöz 2017). Bazı iş insanlarının ailelerinin ticaretle uğraştığı, ticarî bilginin yoğun olarak paylaşıldığı çevrelerde büyüdüğü, bazılarının da küçük yaşlarda çeşitli yerlerde çıraklık yaptığı görülür. Ebeveyni ticaretle uğraşmayan kişilerin, kendi istekleriyle ticarete atıldıkları, sevdikleri için memuriyetten istifa edip ticarî faaliyetlerde bulundukları bilinir. Bu insanlar deneyim kazandıkça ekonomiye dair çeşitli düsturlar edinirler. Para ve dinin birlikte ele alınmaması bunlara verilebilecek örneklerdendir. Müslüman Kayserilinin, Musevî bir İsraili ile ticaret yapması, dinî farklılık ile ticarî ilişkiyi ayrı ayrı değerlendirmesi zemininde bu kural vardır (Tuysuz 2017: 159). 1915 yılı Tehcir Kanunu sebebiyle, Ermeni ve Rum halkın şehri terk etmesine üzülen (Geçgin 2015: 160), onların iyi birer sanatkâr, esnaf, tüccar olduğunu düşünen şehrin ekonomisinin olumsuz etkilendiğini anlatan yaşlıların varlığı da din ve ticaret ayrımının delillerinden biridir. Söz konusu düsturlardan bir diğeri de yapılan işin

“sağlam” ve “risksiz” olması gerektiğidir. Şehrin esnafı, tüccarı genellikle sonu belirsiz, riskli işlerden kaçınır, ince hesaplarla atacağı adımları belirler (Özsöz 2017: 296). Bir diğer kural, kişinin çalışma hayatına en alt kademedен başlayıp zamanla en üst kademeye yükselmesi gerektiğidir. Bu durum “Hamallığını yapmadığın işin patronluğunu yapamazsın.” (Geçgin 2015: 158) sözüyle vurgulanır. Küçük yaşta iş hayatına atılan insan, yıllar içinde ticaretin püf noktalarını öğrenir, kâr-zarar ederek deneyim kazanır, zanaat öğreniyorsa zorluklarını yaşar, bu süreç sonunda kendi iş yerini kuracak kadar bilgi ve deneyim sahibi olur. Kayserililerin ticarî hayattaki bir diğer düsturu alınacak ürün için pazarlık yapmak gerektiğidir. “Pazarlık yapmasın bilmezsen, istenilen fiyatın yarısını ver.” (Çoruk 2009: 55) sözü de bu konuya ne kadar önem verildiğini gösterir. Büyüklerin çocuklarına, çok küçük meblağlı bir şeyi satın alırken bile pazarlık yapmalarını tembih etmesi, pazarlık yapılmadığında zarar edildiği hissini oluşması (Aslan Toprak 2011: 72), şehir insanı için bu konunun ne kadar mühim olduğunu kanıtlar. Pazarlık, kazanılan paranın, onu kazanmak için harcanılan emeğin değerini bilmek, satıcının da rızasını alarak ürünü daha düşük bir fiyata elde etmek açısından önemlidir. Kayserililer için ticarete pratik olmak, kısa zamanda doğru kararlar vermek ticaretin vazgeçilmez kurallarındandır. Kısıtlı pazar ortamında kısa sürede ve kârlı bir şekilde alım satım yapabilmek için hızlı hareket etmek, pratik zekalı olmak, müşteri-satıcı bağı kurabilmek ticaretin gereklerindendir (Geçgin 2015: 154). Kayserililerin düstur edindiği bir başka konu ise önce şehirlerinin, yani Kayseri’nin kazanmasıdır. Bir alışverişte öncelikle şehrinin, hemşehrisinin kazanmasını isteyen esnaf, tüccar bu konuya dikkat eder. Yabancı şehirlerden gelen ve kâr etmek isteyen kişilere bu sebeple sıcak bakılmaz, şehir dışından gelen girişimcilerin Kayseri ekonomisinde söz sahibi olabilmesi bu açıdan çok zordur. Kayserili esnaf, tüccar, iş insanı için borcuna sadık olmak bir diğer önemli kuraldır. Bu kurala uymayan iş insanının, diğerleri üzerinde güvensizlik yaratmasından dolayı ilerleyen zamanlarda iş yapması zorlaşır. Karşıdaki insanlar

onun bu durumunu bildikleri, birbirlerinden duydukları için o kişiyle iş yapmak istemezler. Aynı şekilde dürüst olmak, sattığı malın kusurunu gizlememek de bir başka düsturdur. Satılan malın kusurunu gören alıcı, kusura razı olarak alım gerçekleştirir. Kusuru kapatma konusuyla ilgili olarak bölgede yüzyıllar öncesine dayanan ilginç bir ticarî kurala yer vermekte fayda vardır. Makalemizde daha önce de bahsi geçen Yabanlu Pazarı’nda (13.-14. yüzyıl) “Satılan mal geri alınmaz.” kuralı vardır ve satıcılar bundan faydalanarak, kusurlu mallarının kusurunu gizleyerek satmayı iyi bilirler. Bu durumdan yararlanan bir satıcının erkek köle kılığına soktuğu güzel bir kızı bir tüccara sattığı, tüccarın bu durumu sonradan fark ettiği, fakat söz konusu kuraldan dolayı aldığı “iade” edemediği rivayet edilir (Sümer 1985: 15). Yaşanan bu olay, Kayserili iş insanlarının nasıl bir ticarî ortamda ayakta kalmaya çalıştıklarının yüzyıllar öncesine dayanan bir kanıtı gibidir. Güvensizlik yaratan bu durumun günümüzde yaşanmaması için ticarî faaliyetlerle ilgili derneklerin, toplulukların kurulduğu, “oturma” kültürünün zemininde bu konudaki kaygının da bulunduğu görülür.

Kayserililerin iktisadî hayattaki köklü geçmişleri, ticaretle ilgili düsturları, davranışları, ticarî zekâları halk anlatılarında “Kayserili” tipinin oluşmasını sağlamıştır. Özellikle, sözlü edebiyat ürünü olan fıkralarda Kayserili kahramanların “açıkgözlü, uyanık, kurnaz, ince hesaplar yapan” kişiler olarak yer aldığı görülür. Öyle ki kurnaz tüccar olarak anlatılan Yahudi fıkra kahramanıyla Kayserili’nin kurnazlıkta yarıştığı ve sonunda Kayserilinin Yahudi’ye galip geldiği durumlar olur (Çoruk 2009: 60). Kayseriliye atfedilen kurnazlık, açıkgözlülük gibi özellikler anlatılırken üstü kapalı olumsuz bir eleştirinin olduğu, bu özelliklere sahip olmanın “aşırı” bulunarak fıkralarda yerildiği görülür (Çapraz 2004: 29-32). Kayserilinin ticarî zekasının yergisi günlük anlatılarda ve ifadelerde de varlığını gösterir. Örnek olarak Kayserililer için kullanılan “eşegini boyar babasına satar/ anasını boyar babasına satar” sözü, çoğunlukla bu şehrin insanını kötülemek amacıyla, Kayserililerin “hilekâr, oyunbaz” olduğu önyargısını vurgulamak için kullanılır. Fakat pek çok Kayserilinin bu duruma bakışı farklıdır;

söz konusu deyme kaynaklık eden fıkranın Kayserilinin zekasını, marifetini ortaya koyduğunu, burada bir yanlış anlaşılma olduğunu düşündüğü açıktır. Bu konuyla ilgili sohbetlerde, konuşmalarda ülkemiz insanının Kayserili olmayı yanlış anladığı, Kayserililere önyargıyla yaklaştığı defaatle ifade edilir. Kayserili için uyanık olmak, pratik zekanın delilidir. Kayserili olmak övünç sebebidir. Buna dair halk anlatıları olduğu da görülür (Çapraz 2010: 308). Kayserilileri anlatan fıkralardan ziyade, ülkemizde günlük hayatta kullanılan olumsuz sözler ve imalı söylemler, Kayseri halkının kendisini ifade etmede yetersiz olabildiğini göstermektedir. Kayseri’nin tanıtımında mutfağı, ticarî ürünleri, turistik yerleri vb. dışında, somut olmayan kültürene daha fazla vurgu yapılması, Kayseri halkının kültürünün yüzyıllar öncesine dayanan kaynaklarıyla birlikte ele alınıp sergilenmesi, tanıtılması gerekir. Aşağıda anlatılan “ticaret müzesi” fikri de bu gereklilik sonucu ortaya çıkmıştır.

KAYSERİ TİCARET MÜZESİ VE DEVELİ BÖLÜMÜ

Köklü ve zengin bir iktisadî geçmişe sahip olan Kayseri, yaşattığı ticarî kültürü ve halkının bu konudaki pratik zekasıyla ülkemizde özel bir yer edinmiştir. İçinde bulunan coğrafi, siyasi, ekonomik koşullar bölge insanının ticarete ehil olmasını sağlamıştır. Kayserilinin bu yönünün cumhuriyetin ilanı sonrası desteklendiği, günümüze yaklaştıkça ekonomik başarıların arttığı, Kayserili firmaların ülkemiz ticaretinde ön sıralarda yer aldığı görülür. Halkın geçmişten gelen ekonomi ve ticaret kültürünü yüzyıllardır yaşattığı ve yaşatmaya da devam edeceği aşîkârdır. Şu durumda şehrin, halkının ve ticaret kültürünün, gerek ülkemize gerekse dünyaya daha iyi tanıtılması, bu konudaki önyargıların kırılması, Kayserililerin ticareti ve ekonomiyi bir yaşam şekli olarak görmesinin sebeplerinin insanlara anlatılması için birtakım çalışmalar yapılması şarttır. Bu konuda şehrin geçmişten günümüze ticarî tarihini ele alan, konuya özel bir ticaret müzesi kurulması elzemdir. Araştırmalarımız esnasında Kayseri Büyükşehir Belediyesi’nin web sitesinde “Ticaret Müzesi” adlı bir projenin olduğu

görölmüş, tarafımızca yetkililerle yapılan görüşmede, çalışmanın henüz “tasarım ve fikir” aşamasında olduğu öğrenilmiştir. Makalemiz bu projeden bağımsız olarak kaleme alınmıştır. Fakat burada sunulan fikirlerin, söz konusu projeye katkısı olması da temenni edilir.

Kayseri ticaret kültürünün Türk halkına ve dünyaya tanıtılması, hem şehir insanının kendini daha iyi ifade etmesini hem de ticarî açıdan zayıf şehirlerin Kayseri gibi başarılı bir örneği kendilerine rol model almasını sağlayacaktır. Kayseri’de kurulması gereken ticaret müzesi hem somut kültürel mirası hem de somut olmayan kültürel mirası içinde bulundurmalıdır. Araştırmalarımızda İzmir ve Eskişehir ticaret odalarının bünyelerinde ticaret müzeleri bulundurdıkları tespit edilmiştir. Özellikle Eskişehir Ticaret ve Sanayi Müzesi’nin somut ve somut olmayan mirastan izler taşıdığı görölmüştür. Kayseri’de de bu müze gibi bir oluşuma gidilebilir, hatta söz konusu müzenin ötesine de geçilebilir. Kayseri’de kurulması gereken müzede; tarihî öneme sahip ticarî eşyaların, paraların, sözleşmelerin, hesap defterlerinin, reklam afişlerinin, ürün paketlerinin, şehirle özdeşleşmiş ticarî ve yöresel ürünler vd. bulunması gerektiği gibi fıkralarda, halk anlatılarında yaşatılan Kayserili imajının da bulunması gerekir. Kayserilinin pazarlık yapma şekline dair uygulamalı gösterimler, Ahi ve Lonca teşkilatlarının kurallarına dair anlatımlar, Yabanlu Pazar gibi ticaret yolu üstündeki yerlerde yaşananlara dair canlandırmalar ve animasyonlar, şehir yakınındaki hanlar ve kervansaraylardaki yaşama dair görseller, iş insanlarının piyasanın nabzını tuttuğu oturmalarından kesitler, geçmişten günümüze Kayseri ticarî hayatını anlatan animasyon ya da canlandırma tarzında gösterimler, Kayserili fıkra tipinin yer aldığı fıkra anlatımları ya da skeçler, şehrin önemli iş insanlarının ticaret konusundaki tavsiyelerini içeren yazılı ve görsel medya ürünleri, bunun gibi akla gelebilecek pek çok folklorik değer taşıyan unsurun sergilenmesi şehrin ticaret kültürünün anlatılabilmesi açısından önemlidir. Bunların yanında, kurulacak müzenin Kayseri ticaret tarihini anlatırken, dış ve iç mekân tasarımıyla Kayseri geleneksel mimarisini de yansıtmalıdır.

Çarşısı, Sultanhanı ve Karatayhanı gibi kervansaraylar, tarihî kaynaklarda adı geçen ve bilgisine ulaşılan ticarethaneler bu müze mimarisi için ilham kaynağı olabilir. Aynı zamanda müzede, bahsi geçen tarihî ticarethanelerle, ilerleyen yüzyıllarda kurulan imalathane ve fabrikalara ait model ve görsellerin bulunması da şehrin ticaret yerlerinin gelişiminin takip edilebilmesi açısından önemlidir. İmkanlar doğrultusunda açık hava müzesi tarzında bir yapılaşmaya da gidilebilir. Bu bağlamda zanaatkarlara ait atölyelerin, ürün imalathanelerinin, bunların satıldığı dükkanların benzeri binalar, ticaret müzesine ait daha geniş bir yerleşkede toplanabilir. Şehrin merkezini oluşturan Melikgazi ve Kocasinan ilçelerinin birlikte, diğer 14 ilçenin ise ayrı bölümler şeklinde ele alındığı bir sergileme şekli oluşturulabilir. Kayseri’de ticaret yolları, ticaret kültürü, antika ticarî eserler, imalathane ve çarşılara dair gösterimler ana binada, ilçelerin el sanatı ürünleri, ticaret ürünleri, yöreye özgü ürünlerin yapıldığı atölyeler, geçmişten günümüze ticarî faaliyetlere dair görseller, animasyon ve canlandırmalar ayrı binalarda sergilenebilir. Bu binalarda ilçelerin ticarî gelişimine dair bilgiler verilmesi, bunlara dair görsellerin olması ziyaretçilerin söz konusu ilçelere olan merakını artırarak bu bölgelerin tanıtımına olumlu katkılarda bulunabilir. İlçelerin ticarî gelişiminin sergilenmesi konusunda son yıllarda önemli gelişmeler yaşanan Develi ilçesini örnek vermek mümkündür.

Develi ilçesi, Kayseri’nin merkezinin ardından gelen en büyük yerleşim yeridir. Erciyes Dağının güneyinde kurulan bu ilçe, Kayseri’nin tarihiyle paralel bir geçmişe sahiptir. Topraklarında tarım ve hayvancılığın yapıldığı ilçe, Kayseri merkezle olan ticaretini bu ürünler temelinde gerçekleştirir. Tarımsal ürünlerden tahıl (gacer, buğday, çavdar, arpa), sebze ve meyve üretimi yapılan ilçenin hayvansal ürünler konusunda da Kayseri açısından önemi büyüktür. İlçe çok eski zamanlardan beri süt ve süt ürünleri üretimi, arıcılık (keven ve kekik balı üretimi), deri ve yan ürünleri sanayi, halıcılık gibi sektörlerle dayalı bir ekonomiye sahiptir. Osmanlı döneminde bölgeden cehri (boya bitkisi), keven/kitre (zamlık ana maddesi), zeyrek/

keten tohumu (bezir yağı ana maddesi) temin edildiği, hatta cehri ve keven bitkilerinin yurt dışına ihraç edildiği bilgisi kayıtlarda mevcuttur (Süme 2008: 196-200). Cehri bitkisinin sahtiyan üretiminde, deriye renk vermek için kullanıldığı, Kayseri sahtiyanının da dericilik sektöründe çok özel bir yeri olduğu bilinir (Hülagü 2002: 4). İlçede hayvancılığa dayalı sanayinin gelişmesi 1970’lerde Saray Halı Fabrikası ve 1990’lı yıllarda Saray Çiftliği gibi tarımsal ve hayvansal üretim yapan fabrikaların kurulmasıyla olur. Develi ilçesinde bu sektörlerin yanında hasır ve bitki örücülüğünün de yüzyıllardır yapıldığı bilinir. Sultan Sazlığına yakın köy ve kasabalarda örücülük yapılmakla birlikte ,bu alanda Sindelhöyük kasabasının ilk sırada yer aldığı görülür. Kasabada sepet, ekmeklik, yer yaygısı, sofra altı, lülük (küp), küfe gibi ürünlerin örüldüğü bilinir (Şahin 2003: 729-733). Bunların dışında süs eşyası, avize, bebek puseti, kuş yuvası ve plaj şemsiyesi gibi hasır ürünlerin kasabadaki bir fabrikada üretildiği de tarafımızca gözlemlenmiştir. İlçede az sayıda usta ile varlığını sürdüren ahşaptan yapılma ürünler, yöresel dokuma çeşitleri, Zile bebekleri, farklı dokuma teknikleriyle oluşturulmuş halı ve kilimler (Şahin 2015a: 243245), kaneviçe ve dantel gibi türlerde yapılmış, bölgeye özgü tekniklerle geliştirilmiş çeyizlik ürünler (Şahin 2015b: 158) Develi’nin gelişmekte olan turizmine, ekonomisine katkılarda bulunur. Bunların dışında çok eski çağlardan beri bölgenin maden ihtiyacını karşıladığı bilinir. Osmanlı döneminde demir, sim, kurşun ve güherçile çıkarılan bölgede (Süme 2008: 261) günümüzde demir, çinko, bakır madenlerinin çıkarıldığı ve ponza taşı üretildiği bilgisi mevcuttur. Develi ilçesinde geçmişten günümüze iktisadî ve ticarî faaliyetlerin çeşitli çarşılarında, pazarlarda, iş hanlarında sürdürüldüğü görülür (Tunçel 1994: 102). Söz konusu iş yerlerinde Türk, Ermeni ve Rum asıllı esnaf, sanatkâr ve tüccarın yüzyıllarca birlikte çalıştığı, 1950’li yıllarda bölgeye göç eden Uygur Türklerinin burada deri ürünleri ve kalpak yapımını öğrenip meslekte ilerleme kaydettikleri de bilinir (Özdamarlar 2014: 4347). İlçenin iktisadî kaynaklarının ve ticarî ürünlerinin dışında kültürel ve doğal zenginlikleri de mevcut olup

Develi Belediyesi ile birlikte ilçedeki diğer kurumların ve akademisyenlerin de katkılarıyla, bu konuda yapılan çalışmalara her gün yenisi eklenmektedir. Gelişime açık olan bu ilçenin Kayserilinin girişimci ruhuyla uyumlu bir yapıya sahip olduğu görülür. Makalemizde sözünü ettiğimiz ticaret müzesinin Develi ilçesiyle ilgili bölümünde, ilçenin geçmişten günümüze ticarî mekanları, yöresel gıdaları, bölgeye özgü endemik bitkileri sergilenebilir. Bunun yanı sıra bölgeye ait deri, yün, halı, kilim, diğer el sanatı ürünleri hammadde halinden işlenmedeki son aşamasına kadar uygulamalı, canlandırmalı şekilde müze ziyaretçilerine tanıtılabilir. Böylece müzede Develi ilçesinin ticarî faaliyetleri hem kendine has özellikleriyle hem de Kayseri ile bir bütün halinde ele alınmış olur.

2. TARTIŞMA VE SONUÇ

Kayseri ilinin geçmişten günümüze uzanan, köklü bir iktisadî ve ticarî geçmişi olduğu görülmüş, bu geçmişin bölge halkının üzerinde oluşturduğu kültürel hayatı da şekillendirdiği tespit edilmiştir. Kayserili tipinin ve imajının oluşmasında etkili olan bu kültürün, şehir halkının kendini ifade etmesi ve şehir dışından gelenlerin de sözü konusu birikimden yararlanabilmesi için Kayseri’de bir ticaret müzesi kurulması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu müzenin, Kayseri merkezinin ve ilçelerinin ticarî hayatından, ticaretle ilgili davranış kalıplarından ve ahlaki değerlerinden, Kayserili olmakla ilgili halk anlatılarından, geleneksel ve modern ticarethane mimarisi örneklerinden yararlanılarak oluşturulmasının müzenin amacına uygun olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akçay, A. (2011). *Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Tabal Ülkesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Alkan, H. O. (2010). *Geç Hitit Şehir Devletlerinden Tabal Krallığı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Anadol, C. (1991). *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*. Ankara: Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.
- Aslan Toprak, E. (2011). *Din, Gelenek ve Modernlik Arasında İktisadî Hayat ve Başarı: Kayseri’de Küçük ve Orta Ölçekli İşletme Sahipleri Üzerine Bir Çalışma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Baha Said Bey (2000). *Türkiye’de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri* (Haz. İsmail Gökem). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bayrak, Ş. (2003). 18.-19. Yüzyılda Kayseri’nin Ticari Hinterlandı. IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri.
- Bayram, Ö. (2012a). *Türkiye Selçukluları Zamanında Danişmend İli’nde Ahiliğin Teşkilatlanması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Bayram, S. (2012b). *Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları*. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (21), 81-115.
- Biçer, H. (2009). *Kayseri Tarihi. Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri 2009/ Cilt 1*. Kayseri: TC Kayseri Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Çağatay, N. (1976). *Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları*. Belleten, XL (159), 423-438.
- Çapraz, E. (2004). Gülmece Kuramlarına Göre Kayseri Fıkralarının Yorumu. Erciyes, (319), 29-32.
- Çapraz, E. (2010). *Fıkralar maddesi*. Kayseri Ansiklopedisi. Cilt 2, 307-308.
- Çeker, S. (2008). *Anadolu Selçukluları Zamanında Gelişen Fütüvvet Teşkilatı ve Bu Teşkilatın Halkın Eğitimine Olan Katkıları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Çorağan Karakaya, N. (2015). *Kayseri maddesi*. Kayseri Ansiklopedisi. Cilt 4, 29-32.
- Çoruk, F. J. G. (2009). *Kayseri Esnafının Kent Kimliği Oluşumuna Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Demir K.-Çabuk S. (2013). *Türk Dönemi Kayseri Kenti ve Mahalleleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Deveci Çetinkaya, S. (2010). *Ekonomi maddesi*. Kayseri Ansiklopedisi. Cilt 2, 118-129.
- Düzgün, R. (2015). *Kayseri’nin Türkiye Ekonomisindeki Yeri*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Erdem, E. Tuğcu C. T. (2014). *Kayseri İlinin Kültürel Büyüme Dinamikleri: Para ve Maliye Politikalarının Bu Dinamikler Üzerindeki Etkileri*. 3. Kayseri Ekonomisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Kayseri.
- Evliya Çelebi (2003). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (1. Cilt 2. Kitap) (Haz. Y. Dağlı-S. A. Kahraman). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Evliya Çelebi (2006). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (3. Cilt 1. Kitap) (Haz. Y. Dağlı- S. A. Kahraman). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Geçgin, E. (2015). *Anadolu'da Toplumsal Dönüşüm: Kayseri ve Aksaray Örneklerinde Karşılaştırmalı Sermaye Birikimi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gençoğlu, A. Y. (2012). *Kapitalizm, Kayseri Ekonomisi ve İşadamları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Gençoğlu, A. Y. (2017). *The Grand Bazaar of Kayseri and Craftsmen in Terms of Everyday Life Sociology*. 4th International Symposium on Asian Languages and Literatures: Understanding Culture, Aurangabad, India.
- Göde, K. (2010). *Eratnalı Devleti maddesi*. Kayseri Ansiklopedisi. Cilt 2, 173-174.
- Günbattı, C. (2017). *Kültepe-Kaniş/Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Himmetoğlu, M. F. (2018). *Kaniş'ten Mazaka'ya Antik Çağ'da Kayseri Siyasi Tarihi*. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 6 (13), 362-372.
- Hülügü, M. M. (2002). *Kayseri'de Sahtiyan Üretimi*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens-titüsü Dergisi, (13), 1-18.
- İncalcık, H. (2008). *Ahîlik, Toplum ve Devlet. Doğu Batı Makaleler II*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İnbaşı, M. (2014). *XV-XVI. Yüzyıllarda Kayseri Şehrinde İktisadi Yapı ve Esnaf Teşkilatı*. 3. Kayseri Ekonomisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Kayseri.
- Kulakoğlu, F. (2009). *Eski Anadolu'nun ilk Uluslararası Ticaret Merkezi: Kültepe*. Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri 2009/ Cilt 1. Kayseri: TC Kayseri Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Laflı, E. (2017). *Ahi Birlikleri ile Bizans Loncaları Üzerine Bir Deneme*. III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, Kırşehir.
- Onsekiz, D. (2016). *Kayseri Kentinin Sanayileşme Süreçlerinde Sanayi-Göç-Konut Etkileşimi*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (46), 339-351.
- Öncel, F. (2007). *Geleneksel Ticaret Dokusu İçinde "Kayseri Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni" nin Koruma Sorunları Ve Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Özdamarlar, K. (2014). *Develi/ Aşağı Everek'ten Hatıralar*. İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Özgüç, T. (2005). *Kültepe, Kaniş/Neşa*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özsöz, C. (2017). *Kayseri'de Ticaret Kültürünün Tarihsel Kökleri ve Bugünü: MÜSİAD Kayseri Şubesi Örneği*. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 7 (12), 284-311.
- Pullu, S. (2006). *Tabal Bölgesi Tarihi (M. Ö. I. Binyılın İlk Yarısında Tabal Krallığı'nın Siyasal ve Ekonomik Tarihi)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Süme, M. (2008). *Develi Kazası (1839-1910)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Sümer, F. (1985). *Yabanlu Pazarı*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Şahin, H. A. (2014). *Kayseri'nin İktisadi Tarihinde Asur Ticaret Kolonileri Devri (İ. Ö. 1975-1725)*. 3. Kayseri Ekonomisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Kayseri.
- Şahin, Z. (2003). *Sindelhöyük (Develi) Kasabasında Hasır Dokumacılığı ve Bitkisel Örucülük*. Bütün Yönleriyle Develi 1. Bilgi Şöleni, Develi.
- Şahin, Z. (2015a). *Develi'de El Ürünlerine Yönelik İmalat ve Satış Tesis Projeleri*. Develi'de Örnek Bir Yerel Kalkınma Planlaması Detok/Teknik Planlamaya Geçiş. Adana: Nobel Kitabevi.
- Şahin, Z. (2015b). *Develi'de Kültürel Değerlere Yönelik Projeler*. Develi'de Örnek Bir Yerel Kalkınma Planlaması Detok/Teknik Planlamaya Geçiş. Adana: Nobel Kitabevi.
- Şemseddin Sami (2004). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tuncer, H. (2014). *Roma İmparatorluğu Döneminde Kapadokya Bölgesi (M. S. I. ve II. Yüzyıllar)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Tunçel, H. (1994). *Develi İlçesinin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Turan, O. (1946). *Selçuk Kervansarayları*. Belleten, X (39), 471-496.
- Turan, O. (1969). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Tuysuz, S. (2017). *Kalkınmada ve Rekabetçilikte Girişimci Derneklerinin Rolü: Kayseri Örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ünlü, F. (2014). *Roma İmparatorluğu Döneminde Kapadokya Bölgesi (M. S. III. ve IV. Yüzyıllar)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Yükçü S. Atağan G. (2011). *Ortadoğu'da Zaman Tünelinde Ticaret*. Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, (1), 86-109.

“DEVELİLİ CELAL BABA” ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Emel ŞİMŞEK

Erciyes Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, emelsimsek520@gmail.com

Özet

Celal Baba, 1917 ile 1994 yılları arasında yaşamış Develili meczup bir velidir. Halk arasında “Deli Celal”, “Pehlül Celal” ve “Celal Baba” olarak tanınmıştır. Tufanbeyli, Kadirli, Kozan ve Develi’de anlatılan pek çok mistik hikayesi vardır. Bu araştırmada Celal Baba’nın hayatı, eğitim durumu, fiziksel ve kişisel özellikleri, mezarı, yaşadığı yerler anlatılmıştır. Onun kerametlerine dair hikayeler başlıklar halinde kısaca incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Celal Baba, Develi, meczup, velî.

A STUDY ABOUT “DEVELİLİ CELAL BABA”

Abstract

Celal Baba was a lunatic Saint, had lived in Develi, between 1917 and 1994. He was known as “Deli Celal”, “Pehlül Celal” or “Celal Baba” within the public. He lived many mystical stories which narrated in Tufanbeyli, Kadirli, Kozan and Develi. In this study, life, education, physical and personal characteristics, tomb of Celal Baba and where he had lived are explained. The stories about his oracle were examined shortly under titles.

Keywords: Celal Baba, Develi, lunatic, saint.

1. GİRİŞ

İslamiyet bünyesinde ortaya çıkan tarikatlarda ve buna bağlı ortaya çıkan tasavvufi düşüncede genel inanç, ‘Hz. Muhammed’den sonra velilerin geleceği’ inancıdır. A. Yaşar Ocak, 11. yüzyıldan beri tasavvuf cereyanına paralel olarak bir velînin kerametlerini anlatan kısa hikayeler olan menâkıbnamelerin yavaş yavaş ortaya çıktığını belirtir. (Ocak 2018: 25) Velilere dair kerametlerin pek çoğu yüzyıllardır anlatılagelen menkıbeler olmakla beraber, yakın zamanda ortaya çıkmış olanları da vardır. Arkasında, kerametlerinin anlatıldığı pek çok menkıbe bırakarak hakka yürümüş velilerden biri de 90’lı yıllara kadar yaşamış olan Develili Celal Baba’dır.

Celal Baba, ümmî, meczup bir velidir. Dolayısıyla arka-

sında yazılı bir eser bırakmamıştır. Yaşadığı dönemde sevilmesinin yanı sıra, kendisinden çekinilmiş ve “celâlî” hallerinden dolayı da kendisine yaklaşılmaktan korkulmuştur. Yaklaşık çeyrek asır önce hakka yürüyen bu veliyi tanıyanlar da gün geçtikçe azalmaktadır. Tanıyan kişiler henüz hayattayken ona dair bir saha çalışması yapmak ve onu anlatmalarını istemek büyük bir gerekliliktir. Yaptığımız kaynak taramasına göre Develili Celal Baba ile ilgili bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu anlamda bu çalışma bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Araştırdıkça derinleşen ve genişleyen bir konu olan Develili Celal Baba’ya dair olan bu çalışmanın, onun tanınmasında küçük ama önemli bir adım oluşturacağı kanaatindeyiz.

2. YÖNTEM

Bu dünyaya resmini bile bırakmak istememiş bir velinin hayatını araştırmak yazılı kaynak bulma bazında boş bir çaba olmuştur. Araştırmaya başlamadan önce onunla ilgili yapılmış bir çalışma olup olmadığının tespiti açısından kaynak tarama çalışması yapılmış ve Yrd. Doç. Dr. Kadir Özdamarlar'ın Kayseri Haber gazetesine yazdığı "Develi'de Bir Meczip: Celal Baba" başlıklı yazısı haricinde hiçbir yazıya rastlanmamıştır. (Özdamarlar 5 Aralık 2017) Bu yazıda kaynak gösterilen Yaşar Hoca ve Alaaddin Oben bizim araştırmamız için iyi bir başlangıç oluşturmuş ve Celal Baba'yı tanıyan pek çok kişi ile video çekimi ya da ses kaydı yapılarak, not alınarak ve telefonla görüşülerek Celal Baba'nın izi Develi'de sürülmüştür. Kadirli, Kozan ve Tufanbeyli'den de kaynak kişilere ulaşılmış olsa da araştırmamızın merkezini Develi oluşturmuştur. Hayatına dair temel bilgiler nüfus ilçe müdürlüğünden temin edilmiştir. Ona dair pek çok anlatıya ulaşılmış, bu anlatılardan Celal Baba'nın hayatına, kişiliğine, nerelere gittiğine ve toplumun nazarındaki yerine dair çıkarımlarda bulunulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. HAYATI

Celal Baba, Osmaniye'nin Kadirli, Adana'nın Kozan ve Tufanbeyli yöreleriyle Kayseri'nin Develi ilçesinde tanınan halk arasında "deli görünümlü veli" olarak ifade edilen bir şahsiyettir. Halk arasında hayatına dair pek fazla şey bilinmemekle birlikte, ona dair asıl anlatılan şeyler onun kerametlerine dairdir. Develi'de yaşadığı dönemde "Deli Celal", "Keleş Ali'nin Celal", Kadirli, Kozan ve Tufanbeyli'de ise "Pehlül Celal" ve "Celal Baba" olarak adlandırılmıştır.

Celal Baba, edinilen nüfus kayıtlarına göre 1 Temmuz 1917'de Develi'de doğmuştur. Adı Celal Kındıra'dır. Baba adı Ali, anne adı Fatma'dır. Hiç evlenmemiştir. 11 Temmuz 1994'te Develi'de akrabası olmayan ancak ona ev sahipliği eden ve hizmetini gören Pembe Kapusuz'un (Kadir Özdamar, Sarıkız'ın Seyit olarak belirtir.) yanında hakka yürümüştür. Aynı anneden olma başka kardeşi yoktur

ancak babasının ikinci eşi Nazife hanımdan olma 1932 Ankara doğumlu Osman isimli bir erkek kardeşi vardır. Kardeşi de 1997 yılında vefât etmiştir. Develi'de yaşayan birinci dereceden yakınları olmamakla birlikte, Kazım isimli bir amcasından ve amca çocuklarının varlığından bahsedilmektedir.

Celal Baba'nın soyunun Develili Aşık Seyrânî'nin soyundan geldiği söylene de Ali Çatak'ın yazdığı Bütün Yönleriyle Seyrânî adlı kitapta verilen secerede (Çatak 1992: 480) ve Betül Aydoğdu Görkem tarafından hazırlanan doktora tezinde verilen Seyrânî'nin soy ağacında Celal Baba'ya rastlanmamıştır. (Aydoğdu 2011: 1347)

3.2. EĞİTİMİ

Elde edilen bilgilere göre Celal Baba'nın okuma yazması yoktur. Ama cezbe anında çok etkileyici, yarısı Arapça yarısı Türkçe dua ettiği Yrd Doç. Dr. A. Kadir Özdamarlar tarafından yazılan bir köşe yazısında belirtilmiştir. (Özdamarlar 5 Aralık 2017)

İtikadi bağlamda Tufanbeyli'de görüşülen kişilerin anlattıklarına göre Hanefî bir mezhebe değil İmam Caferî merkez alan bir itikada mensuptur. Ancak Develi'de görüşülen kişiler ise Kadirî Tarikatı'nın Nâdirî kolunun kuruçusu olan Muhammed Bilal Nadirî'ye bağlı olduğunu belirtmektedir. Nitekim anlatılan kerametlerinin birinde; bir bebeğin adının "Bilal" konulmasını talep etmesi, başka bir kerametinde ise Gaziantep'te bir türbeyi ziyaret edeceğini belirtmesi Bilal Nadirî Hazretleri'nin Gaziantep'in Nurdağı ilçesi Hamidiye köyündeki kabrini ziyarete gitmiş olma ihtimali düşündürmektedir.

3.3. FİZİKSEL VE KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ

Celal Baba, adı gibi "celâlli" bir insandır. Genelde sinirli bir tabiatı olmakla birlikte sevdiği insanlara karşı çok müşfik. Sokakta yürürken kimi zaman söve saya giden, kimi zaman da evde kendi aralarındaki bir kavgada hanımına vurmaya çalışan kişinin aniden arkasından yumruklayıp "Onun ne suçu var da vuruyorsun!" (K. K. 11)¹ diyerek kadını

1 Kaynak kişiler "K. K." şeklinde ve numaralar verilerek gösteril-

koruyan şefkatli bir zattır.

Kadir Özdamar, “Develi’de bir Meczup: Celal Baba” başlıklı yazısında onu: “Başında yamuk ve eğik duran şapkası, perişan hali, hele dilini ikide bir yılan gibi hareket ettirmesi, salyası vb. halleri beni hep ürkütmüştür. Bilhassa hoşlanmadığı kişilere karşı saldırgan hali ve hiç duymadığınız küfürler savurması beni gerçekten huzursuz etmiştir.” (Özdamar, 5 Aralık 2017) şeklinde tarif eder.

Üstüne başına dikkat etmeyen, çoğu zaman toz toprak içinde kalan Celal Baba’nın üstünü başını değiştiren, yenilerini giydiren, hamama götüren pek çok kişinin etrafında bulunduğu belirtilmektedir. O, azametinden çekinilen, duasını almak içinse kendisine hizmet edilmeye çalışılan bir velidir.

Anlatılanlardan yola çıkarak Celal Baba’nın giyimi kuşama hakkında şunları söyleyebiliriz: Celal Baba, genellikle şalvar, gömlek, ceket giymiştir. Şalvar, Adana yörelerinde erkekler tarafından giyilirken Develi’nin böyle bir kıyafet alışkanlığı bulunmaz. Bu durum, Adana civarında giydirilip bu kıyafetlerle Develi’ye geldiği çıkarımında bulunmamıza uygun düşebilir. Önünde siper kısmı olan ya da olmayan kasketler giymiştir. Bu kasketi ters çevirdiğinde yağmurun durduğuna inanılan anlatılara (K. K. 14) rastlanmış, “Ceketini yağmur duası yapılırken ters giyerdi ve yağmur duasından yağmursuz dönülmezdi.” (K. K. 2) şelindeki anlatılarda da Celal Baba’nın kıyafetlerine özel anlamlar yüklendiği görülmüştür.

“Fotoğraf çekinmeyi sevmezdi.” (K. K. 13) şeklinde belirtilen Celal Baba’nın biri 90’larda Tufanbeyli Evcı köyünde çekilmiş, diğeri nerede kim tarafından çekildiği bilinmeyen ama Kozan’dan edinilen bir fotoğrafına ulaşılmıştır.

Celal Baba’nın anlatılan fiziki özelliklerinden biri de gözlerinde duman (katarakt) olduğudur. Kozan’da sevenleri onu ameliyat ettirmek istemişlerse de o, kabul etmemiş ve gözlerinin açılacağını söylemiştir. Yaşlılıktan dolayı son yıllarında yürümekte zorlansa da yürümekten geri kalmamıştır. Anlatı-

mıştır. Kaynak kişilerin bilgileri, görüşme tarihleri kaynak kişiler dizininde verilmiştir. Kaynak kişilerden edinilen anlatılar italik olarak verilmiştir.

lanlara göre doğuştan dişi yoktur. Yani hiç dişleri çıkmamıştır. (K. K. 14) Bundan dolayı konuştukları Celal Baba’ya aşına olmayan kişilerce rahat anlaşılamamıştır. (K. K. 11)

3.4. MEZARI

Celal Baba’nın kabri Develi Ulu Camii’nde minarenin dibindeki küçük kabristandadır. Yazılma tarihlerinin farklı olmasından dolayı olabilecek bir sebeple biri baş ucunda ve diğeri ayak ucunda olmak üzere Celal Baba’nın iki mezar taşı bulunur. Başucundaki taşta “*Celal Kındıra, Celal Baba, Ruhuna Fatiha, D. 1331ö. 11. 7. 1994*” yazar, ayak ucundaki mezar taşında ise: “*Allah’ın Mecnunu, Celal Baba, Ruhuna Fatiha, 1918-1994*” yazılıdır.

Celal Baba, hayatta olduğu dönemde kendine mezar olarak iki yer belirlemiş ve ölümü gerçekleştiğinde bu iki yerden birine defnedilmesini vasiyet etmiştir. (K. K. 11) Bunlardan biri Kadirli’de bir mezar, diğeri Develi Cami-i Kebir diğeri adıyla Ulu Camii bahçesindeki küçük kabristandır. Kadirli’deki mezar yerinin, Celal Baba oraya defnedilmese de kendini sevenlerce mezar ve ziyaretgah kabul edildiği belirtilmektedir. (K. K. 14 ve K. K. 3) Ayrıca Tufanbeyli’deki Evcı köyünde de Celal Baba’nın makamı bulunmakta ve sevenleri tarafından burası da ziyaret edilmektedir. (K. K. 18)

3.5. BULUNDUĞU COĞRAFYALAR VE YAŞANTISI

Celal Baba’ya dair yapılan bu çalışmada Celal Baba’ya ait bir eve, ona bakan bir akrabasına rastlanmamıştır. Nüfus kayıtlarına bakılırsa babası ve kardeşi Ankara’da yaşamıştır.

Birilerinin evine gitme konusunda oldukça seçici davrandığı söylenen Celal Baba’nın genellikle camilerde kaldığı (K. K. 9) anlatılmakla beraber, evinde Celal Baba’ya bakıp, misafir eden iki kadından bahsedilmektedir. Bu kadınlardan biri Develi’de diğeri ise Kadirli’dedir. Her iki kadına da Celal Baba’nın hitabının “ana” ya da “hala” şeklinde olduğu; kadınlarınsa Celal Baba’ya “baba” ya da “Celal” diye hitap ettikleri, hizmetini etmekte anne şefkatiyle davrandıkları kaynak kişilerce belirtilmiştir.

Celal Baba’ya dair anlatılan şeylerden bir diğeri ise onun kapalı alanları hiç sevmediğidir. (K. K. 9) Gittiği yerlerde

genellikle bahçelerde kendine yatak yaptırmış yazları bu alanlarda kalmıştır. Nitekim, Celal Baba hayatta olduğu dönemde, Tufanbeyli'ye bağlı Evcî köyünde Gınalı İsmiyel'e (İsmail Tokmak ö. 1994) ait bahçede kendine bir makam yapılmasını dilemiştir. Bu bahçedeki erik ağacının altında kendisine bir makam yapılmış ve köyü ziyaret ettiği zamanlarda burada, köydeki sevenleri tarafından ağırlanmıştır. (K. K. 18) Bu makamın bulunduğu yere sonradan taşlar yığılmış olup günümüzde de bu yer Celal Baba'nın makamı olarak ziyaret edilmektedir.

Kaynak kişilerin anlatımına göre Celal Baba, ömrünün büyük bölümünü Develi'de geçirmiştir. Develi'ye geldiği zamanlarda 35 gün, bazen bir hafta kalmış sonra bir ay, iki ay ortadan kaybolmuştur. Ona dair anlatılanlardan anlaşıldığı kadarıyla sık sık Develi ilçesine bağlı Bakırdağı köyü tarafındaki Gezbeli Geçidi'nden Adana tarafına geçmiştir.

Celal Baba, Osmaniye'nin Kadirli, Adana'nın Kozan ve Tufanbeyli yörelerinde oldukça iyi tanınan ve hürmet edilen bir şahsiyettir. Kadirli'ye gittiğinde Celal Baba'ya ev sahipliği edip hizmet eden kendisinin "hala" dediği bir kadının yanında kaldığı belirtilmektedir. (K. K. 14) Tespitlerimize göre Adana ve Osmaniye'ye geçtiği zamanlarda Kozan ve Kadirli yörelerini yaya olarak gezmiş ve halk arasında anlatılan pek çok keramet bırakmıştır.

Celal Baba'nın şu an kabristanının bulunduğu Ulu Cami'nin eski imamı Yaşar Hoca (Mahmut Yanar)'nın görevde olduğu dönemde, Medine-i Münevvere'den ziyaretçilerinin gelip kabrinde kurban kestikleri ve Arapça bazı konuşmalarla Celal Baba'ya iltifatlarda bulundukları Yaşar Hoca tarafından belirtilmiştir. (K. K. 11) Şu anki, Ulu Camii müezzini Ebubekir Yıldız ise, Adana ve Osmaniye'den ziyaretçilerinin geldiğini kabrinde dua ettiklerini, kurban kestiklerini ya da yiyecek dağıttıklarını belirtmektedir. Halk arasında anlatılan kerametlerine bakıldığında Celal Baba'nın Kayseri, Adana, İstanbul, Ankara, Van, Gaziantep, Mekke ve Medine'de bulunduğu söylenebilir.

3.6. CELAL BABA'YA DAİR KERAMET ANLATILARININ TASNİFİ

Velî, devamlı ibadet eden, isyandan, koğ, gıybet, riya ve şehvet gibi olumsuz davranışlardan uzak duran Allah dostu" (Kaya 2007: 768) kişi şeklinde tanımlanabilir. Velilere dair kerametler halk arasında hep anlatılagelmıştır. Tabiat üstü güçlerinin bulunduğu inanılan bu kişilerle ilgili Pertev Naili Boratav, "Adlı ya da adsız, ama çağları eskilere çıkarılanların yanında bir de çok yakın zamanlarda yaşamış ve sağlıklarında gösterdikleri olağanüstü hallerine herkesi inandırmış ermişleri hatırlamak gerekir. Onların anılarını anlatanlara günümüzde de rastlarız. Çoğu 'meczup' diye nitelenen kişilerdir." (Boratav 1997: 41) der.

Keramet, "ermiş kişilerin gösterdikleri olağanüstülüklerin genel adıdır." (Kaya 2007: 429) "Evliyaların bir niteliği, yaşadığı sürece ve öldükten sonra akıl dışı işleri başarma gücünde olmalarıdır." (Boratav 1997: 42) Celal Baba'nın bir velî olarak nitelenmesindeki temel sebep, onun kerametlerine tanık olduklarını belirten pek çok insanın anlattıkları keramet anlatılarının varlığıdır.

Celal Baba için Develi'de "deli görünümlü velî" (K. K. 11), Tufanbeyli'de "bakmadan görür, konuşulmadan duyar" (K. K. 8 ve K. K. 18); Kadirli ve Kozan'da "Uçan Celal" (K. K. 3 VE K. K. 14) ifadelerinin kullanıldığı kaynak kişilerce belirtilmiştir. Bu bölümde ona dair anlatılan kerametler, ortak noktaları baz alınarak tasnif edilmiştir.

3.6.1. TAYY-İ MEKÂN ETMESİ

Sözlükte, "dürüp bükme; mesafe katetmek, geçip gitmek" anlamlarındaki tay (tayy) kelimesi tasavvufta uzak bir yere bir anda gitmek, an içinde çok uzun bir zaman yaşamak, aynı anda birden fazla yerde bulunmak gibi olağanüstü durumları belirtmek için kullanılır." (TDV İslam Ansiklopedisi)

Tasavvuf Sözlüğü'nde: "Mevazi-i baide birkaç adımda varmak gibi, birkaç adımda Kabe'den İstanbul'a ve İstanbul'dan Kabe'ye varıp gelmek gibi"² şeklinde ifade edilen

2 "Tayy-i mekan" ve "tayy-i zaman" için bkz. Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 753-754.

tayy-ı mekân hadisesi menâkıbnâmelerde karşılaşılan, velîlik mertebesine ulaşmış kişilerin gösterdiği kerametler arasında anlatılmaktadır.

Araştırmamızda edinilen Celal Baba anlatılarının en sık karşılaşılan hadisesi Celal Baba’nın bir vasıtanın (otomobil, otobüs vs.) gidebileceği mesafeyi o vesaitten çok daha önce kat etmesi hadisesidir. Anlatıların birinde: *Develi’den bir Hac Kâfilesi Kabe’ye gitmek üzere iken Celal Baba da onlarla yolculuk etmek ister. Şoför, onu “meczip” olduğu için arabaya bindirmez. Kabe’ye vardıklarında Celal Baba’nın kendilerinin önünde ibadet ettiğini görürler. (K. K. 4)* Bir başka hadisede, *Celal Baba bir kadının pişirdiği köfteyi Kozan’dan Ankara’ya köfte soğumadan ulaştırır. (K. K. 14)*

Mekânı, olağandışı şekilde değiştirmesi ile ilgili pek çok anlatının bir kısmı da Celal Baba’ya verilen emanetlerin ya da mektupların ilgili şahsa adres belirtilmeden Celal Baba tarafından ulaştırılabilmesi ile ilgilidir. Örneğin *Develi’den Gaziantep’e gideceğini söyleyen Celal Baba’ya teslim edilen asker mektubu kışta kıyamette sahibine ulaştırılır. Mektubu verirken Celal Baba’nın elinde onlarca mektup bulunur, o okuma bilmediği halde mektuplara bakmadan o mektubu bulup sahibine teslim eder. Onun verdiği cevabı da tekrar getirir. (K. K. 2)* *Kadirli yöresinde “Celal Baba, erenlerin postacısıydı.” denilmekte “Uçan Celal” şeklinde de anılmaktadır. (K. K. 14)*

3.6.2. ORTAMDA YOKKEN GERÇEKLEŞEN OLAYLARDAN HABERDAR OLMASI

Celal Baba’ya dair keramet anlatılarının pek çoğunda “Onun ortamda yokken de söylenenleri işitebilmesi, olan olaylardan haberdar olması” hadisesine rastlanmıştır. Yine menâkıbnâmelerde ve velâyetnamelerde anlatılan olaylar arasında yer alan bu hadiseler Celal Baba anlatılarının en sık rastlanan hadiselerindendir. “Yaşar Hoca, çocuklarının gidip başka evlerde televizyon seyretmesinden dolayı hanımına kızar. İftar sofrasındadırlar. Kadına vurmak için elini sallar ama vuramaz. Ancak elinin ucuyla dokunur kadına. O günün sahur zamanı camiye açtığında Celal Baba’dan esaslı bir yumruk yer. Baba: “Ulu Cami’nin imamı olmazsan, kim olursan ol. Ne suçun var ablamın da ona vurdun. (K. K. 11)” der.

Bir başka hadise ise şöyledir: “*Derici Abdulkadir Usta, Kayseri’de meczupların büyüğü olarak nitelediği Cemil Baba’yı ziyaret eder. Cemil Baba, Abdülkadir ustaya iki tane yüzük verir: ‘Bu senin, bu da Celal’in!’ der. Usta, Develi’ye döner, minibüs-ten ineceği yerde Celal Baba beklemektedir. Ustanın yanına gelir: ‘Ver yüzüğümü!’ der. Usta verir ve Celal Baba’ya: ‘Seni Cemil Baba’ya götürüyüm mi?’ der. Celal Baba cezbeye gelir kendini yerlerde yuvarlamaya başlar. (K. K. 1)*” “*Evcî köyünde misafirliğe vardığı evin gelinleri Baba’dan korkar ve gelmesin diye kapıları sürgülerler. Celal Baba oraya vardığında kapıya uzanmasıyla kapı ardına kadar açılır. Kapının arkasındaki iki gelinin yüzüne tükürür Celal Baba: ‘Ben gelmeyim diye niye kapıyı kilitlediniz.’ der. (K. K. 18)*”

3.6.3. ŞİFA VE BEREKET SAĞLAMASI

Keramet sahibi kimselerin şifa ve bereket sağlama-sına dair anlatılara yine menâkıbnâmelerde, efsanelerde rastlanmaktadır. Celal Baba’ya dair anlatılarda da Celal Baba’nın da bereket parası dağıttığına rastlanmıştır. Celal Baba’nın, zaman zaman mendil açıp para topladığı, topladığı paralarıysa sevdiği kişilere verdiği belirtilmektedir. Bu paraları alanlardan bir kısmı harcarken bir kısmı “bereket parası” diye cüzdanında ya da sandığında saklamıştır. Araştırmamız sırasında hala bu paraları saklayanların olduğu gözlenmiştir. “*Celal Baba, bu paraları isteyen herkese vermez. Sadece gönlünün ısındığı kişilere verirdi.*” (K. K. 7) denilmektedir. Bu paraları saklayanlarsa evinin bereketinin hiç azalmadığını belirtmektedir. (K. K. 6)

Celal Baba’ya dair “bereket sağlama” anlatılarının biri: “*Onu devamlı arabasıyla taşıyan Kozanlı bir şoför, Celal Baba arabaya bindiğinde arabanın yakıtının hiç bitmediğini, borçla aldığı arabanın borcunun nasıl olup da kapandığına anlam veremediğini, bunların da Celal Baba’nın bereketinden kaynaklandığını söyler.*” (K. K. 14) şeklindedir

“Şifa sağlamasına” dair anlatılarda ise Celal Baba’nın, rahatsızlığı olan kişiye parmağının ucuyla dokununca, kişinin sırtını sıvazlayınca ya da bir uzvuna ip bağlayınca şifa olması hadiselerine rastlanır:

“*Bizim hanımın başı sürekli ağrırdı. Celal Baba elini diline*

değdirip kadının başına dokununca ‘hadi git, tamam!’ demiş kadının baş ağrısı tamamen geçti.” (K. K. 13)

“Emekli olmadan önce bizim dairede çalışan biri evrak götürürken Celal Baba karşısından gelmiş. ‘Senin burnun kanayacak. Beni bulacaksın!’ demiş. Kısa bir zaman sonra burnu kanamaya başlamış. Sürekli kanıyormuş. Günlerce doktor doktor gezmişler. Adamın sonra aklına Celal Baba gelmiş. Babaya varmış. Okumuş Baba, burnuna bir ip bağlamış kan durmuş.” (K. K. 14)

3.6.4. DUASININ VE BEDDUASININ GEÇMESİ

Celal Baba, yaşadığı dönemlerde de toplumda “meczip” ya da “veli” kabul edildiği için insanlar onu incitmekten çekinmiş, bedduasını almaktan korkmuştur. Ona dair anlatılarda bedduasının geçmesine dair:

“Onu döven birinin o günden sonra boynunu tutamayan yarı felçli biri olduğu anlatılmaktadır.” (K. K. 14)

“Bakırdağı’ndan Kadirli tarafına giden bir kamyoneti durdurmak istemiş. Adam durmamış. Daha ileri bir yolda yeniden karşısına çıkmış Celal Baba, yine durdurmak istemiş adam yine durmamış. Kadirli’ye vardığında yine karşısına çıkmış. “Elinin kazandığını, cebin görmesin!” demiş. Adam şimdi kazandığının bereketinin olmadığını bunun da Celal Baba’nın bedduasından kaynaklandığını söylüyor. (K. K. 16) biçiminde atlatlar mevcuttur.

Celal Baba’nın, Develi’deki yağmur dualarında muhakkak bulunan bir zat olduğu belirtilmektedir. Kendi gelmese bile hocaların: “Onun duası geçer.” düşüncesi ile yağmur dualarına katılmasını istedikleri biridir:

“Elbiz’in yan tarafları eskiden harman yeri idi. Oralara duaya çıkılırdı. Celal Baba ceketini çıkarır tersine çevirir ve tekrar giyerdi. Elini kaldırır dua eder, aşağı doğru döndürdü. Dudakları dua ederdi devamlı. O dualardan yağmursuz döndüğümüzü de pek hatırlamam.” (K. K. 2)

Celal Baba’nın ibadet şeklinin cami cemaatine benzemediği Kadir Özdamarlar’ın yazısında ve Develili şair ressam Alaaddin Oben tarafından belirtilmektedir. Kadir Özdamarlar Kayseri Haber gazetesine yazdığı 5 Aralık 2017 tarihli yazısında:

“Yüksek tahsilde iken, Develi’ye bir ziyarette bulunmuştum. Tebdil-i mekân. Günlerden Cuma idi. Namazı eda için meşhur Çarşı Camii’ne gitmiştik. Teşbih dualarından sonra sıra cemaatin bireysel dua sırasına geldiği zaman birden, bizim bu meczup ayağa fırladı. Sırtını mihrabın sütununa dayadı ve öyle bir duaya başladı ki, hayatımda halen bu derece etkili bir dua görmedim! Nerden buldun o kadar hikmet dolu sözleri. Gözyaşları sel oldu. İnsanlar kendinden geçmiş bir halde, hayır kalmadı. Hem kendi ağlıyor, hem de insanlar. Aman Allah’ım bu nasıl bir cezbe haliydi. O hali yaşadıktan sonra, benim bu babaya bakışım değişmişti.” (Özdamarlar 5 Aralık 2017) der.

Alaaddin Oben ise onun ibadet edişini: “Camide namaz kılarken Celal Baba bizim gibi kıyam, rükû, secde, selam gibi şeyleri yapmazdı. O genelde imamın yanına oturur ve yönü cemaate dönük ibadet ederdi. Zaman zaman başını mihraba vururdu.” (K. K. 2) şeklinde anlatmıştır.

3.6.5. GEÇMİŞTEN VE GELECEKTEN HABERDAR OLMASI

Celal Baba’nın geçmiş ve gelecekte haberdar olmasına dair en ünlü anlatısı kendi mezar yeri ile ilgili olan ve ölümü sonrasında dair söyledikleridir. Kadir Özdamar’ın da bahsettiği bu hadise şöyledir:

“Celal, bir gün bana dedi ki ‘Yaşar abi, ben Kadirli’de ölürsem orada mezarım hazır. Develi’de ölürsem de (caminin bahçesinde şu an kabrinin bulunduğu yeri göstererek) beni şuradaki mezara gömeceksiniz tamam mı, dedi. Biz geçiştirmek için “he, hı!” dedik. Çünkü o mezar dolu diye biliyorduk. Burası tarihi bir yer illa birisi vardır ki mezarı var burada diyorduk. Çünkü tamamen bir mezar olarak görünüyordu burası. Celal: “Yok burası boş. Burası benim.” derdi. Celal gidince merak ettik ve mezarı kendi elimizle kazdık. Burası için ‘Bu camiye yapan usta düşmüş de ölmüş onun mezarıymış.’ denilirdi. Kazdık ama mezardan kemik vesaire çıkmadı. Dediği gibi mezar boş çıktı. (K. K. 11) Celal Baba, ben ölünce bir meczup olan Cücünlü Bekdeş beni yıkayacak demişti. Celal Baba bu vasiyet olayından kısa bir süre sonra hakka yürüdü. Biz yıkamak için toplandık. Cücünlü Bekdeş aniden geldi. “Çekilin, çekilin!” diye bizi etrafından kovdu. “Ben yıkayacam.” dedi. Güzelce yıkadı omzumza alıp

gelirken önümüzde yürüdü dua ede ede. Mezarının başına oturdu, bıdır bıdır birşeyler söyledi, gömülene kadar.” (K. K. 2)

Gelecekte olacılara dair Celal Baba’nın söylediği şeyler genellikle şöyle anlatılmaktadır: “Ölecek kişileri önceden söylerdi, sağlığından haber beklenen hastaların iyileşeceğini haber verir hasta yakınlarının gönlünü ferahlatırdı.” (K. K. 9, K. K. 1, K. K. 17) denilmektedir. Şifa olması ile ilgili anlatılan aşağıdaki anlatı aynı zamanda gelecekle ilgili bilgi sahibi olmasına da örnek teşkil eder.

“Emekli olmadan önce bizim dairede çalışan biri evrak götürürken Celal Baba karşısından gelmiş. ‘Senin burnun kanayacak. Beni bulacaksın!’ demiş. Kısa bir zaman sonra adamın burnu kanamaya başlamış. Sürekli kanıyormuş. Günlere doktor doktor gezmişler. Burun kanaması kesilmemiş. Adamın sonra aklına Celal Baba ve ona söyledikleri gelmiş. Babaya varmış. Okumuş Celal Baba, burnuna bir ip bağlamış kan durmuş.” (K. K. 14)

3.6.6. ZORDA KALANLARA YARDIM ETMESİ

Toplumda veli olduğu kabul gören kişilerin, “çağırdığın yerde hazır” şeklinde nitelendiği görülür. Menâkıbnâmelerde görülen bu tür kerametler genel olarak “Hızır aleyhiselam”da var olduğuna inanılan kerametlerdendir. Celal Baba’ya dair anlatılarda, ona da yüklenen bu tür kerametler olduğu tespit edilmiştir:

“Kore Savaşı sırasında askerlerimiz zor durumdayken en önde savaşanlardan birinin Celal Baba olduğunu görenler olmuş. Bu kişilerden, savaştan dönünce Celal Baba’yı bulup ‘en önde savaşan sen miydin?’ diye soranları Celal Baba geçiştirmiş ve ‘Onu Allah bilir.’ demiş ama reddetmemiştir. Düşman tarafı biz Türkleri yenerdik ama şu önde savaşan yeşil sarıklılar olmasa derlermiş.” (K. K. 8 ve K. K. 18)

Bir başka anlatı da şöyledir: “Benim yeğenlerim bir gün, ‘Dayı balık tutmaya gidelim’ dedi. Çocuklar balık tutarken oltaları suyun içinde birşeye takıldı. Ben suya girip bakmak istedim. Su çene hizama kadar geliyordu. Suyun içinde meğer ucu açık elektrik kablosu varmış. Ben suya girince, beni elektrik çarptı. Kıpırdayamaz oldum. Boğuluyordum. Suyun içinde birden Celal Baba’yı gördüm. Elimden tutup, beni dışarı çıkardı.

Elektrik elimde iz bıraktı. Hala da bu iz duruyor. (K. K. 14)

3.7. CELAL BABA’NIN “VELİ KÜLTÜ” DOĞRULTUSUNDA İNCELENMESİ

İslamî Türk inanç sisteminde var olan “veli kültü” kavramının Betül Aydoğdu Görkem ve Ahmet Yaşar Ocak’ın “fevkalade kuvvet ve kudretlerle mücehhez olup Tanrı’ya yakın kabul edilen bir şahsiyetin herhangi bir konuda, -sağ veya ölü iken- yardımının dokunacağına inanılması ve bunu temin için ritüel yollara başvurulması” olarak tanımladığından bahseder. (Görkem 2011: 145)

“Ocak, “veli kültü” kavramının temellerinin Şamanizm dönemine ait olduğu görüşündedir. Ocak’a göre tasavvufun velî görüşü, tabiri caizse buna kılıf olmuştur. Gelecekte haber vermek, hava şartlarını değiştirmek, felaketleri önlemek veya düşmanlarının başına musibet göndermek, hastaları iyileştirmek gibi şamanların taşıdığı bazı özelliklerin velayetnamelerde aktarılan metinlerde karşımıza çıkması bunu ispat eder niteliktedir.” (Görkem 2011: 145, 146)

“Ocak’a göre bir velinin kült olduğu su üç unsurla anlaşılabılır:

1. Mezar, türbe veya bu şahıstan kaldığına inanılan eşyalar.
2. Mezar, türbe veya eşyanın bazı amaçlarla ziyaret edilmesi, adaklar adanması, kurban kesilmesi.
3. Veli ile ilgili ve velinin adının geçtiği dua mahiyetli bazı sözlerin okunması” (Görkem 2011: 146)

Celal Baba’yı yukarıda verilen veli kültü oluşturma unsurlarına uygunluğu bakımından inceleyecek olursak:

MEZAR, TÜRBE VEYA BU ŞAHISTAN KALDIĞINA İNANILAN EŞYALAR:

Celal Baba’nın Develi Ulu Cami’bahçesindeki kabri bir türbe olarak kabul edilmektedir. Celal Baba’nın verdiği bereket parasını halen saklayan kişiler bulunmaktadır.

MEZAR, TÜRBE VEYA EŞYANIN BAZI AMAÇLARLA ZİYARET EDİLMESİ, ADAKLAR ADANMASI, KURBAN KESİLMESİ:

Adana, Osmaniye, Medine-i Münevvere’den ziyaretçileri gelmektedir. Bu ziyaretçiler burada kurban kesmekte ve

yiyecekler dağıtmaktadır. Kaynak kişilerden olan Kozanlı Musa Gültekin her cuma Ulu Cami müezzini Ebubekir Yıldız'ı aramakta ve "Celal Baba'ya selam söyle." dediğini belirtmekte, aynı olay Ebubekir Yıldız tarafından da doğrulanmakta: "Ben de her cuma Celal Baba'nın kabrinin resmini çeker Musa Gültekin'e gönderirim." (K. K. 14 ve K. K 5) şeklinde ifade edilmektedir.

VELİ İLE İLGİLİ VE VELİNİN ADININ GEÇTİĞİ DUA MAHİYETLİ BAZI SÖZLERİN OKUNMASI:

Adana Tufanbeyli Evci köyünde 1987 yılında kaydedildiği belirtilen ses kaydında İsmail Tokmak:

"Develi'de doğan, burada batan (ölen) ve burada ikinci defa doğan hazır erenlerden (o dönemde Celal Baba yaşadığı için) Pehlül Celal'ın Celal Baba'nın yüzü hürmetine...Allah hayırlı evlat, hayırlı devlet versin." (K. K. 15) şeklinde dua etmektedir.

Tespit edilen bilgiler doğrultusunda, Celal Baba, "veli kültü" oluşturma bağlamında üç unsuru da gösterecek özellikler taşımaktadır, demek mümkündür.

4. SONUÇ

"Veli" adlandırması halk arasında kutsal bir anlam taşıırken "meczip" adlandırması daha az bir kutsiyet taşır. "Meczip" kelimesi "cezbeye tutulmuş", "Allah aşkına kendini kaptırmış" gibi sözlük anlamları taşısa da halk arasında bu anlamların daha altında bir kutsiyet ifade etmektedir. Kimi zaman "deli" kelimesinin yakın anlamlısı olarak kullanılan bu sözcük Celal Baba'yı tanımlamak için tek başına yeterli görülmemektedir. Bu yüzden, Celal Baba için "meczip veli" ifadesi daha uygun görülmüştür.

Celal Baba, Develi, Tufanbeyli, Kadirli, Kozan yörelerinde menkıbeleşmiş hikayeleri anlatılan ve veli olduğu kabul edilen mukaddes bir zattır. Veli kültü oluşturma bakımından da kült kabul edilebilecek niteliklere sahiptir.

Celal Baba, ona dair bilgilerin çoğunu onunla ilgili anlatılardan edinebildiğimiz gizemli bir insandır. Ümmî bir zat olmasından dolayı yazılı hiçbir eser bırakmamıştır.

İnsanların "celal"inden çekindikleri, hiçbir zaman zavallı ve aciz durumda olmayan, tersine kimseye eyvalah etmeyen, mezar taşında yazdığı gibi "Allah'ın Mecnu-nu"dur. Bırakın birilerinin yardımına ihtiyaç duymayı,

yanında kaldığı kişilere maddi yardımlarda bile bulunduğu belirtilmiştir.

İnsanların dualarında adını zikredip "yüzü hürmetine" diye yakardıkları, sıkıntılarında darına yetişeceğine inandıkları bir velidir.

Ondan korkmanın ötesinde, muhabbet besleyenlerin gülümseyerek hatırladıkları, kimi zaman bir çocukla atışır gibi gülümseyerek atıştıkları, parayla ve dünyayla ilgisi olmayan keramet ehli bir zattır.

KAYNAKÇA

- BORATAV, P. N. (1997). *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ÇATAK, A.(1992). *Bütün Yönleriyle Seyrânî*, Bayrak Matbaacılık.
- GÖRKEM, B.(2011). *Türk Edebiyatında Seyrânî Olgusu: Develili Seyrânî ve Eserleri* (İnceleme-Metin), Yayımlanmamış Doktora Tezi, 20 Eylül 2019 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden erişildi.
- KAYA, D.(2007). *Türk Halk Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KUTLUBAY, B. *Muhammed Bilâl Nâdir Hazretlerinin Hayatı ve Yazdığı Eserler*. 4 Temmuz 2019 tarihinde <http://nadiri-tefsiri.com/oku/index.php?Islem=SayfaDetay&SayfaId=38> adresinden erişildi.
- OCAK, A. Y. (2017). *Aleviliğin İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZDAMARLAR, K. (2017, 5 Aralık). *Develi'de Bir Meczip: Celal BABA*. Kayseri Haber. 4 Temmuz 2019 tarihinde, <http://www.kayseriehaber.com/develide-bir-meczip-celal-baba-makale,4438.html> adresinden erişildi.
- Seyyid Mustafa Rasim Efendi.(2008). *Tayy-i Mekân, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü (İstılâhât-ı İnsan-ı Kâmil)*.
- Haz. İhsan Kara. (s. 228-229). İstanbul: İnsan Yayınları.
- TAN, M. N. (2016) Tay, *TDV İslam Ansiklopedisi*. (Ek 2.) 4 Temmuz 2019 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/tay> adresinden erişildi.

KAYNAK KİŞİLER DİZİNİ

- Abdülkadir Kalfaoğlu (1941), Develi Kayseri, İlkokul, Esnaf. K. K. 1. Derleme tarihi: Ağustos 2019.
- Alaaddin Oben (1945), Develi Kayseri, Ortaokul, Ressam, Şair. K. K. 2. Derleme tarihi: Ağustos 2019.
- Belkıs Tuğral Olgaç (1968), Kadirli Osmaniye, İlkokul, Evha-

nımı. K. K. 3. Derleme tarihi: Temmuz 2019.

- Dudu Tümer (1955), Develi Kayseri, İlkokul, Ev Hanımı K. K. 4. Derleme tarihi: Ağustos 2019.
- Ebubekir Yıldız (1982), Develi Kayseri, Üniversite, Müezzin K. K. 5. Derleme tarihi: Ağustos 2019.
- Esra Bayrak (1982), Develi Kayseri, Ortaokul, Ev Hanımı. K. K. 6. Derleme tarihi: Ağustos 2019.
- Fatma Göktepe (1953), Develi Kayseri, İlkokul, Ev Hanımı. K. K. 7. Derleme tarihi: Ağustos 2019.
- Hürü Ercan (1948), Evcı Tufanbeyli Adana, Okur-Yazar, Ev Hanımı K. K. 8. Derleme tarihi: Ağustos 2019.
- Hüseyin Özdemir (1982), Develi Kayseri, Üniversite, İşçi K. K. 9. Derleme tarihi: Ağustos 2019.
- Leman Kalkanlı (1959), Develi Kayseri, İlkokul 3, Ev Hanımı. K. K. 10. Derleme tarihi: Ağustos 2019.
- Mahmut Yanar (Yaşar Hoca) (1940), Develi Kayseri, Lise, Emekli İmam. K. K. 11. Derleme tarihi: Ağustos 2019.
- Mehmet Kalkanlı (1958), Develi Kayseri, İlkokul, Emekli. K. K. 12. Derleme tarihi: Ağustos 2019.
- Mehmet Öğüşlü (1948), Develi Kayseri, İlkokul, Emekli. K. K. 13. Derleme tarihi: Ağustos 2019.
- Musa Gültekin (1957), Hacımırzalı Kozan Adana, İlkokul, Emekli K. K. 14. Derleme tarihi: Ağustos 2019.
- Müslüm Tokmak (1965), Evcı köyü Tufanbeyli Adana, Ortaokul, Emekli. K. K. 15. Derleme tarihi: Temmuz 2019.
- Raif Özyaydın (1945), Develi Kayseri, İlkokul, Emekli. K. K. 15. Derleme tarihi: Ağustos 2019.
- Selma Göktepe (1981), Develi Kayseri, İlkokul, Bakıcı. K. K. 16. Derleme tarihi: Ağustos 2019.
- Songül Tokmak (1965), Evcı köyü Tufanbeyli Adana, İlkokul, Ev hanımı. K. K. 17. Derleme tarihi: Temmuz 2019.

KAYSERİ İLİ BAĞLAMA YAPIMCILARI

Feride KESKİNKILIÇ

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Türk Müziği Bölümü

Doç. Dr. Serenat İSTANBULLU

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Türk Müziği Bölümü

Özet

Bağlama; Asya kökenli olarak kopuz çalgısından gelmiş olup çalgının ortaya çıkışı ile birlikte yapımcılığına başlanmıştır. Türk kültüründeki yaygın kullanımdan dolayı çalınmakta olduğu tüm coğrafyalarda üretilmeye devam etmektedir. Bağlama yapımı genellikle el üretimi ile yapılmaktadır. Aşıklik geleneğinin yoğun olarak yaşandığı, halk müziği ürünlerinin sıkça çalınıp söylendiği Kayseri ilinde de bağlama yapımcılığı önemli bir sektör olarak görülmektedir.

Bu araştırmada, Kayseri ilinde çalışmalarını sürdürmekte olan bağlama yapımcıları incelenmiştir. Durum tespitine dayalı, betimsel modelli hazırlanmış olan araştırma kapsamında, örnekleme dahil edilen dört bağlama yapımcısından yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile veriler elde edilmiştir. Bağlama yapımcılarının ustalık, üretim, malzeme, satış bakımından ortak ve farklı yönleri belirlenerek ortaya konulmuştur.

Çalışmanın, Kayseri’de bağlama yapımcılığına hizmet etmiş zanaatkarların tespit edilip ortaya konulması açısından önem taşıdığı düşünülmektedir. Aynı zamanda çalışma, bağlama yapımında yöresel düzeyde kullanılan farklı tekniklerin gözden geçirilmesi adına Kayseri’de ilk defa yapılması bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kayseri, Bağlama, Bağlama yapımcısı

BAGLAMA MAKERS OF KAYSERİ

Abstract

Baglama; it originated from the kopuz instrument of Asian origin and started to produce with the emergence of the instrument. Due to widespread use in Turkish culture, it continues to be produced in all the geographies where it is being played. Baglama is usually done by hand production. Baglama production is also seen as an important sector in Kayseri, where the minstrel tradition is experienced intensively and folk music products are frequently played and sung.

In this study, baglama producers who are working in Kayseri province are examined. Data were obtained from semi-structured interview method from four baglama producers included in the sample within the scope of the study which was prepared based on due diligence. The mastery, production, material and sales aspects of the baglama producers have been determined and identified.

The study is thought to be important in terms of identifying and revealing artisans who served in baglama production in Kayseri. At the same time, the study is important for the first time in Kayseri in order to review the different techniques used at the local level in the construction of the baglama.

Keywords: Kayseri, Baglama, Baglama makers

1. GİRİŞ

İnsanlığın var oluşundan beri, dünya üzerinde çok çeşitte çalgılar icat edilmiş ve kullanılmıştır. Türklerin ata sazi olan kopuz ise bağlamanın atası olarak bilinmektedir. Türklerin varlık gösterdiği en eski kaynaklarda dahi yer alan kopuz çalgısı halkın gündelik yaşamında vazgeçilmez bir yere sahiptir. Bu çalgı geçmişten günümüze önemini yitirmeden gelmiş ve halkın kültürel yapısını, duygularını, düşüncelerini yansıtmaya yarayan bir dil olmuştur.

Eski Türk müzik geleneğinde köklü bir yeri olan kopuz kelimesi belli bir dönem sonra Anadolu’da etkinliğini yitirmiştir. Kopuz 17. yy’dan itibaren edebiyatımızda ve müzik yaşantımızda yerini saz ve bağlama terimine bırakmıştır (Kaya, 2010: 9).

Parlak’a göre; araştırmalar “bağlamanın”, Asya kökenli “kopuzdan” geldiğini ortaya koymaktadır. Asya insanının en eski kültür ürünlerinden biri olarak kabul edilen kopuz, çok geniş bir sahaya yayılmış ve ait olduğu toplulukların adeta sembolü haline gelmiştir. Kopuz yalnızca Asya kültüründe değil, Anadolu kültüründe de önemli bir rol oynamıştır. İslamiyet’ten önce Asya Türk topluluklarının inanç sistemi olan Şamanizm’de, şamanın kopuz eşliğinde çeşitli törenleri yönettiği ve günlük yaşamı yönlendirdiği görülmektedir” (Parlak, 2000: 5). Türk coğrafyalarında birbirinden farkı törenlerin ortak çalgısı olan kopuz, yapısal ve tınısal değişikliklerle ustaçırak ilişkisi ile kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar gelmiştir. Anadolu’da bağlama-saz adı ile en yaygın kullanılan enstrümanlardan olmakla birlikte Türk halk müziğinin önemli bir ögesidir.

“Bağlama, özellikle Anadolu insanının duygu ve düşüncelerinin aktarıldığı sözlü kültür ürünü olan Türk halk müziği ezgilerinin icrasında yardımcı bir çalgı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda hem inanç, hem de sohbet ve eğlence kültürü içinde önemli bir yer edinmiştir” (Şahin, 2016: 2).

1.1. BAĞLAMANIN GENEL YAPISI

Bağlama çalgısı; gövde ses haznesini oluşturan tekne, teknenin üzerini kapatan göğüs kapak, tekneye monte

edilmiş klavye (sap, tuşe), klavyenin üzerinde seslerin yerlerinin belirlendiği perdeler, tellere istenen ölçüde gerginlik vererek akort yapmayı sağlayan burgular, tellerin burgu ve tekne arasında gergin durması için teknenin altına iliştirilmiş tarak ve tellerden oluşmaktadır.

Yener (1996: 5), bağlamanın yapımını kabaca şu şekilde aktarmıştır: “Bağlamanın gövdesi oyma veya yaprak (çember) olmak üzere iki şekilde yapılır. Piyasada en yaygın ve mazisi en eski olanı oyma bağlamalardır. Oyma bağlamanın teknesi dut, kestane, gürgen vb. gibi sert ağaçlardan yapılmakta olup, en iyisinin dut ağacından yapıldığı bilinmektedir. Sap, en çok gürgen, beyaz gürgen veya erikten yapılır. Göğüs kapağı çam ağacından ve 2-2.5 mm kalınlığındadır. Akort (düzen) burguları da sert ağaçtan yapılır. Şimşir, gürgen ve ardıc tercih edilir. Yumuşak ağaçlar tez esneyeceği için tercih edilmez. Sap üzerindeki perdeler ince misinadan bağlanır”. Bağlamanın boyutuna göre ve yapılacak olan türüne göre kullanılan malzemeler ve ölçüler çeşitlilik gösterir. Bu çeşitlilik yörelere göre de değişiklikler gösterebilir.

1.2. BAĞLAMA AİLESİ

Ölçülerine ve yapılarına göre bağlama ailesi şu şekildedir. Divan Sazı (Meydan Sazı)

Bozuk Saz (Tambura) Bağlama

Aşık ya da Dede Sazı Çöğür

Cura Bulgari

Güler (2017: 4) çalışmasında; Bağlama ve bağlama ailesindeki sazların, çok büyük kültürel ve icrasal çeşitlilikleri bünyelerinde barındırmalarına rağmen, bugünkü fiziksel şekilleri itibari ile ortalama yetmiş ile yüz yıllık geçmişleri olan sazlar olduğunu; daha açık bir ifadeyle, günümüzde kullanılan standart boyutlardaki bağlama ve bağlama ailesindeki sazların tarihinin, Cumhuriyet dönemiyle başladığını düşündüğünü belirtmektedir.

Kayseri ve civarı, aşıklık geleneğinin yoğun olarak yaşatıldığı ve halk müziği ürünlerinin geleneksel her tür törende ve buluşmada sergilendiği bir yöredir. Anadolu’nun doğudan batıya geçişi sağlayan bir konumunda

olmasından dolayı yörede yalnızca yerel icracıların değil, Anadolu'nun birçok yerinden gelen icracıların da bulunduğu görülür. Bu durum Kayseri'de bağlama yapımını da gerekli kılmış ve yörede önemli yapımcıların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada, Kayseri ilinde çalışmalarını sürdürmekte olan bağlama yapımcıları ve yapım teknikleri incelenmiştir. Bağlama yapımcılarının mesleğe başlayış, üretim, tutum, malzeme, ustalık ve satış bakımından ortak ve farklı yönlerini belirleyerek ortaya koymak amaçlanmıştır.

Çalışmanın, Kayseri'de bağlama yapımcılığına hizmet etmiş zanaatkarların tespit edilip ortaya konulması açısından önem taşıdığı düşünülmektedir. Aynı zamanda çalışma, bağlama yapımında yöresel düzeyde kullanılan farklı tekniklerin gözden geçirilmesi adına, Kayseri'de ilk defa yapılması bakımından önem arz etmektedir.

2. YÖNTEM

Durum tespitine dayalı betimsel modelli hazırlanmış olan araştırma kapsamında, gerekli ön bilgiler literatür taraması ile edinilmiştir. Araştırmanın evrenini Kayseri ilinde çalışmalarını yürütmekte olan bağlama yapımcıları; örneklemini ise Kayseri ilinde çalışmalarını sürdüren ve ustalığı Kayseri halkı tarafından bilinen dört bağlama yapımcısı oluşturmaktadır.

Araştırma için gerekli ön bilgiler literatür taraması ile sağlanmış; araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi elde edilmiştir. Bu araştırma, Kayseri ilinde yaşayan 4 bağlama yapımcısı ile yapılan görüşmeler ve 2019 yılı ile sınırlandırılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında örnekleme dahil edilen Kayseri ili bağlama yapımcıları Çetin Türkmen, Naci Kılıçkaya, İsmail Ediz ve Nazım Yavuz'a ait demografik özellikler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

İsim	Yaş	Medeni Hal	Çocuk	Eğitim
Çetin Türkmen,	50	Evli	3	Meslek lisesi (Ağaç işleri)
Naci Kılıçkaya	69	Evli	4	Öğretmen okulu (Anadolu Üniv.)

İsim	Yaş	Medeni Hal	Çocuk	Eğitim
İsmail Ediz	85	Evli	1	Belirtilmemiş
Nazım Yavuz	34	Evli	1	Kayseri Lisesi

Tablo 1: Örneklem grubuna ait demografik özellikler

Bağlama yapımcılarının orta yaş ve üzerinde oldukları, tamamının evli ve çocuk sahibi oldukları, bir tanesi bilinmemekle birlikte en az lise mezunu oldukları görülmektedir.

Bağlama yapımcılarının mesleki özelliklerine yönelik bulgular ise öncelikle karşılaştırma yapılabilmesi için tablo halinde sunulmuş tablo açıklamasından sonra yapımcıların mesleğe yönelik detaylı görüşlerine yer verilmiştir.

	Çetin Türkmen	Naci Kılıçkaya	İsmail Ediz	Nazım Yavuz
Çalgı yapımıyla ilgili her hangi bir eğitim aldınız mı?	Evet	Hayır	Evet	Evet
Bağlama yapımcılığı asıl mesleğiniz mi? değil ise belirtiniz	Evet	"Hayır (Müzik Öğretmeni)"	Evet	Evet
İyi bir bağlama yapımı için gerekli süre ne kadardır?	Bir Hafta	6 ay	5 yıl	45 gün
Bağlama dışında yaptığınız enstrüman var mı?	Keman, ud, kanun	Hayır	Ud	Hayır
Ürünlerinizi hangi fiziki mekânda imal ediyorsunuz?	Atölye	Atölye	Müzik evi	Saz evi
Bağlamalarınızı yaptığınız ek bir atölye var mı?	Evet	Hayır	Hayır	Hayır
Yaptığınız bağlamaları kendiniz çalışıyor musunuz?	Evet	Evet	Evet	Evet
Yapılan ürünleri nasıl pazarlıyorsunuz?	Sipariş	Sipariş	Toptan	Toptan
Bağlamada en çok tercih ettiğiniz ağaç türünü sıralayınız?	Dut, kestane, ceviz ve gürgen	Dut, ardıç ve rengi	Dut Kestane ve maun	Dut, ceviz ve ardıç
Yaptığınız bağlamalarda bir imza var mı?	Evet	Evet	Evet	Evet

	Çetin Türkmen	Naci Kılıçkaya	İsmail Ediz	Nazım Yavuz
Bağlama teknesini kendiniz mi yapıyor-sunuz?	Evet	Evet, nadiren fabrika yapımı getiriyor	Hayır	Evet
Yaptığınız bağlamalara işleme ya da süsleme yapıyor musunuz?	Hayır	Hayır	Evet	Hayır
Çırak yetiştiriyor musunuz?	Evet	Evet	Evet	Hayır

Tablo 2: Bağlama yapımcılarının mesleğe yönelik özellikleri

Yapılan görüşme sonucunda bağlama yapımcıları;

USTALIK AÇISINDAN;

Üç yapımcı, bağlama yapımını usta çırak ilişkisi içinde eğitim alarak öğrendiklerini belirtmişlerdir. Müzik öğretmeni olan yapımcı ise herhangi bir eğitim almadığını ifade etmiştir. Yine üç yapımcı asıl mesleklerinin bağlama yapımcılığı olduğunu ifade etmiştir.

İyi bir bağlama yapabilmek için gerekli olan süre sorulduğunda bağlama yapımcıları birbirlerinden çok farklı zamanlar önermişlerdir. 5 yıl gibi uzun bir süre ağacın kuruması gerektiği yönünde, malzemenin kuru olması ve kapağının çok önemli olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Yapımcıların ortak görüşü, yapmak istedikleri bağlamanın işçilik kalitesine göre sürenin arttığı yönündedir. Bir yapımcı dışında hepsi çırak yetiştirdiklerini ve mesleği isteyen kişilere ya da çocuklarına öğrettiklerini belirtmişlerdir.

Dört bağlama yapımcısı da yapmış oldukları bağlamayı kendilerinin çaldıklarını ve gerekli düzeltmeleri yapabildiklerini ifade etmişlerdir.

Yaptığınız bağlamalarda bir imza var mıdır sorusuna ilişkin olarak, Bir bağlama yapımcısı bağlamanın iç kısmında isminin soyadının olduğunu, iki bağlama yapımcısı bağlamanın iç kısmında etiket olduğunu, bir bağlama yapımcısı bağlamanın sap kısmında sol anahtarı olduğunu belirtmiştir. Bu bulguya göre bir yapımcı dışındaki yapımcıların belirleyici bir imza kullanmadıkları söylenebilir.

Bağlama yapımıyla ilgili yeni teknikler geliştirmesine ilişkin olarak bir bağlama yapımcısı yeni teknikler geliştirdiğini ses kalitesini artırmak için ağacın sertliği yumuşaklığı ne kadar ise kalınlığının da o kadar olacağı konusunda kendini geliştirdiğini belirtmiştir. Üç bağlama yapımcısı da, tekniklerini paylaşmak ya da değiştirmek istemediklerini belirtmişlerdir.

ÜRETİM AÇISINDAN;

Bağlama dışında bir çalgı yapma durumları sorulduğunda iki yapımcı farklı bir çalgı yapmadıklarını, bir yapımcı ud ürettiğini; bir yapımcı ise ud, keman ve kanun ürettiğini belirtmiştir.

Dört bağlama yapımcısı ürünlerini atölye ortamında ürettiklerini, ikisi atölyelerinin müzik evine dahil olduğunu, sadece bir bağlama yapımcısının ilave atölyeye sahip olduğunu belirtmişlerdir.

MALZEME AÇISINDAN;

Bir bağlama yapımcısı o günün şartına bağlı olarak genellikle dut, ceviz, ardıç tercih ettiğini, bir bağlama yapımcısı kestane, dut, maun, ağacı tercih ettiğini, bir bağlama yapımcısı dut, ardıç ve rengi ağaçlarını tercih ettiğini; bir bağlama yapımcısı dut, kestane, ceviz, gürgen tercih ettiğini belirtmiştir. Kayseri’de en çok tercih edilen tekne boyunun 42 cm olduğunu ayrıca ifade etmişlerdir.

Bağlamada sap ve gövdede bulunan sedef süsleme ya da işlemlere ilişkin olarak dört bağlama yapımcısı da bağlamanın gövde kısmında olursa, çalgının etkilediğini, sese zarar verdiğini, sapta süsleme olursa etkilemediğini ama hiç süsleme olmazsa daha iyi bir ses kalitesine sahip olduğunu belirtmişlerdir.

SATIŞ AÇISINDAN;

İki yapımcı sipariş üzerine, iki yapımcı ise toptan sipariş olarak bağlama ürettiğini belirtmiştir. Sipariş üzerine bağlama üreten yapımcı, TRT sanatçıları da dahil olmak üzere sanat alanında usta kişilere bağlama yaptığını ifade etmiştir. Dört bağlama yapımcısı da eskiye nazaran talep durumunun arttığını ayrıca belirtmişlerdir.

Kayseri ilindeki bağlamaya olan taleplere ilişkin olarak Dört bağlama yapımcısı da satıştan memnun olduklarını, eskiye nazaran ilginin arttığını, müziğe ve emeğe saygıda artış olduğunu belirtmişlerdir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kayseri ilinde çalışmalarını sürdürmekte olan bağlama yapımcılarının benzer üretim alanı, malzeme tercihi ve ustalık geçmişleri olduğu, ürünlerini satışa sunma konusunda sıkıntı yaşamadıkları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Bilindiği gibi çalgı yapım sanatı, diğer geleneksel sanatlarımızda olduğu gibi, usta çırak ilişkisi ile günümüze kadar gelmiştir. Ne yazık ki, birçok alanda olduğu gibi çalgı yapımında da el işçiliği önemini kaybetmekte, endüstriyel ürünler öne çıkmaktadır. Çalgı yapımına özendiren, usta yapımcıların deneyimlerini aktarabileceği ortamların oluşturulması ve yapım tekniklerinin pratiğe yönelik olarak görsel, işitsel ve yazınsal kaynaklarda daha fazla yer alması, bu yönde açılacak resmi kurumların ve kursların Kayseri ilinde ve Türkiye genelinde artırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Güler, Emirhan. (2017). *Uzun Sap Bağlama ve Tanburun Organolojik ve İcra Özellikleri Açısından Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Kaya, Gazi Erdener. (2010). *Bağlama Metodu 2*. Baskı. Ege Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü İzmir.
- Parlak, Erol. (2000). *Türkiye’de El İle (Şelpe) Bağlama Çalma Geleneği ve Çalış Teknikleri*.
- Kılıçaslan Matbaacılık. Ankara.
- Şahin, Celal. (2016). *Temel Bağlama Eğitiminde Kullanılan Bağlama Türüne Yönelik Uzman Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Yener, Sabri. (1996). *Bağlama Öğretim Metodu 4*. Baskı. Sakarya Matbaacılık. Trabzon.

GÖRÜŞME:

- Çetin Türkmen ile kişisel görüşme (13. 03. 2019)
- Naci Kılıçkaya ile kişisel görüşme (13. 03. 2019)
- İsmail Ediz ile kişisel görüşme (15. 03. 2019)
- Nazım Yavuz ile kişisel görüşme (19. 03. 2019)

DEVELİ'DEKİ ARTVIN MUHACİRLERİNİN MUTFAK KÜLTÜRÜ

Ülkü ÖNAL

e-posta: ulkuonalo8@hotmail.com

Özet

Kafkasya ve Kuzeydoğu Anadolu bölgesi, tarih boyunca bir göç bölgesidir. Özellikle son iki yüzyıl içinde, savaş ve işgal dolayısıyla bölgeden çok yoğun göçler olmuş ve bu göçler sırasında büyük trajediler yaşanmıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Elviye-i Selâse/Kars, Ardahan ve Batum'dan oluşan üç sancak savaş tazminatı olarak Ruslara bırakılmıştır. Halk, Edirne Antlaşması'na dayanarak Anadolu içlerine göçerek yerleşip köyler kurmuştur. İkinci göç ise halkın muhacirlik, kaçakaçlık, seferberlik olarak adlandırıldığı acılarla dolu memleketi terk etmesidir. Hiç bilmedikleri bir diyarı yurt edinmek tutunabilmekte zorlanmışlardır. Âdetlerini, gelenek ve göreneklerini yaşatarak memleket özlemini gidermeye çalışmışlardır. Kültürlerinin varlığını en somut olarak yöresel yemekleriyle var etmişlerdir.

Artvin, Kars, Ardahan ve Erzurum muhacirleri Kayseri iline de yerleşmiş ve yeni köyler oluşturmuşlardır. Tomarza, Pınarbaşı ve Develi ilçelerinde de toplu olarak yaşamaktadırlar. Bu bildiride, 1914 yılından sonra Artvin'in Hod, yeni adı Madenler olan köyünden Develi'nin Çukuryurt ve Taşçı köylerine yerleşen muhacirlerin mutfak kültürü anlatılacak; yemeklerinden çadi, kuymak, erişte ve hasuta gibi yemek örnekleri sunulacaktır. Muhacirlerin toplu olarak yaşadığı yerlerde ata yemekleri daha çok yapılmakta. Üçüncü kuşak muhacirler de Artvin yemeklerini yapmaya devam etmekte. Böylece Artvin'den uzak olursa da muhacirlerin gittikleri Anadolu'nun muhtelif yerlerinde Artvin Mutfağı oluşmakta. Kaynak kişilerle birebir görüşüp derlemeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yemek kültürü, Artvin mutfağı, Develi mutfağı, etnografya

1. GİRİŞ

Kafkasya ve Kuzeydoğu Anadolu bölgesi, tarih boyunca bir göç bölgesidir. Özellikle son iki yüzyıl içinde, savaş ve işgal nedeniyle, bölgeden çok yoğun göçler olmuş ve bu göçler sırasında büyük trajediler yaşanmıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Elviye-i Selâse/Kars, Ardahan ve Batum'dan oluşan üç sancak savaş tazminatı olarak Ruslara bırakılmıştır. Halk, Ayastefanos Antlaşması'na dayanarak Anadolu içlerine göçerek yerleşip köyler kurmuştur. İkinci göç ise halkın muhacirlik, kaçakaçlık, seferberlik olarak adlandırdığı acılarla dolu memleketi terk etmesidir. Hiç bilmedikleri bir diyarı yurt edinmekte, tutunabilmekte zorlanmışlardır. Âdetlerini, gelenek ve göreneklerini yaşatarak memleket özlemini gidermeye çalışmışlardır. Kültürlerinin varlığını en somut olarak yöresel yemekleriyle var etmişlerdir.

Artvin, Kars, Ardahan ve Erzurum muhacirleri Kayseri iline de yerleşmiş ve yeni köyler oluşturmuşlardır. Tomarza, Pınarbaşı ve Develi ilçelerinde de toplu olarak yaşamaktadırlar. Bu bildiride, 1914 yılından sonra Artvin'in Hod, yeni adı Madenler olan köyünden Develi'nin Çukuryurt ve Taşçı köylerine Arhavili hemşehrileri Kaymakam Atıf Tüzün vesilesiyle yerleşen muhacirlerin mutfak kültürü anlatılacak; yemeklerinden çadi, kuymak, erişte ve hasuta gibi yemek örnekleri sunulacaktır. Muhacirlerin toplu olarak yaşadığı yerlerde ata yemekleri daha çok yapılmakta, üçüncü kuşak muhacirler de Artvin yemeklerini yapmaya devam etmekte. Böylece Artvin'den uzak olursa da muhacirlerin gittikleri Anadolu'nun muhtelif yerlerinde Artvin Mutfağı oluşmaktadır. Aşağıda, bu göçmenlerden derlenen ve Artvin'de de hâlen yapılmakta olan yemekler ve tarifleri sunulmuştur.

DEVELİ'DEKİ ARTVIN MUHACİRLERİNİN YAPTIĞI YEMEKLERİNDEN ÖRNEKLER

SİNOR

Mayasız hamurdan ince yufkalar açılır. Hafif şekilde pişirilir. Ortadan ikiye katlanıp rulo yapılır. İki parmak eninde kesilip tepsilere dizilip fırında biraz pişirilir. Kaplara konularak yemek yapılacağı zaman bir miktar alınır. Açık bir kaba tek tek dizilir. Ilık suyla ıslatılır. Üzerine yoğurt dökülür. Bir tavada eritilen teryağı üzerine dökülür. Azıcık fırına verildikten sonra servis yapılır. Arzuya göre üzerine şeker, pekmez ve ceviz de ilave edilebilir. Eskiden daha çok sahurlarda yenirdi. Acil durumlarda da hemen yapılabilen pratik bir yemektir. Muhacirlerin çoğunluğu bilmektedir.

Kuzeydoğu Anadolu bölgesinin (Atabek Yurdu'nun) birçok ilinde yapılmakta olup Gürcistan'ın Acara bölgesi ile Ahıska ilindeki Türkler de yapmaktadır.

KATMER

Mayasız hamurdan ince ince yufkalar açılır. Bir tepsinin altı yağlanır. Yufkalar üst üste dizilir. Aralarına tereyağı ve pekmez dökülür... 40 kat ince yufkadan yapılan çok makbuldür. Kare kare kesilerek fırında pişirilir. Özel günlerde ve özel misafirlere yapılır.

KURU YUFKA BÖREĞİ

Kurutulmuş yufkalar yapılacağı zaman hafif ıslatılır. Aralarına yumurta, peynir, yağ dökülerek üst üste bir tepsiye konularak kare kare kesilir. Fırında pişirilip servis yapılır.

PAPA

Bir tencereye su konularak kaynatılır. Yavaş yavaş mısır unu veya buğday unu katılarak karıştırılır. Katılaşınca genişçe bir kaba alınarak kaşıkla ortası açılır. İçerisine eritilmiş tereyağı ve pekmez dökülür. Kaşıkla papadan alınıp ortasındaki tereyağına batırılarak yenir. Yanında ayran veya süt olur. Kafkaslarda ve Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde yapılan yemektir. Su yerine yayık ayranı katılarak da yapılmaktadır.

KUYMAK

Divanu Lügati't Türk'te geçmektedir. Kuzeydoğu Anadolu bölgesi ve yakın çevresinin sevilen bir yiyeceğidir. Özellikle yaylada yapılırsa. Kaymak bir tavaya konarak kaynatılır. Azıcık tuz atılır. Daha çok mısır unuyla yapılır ama artık buğday unu ile de yapılmaktadır. Kaymağın içerisine yavaş yavaş karıştırılarak un verilir. 5-10 dakika ateşin üzerinde kaşıkla karıştırılır. Yağlar yüzeye çıktığında kuymak pişmiş sayılır. Azıcık yoğurt da katılabilir. Ateşten alınarak ayrılan yoğurtla birlikte tüketilir.

PEYNİR KUYMAĞI

Eritilmiş tereyağının içerisine yumurta kırılmış çeçil peynir katılarak karıştırılır. Peynirler uzadığı için kesilerek tüketilir.

ÇADI

Bir kapta çadi denen mısır unu ılık suyla tuz ilave edilerek yoğrulur. Arzuya göre kaymak da katılarak yoğrulabilir. Ateşte kızdırılmış topraktan yapılan pilekinin içerisine yuvarlak şekil verilerek dört beş tane veya bütün olarak konur. Pilekinin diğeri üzerine örtülüp kor dökülür. 15 dakika sonra kor dökülüp, arasına bir şey konup dinlendirilir. Pilekiden çıkan ekmek yoğurtla veya yöresel acı çeçil peynirle tüketilir.

ÇÖREK

Mayalanmış hamurdan top büyüklüğünde parçalar alınarak bir bezin üzerinde, yuvarlakça, bir buçuk santimetre kalınlığında açılır. Biraz dinlendikten sonra pilekide veya fırında pişirilir.

BİŞİ

Mayalı hamurdan parçalar alınıp tabak büyüklüğünde açılır. Eskiden sarı yağda daha sonra da sıvı yağda hamur ters yüz edilerek kızartılır. Pekmezle veya yağla tüketilir.

LUĞUM (LOKUM)

Sıvı şekilde yoğrulan mayalı hamur elle alınıp sıkılır. Çıkan hamur parçası kaşıkla alınıp kızgın yağda çevrilerek pişirilir.

ÇUMUR

Buğday veya mısır ekmeği küçük küçük doğranır. Tencerede eritilen tereyağının içerisine ekmekler doğranır, karıştırılarak kavrulur. Şeker veya pekmez de katılır.

EKMEK AŞI

Bayat ekmekler bir kaba doğranır. Tencerede tereyağıyla soğan kavrulur, su dökülerek kaynatılır. Kurutun sıvısı olan lor açılarak katılır. Yöresel peynir de katılabilir. Bu su ekmeklerin üzerine dökülüp tüketilir.

MISIR ÇORBASI

Bir tencereye su koyularak kaynatıldıktan sonra süt ilave edilerek kaynatılır, mısır unu yavaş yavaş verilir. On beş dakika sonra ateşten alınır, servis yapılır.

LOR AŞI (AYRAN AŞI)

Suyla açılmış lor veya ayran kaynatılır. İçerisine karıştırılarak yavaş yavaş un verilir. 10-15 dakika kaynatılır. Küçük küçük doğranmış soğan yağda kavrulup çorbanın üzerine döküldükten sonra servis yapılır.

HINKAL

Kafkaslarda ve çevresinde yapılan bir yemektir. Bazı bölgelerde mantı adıyla bilinir. Ancak hinkalın farkı her birinin bir kaşık büyüklüğünde olması ve büzmede bir köşesi açık bırakılarak içine su girmesinin sağlanmasıdır. Muhacirlerle Anadolu'nun birçok iline getirilmiş olup değişik malzemeler katılarak yapılmaktadır. İnce açılmış yufka kare kare veya bardakla kesilir. İçerisine kıyma, peynir, kaz eti, sucuk, kavrulmuş patates konularak ağzı kapatılır. Bazı yerlerde kavurma da katılmaktadır. Kaynar suda biraz pişirildikten sonra geniş bir kaba çıkarılır. Üzerine sarımsaklı yoğurt ve eritilmiş tereyağı dökülerek servis yapılır.

TUTMAÇ ÇORBASI

Bu çorba Divanu Lügati't Türk'de geçmekte ve değişik tariflerle Anadolu'nun birçok yerinde yapılmaktadır. Artvin, Acara ve Ahıska'da da yapılmaktadır. Sert kıvamlı yufkadan kare kare kesilen hamur parçaları kaynar suya atılarak pişirilir. Açılmış lor veya ayran katılır. Eritilmiş tere-

yağının içerisine bu hamurdan bir avuç katılarak kızartılır. Nane veya kekik konarak çorbaya dökülüp servis yapılır.

MAKARLAMA

Develi'deki Artvin muhacirlerinin yerel yemeği. Yumurta katılarak yoğrulan hamur açılır. Kare kare kesilir. Kaynar suda haşlandıktan sonra bir kaba alınır. Üzerine ceviz, peynir veya çuma serpilir. Eritilmiş tereyağı dökülerek servis yapılır.

MEMLEKET ERİŞTESİ

Yufka açılır ve sacda hafif pişirilir. Rulo hâline getirilip ince ince şeritler halinde doğranır. Fırında biraz kızartılıp kaplara konur. Genişçe bir tabağa alınır. Ilık suyla ıslatılır. Üzerine eritilmiş tereyağı gezdirilip özellikle sahurlarda yenir. Şerbetli de yapılabilir.

PUÇUKO

Taze fasulye iplere dizilerek kurutulur. Bir tencereye tereyağı konur, üzerine soğan doğranıp salçayla birlikte kavrulur. Haşlanmış fasulyeler üzerine dökülerek karıştırılıp servis yapılır. Veya yarma, su ve kemik konularak yemek şeklinde pişirilir. Sarımsaklı yoğurt dökülerek servis yapılır.

BEYAZ LAHANA

Turşusu yapıldığı gibi bulgur veya pirinç katılarak ıspanak gibi de pişirilir.

ÇİNÇAR ÇORBASI (ISIRGAN ÇORBASI)

Baharın ısırgan otları toplanır, ıspanak gibi yemeği yapılır. Peynirle karıştırılıp böreği de yapılır.

PİLEKİ

Ekmek pişirmek için topraktan yapılan sini şeklinde bir çift kap.

SÜTLÜ KABAK ÇORBASI

Kara kabak dilimlenir. Küçük parçalara ayrılarak pişirilir. Kaşıkla ezilip süt ve tuz katılarak biraz daha kaynatılır, çorba kıvamına gelince ateşten alınıp servis yapılır.

FASULYELİ KABAK YEMEĞİ

Taze fasulyenin olgunları kırılır. Soyulup dilimlenmiş kabaklarla pişirilir. Bir baş soğan soyulup ince ince doğranıp tereyağında kavrulur. Kırılmış taze fasulye ve soyulup dilimlenmiş kabaklar içerisine dökülür. Az tuz ve su ilave edilerek pişirilir.

KIZILCIK ÇORBASI

Kızılciik kaynatılıp çekirdeği alındıktan sonra pişirilir. Suyu açılarak yemeklerin yanında tüketilir. Yemeği yapılıncaya kadar dört beş kaşık alınıp geniş bir kaba koyulup suyla açılır. Tencereye dökülüp ocağa konur. Su eklenir. Yavaş yavaş un verilerek kısk ateşte çorba kıvamına gelinceye kadar pişirilir, ateşten alınıp servis yapılır.

KALACOS

Taze veya kuru soğan tereyağında kavrulur. Bir kâsede lor suda açılır. İçerisine bolca mısır unu katılarak karıştırılıp soğanın üzerine dökülür. Tuz ekilerek kaynatılır. Çorba olarak içilebileceği gibi bayat ekmeklerin üzerine dökülerek de tüketilebilir.

ŞALGAM YAPRAĞI ÇORBASI

Şalgam yaprakları temizlenip yıkanıp doğranır. Yağ ve tuz eklenerek suda pişirilir. Bir kâsede lor açılır. İki kaşık un katılıp karıştırıldıktan sonra tencereye dökülür. Bir iki taşım kaynatıldıktan sonra ateşten alınıp servis yapılır.

PATATES KAVURMASI

Patatesler suda haşlanıp soyulur. Elle parçalanır. Tavaya bir kaşık tereyağı konur. Üzerine bir baş soğan ince ince doğranıp kavrulur. Patatesler üzerine dökülüp bir müddet karıştırılır. Tuz ve baharatlar eklenerek servis yapılır.

CIVIRTMA

Üç yumurta çırpılır. İki su bardağı süt dökülür. Un da ilave edilerek karıştırılır.

Kızgın yağ içerisine azar azar dökülerek pişirilir.

PAZI YAPRAĞI KAVURMASI

Pazı yaprakları temizlenir, yıkanır ve suda haşlanır. Çıkarılıp süzülüp doğranır. Bir tencereye bir kaşık tereyağı konur, bir baş soğan ince ince doğranıp kavrulur. Pazi yaprakları içine dökülüp karıştırılarak kavrulur. Tuz ve baharatlar eklenir.

KAYGANA

Bir tavada tereyağı eritilir. İçerisine yumurtalar kırılarak pişirilir. Tuz da ilave edilir.

LENGER KEBABI

Etler büyük parçalara ayrılır, bir tepsiye konur. Soğan, patates, domates, biber ve patlıcan doğranır. Tuz, baharatlar ve su dökülerek fırında pişirilir.

ZÜRBİYET

Pekmezin üzerine eritilmiş tereyağı dökülerek servis yapılır.

HEDİK

Ağırıklı olarak mısır ve diğer bakliyatlar tuz eklenerek suda pişirilir. Ceviz eklenerek yenir.

KAYSİFE

Kayısı ve eriğin çekirdeği alınarak kurutulur. Sıcak suda haşlanıp bir kaba çıkarılır. Üzerine ceviz içi serpilir. Eritilmiş tereyağı da dökülerek servis yapılır.

CAĞ KEBAP (YATIK DÖNER)

Artvin ilinin iç kesimlerinde eskiden beri yapılmakta. Develi'deki muhacirler hâlen daha bu kültürü yaşatmaktadır. Kebap göçebe kültürden günümüze gelmektedir. Göktürk yazıtlarında geçmektedir.

Koyun kesilip kemiklerinden ayrılır. 15 cm çapında dilimlere bölünür. Kuru soğan doğranıp üzerine tuz atılıp ezilir. Etler masaya yatırılıp tuzu ve biberi serpilir. Soğanın suyu etin üzerine sıkılıp et yoğrulur. Ertesi gün şişe dizilip iyice sıkıştırılır. Ateşe konur, pişince cağa dizilerek servis yapılır.

ÇEÇİL PEYNİR

Çiğ süt makineye çekilip yağından ayrılır. Bir gün önce sağılan sütle karıştırılır. Kazana konulup ısıtılıp maya verilir. Sütler pıhtılaşınca bir araya toplayıp tekneye çıkarılarak yoğrulur. Tekrardan kazana konulup bir müddet pişirilir. Bu işlem üç kere tekrarlanır. Peynir ele sarılarak yuvarlak şekil verilir. Bu peynir didilerek çuma karıştırılır. Eskiden güveçlere, şimdi ise bidonlara tepilerek saklanır.

KAVUT

Çok eski bir Türk yiyeceğidir. Artvin'in Yusufeli ilçesi ve çevresinde daha çok bilinmektedir. Buğday, nohut, kabak çekirdeği kavrulup değirmende öğütülüp un hâline getirilip çeşitli yiyecekler yapılır.

a) Kavut Aşı: Bir tencereye tereyağı konularak eritilir. Bir miktar su konularak ılıtılır. Yavaş yavaş kavut dökülerek karıştırılır. Çorba kıvamına geldi mi ateşten alınıp servis yapılır.

b) Kavut Helvası: Kavutun içerisine pekmez dökülüp karıştırılır, yuvarlakça şekil verilerek servis yapılır.

LOR

Biriktirilmiş yoğurtlar yayıkta yayılır. Yağı alındıktan sonra kalan ayran ısıtılıp torbaya dökülüp süzülür. Tuzlanarak kaplara alınır. Suyu açılarak yemeklere katılır.

KAYNAKÇA

DEVELİ'DEKİ KAYNAK KİŞİLER

- İsmail Bakır, emekli Türkçe öğretmeni, 90 yaşında. Artvin Y. Maden Hod köyünden, 1915'te Develi'ye yerleşenlerden.
- Mustafa Kaçar, Y. Maden muhaciri, lise mezunu, 1962 doğumlu, emekli.
- Dursun Çolak, ilkokul mezunu, emekli terzi, 90 yaşında.
- Fadime Çolak, okur yazar değil, 84 yaşında.
- Songül Çolak, 60 yaşında, ilkokul mezunu.
- Arife Kaçar, 45 yaşında, ilkokul mezunu, Taşçı köyünden.

DEVELİ NÜFUS DEFTERLERİ VE 1834 TARİHLİ DEVELİ NÜFUS DEFTERİ

Nazım YILMAZ

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, nazimyilmaz@gmail.com

Hacı Osman YILDIRIM

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, hoyildirim@gmail.com

Özet

Osmanlı Devleti bir bölgeyi fethettiğinde, o bölgeye yetkili bir emin gönderip bölgenin erkek nüfusunu ve gelir kaynaklarını ayrıntılarıyla araştırıp deftere geçirtir, böylece her sancak için ayrı bir nüfus ve gelir defteri meydana gelirdi. Bölgenin vergi kaynakları çeşitli sebeplerle değiştiği zaman, her 10-20 veya 30 yılda bir tahrir işlemi yenilenirdi. Arazi tahrirleri ve nüfus sayımları, ülkede oturanların sayısını öğrenmek için değil, vergi ve asker olacak erkek nüfusun potansiyelini öğrenmek için yapılmıştır. Nüfus sayımları; bir toplumu meydana getiren fertlerin sayı, cinsiyet, yaş, meslek, din vs. durumlarını ortaya koyduğundan, toplumların sosyolojik, ekonomik ve tarihî yönlerini araştırmak, sosyal tarihlerini yazmak isteyenler için oldukça önemlidir.

Modern anlamda ilk defa 1829'da başlanan nüfus sayımı Osmanlı-Rus savaşı sebebiyle akamete uğramış ve ancak 1831 (H. 1246) yılında tamamlanabilmiştir. Bunu takiben çeşitli tarihlerde nüfus sayımları yapılmış olup son genel nüfus sayımı 1904'te başlayıp 1907 yılında bitirilebilen sayımdır. 1914 yılında ise Osmanlı Devleti'nde Nüfus Kanunu çıkarılmış ve herkesin kendisini nüfusa kayıt ettirmesi zorunlu tutulmuştur.

Osmanlı Arşivi'nde bulunan yaklaşık 7.700 adet nüfus defteri içinde, Develi'nin 1831-1849 (H. 1247-1265) yılları arasındaki nüfus sayımına ait 22 adet defter bulunmaktadır. Bunlardan sekizi icmal, on dördü ise mufassal defterlerdir. Osmanlı Arşivi Nüfus Defterleri Fonu'nda 1965 numaraya kayıtlı olan Develi Nüfus Defteri 1834 (H. 1250) tarihli olup, 18x49, 5 cm ebadında olup, toplam 5 mahalle ve 18 köyün nüfus kayıtlarını ihtiva etmektedir.

Hâne reislerinin görev ve meslekleri, eşkâlleri, lakabları, yaşları, yeni doğan çocukların doğum tarihleri, vefat edenlerin ölüm tarihleri, askere gidip gelenlerle askerde kaybolan veya ölenlerin kayıtları, çalışmak için gurbete gidenlerle hacca gidenlerin gidiş ve dönüş tarihleri yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Develi, Nüfus Defteri, Osmanlı Arşivi.

1. GİRİŞ

Nüfus, sosyo-ekonomik bakımdan bir toplumun kalkınmasına tesir eden en büyük faktörlerden birisidir. Nüfus sayımları, bir toplumu meydana getiren fertlerin sayı, cinsiyet, yaş, meslek, dil, din ve öğrenim durumlarını ortaya koyduğundan toplumların sosyolojik, ekonomik ve tarihî yönlerini araştırmak, sosyal tarihlerini yazmak açısından oldukça önemlidir.

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk nüfus sayımı teşebbüsü II. Mahmud döneminde (1808-1839) Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile Rusya'ya karşı harbe girilen yıllar

arasında (1826-1828) olmuştur. Nüfus sayımı konusunda önemli bir tecrübe olan bu girişim Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle sonuçlandırılmamış, savaşın 1829'da neticelenmesi akabinde 1831 (1246) yılında devlet yeni bir sayıma girişmiş ve bu nüfus sayımı Anadolu ve Rumeli'de başarıyla neticelendirilmiştir.¹ Sayımda Müslüman ve gayrimüslim nüfus ayrı ayrı sayılmış, defterleri de ayrı tutulmuştur.

Osmanlı Devleti bu sayımda, kurulacak yeni ordu için askere alabileceği Müslüman erkek nüfus ve cizye ala-

¹ Enver Ziya Karal, Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831, Ankara, 1943, s. 8.

bileceği gayrimüslim nüfusun tespitini yapma gayesini gütmüştür. Görevli sayım memurları sayımı yapılan yerlerle ilgili tuttıkları defterleri önce kendi bölgelerine göre birleştirmişler ve defterleri temize çektikten sonra İstanbul'a göndermişlerdir.² Sayım sonucunda 4 milyona yakın görünen (3.722.738) erkek nüfusunun³, 2.481.741'i Müslim, 1.170.685'i Hristiyan, geri kalanları (18.866) da Çingene, Yahudi ve Ermeni olarak müstakil kaydedilmiş olanlardır.⁴

1844 (1260) yılında ülke genelinde daha detaylı bir nüfus sayımı yapılması kararlaştırılmışsa da arzu edilen başarı elde edilememiştir. 1844 sayımından sonra birkaç defa daha nüfus sayımına girilmiş olup, bunlar da çeşitli nedenlerle tamamlanamamıştır. 1852'de Rumeli'de 1856'da Anadolu ve Suriye'de nüfus sayımları yapılmıştır. 1866 senesinde Vali Mithat Paşa tarafından Tuna vilayetini kapsayan teferuatlı bir sayım başlatılmış olup, 1873 yılına kadar süren bu sayım, o güne kadar yapılmış nüfus sayımlarının en kapsamlısı olarak kabul edilmektedir. Sayım sonuçları Tuna Vilayeti'nin 1866 ve 1874 senelerine ait yıllıklarda yayımlanmıştır.⁵ 1870 yılında genel bir nüfus sayımı yapılması için çalışmalar yapıldıysa da çeşitli sebeplerden dolayı sayım yapılamamıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (93 Harbi) sonra bir sayıma başlanılmış, ancak Rumeli'den gelen sürekli göç sebebiyle bu sayım da çok geç ve güçlkle tamamlanmıştır. 1882 ve 1885'te sayımlar yapılmış, ancak sayım 1890'da tamamlanabilmiştir.⁶ 1890 yılında tamamlanan ve kadınların ilk kez sayıldığı bu nüfus sayımı, İstatistik Umum İdâresi tarafından 1897 yılında yayımlanmıştır.⁷

Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu son genel nüfus sayımı 1904'te başlayıp 1907 yılında bitirilebilen sayımdır. Bu sayımda nüfusa kaydedilen herkese "Tezkire-i Osmanî" adlı bir kimlik verilmiştir. Bu sayım, günümüz nüfus kütük-

lerinin ve MERNİS (Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi) projesinin temelini oluşturmuştur.

1914 yılında Nüfus Kanunu çıkarılarak, herkesin kendini nüfusa kayıt ettirmesi zorunlu tutulmuştur. Sayım, kazalardaki nüfus memurlarının üçer aylık periyotlarla gönderdikleri doğum, ölüm ve nakilleri gösteren yoklama cetvellerinin 1905 sayım istatistiklerine işlenmesiyle oluşturuluyordu. Bu sayım askerî ve malî kaygı taşımadan nüfus sicili kütüğü oluşturma gayesi taşıyarak yapılmıştır.

Osmanlı Arşivi'nde nüfus kayıtlarının tutulduğu 7.700 adet nüfus defteri bulunmakta, bu sayı nüfus yoklama defterleriyle birlikte 50.000'e ulaşmaktadır.⁸

Osmanlı Arşivi Nüfus Defterleri Fonu'nda 1965 numarayla kayıtlı olan Develi Nüfus Defteri 1834 (H. 1250) tarihli olup, 18x49, 5 cm. ebadında olup, toplam 5 mahalle ve 18 köyün nüfus kayıtlarını ihtiva etmektedir.

I- OSMANLI ARŞİVİ'NDEKİ DEVELİ NÜFUS DEFTERLERİ

Osmanlı Arşivi'nde Develi kazasına ait 22 adet defter tespit edebildik. Bunlardan 8 adedi icmal, 14 adedi ise mufassal defterlerdir. Mufassal defterlerin altısı Müslümanların, sekizi ise gayrimüslimlerin nüfus kayıtlarını ihtiva etmektedir. Bu defterlerin kimlik bilgileri olan numaraları ve tarihleri aşağıda tablo olarak verilmiştir.

No	Tarih
1963	1247 (1831)
1964	1247 (1831)
1965	1250 (1834)
1966	1250 (1834)
1967	1254 (1838)
1968	1254 (1838)
1969	1254 (1838)
1970	1256 (1840)
1971	1256 (1840)
1972	1256 (1840)

2 BOA. HH. 19272 (Selh-i R. 1246).

3 Karal, a. g. e. s. 17, 20.

4 Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdari Taksimat ve Nüfus", Belleten XV, no: 60 (1961), s. 628.

5 Orhan Sakin, Osmanlı'da Etnik Yapı-1914 Nüfusu, s. 145

6 Salih KahrımanFevzi Gür, Amasya Nüfus Defterleri 1840, s. 7.

7 Tevfik Güran, Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı, s. 59.

8 Recep Karacakaya, İsmail Yücedağ, Nazım Yılmaz, Safranbolu 1831 Nüfus Kayıtları, İstanbul, 2015, s. 5.

No	Tarih
1973	1260 (1844)
1974	1260 (1844)
1975	1260 (1844)
2045	1250 (1834)
2049	1261 (1845)
2050	1264 (1848)
2132	1265 (1849)
2584	1261? (1845)
3554	1246? (1830)
3555	1246? (1830)
3637	1248 (1832)
3638	1250 (1835)

Tablo 1: Osmanlı Arşivi'ndeki Develi Nüfus Defterleri

Osmanlı Arşivi'ndeki Develi nüfus defterlerinin tamamı tarafımızdan incelenmiştir. Develi'nin diğer nüfus defterlerinde aile lakabı, kişinin mesleği veya görevi, boy, sakal, bıyık ve yaş gibi eşkâl ile ilgili özellikleri verilmezken ilk nüfus sayımı olan 1831 sayımının hemen akabinde yapılan 1834 (1250) tarihli ve 1965 numaralı nüfus defterinde, diğer defterlerden farklı olarak hâne reislerinin çok ayrıntılı bir şekilde kaydedildiği görülmüştür. Hâne reislerinin görev ve meslekleri (imam-hatib, mültezim, suyuocu, lağımçı, taşçı, palancı, eskici, çiftçi, demirci, koyuncu vb. gibi), eşkâlleri (uzun boylu, orta boylu, kısa boylu; kara sakallı, kumral sakallı, bıyıklı gibi), lakabları, yaşları, yeni doğan çocukların doğum tarihleri, vefat edenlerin ölüm tarihleri, askere giden ve gelenlerle askerde kaybolan veya vefat edenlerin kayıtlarının yazılması, bizi bu defter üzerinde çalışmaya sevk etmiştir.

II- 1834 TARİHLİ DEVELİ NÜFUS DEFTERİ'NİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1834 nüfus sayımına ait Develi Nüfus Defteri, Osmanlı Arşivi'nde "NFS. d. 1965" numarasıyla kayıtlı olup, 18x49, 5 cm. ebadındadır. Defter forma dikişli, ciltsiz ve kapaksızdır. Toplam 78 varaktan (156 sayfa) ibaret olan defterin 10 sayfası boştur (1, 24, 25, 26, 40, 41, 153, 154, 155 ve 156.

sayfalar). Defterin ilk sayfası boş olup, 2 numaralı sayfa Câmi i Kebîr yani *Nefs-i Develü* ile başlamaktadır. Defterde her sayfa genelde 7 veya 8 satır olarak kaleme alınmıştır. Her satırda standart sayıda isim olmayıp, 3, 4, 5, 6, hatta bazen bir satırda 7 kişinin kaydedildiği dahi görülmektedir.

Defter, o günkü Develi kazasının merkezi olan Câmi i Kebîr Mahallesi, Câmi i Kebîr'e tâbi Yedek Mahallesi, Güney ve Kopçullu mahallelerinden oluşan ve bugün Yukarı Develi diye bilinen yer ile bugünkü Develi'nin Müslim Everek, Fenese ve Aykösten köyleri (o tarihte köy) ile Müslim Everek köyünün Yenice Mahallesi ile; Tonbak, Faraşa, Ebce, Fırakdın, Madazı, Ayvazhacı, Çomaklı, İncesu, Soysallı, Sendemeke, Yuvalı, Ilıpınar, Sarıca, Gaziköyü ve Öksüd köyleri olmak üzere toplam 5 mahalle ve 18 köyün nüfus kayıtlarını ihtiva etmektedir.

Fenese ile Aykösten köylerinin arasındaki merkezi oluşturan Müslim Everek köyünün Develi-Kayseri yolunun sol tarafını (Lise ve Meteris Câmi-i Kebir), ona bağlı olan Yenice Mahallesi'nin ise yolun sağ tarafını (hastane-belediye) oluşturduğu anlaşılmaktadır. Develi'nin köylerinden Fenese, Fırakdın ve Çomaklı köylerinin Nevşehir Evkâfı'na bağlı olduğu görülmektedir. Yine defterdeki kayıtlardan bu tarihte Sindeliöyük (Sindelhöyük) karyesinin Arabsun (Gülşehir) kazasına, Zile ve Kulpak karyesinin Nevşehir kazasına tâbi olduğunu görmekteyiz. Kızık, Kulpak ve Zile köyleri XX. yüzyılın başlarında Develi'ye bağlanmıştır.

Defterde, erkek nüfus sırasıyla hâne numarası, sıra numarası, görevi veya varsa kişinin mesleği, boyu, sakal ve bıyığının durumu ve rengi, aile lakabı ve ismi ve en son alt satıra da yaşı belirtilerek kaydedilmiştir. O dönemde fotoğraf olmadığından, kişinin eşkâli ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Hâne reisinden sonra sırasıyla aynı ailenin diğer fertleri oğullar, kardeşler, torunlar, yeğenler, manevî oğullar yazılmıştır. Doğan erkek çocuklar, ölümler, askerde olanlar veya askerden gelenler ve gurbete gidenlerin kayıtları daha sonraki tarihlerde bazen dörder, bazen de altışar aylık dönemlerde yapılan nüfus yoklama defterleri dikkate alınarak ("Asâkir i Mansûre'de", "Der-Aliyye'ye gitmiştir" gibi)

kırmızı renkli yazı ile kişinin nüfus kaydının üst ve altına farklı yazı karakteriyle yazılmıştır.

Bir mahalle veya köy yazılırken, önce kırmızı renkle bütün satır boyunca mahalle veya köyün adı yazılmış, sonra her eve birden başlayarak hâne ve sıra numarası verilmiştir. Bir numaralı hâneye genellikle imam kaydedilmiş ve sıralama 2, 3, 4 şeklinde müteselsil olarak devam etmiştir. Sayımı yapılan kişi ilmiye sınıfına mensup, imam veya okur-yazarsa “Efendi” veya “Molla” tabiriyle kaydedilmiştir. Develi’nin nüfus sayımı *Müftizâde Osman es-Seyyid el-Hâc İbrahim Râif* tarafından yapılmış ve 19 Cemâziye’l-evvel 250 (23 Ekim 1834) tarihinde tamamlanmış, 2 ay gibi kısa bir süre içerisinde, 23 Şaban 250 (25 Aralık 1834) tarihinde de icmâli (toplam rakamları) çıkarılmıştır. Yukarı Develi Câmi i Kebîr Mahallesi’nden 55 yaşındaki Orta boylu, kumral sakallı *Kirbit Mehmed Efendi’nin oğlu olan es-Seyyid Mehmed Efendi* nüfus sayımında yazıcı olarak görev almıştır. Sayımı takip eden 1251 ve 1252 yılında yapılan yoklamaların kayıtları (doğum ve ölümler, çalışmak veya başka sebeple Develi dışına gidip-gelenler vs.) deftere işlenmiştir. Bu bildirimleri kuvvetle muhtemeldir ki, Develi’de mukayyidlik görevini yürüten Güney Mahallesi’nden 45 yaşındaki Mehmed Efendi ibni Çekemzâde Ahmed bildirmiştir.

Defterdeki bilgiler çerçevesinde Âşık Seyrânî ve kardeşi Ahmed’in nüfus kaydından, Seyrânî’nin Oruza Mescidi’nin imamı ve aynı zamanda da “Seyyid” olduğunu öğreniyoruz. Yine Seyrânî’yi İstanbul’da himaye eden, ona kol kanat geren Mâviş Ağa’nın (Mâviş Veli) ve Seyrânî’nin arkadaşı Madazılı Âşık Molla Osman’ın nüfus kayıtlarını da bu defterde görüyoruz.

Bir dönem Çukurova, Maraş, Kayseri bölgesinin hâkimi olan, Develioğulları’nın da bağlı bulunduğu, 1865 sonrası Fırka i Islâhiye vasıtasıyla mecburî iskana zorlanan meşhur Kozanoğlu ailesinden Kozanoğlu Ömer’in 23 yaşındaki oğlu Ahmed ve 29 yaşındaki oğlu Hasan’ın Câmi-i Kebîr ve Kopçullu Mahallelerinde, yine Kozanoğlu Teke Ahmed’in 29 yaşındaki oğlu Ali’nin Câmi i Kebîr Mahallesi’nde ikamet ettiklerini görmekteyiz.

Güney Mahallesi’nden Rençber Ali ibni Topacıkoğlu Osman’ın oğlu Ahmed ve Ali ibni Muharremoğlu Ahmed’in, Ayvazhacı’dan Rençber Hüseyin ibni Mahmud’un 19 yaşındaki kardeşi Mahmud’un ve Aykösten’den de Eskici esnafından 45 yaşındaki Salih ibni Köralioğlu Ali’nin 1828-29 yıllarındaki Moskof Seferi’nde kaybolduklarını öğreniyoruz. Büyük ihtimalle şehid olmuşlardır.

Develi halkı “Seyyid” kavramını unutmuştu. Hâlbuki defterimizde yüzlerce ailenin Seyyid olduğuna dair kayıt bulunmaktadır. Umarız ki bunun üzerine aileler, atalarından kalan eski yazı ile yazılmış belgeleri muhafaza eder ve onların muhtevalarını öğrenmek için bir çaba içerisine girerler. Defter, daha bunlar gibi onlarca ilginç bilgi ile dolu olup, inceleyen herkesin kendinden bir parça bulabileceği bir bilgi hazinesi mesabesindedir.

III- 1834 TARİHLİ DEVELİ NÜFUS DEFTERİ’NDEKİ VERİLERİN DEĞERLENDİRMESİ

Burada, Develi ve köylerinin hâne sayıları ve nüfusu; nüfusun yaş guruplarına göre dağılımı; Develi’de kullanılan şahıs ve soy isimleri ile sıfat ve lakaplar; kör, topal, çolak, mecnun gibi özür gurupları; medrese, müderris ve muallim-i sıbyanlar; talebe ve hâfızların sayıları; meslek ve zanaat gurupları ve bunların mahalle ve köylere göre dağılımı hakkında tablolar eşliğinde genel bilgiler vereceğiz.

A. DEVELİ VE KÖYLERİN NÜFUSU

Nüfus sayımlarında sadece erkek nüfusu sayılmıştır. Erkek sayısı kadar da kadın olduğu varsayılınca tahminî bir rakama ulaşmak mümkündür. Hesaplamaya göre 1834 (H. 1250) yılında Develi ve bağlı köylerin erkek nüfusu 4.229, toplam nüfusu ise 8.458’dir. Fenese, Faraşa, Çomaklı, İncesu ve Aykösten’de gayrimüslimler de yaşamaktaydı. Defterde buraların sadece Müslüman halkının nüfusları verilmiş olup, Develi’nin gayrimüslim halkı için ayrı bir defter tutulmuştur.

Mahalle/Köy	Hâne Sayısı	Erkek Nüfus
Câmi i Kebîr Mah. (Y. Develi)	148	333
Yedek Mah. (Y. Develi)	110	280
Güney Mah. (Y. Develi)	145	383
Kopçullu Mah. (Y. Develi)	125	293
Tonbak Karyesi	46	117
Müslim Evrek Karyesi	172	527
Yenice Mahallesi (M. Evrek)	181	498
Fenese Karyesi	104	297
Faraşa Karyesi	18	40
Ebce Karyesi	10	33
Fırakdın Karyesi	87	260
Madazı Karyesi	19	86
Ayvazhacı Karyesi	43	132
Çomaklı Karyesi	8	23
İncesu Karyesi	24	81
Soysallı Karyesi	59	195
Senderemeke Karyesi	48	147
Yuvallı Karyesi	8	27
İlipınar Karyesi	8	24
Sarıca Karyesi	32	77
Gaziköyü Karyesi	55	149
Öksüd Karyesi	62	150
Aykösten Karyesi	28	77
Toplam Nüfus	1.540	4.229

Tablo 2: Mahalle ve Köylerin Hâne ve Nüfusları

B. DEFTERDEKİ YAŞ TANIMLAMALARI

Defterde, insanlar dört yaş kategorisinde değerlendirilmiştir.

1- Tevellüd (Yeni Doğmuş): Bir yaşına kadar olan çocuklar tevellüd etmiş olarak belirtilmiştir.

2- Tüvânâ: Güçlü, kuvvetli demek olup, askerliğe elverişli olabilecek erkek nüfus için kullanılmaktadır. 11 yaşındaki çocuklardan fizikî gelişimi iyi olup, güçlü kuvvetli olanlara (tüvânâ: 251) şeklinde bir yıl sonrası için, yani 12 yaşında tüvânâ olacakları kaydı düşülmüştür. 203 kişiye tüvânâ kaydı düşülmüş olup, çelimsiz oldukları düşünülen 19 kişiye tüvânâ kaydı düşülmemiştir.

3- Şâbb ı emred: Henüz sakalı bıyığı çıkmamış genç,

delikanlı; tüyü bitmemiş erkek çocuk demektir. Defterde 853 kişi şâbb ı emred olarak kaydedilmiştir.

4-Müsinn (İhtiyar): Yaşlı, yaşı geçmiş, kocamış, ihtiyar anlamında olup 41 yaş ve üzerindeki askerlikten muaf olma durumunu göstermek için kullanılmıştır. Sayımın yapıldığı 1834 yılında 39 yaşında olanlara “müsinn: 52” kaydı düşülmüştür ki; bu da bu kişilerin 41 yaşına geldiklerinde askerlikten muaf olacaklarını göstermektedir. Defterde 39 yaşında 172 kişi bulunmaktadır.

4 kişinin 80 yaş üzerinde olduğu görülmektedir. 1250 (1834) tarihinde Develi'deki en yaşlı kişi 99 yaşında olan Yenice Mahallesi'nden es-Seyyid Hasan ibni Sarıcağı-zoğlu Süleyman'dır.

Yaş Grupları	Nüfus Sayısı	%
1-9	1.491	35
10-19	851	20
20-29	686	16
30-39	503	12
40-49	376	9
50-59	168	4
60-69	129	3
70-79	35	1
80-89	4	-
99	1	-

Tablo 3: Develi'nin Nüfus Yapısının Yaşlara Göre Dağılımı

C. DEVELİ'DE KULLANILAN İSİMLER

Nüfus defterleri, sadece aile adlarının ve lakapların değil, yörede kullanılan şahıs adlarının tespiti bakımından da büyük önem taşırlar. Develi'de, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in ismi O'na olan saygıdan dolayı “Mehmed” şekli ile çok fazla olarak kullanılmıştır. Hz. Ali ile oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in isimleri, Mustafa, Ahmed, Osman ve Ömer gibi isimler de en sık kullanılan isimlerdir. Ebubekir ismi ise 1 kere kullanılmıştır. Veysel Karânî (Yedek Mah.) ve Ukkâşa (Tonbak karyesi) gibi İslam büyüklerinin isimleri de kullanılmıştır. Es-Seyyid Hasan bin Hüseyin, es-Seyyid Hüseyin bin Hasan, Hasan ibni Ali, Hüseyin ibni Ali, Ali ibni Hüseyin ve Ali ibni Hasan gibi Ehl i Beyt'e ait

isimler de bolca kullanılmıştır.

Şahıs adlarında görülen diğer bir özellik ise Hacı İsmail ibni Hacı İsmail, es-Seyyid Mehmed Efendi ibni Kirbit Mehmed Efendi, Yusuf ibni Kösdek Yusuf, Emin ibni Hayta Emin, Salih ibni Salih Efendi, Kurt Ali ibni Kurt Ağa, Abdül-latif ibni Abdüllatif örneklerinde görüldüğü gibi baba-oğul aynı adı taşıyanların da bulunmasıdır.

D. DEVELİ'DEKİ SOY, SIFAT VE LAKAB KULLANIMLARI

Kişileri, diğerinden ayırt etmek ve kendine has kılmak maksadı ile isimle birlikte kullanılan oldukça da faydalı bir yöntem olan ve günümüze kadar intikal eden lakap diğer bir adıyla şöhet geleneği bugün dahi geçerliliğini koruyabilmektedir.⁹ Kişilerin isimlerinin başında ya da sonunda bulunan sıfatlar bizlere o kişilerin sosyal statüleri hakkında bilgi vermektedir. Develi nüfus defteri incele-nerek geçmiş ile bir bağlantı kurulmaya çalışılacak ise ailelerin, en azından lakaplarını bilmeleri gerekmektedir.

1- Lakablarda en fazla babanın soyuna isnad edilen kullanım örnekleri bulunmaktadır.

Afşaroğlu, Ağzıbüyüköğlu, Ahioğlu, Akalioğlu, Altın-cıoğlu, Arabalioğlu, Atmacaoğlu, A'vanoğlu, Aydınlioğlu, Azgınoğlu, Bahadıroğlu, Balabanoğlu, Bıçakcıoğlu, Boz-doğanoğlu, Cebecioğlu, Celayiroğlu, Civanoğlu, Çakıoğlu, Çakıralıoğlu, Çavuşoğlu, Çekemoğlu, Çerçioğlu, Çizmeci-mehmedoğlu, Dedemenoğlu, Deliimamoğlu, Develüoğlu, Develüzâde, Elikaraoğlu, Eskikapuoğlu, Evliyaoğlu, Farsa-koğlu, Garibalioğlu, Gençmehmedoğlu, Gökçeoğlu, Gök-hüseyinoğlu, Gözüküçükoğlu, Gümüşoğlu, Hacıalioğlu, Hacıbekiroğlu, Hacıhalidoğlu, Hacıosmanoğlu, Kanbe-roğlu, Kapusuzoğlu, Karadanaoğlu, Kargaoğlu, Kaşdanka-raoğlu, Kerimoğlu, Kozanoğlu, Köleoğlu, Köprüyusufoğlu, Köseoğlu, Köşkeroğlu, Köylüoğlu, Kurdoğlu, Küçükima-moğlu, Levlevoğlu, Makbuloğlu, Maslakoğlu, Mavilizâde, Mehdioglu, Misoğlu, Mollaalioğlu, Müezzinoğlu, Namaz-cıoğlu, Oruçoğlu, Osmancıkoglu, Pusatlioğlu, Püskül-

lütioğlu, Sakallıoğlu, Sarıalioğlu, Sarımehmedlioğlu, Sipahioğlu, Soysallıoğlu, Tokluoğlu, Türkmenoğlu, Veziroğlu, Yağcıoğlu, Yalamaoğlu, Zalimalioğlu, Zilelioğlu vs. gibi.

2- Memleketi, mevkii, mesleği veya özü vb. konum-larıyla alakalı sıfat/lakab örnekleri de sıkça görülmektedir. Develi'de şahısların şu sıfatları kullandığını görüyoruz:

Üsküdarlı, Kayserili, Tomarzalı, Şahmelikli, Kızıklı, Yahyalılı, Millidereli, Kabaklılı, Fırakdınlı, Kelginli, Pusatlılı, Senderemekeli, Gömedili, Çötenli, Ebeli, Kulpaklı gibi memleket; hacı, hâfız, seyyid, efendi, ağa, tekkenişin, derviş, kâtib, molla, kalfa, çavuş ve yetim gibi mevki ve unvan; demirci, tüfenkçi, neccar, palancı, kürtüncü, hasırcı, köşker, avcı, kahveci gibi meslek ve sıfatlar kullanılmıştır. İmam, hâfız, yazıcı ve mukayyidler için "Efendi", medrese öğrencileri için "Molla" sıfatı kullanılmıştır.

E. DEVELİ'DEKİ ÖZÜR GRUPLARI

Develi'de a'mâ, yekçeşm (tek gözlü), total, çolak, mecnun/cenûn (cinli), alîl, kötürüm, bî-zebân (dilsiz), ve şehlâ gözlü (şaşı) gibi özür grupları bulunmaktadır.

Develi Mahalle ve Köyleri	A'mâ	Yekçeşm	Total	Çolak	Mecnun (cenûn)	Alîl	Kötürüm	bî-zebân (dilsiz)	Şehlâ gözlü
Yekun	42	18	11	6	5	9	2	1	1

Tablo 4: Develi Mahalle ve Köylerindeki Özürlülerin Toplam Sayısı

F. DEVELİ'DEN BAŞKA BELDELERE GİDENLER

Develi'den suylucu, lağımcı, eskici, merkebçi vs. gibi meslek erbabı pek çok kişi Dersaadet'e (İstanbul) çalışmak için gidip gelmişlerdir. Bunun dışında hacca gidenler vardır. "el-Hâc" lakaplı olup, hacca giden kişilerin sayısı 18'dir. Bunun dışında 3 kişi de çeşitli vesilelerle Mısır'a gitmiştir.

G. MEDRESELER, MÜDERRİSLER VE SIBYAN MUALLİMLERİ

Defterde, Develi'de 2 adet medrese olduğu kaydı bulun-maktadır. Bunlar Kopçullu Mahallesi'ndeki Fahriye Med-resesi ve Müslim Evrek karyesindeki Medrese i Tevfik'tir.

9 Sabri Bacacı, İrfan Dağdelen, Osman Doğan, Ünye Nüfus Defteri (1834), Ünyeliler Derneği Yay., İstanbul 2011, s. 81.

Kopçullu Mahallesi'nden Mehmed Efendi ibni Emîn Mehmed Efendi Fahriye Medresesi'nde, Müslim Everek karyesinden Osman Efendi ibni Katmerci? Mehmed ise Medrese i Tevfik'te müderrislik görevini yürütmektedirler. Yedek Mahallesi'nden Osman Efendi ibni Dede Halil Efendi, Kâtib Osman Mescidi İmamı olup aynı zamanda muallim-i sıbyanlık yapmaktadır. Güney Mahallesi'nden Hâfız Hüseyin ibni Ramazan Cevalanoğlu, Kopçullu Mahallesi'nden Hâfız Halil ibni Toskaoğlu ve Molla İsmail de muallim-i sıbyanlık yapmaktadırlar.

Mahalle/Köy	Talebe Sayısı	Hâfız Sayısı
Câmi i Kebîr Mah. (Y. Develi)	1	-
Yedek Mah. (Y. Develi)	3	3
Güney Mah. (Y. Develi)	3	1
Kopçullu Mah. (Y. Develi)	3	3
Tonbak Karyesi	-	-
Müslim Everek Karyesi	6	1
Yenice Mahallesi (M. Everek)	3	2
Fenese Karyesi	1	-
Faraşa Karyesi	-	-
Ebce Karyesi	-	-
Fırakdın Karyesi	4	-
Madazı Karyesi	--	-
Ayvazhacı Kar.	-	-
Çomaklı Karyesi	-	-
İncesu Karyesi	1	-
Soysallı Karyesi	-	-
Senderemeke Kar.	-	-
Yuvalı Karyesi	-	-
İlipınar Karyesi	-	-
Sarıca Karyesi	-	-
Gaziköyü Kar.	-	-
Öksüd Karyesi	-	-
Aykösten Kar.	2	1
Toplam	27	11

Tablo 5: Talebe ve Hâfızların Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı

H. DEVELİ'DEKİ MESLEK VE ZANAAT GRUPLARI

Nüfus sayımlarının gayesi öncelikle mevcut ve müs-takbel asker sayısı ile vergi mükelleflerini tespit etmek olduğundan, nüfus sayımında meslek ve zanaat erbabının niceliği ve niteliği hakkında yeterli bilgi verilmemiştir. Nüfus sayımı yapılırken kâtip, hâne sahiplerinin önce meslek ve zanaatlarını, sonra da eşkâllerini yani fiziksel özelliklerini yazmıştır. Develi'de çiftçi, rençber, bağcı, bah-çeci, davarcı (koyuncu), suylucu, lağımçı, palancı, neccar, debbağ, nalbant, taşçı, bakkal, eskici, çulhacı, berber, çoban vb. gibi meslek ve zanaatların yapıldığını görmekteyiz.

Meslek	Sayı
Bağcı	155
Bahçeci	10
Bakkal	12
Berber	11
Çamaşırcı	1
Çerçi	2
Çiftçi	291
Çoban	46
Çulhacı	3
Davarcı/ Koyuncu	21
Değirmen bekçisi	4
Dellâl	1
Demirci	7
Duhan kıyıcı	1
Ekmekçi	5
Eskici	70
Eşek/merkep/katırcı	12
Güherçileci	5
Hamamcı	1
Hancı	1
Kahveci	1
Kılcı (mutaf)	2
Kıracı	5
Kürkçü	1
Lağımçı	274
Nalbant (nalçacı)	4
Neccar	34

Meslek	Sayı
Palancı	4
Rençber	363
Saraç (çizmeci, papuççu)	15
Sıvacı	1
Suyolcu	17
Tabak (debbağ)	8
Tâcir	5
Taşçı	6

Tablo 6: Meslek Erbâbının Toplam Dağılımı

I. SEYYİDLİK VE DEVELİ'DEKİ SEYYİDLER

Seyyid ve Şerif olmanın temel ölçütü Hz. Muhammed'in ailesi, yani Ehl-i Bey'te mensubiyettir. Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere "Seyyid", Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere de "Şerif" unvanı verilmiştir. Seyyid-Şerif olmanın tek şartı bu sülaleden gelmektir. Osmanlı'da Seyyid ve Şeriflik baba kolundan devam eder. Anne köle dahi olsa çocuk Seyyid veya Şerif'tir. Konya havalisinde anne tarafından evlâd-ı Resûl'e mensup olanlara "Çelebi" denilmiştir. Kayseri bölgesinde ise erkekler için "Seyyid", kızlar içinse "Şerife" unvanı kullanılmıştır.¹⁰

Defterde pek çok ismin yanında "es-Seyyid" veya "Seyyid" ibaresi bulunmaktadır. Bunların bir kısmı "Seyyid Ali", "Seyyid Ahmed" gibi isim olarak kullanılmıştır. Diğer bir kısmı ise ismin başında sıfat olarak kullanılmıştır. İsmnin başında "es-Seyyid" sıfatı bulunanlar Seyyidirdirler.

Malazgirt Zaferi ile başlayan Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde Develi'ye gelip yerleşen, 1200'lü yıllarda yaşamış olan Şeyh Emîr es-Seyyid ... (Dev Ali)'nin türbesinin, Rufaî Şeyhi Seyyid Şerif Rufaî'nin türbe ve zaviyesinin, Harzemli Seyyid Mahmud oğlu Seyyid İmâdeddin Mahmud'un (Hızır İlyas, Ö. 1252) türbesinin, 1300'ün ilk yarısında yaşamış olan Seyyid Şeyh Alâeddin oğlu Şeyh Ümmî'nin zâviyesinin Develi'de bulunması, ayrıca Develi'de bulunan vakıfların vakfiyelerinde ve Develi Şer'iyye Sicilleri'nde pek çok Seyyid kaydının bulunması Develi'de Seyyidlerin bulunduğu görüşünü desteklemektedir. Faraşa, Madazı ve

Çomaklı köylerinde Seyyid bulunmamaktadır.

Mahalle / Köy	Seyyid Sayısı
Câmi i Kebîr Mah. (Y. Develi)	126
Yedek Mah. (Y. Develi)	72
Güney Mah. (Y. Develi)	34
Kopçullu Mah. (Y. Develi)	27
Tonbak Karyesi	8
Müslim Everek Karyesi	76
Yenice Mahallesi (M. Everek)	28
Fenese Karyesi	43
Faraşa Karyesi	-
Ebce Karyesi	7
Fırakdın Karyesi	19
Madazı Karyesi	-
Ayvazhacı Karyesi	11
Çomaklı Karyesi	-
İncesu Karyesi	6
Soysallı Karyesi	23
Senderemeke Kar.	27
Yuvallı Karyesi	13
İlipınar Karyesi	9
Sarıca Karyesi	9
Gaziköyü Karyesi	2
Öksüd Karyesi	36
Aykösten Karyesi	2
Toplam	538

Muhtarlık ilk kez 1829'da İstanbul'da Eyüp ve Üsküdar'da kuruldu. Taşradaki ilk örneği ise 1833'te Kastamonu'da görülmektedir. Kastamonu'daki uygulamanın başarılı olması üzerine padişah fermanı ile ülke genelinde uygulamaya geçilmiştir.¹¹

Mahallece tanınan ve sevilen, becerikli kimselerden "muhtar-ı evvel" ve "muhtar-ı sâni" adı ile iki kişi ittifakla muhtar seçiliyordu. Her muhtar kendi mahallesinin halkına kefil oluyordu. Muhtarlara ise imamlar kefil

10 Rüya Kılıç, Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler, Kitap Yay., İstanbul 2005.

11 Musa Çadircı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", Belleten, C. XXXIV, S. 135, Ankara, 1970. s. 409, 411.

edilmişlerdir. Muhtarın görevleri mahallede asayiş sağlamak, vergi miktarlarının belirlenmesinde ve toplanmasında yardımcı olmak, mahalleden başka bir bölgeye göç edecek olanlara mürur tezkiresi vermek, doğum ve ölümleri mahalle defterine kaydetmek, gerektiğinde şer'î meclise katılmak şeklinde özetlenebilir. Gayrimüslimlerin oturduğu mahalle ve köylerin idaresi 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne kadar eskiden olduğu gibi papaz ve kocabaşlar tarafından yürütülmüştür. 1864'ten sonra ise gayrimüslim ahalisi de Türklerde olduğu gibi "muhtar-ı evvel" ve "muhtar-ı sâni" sıfatları ile kendi muhtarlarını seçmişlerdir.

İmamlara gelince; Osmanlı şehirlerinde genellikle her mahallede bir câmi veya mescit ve bir mektep bulunuyordu. Câmi ve mescitlerde görev yapan imamlar, nâibin ilamı ile merkeze teklif edilir, teklif incelendikten sonra onay için padişaha arz edilir ve berat-ı şerif'in verilmesiyle atama gerçekleşirdi. Muhtarlık teşkilatının kuruluşuna kadar mahalleler imamlar tarafından yönetiliyordu. İmam, mahallede bir nevî "kadı"nın temsilciliğini yapıyordu.¹² Yukarıda muhtarlık teşkilatı için sıraladığımız her türlü görev, önceleri imamlar tarafından yerine getiriliyordu.

Mahalle / Köy	İmamın Adı	Yaşı	Muhtarın Adı	Yaşı
Kopçullu Mah. (Y. Develi)	Abdüttakî ibn i Hüseyin Efendi (mahalle imamı)	61	Halil ibn i Hazırcı Hüseyin	49
Tonbak Karyesi	Mahmud Efendi ibn i Dervişoğlu İbrahim	39	Derviş Mustafa ibn i Abdürrahimoğlu	29
Fenese Karyesi	es-Seyyid Mehmed Efendi ibn i Dedemenoğlu Mehmed	49	es-Seyyid Mehmed ibn i Emir Musa	59
Madazı Karyesi	Halil Efendi ibn i Tomarzalı Papuççu İbrahim	41	Halil İbrahim ibn i İmamoglu Ali	77
Ayvazhacı Karyesi	Mehmed Efendi ibn i Ömer Efendi	39	Murad ibn i Paşa Mehmed	49

Mahalle / Köy	İmamın Adı	Yaşı	Muhtarın Adı	Yaşı
İncesu Karyesi	Halil Efendi ibn i Ahmed Efendi	65	Mehmed ibn i Avanoğlu Yusuf	55
Soysallı Karyesi	Molla Mehmed ibn i Kösehaçioğlu Ali	25	Yekçeşm Mahmud ibn i Hacı Mehmed	49
Senderemeke Karyesi	İsmail Efendi ibn i Abdioğlu Süleyman	25	Süleyman ibn i Abdioğlu	57
Sarıca Karyesi	el-Hâc Ali Efendi ibn i Kocaman Mustafa	63	Abdüsselam ibn i Himmet	43

2. SONUÇ

"Bir devletin gücü, sınırları içindeki alanı tanıması ve potansiyelini bilmesine bağlıdır. Devletin potansiyelini bilmesi ise merkezden itibaren bütün idarî birimleri, köy ve mezralara varıncaya kadar nüfus yapısını, üretilen mahsul çeşitleri ve miktarlarını tanıması, gelir ve vergi nüfusunu tesbit etmesiyle mümkündür.

Üzerinden 184 yıl gibi büyük bir zaman dilimi geçmesine rağmen, nüfus sayım çizelgesinde adı geçen köy, mahalle, soy ve lakap isimlerinin birçoğunun günümüzde hâlen kullanılıyor olması ve sanki bugün kayıt yapılmış gibi intiba bırakması dikkate şayân bir husustur. Defterdeki aile lakaplarına baktığımızda; nesilleri devam eden ailelerin unvan ve lakaplarının çoğunun bugün de mahalle ve köylerinde aynen kullanılmakta olduğunu, hatta bazı ailelerin bu lakapları soyadı olarak kullandığını da görmekteyiz. Bu lakaplardan hareketle dedelerimizin dedesi olabilecek 7-8 nesil öncesine kadar olan 184 yıl önceki atalarımıza ulaşmış olacağız.

Develi halkı "Seyyid" kavramını unutmuştu. Hâl-buki defterde yüzlerce ailenin Seyyid olduğuna dair kayıt bulunmaktadır.

Develi'nin 5 mahalle ve 18 köyünün nüfus kayıtlarını ihtiva eden defterdeki bilgilerle, hâne reislerinin görev ve meslekleri, eşkâlleri, lakapları, yaşları, yeni doğan çocukların doğum tarihleri, vefat edenlerin ölüm tarihleri, askere gidip gelenlerle askerde kaybolan veya ölenlerin kayıtları, çalışmak için gurbete gidenlerle hacca giden-

12 Ziya Kazıcı, "Osmanlı Mahalle İmamları ve Yerel Yönetim İlişkisi", İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler, C. I, s. 433.

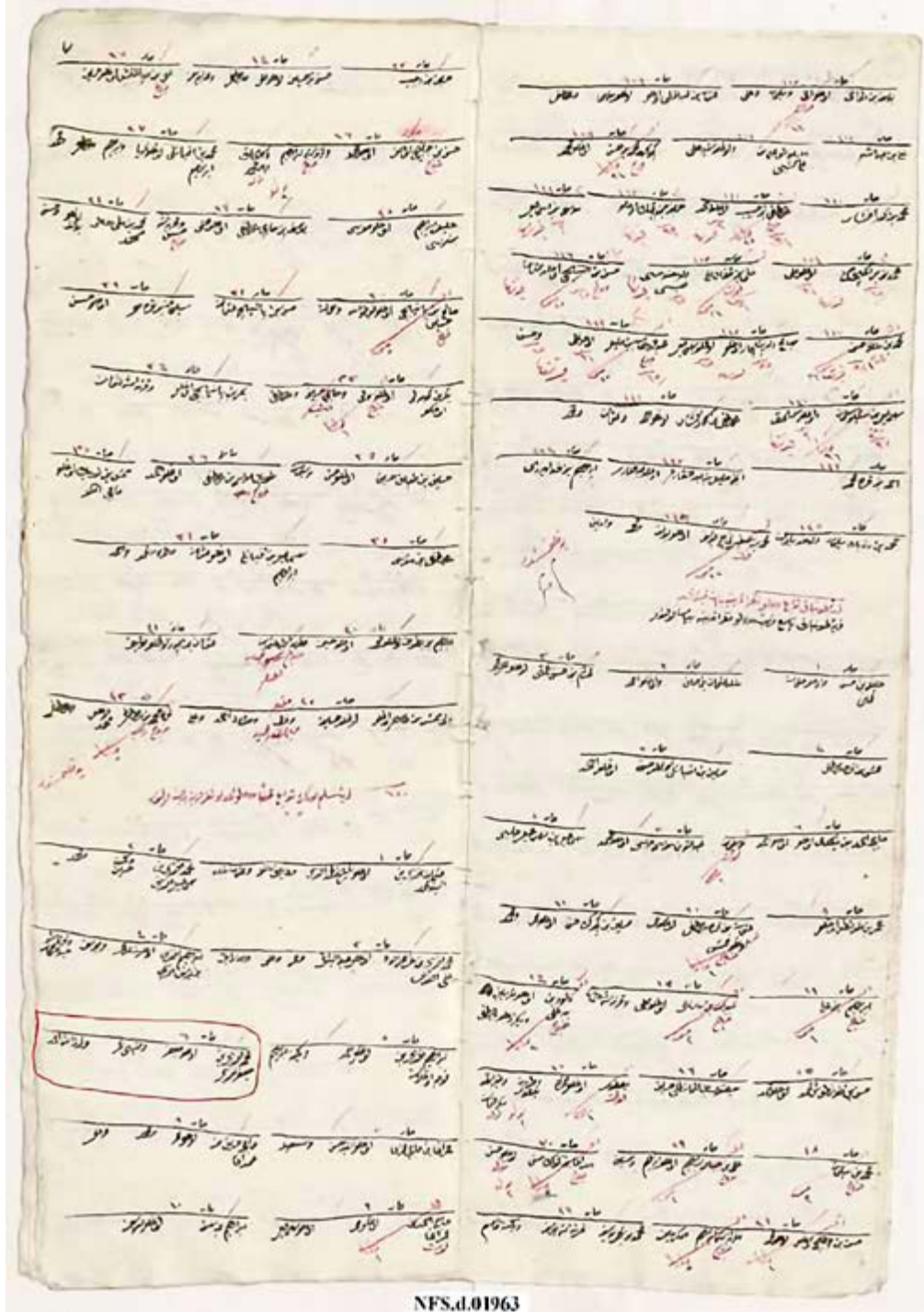
lerin gidiş ve dönüş tarihlerine varıncaya kadar pek çok bilgiyi görmekteyiz.

Defterdeki bilgiler çerçevesinde Âşık Seyrânî ve kardeşi Ahmed'in nüfus kaydına; Seyrânî'yi İstanbul'da himaye eden, ona kol kanat geren Mâviş Ağa (Mâviş Veli) ve Seyrânî'nin arkadaşı Madazılı Âşık Molla Osman'ın nüfus kayıtlarına ulaşmaktayız.

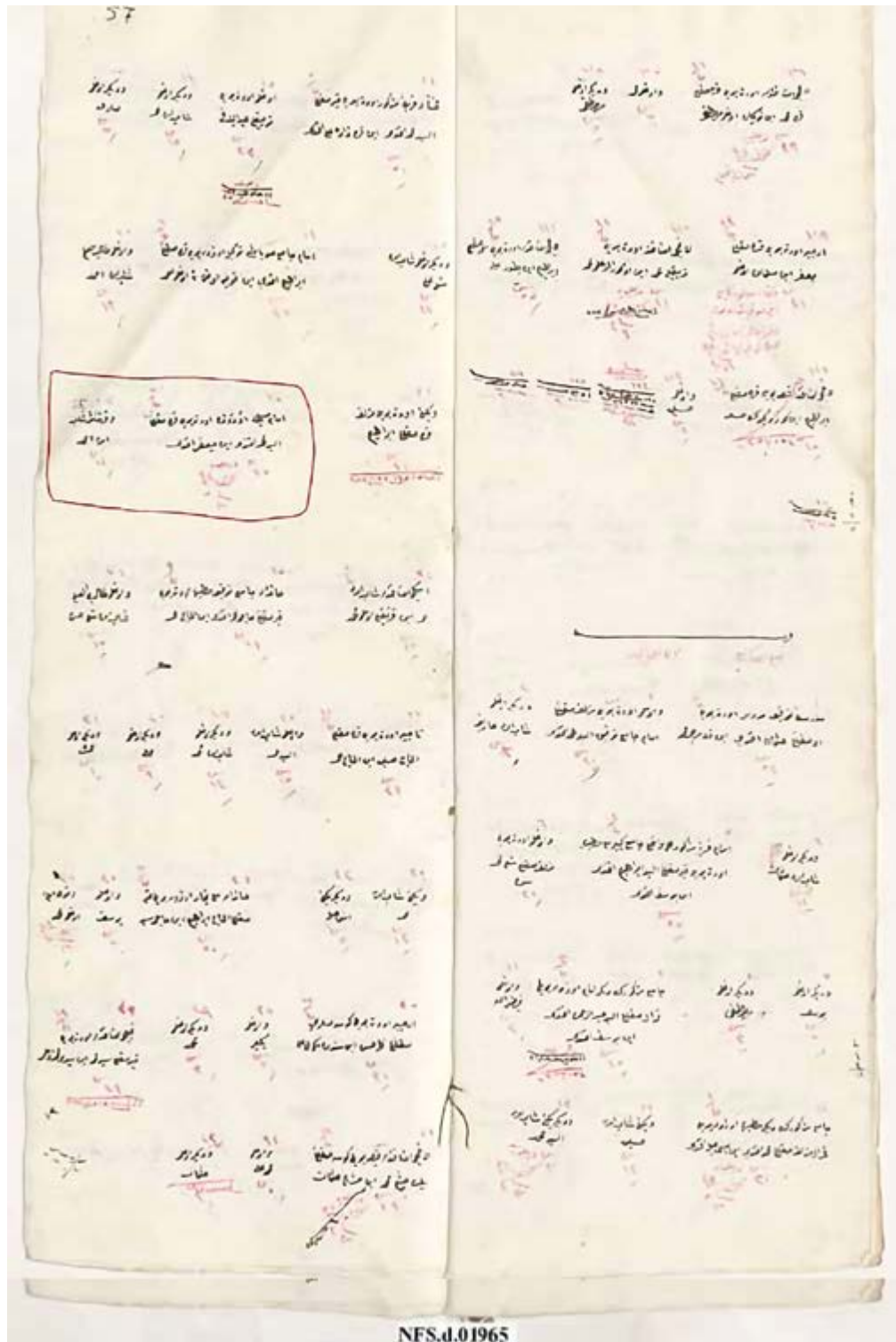
KAYNAKÇA

- AKBAL, Fazla, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdari Taksimat ve Nüfus", Belleten C. XV, s. 60 (1951).
- BACACI, Sabri DAĞDELEN, İrfan DOĞAN, Osman, Ünye Nüfus Defteri (1834), Ünyeliler Derneği Yay., İstanbul, 2011.
- BOA. HH. 19272 (Selh-i R. 1246).
- ÇADIRCI, Musa, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", Belleten, C. XXXIV, S. 153, Ankara, 1970.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*; Aydın Kitabevi, Ankara, 1988.
- GENÇ Yusuf, İhsan YILDIRIM, Hacı Osman YILMAZ, Nazım vd., *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, II. Baskı, DAGM. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul, 2000.
- GÜRAN, Tevfik, *Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı*, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1997.
- KAHRİMAN, Salih GÜR, Fevzi, *Amasya Nüfus Defterleri 1840*, Amasya Belediyesi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2012.
- KARACAKAYA, Recep YÜCEDAĞ, İsmail YILMAZ, Nazım, *Safranbolu 1831 Nüfus Sayımı*, Safranbolu Bel. Yay., İstanbul, 2015.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*; Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1943.
- KAZICI, Ziya, "Osmanlı Mahalle İmamaları ve Yerel Yönetim İlişkisi", İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler, C. I, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- KILIÇ, Rüya, *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.
- PAKALIN, M. Zeki, "Tahrir", *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, MEB. Basımevi, İstanbul, 1983.
- SAKİN, Orhan, *Osmanlı'da Etnik Yapı 1914 Nüfusu*, I. Baskı, Ekim Yay., İstanbul, 2008.

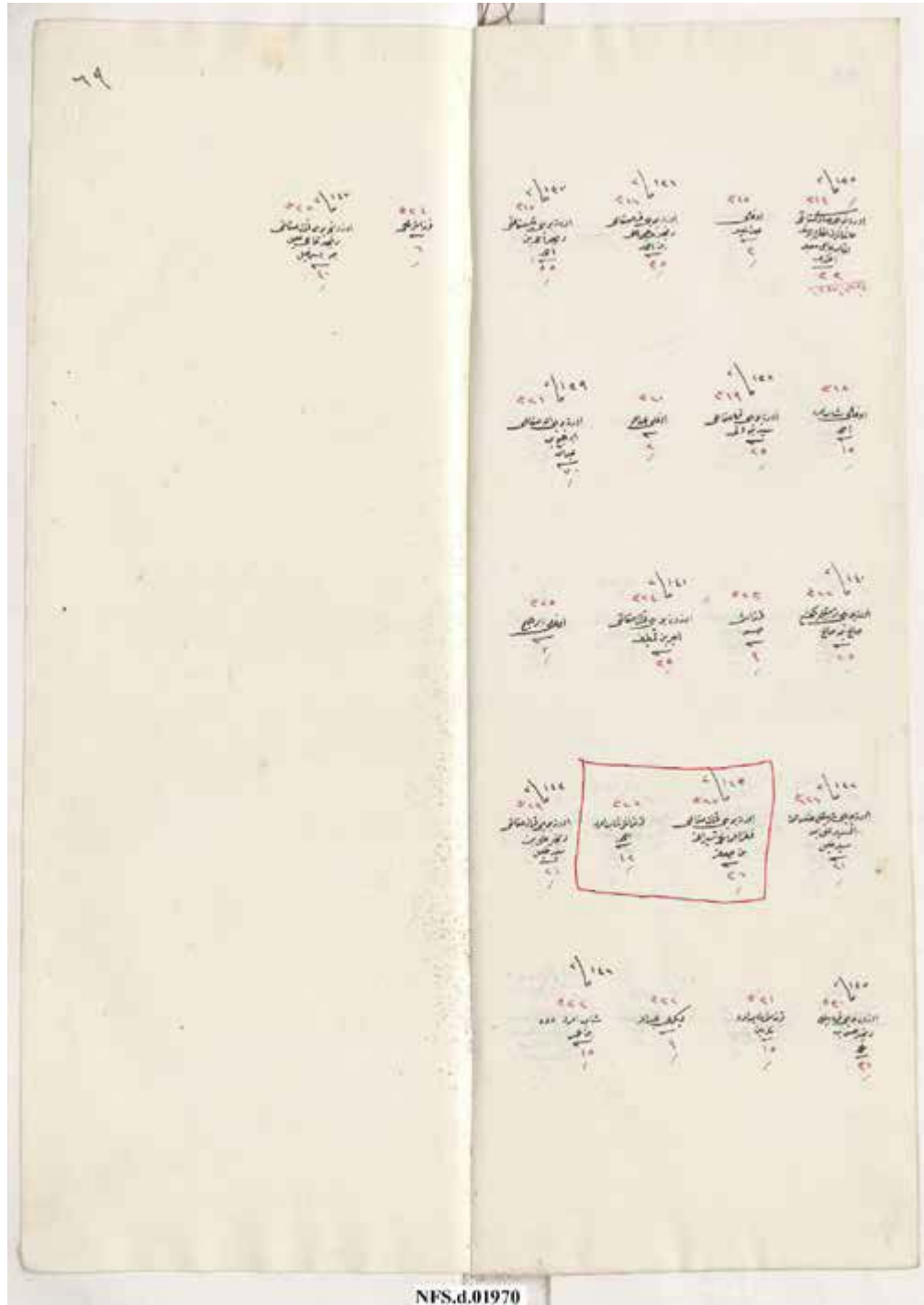
3. EKLER

NFS.d.01963

121	150 مرد 150	151 مرد 151	152 مرد 152
153 مرد 153	154 مرد 154	155 مرد 155	156 مرد 156
157 مرد 157	158 مرد 158	159 مرد 159	160 مرد 160
161 مرد 161	162 مرد 162	163 مرد 163	164 مرد 164
165 مرد 165	166 مرد 166	167 مرد 167	168 مرد 168
169 مرد 169	170 مرد 170	171 مرد 171	172 مرد 172
173 مرد 173	174 مرد 174	175 مرد 175	176 مرد 176
177 مرد 177	178 مرد 178	179 مرد 179	180 مرد 180
181 مرد 181	182 مرد 182	183 مرد 183	184 مرد 184
185 مرد 185	186 مرد 186	187 مرد 187	188 مرد 188
189 مرد 189	190 مرد 190	191 مرد 191	192 مرد 192
193 مرد 193	194 مرد 194	195 مرد 195	196 مرد 196
197 مرد 197	198 مرد 198	199 مرد 199	200 مرد 200

[illegible]

DESTEKLEYEN KURUMLAR

KAYSERİ VALİLİĞİ

KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

DEVELİ KAYMAKAMLIĞI

DEVELİ BELEDİYESİ

AZƏRBAYCAN MİLLİ BİLİMLƏR
AKADEMİYASI FOLKLOR ENSTİTUSU

II. ULUSLARARASI DEVELİ - ÂŞIK SEYRÂNÎ VE TÜRK KÜLTÜRÜ KONGRESİ

II. INTERNATIONAL DEVELİ - ÂŞIK SEYRÂNÎ AND TURKISH CULTURE CONGRESS

Develi ve Seyrani, Türk dünyasında/kültüründe belki bir katredir. Ama Türk dünyası da Develi ve Seyraniyle bir bütündür. Kültür, vücudun organları gibi farklı farklı işlevleri yerine getiren ama hepsinin de birbirleriyle ilişkili olmak zorunda olduğu organlardan oluşan bir vücut gibi bütünlük içinde ele alınması gerekir. Bu nedenle Develi ve Seyrani'yi Türk Kültüründen bağımsız, Türk Kültürünü de Develi ve Seyrani'den ayrı düşünmek olmaz.

Her toplumun değerleri vardır. Bu değerler toplumların genleri gibidir ve onları diğer toplumlardan ayırır. Değerlere yüklenen değer yargılarını ise kültür şekillendirir. Kültür ise milletlerin özüdür. Bir şeyin özü aslıdır. Asıl ise ilk haliyle saf ve temizdir. Aslını korumak süreklilik sağlamaktır. Bir şeyin aslı bozuldukça başkalaşım ortaya çıkar. Başkalaştıkça da kendi özüne yabancılaşma gerçekleşir. Dolayısıyla Özünü bilmeyenin sözü de boş olur. (...)

Sait Halim Paşa, bir milletin sahip olduğu hürriyetin derecesi, manevi ve fikri ilerleme yolunda göstereceği gayretlerle ölçülür demektedir. Tersten bakılacak olursa, bir milletin başkalarına bağımlılığı, kendini tanımayan, kendi içinden çıkaramadığı kişilerin yapacağı, kendine ve kültürüne yabancı, geçmişinden kopuk uygulamalarla yakından ilgilidir. İşte Develi-Aşık Seyrani ve Türk Kültürü Kongresinin temel amacı bu belirttiğimiz noktalara bir nebze olsun katkıda bulunmaktır.

ISBN Talam No:978-605-9117-58-6
ISBN:978-605-9117-59-3

9 786059 117593 >